

Анатолій Боровик,

Микола Боровик

**ІСТОРИЯ ЧЕРНІГІВСЬКОГО  
НАЦІОНАЛЬНОГО  
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ  
У БІОГРАФІЯХ ЙОГО КЕРІВНИКІВ**

Київ 2016

УДК 378.4 (477,51 – 25)(092)  
ББК Ч 489.514 (1УКР)7  
Б 83

*Рекомендовано до друку Вченою радою  
Чернігівського національного педагогічного університету  
імені Т.Г. Шевченка  
(протокол № 5 від 30 грудня 2015 р.)*

**Рецензенти:**

**Половець В.М.** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри українознавства, політології, соціології Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка;

**Луговий В.І.** – доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, перший віце-президент НАПН України, голова наглядової ради Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка

**Боровик А.М., Боровик М.А.**

Б 83 Історія Чернігівського національного педагогічного університету в біографіях його керівників. – К. : СПД Чалчинська Н.В., 2016. – 416 с.  
ISBN 978-966-7166-35-9

На основі значної документальної бази в книзі презентовано біографічні сторінки життя та діяльності керівників, а також історія навчального закладу, починаючи від Чернігівського учительського інституту, тобто від часу його створення – 1916 р. й до нині.

Монографію адресовано колишнім і сучасним студентам, учителям, науковцям і всім, хто цікавиться історією освіти рідного краю.

ISBN 978-966-7166-35-9

ББК Ч 489.514 (1УКР)7



## З М І С Т

---

Передмова .....	4
Розділ 1. Олексій Павлович Фльоров – перший директор Чернігівського учительського інституту .....	11
Розділ 2. Становлення радянської системи підготовки педагогічних кадрів. Воробйов Сергій Іванович .....	35
2.1. Щербаков Василь Карпович .....	50
2.2. Балицький Михайло Антонович .....	65
Розділ 3. Кадрові зміни керівників інституту на початку 30-х років ХХ ст. Прийменко Семен Іванович .....	84
3.1. Лапшин Микола Іонович .....	94
3.2. Мірошниченко Микола Олександрович .....	100
3.3. Ройфман Ізраїль Фройманович .....	111
Розділ 4. Реабілітований історією: Василенко Григорій Андрійович .....	121
Розділ 5. Напередодні війни. Носко Гаврило Іванович .....	134
Розділ 6. Післявоєнне відродження інституту. Владимирський Павло Володимирович .....	147
6.1. Леоновський Леонід Євменович .....	151
6.2. Різун Микола Іванович .....	160
Розділ 7. Друга половина 40-х – початок 50-х років – на шляху до педінституту. Борисенко Свирид Юхимович .....	169
7.1. Підпригорщук Микола Володимирович .....	179
7.2. Ковальов Микола Ксенофонович .....	186
Розділ 8. Черноус Василь Устинович – останній директор Чернігівського учительського інституту .....	198
Розділ 9. Костарчук Віктор Миколайович – ректор Чернігівського педагогічного інституту .....	205
Розділ 10. Від педагогічного інституту до педагогічного університету. Явоненко Олександр Федотович .....	282
Розділ 11. Сучасний Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка. Носко Микола Олексійович .....	341
Післямова .....	354
Додатки .....	356

## ПЕРЕДМОВА

---

Чернігівському національному педагогічному університету імені Т.Г.Шевченка 2016 року виповниться 100 років від часу його заснування. Започаткований як учительський інститут Російської імперії, навчальний заклад пройшов значний шлях радянських реформувань до національного педагогічного університету в незалежній Україні. За час свого функціонування він виконував високу освітянську місію й посів гідне місце в системі педагогічної освіти. Цей навчальний заклад був продовжувачем традицій підготовки освітянських кадрів, започаткованих ще з 1700 року в Чернігівському колегіумі. Педагогічні ідеї його засновників Л.Барановича, І.Максимовича, І.Галятовського увійшли до скарбниці педагогічної думки й заклали підвалини організації народної освіти. Духовна семінарія з 1786 р. стала продовжувачем справи підготовки священиків й учителів церковно-парафіяльних шкіл. Естафету в підготовці вчителів перейняв учительський інститут (1916 р.) як середній спеціальний навчальний заклад для підготовки учителів вищих початкових шкіл та міських училищ.

У подальші роки інститут неодноразово реорганізовували: в педагогічний, інститут народної освіти, інститут соціального виховання, потім знову – в учительський. У серпні 1954 р. за рішенням Колегії Міністерства освіти УРСР його реорганізовано в педагогічний і діяв він аж до 13 березня 1998 р., до надання йому нового статусу Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. 8 січня 2010 р. Указом Президента України В.А.Ющенко Чернігівському державному педагогічному університету імені Т.Г.Шевченка присвоєно статус національного.

Гордість вишу – його вихованці. Випускники навчального закладу – вчителі, вихователі, керівники шкіл, державних установ, діячі науки, техніки, культури. Серед них – відомий український письменник Олекса Десняк (О.Г.Руденко), доктори педагогічних наук, професори О.Г.Богданов, І.І.Стебун, доктори історичних наук, професори В.А.Дядиченко, Ф.Є.Лось, доктор філологічних наук, професор Ф.Я.Москаленко, колишній заступник міністра освіти

УРСР П.А.Миргородський та багато інших діячів. За час діяльності навчального закладу підготовлено більше 50 тисяч випускників.

Значну роль в історії навчального закладу відіграли його керівники – директори та ректори, яких за столітній час існування було аж двадцять. Важливу роль у становленні учительського інституту відіграв перший його директор Олексій Павлович Фльоров, на долю якого випав найбільш складний час в історії нашої держави, із її політичною нестабільністю й частою зміною влади: Тимчасового уряду, Центральної Ради, Гетьмана П.Скоропадського, Директорії УНР і, нарешті, радянської влади. Але й за цих складних умов учительський інститут вижив і 1919 р. здійснив свій перший випуск учителів.

Наступний керівник інституту Сергій Іванович Воробйов відіграв важливу роль у становленні навчального закладу в перші роки радянської влади, коли не існувало стабільних програм і підручників, коли відбувалися часті зміни в навчальних планах, коли доводилося директору вирішувати не лише проблеми організації навчального процесу, а й термінові господарські питання.

Перші два керівники були вихідцями з Чернігівщини. За роки радянської влади, а особливо коли столиця України перебувала в м.Харкові, керівники освітньої галузі частіше призначали директорами Чернігівського інституту вихідців із Харківщини та інших регіонів, але не місцевих. За всю історію навчального закладу було лише п'ять місцевих керівників. Окрім двох, уже названих, було троє вихідців з Чернігівщини, а саме – Леонід Євменович Леоновський та Свирид Юхимович Борисенко, вони доклали багато зусиль для післявоєнної відбудови інституту, а Василь Устинович Чорноус був останнім директором учительського інституту й зробив усе необхідне для того, щоб інститут набув статусу вишого навчального закладу й був реорганізований у педагогічний.

Ще однією з особливостей призначення керівників інституту за радянського часу була їх часта ротация, тобто переміщення з одного навчального закладу до іншого. Це явище керівництво радянської держави підтримувало і вважало його позитивним в управлінській політиці. Але варто задуматися над питанням: чи міг уболівати за долю навчального закладу той керівник, який мав тимчасовий

статус, якого більше притягувало до рідного населеного пункту, у якому проживала його сім'я, який чекав лише часу наступного переїзду. Та й яку користь міг принести навчальному закладу тимчасовий керівник, який керував ним кілька місяців. А, наприклад, Семен Іванович Прийменко та Микола Іонович Лапшин керували інститутом лише по п'ять місяців. У цьому вини вище названих осіб немає. Вони за цей короткий час навіть не змогли детально познайомитись із життям педагогічного колективу, визначити перспективні й короткотермінові завдання та проконтролювати їх виконання. Це навіть складно зробити за 2 – 3 роки, а значна частина керівників інституту керувала ним саме такий час.

Проте були в педагогічному інституті два ректори, які керували ним більше 20 років кожний. Це Віктор Миколайович Костарчук та Олександр Федотович Явоненко. Обидва – не місцеві, перший родом із Донбасу, другий – із Херсонщини, але обидва приросли до нашого краю, як до рідної сторони. Тут живе їхня рідня, тут вони й поховані.

В.М.Костарчук дуже багато зробив для становлення Чернігівського педагогічного інституту як вищого навчального закладу, для створення необхідної навчально-матеріальної бази вишу. О.Ф.Явоненко продовжив добрі справи свого попередника, і разом з педагогічним колективом вони досягнули рівня педагогічного університету. Саме ці керівники могли разом із колективом ставити завдання й виконувати їх. Проте більш детально про роботу кожного з керівників, а разом і про історію навчального закладу читач дізнається з розділів цієї книги.

Своєрідною особливістю призначених керівників Чернігівського учительського інституту було й те, що не всі вони мали вищу освіту, а в педагогічному колективі працювали викладачі – випускники вищих навчальних закладів. Проте всі такі призначенці були членами КП(б)У й неухильно виконували волю партії. Першим таким керівником став Василь Карпович Щербаков, який навчався в Рогачівській учительській семінарії, а згодом в однорічній партійній школі м.Харкова. 1923 р. він був призначений політкомісаром, а 1924 р. – ректором інституту.

Другим керівником без вищої освіти був Прийменко Семен Іванович, який закінчив Білопільську педагогічну школу 1922 р., а потім два роки навчався в Київському інституті народної освіти, але не закінчив його. Були й інші віддані ідеям більшовицької партії керівники без вищої освіти, але про них ви детальніше дізнаєтесь із книги.

Джерельною базою пропонованого дослідження стали архівні документи й матеріали, зокрема ті, що зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України) у фонді р-166 – Міністерство освіти, описи від 1 до 18 зберігаються справи, які містять матеріали про діяльність міністерства і його підрозділів. У них також збереглися звіти, листування, й інші матеріали про роботу навчальних закладів, зокрема й Чернігівського учительського й педагогічного інститутів. У 12 описі зберігаються особові справи керівних працівників освіти, зокрема й окремих директорів і ректорів із Чернігова, а саме: Воробйова С.І., Щербакова В.К., Балицького М.А., Прийменка С.І., Лапшина М.І.

Значну кількість матеріалів опрацьовано в Державному архіві Чернігівської області. В окремих фондах 980 й р-608 зберігаються документи й матеріали з історії інституту від 1916 р. до наших днів. Є в них особові справи окремих керівників інституту: Фльорова О.П., Щербакова В.К., Балицького М.А., Мірошніченка М.А., Прийменка С.І. Проте в цих особових справах періоду 30-х років ХХ ст. не завжди зберігаються біографічні дані особи, а також немає листів обліку кадрів, тобто біографічних матеріалів. Для прикладу візьмемо особову справу №4054 на 13 аркушах Прийменка С.І. На першій сторінці зберігається витяг із наказу від 16 вересня 1931 р. про те, що він прийняв інститут і розпочав виконання обов'язків директора. На 3 сторінці – наказ Наркомату освіти про призначення С.І.Прийменка директором ЧІСВ. Далі на кількох сторінках містяться витяги з наказів про його відрядження. На 12 сторінці є наказ про те, що він 16 лютого 1932 р. передав справи й господарство інституту іншому директору.

Тривалий час ми проводили пошук біографічних даних Мірошніченка М.О. оскільки в його особовій справі №4007, що зберігається в Держархіві Чернігівської області біографічних

матеріалів немає, а зберігалися витяги з наказів і навіть дві творчі роботи студентів, а от потрібних нам матеріалів не було. Обсяг справи був аж 33 аркуші. Лист обліку кадрів Мірошніченка М.О. нам вдалося знайти в колишньому партійному архіві, а нині у відділенні Держархіву Чернігівської області у фонді П-470, оп.1, спр. 92 «Особові листи обліку кадрів» за 1933 р.

Окремі особові справи зберігаються в архіві Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Там знайдено справи Явоненка О.Ф., Костарчука В.М., Чорноуса В.У., Ковальова М.К., Підпригорщука М.В., Борисенка С.Ю., Різуна М.І., Леоновського Л.Є., Владимирського П.В. Біографічні дані Носка Гаврила Івановича знайдено в особовій справі його сина Володимира Гавриловича, який працював на кафедрі основ марксизму-ленінізму в 1953 р. У автобіографії він описав життєвий шлях свого батька. Окрім того, біографічні сторінки Носка Г.І. підтверджено даними, надісланими нам із Сумського педуніверситету, де в 1946 – 1955 рр. він очолював інститут.

Довелося нам працювати й у Чернігівському регіональному відділенні галузевого державного архіву Служби Безпеки України. Там зберігаються архівно-слідчі справи репресованих осіб. У ньому знайдено справу за №34895 у звинуваченні Василенка Г.А. – директора Чернігівського учительського інституту як «учасника контрреволюційної троцькістської організації» та за проведення антирадянської роботи. Ця справа допомогла більше дізнатися ще про одного керівника інституту й про непростий період в історії радянської держави.

Слід сказати про те, що у всіх вищезгаданих архівах дуже мало збереглося матеріалів періоду 30-х років ХХ століття. Причини цього можуть бути різні. Нам відомо про те, що в осіб, яких репресовано або переслідувано владою, із їхніх особових справ слідчими органами вилучалися певні документи. Причиною втрати значної кількості архівних документів Чернігівського педуніверситету було те, що на початку війни «протягом кількох днів усі архіви інституту, які не мали особливої цінності, були спалені», а решту підготували до евакуації. Так описували ці події автори нарису історії Чернігівського педагогічного інституту доценти В.С.Кролевець, В.У.Чорноус та В.Ф.Шморгун 1966 р. Але

відомо, що для евакуації архіву визначено залізничниками обсяг матеріалів для завантаження лише одного товарного вагону. Ось і підганяли під ці об'єми потрібну кількість матеріалів. Визначати архівну цінність документів не було кому, адже як директора учительського інституту Г.І.Носка, так і багатьох викладачів у перші ж дні війни призвано до армії. Тому палили документи останніх років, які не були передані до обласного архіву. Відомо також те, що архів інституту так і не був евакуйований, а його вивезли до клубу фабрики первинної обробки вовни м.Чернігова, де він і зберігався протягом війни. Але спалених документів уже не повернути.

Велику цінність для дослідження відіграла періодична преса. Нами використані публікації республіканських та обласних періодичних видань, які містять цікаві статті про роботу навчального закладу.

Ми залучили також спогади колишніх викладачів і студентів, які зберігаються в музеї Чернігівського національного педагогічного університету. Дуже хотілося б, щоб після прочитання цієї монографії фонди спогадів у музеї значно збільшились. Це також цінне джерело з історії нашого вишу, яке має постійно поповнюватись і використовуватись у наступних друкованих виданнях.

Також маємо надію, що від читачів нам надійде інформація про подальшу долю багатьох керівників інституту періоду 30 – 50-х років ХХ століття, які після виїзду з м.Чернігова працювали й жили в інших містах. Цю інформацію можна надсилати як до музею історії університету, так і на кафедру педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін, електронна адреса якої – [kafedra\\_red@i.ua](mailto:kafedra_red@i.ua). Думаємо, що наступне видання з історії навчального закладу вийде збагачене Вашими матеріалами.

\*\*\*

Автори книги щиро вдячні всім, хто сприяв підготовці та виходу в світ цього видання. Насамперед – працівникам архівів, у яких довелося нам відшукувати необхідні матеріали. Особливу вдячність висловлюємо працівникам кращого в Україні архіву –

Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, у якому одному з авторів довелося працювати в різні періоди часу – 80-х роках ХХ століття, наприкінці 90-х та на початку ХХІ століття, але завжди від працівників архіву, а особливо читального залу, отримував необхідну інформацію, потрібні документи для дослідження. Це архів, у якому сприяють в роботі науковцям, а не створюють їм проблеми.

Дуже вдячні також архіваріусу Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка Гальперіній Н.П. за надання необхідних матеріалів і сприяння в проведенні дослідницької роботи.

Висловлюємо вдячність директору музею педагогічного університету Яценко О.М. за надані матеріали, фотографії та спогади колишніх викладачів і студентів, працівнику відділу профорієнтаційної роботи Семешку О.В. – за оперативно виконані фотознімки, а доценту Гаврилову В.М. – за підготовку фотографій до друку. Надані візуальні матеріали допомагають репрезентувати життя інституту різних років.

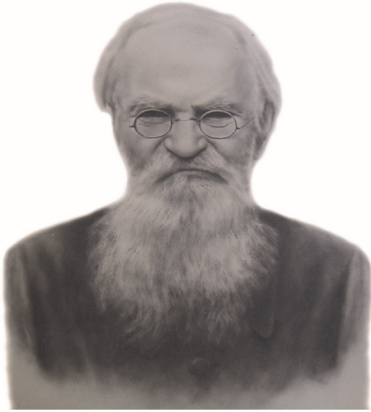
Щира вдячність рецензентам цієї монографії: доктору історичних наук, професору, завідувачу кафедри українознавства, політології і соціології Половцю Володимиру Михайловичу та доктору педагогічних наук, професору, академіку НАПН України Луговому Володимиру Іларіоновичу за їхні слушні зауваження й поради, які стануть у нагоді в ході подальшої роботи над темою.



## Розділ 1.

# ОЛЕКСІЙ ПАВЛОВИЧ ФЛЬОРОВ – ПЕРШИЙ ДИРЕКТОР ЧЕРНІГІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ

---



О.Фльоров народився 14 березня 1866р. у с. Янівка Глухівського повіту на Чернігівщині в родині священика. Після закінчення 1884 р. Новгород-Сіверської гімназії навчався в Петербурзькому історико-філологічному інституті, де здобув спеціальність викладача словесності й російської мови. Протягом 1888 – 1913 рр. Олексій Павлович працював учителем російської мови в м. Одесі в Рішельєвській та п'ятій чоловічих гімназіях, кадетському корпусі, у третій гімназії й реальному училищі, викладав педагогіку в Маріїнській та жіночій гімназіях. У 1913 – 1916 рр. О.П.Фльоров продовжував роботу в другому та першому кадетських корпусах, Олександрівському ліцеї, Павловському військовому училищі російської столиці. Окрім педагогічної роботи, успішно займався науковою діяльністю, публікувався в науково-педагогічних журналах «Педагогический сборник», «Журнал Министерства народного просвещения», «Педагогическая мысль» та інших. О.Фльорову належить значна кількість наукових та публіцистичних праць, присвячених розвитку народної освіти та викладанню педагогічних дисциплін. Його монографію «Грамматика древнего церковно-славянского языка сравнительно с русским» 1895р. відзначено премією Петра I сумою 2 тисяч рублів. За свою педагогічну діяльність відзначався подяками та різними нагородами, а саме – трьома орденами: Святого Станіслава (2-го ступеня), Святої Анни (2-го ступеня) і Святого Володимира (4-го ступеня), медалями – у пам'ять імператора Олександра III та в пам'ять 300- річчя «Дома Романовых». Разом з тим як державний службовець він із 1888р. успішно пройшов шлях від рангу – «каллежского ассесора» до «статского советника» 1900 р. [1, арк.1зв.,36].

Ідея відкриття Чернігівського учительського інституту належала директорові народних училищ Чернігівської губернії Ф. Делекторському. На його думку, наявний на той час єдиний на Чернігівщині учительський інститут у м. Глухові не міг задовольнити зростаючі потреби в підготовці вчителів міських та вищих початкових училищ. Цих навчальних закладів у Чернігівській губернії на 1912 – 1913 навчальний рік налічувалося 35. З 1 липня 1913 р. відкрилося ще 5. У перспективі мережа цих шкіл мала розширюватись.

Проте для відкриття нового навчального закладу місцевим органам влади необхідно було виконати кілька урядових вимог. Головною з них було будівництво приміщення для інституту або надання придатної споруди для навчально-виховної роботи. Фінансове забезпечення інституту брав на себе уряд.

З листопада 1912 р. Ф. Делекторський направив відношення за № 7580 до Чернігівської земської управи з обґрунтуванням необхідності відкриття нового учительського інституту, попередньо повідомивши про вищезгадану урядову вимогу.

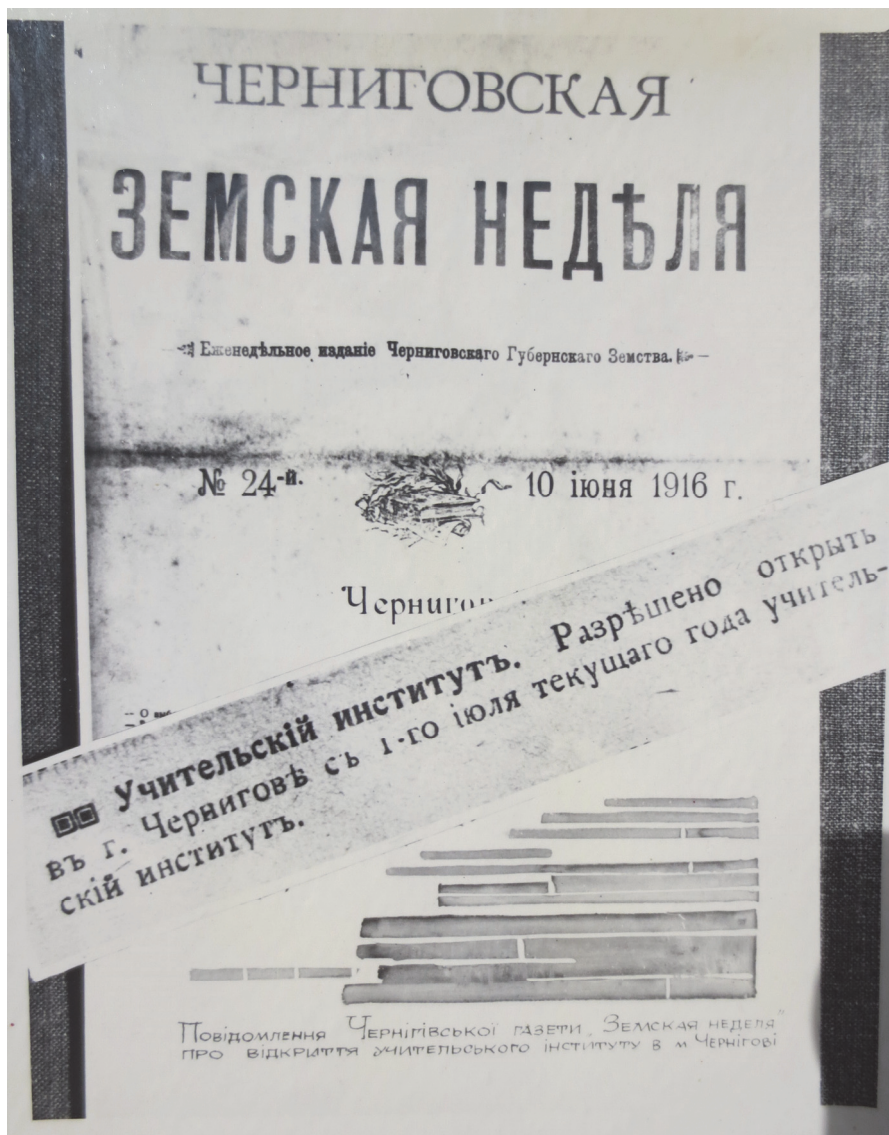
20 січня 1913 р. губернські земські збори після детального обговорення питання про відкриття учительського інституту прийняли рішення «поручить Губернської управе возбудить перед Правительством соответствующее ходатайство» [2, арк. 3]. На зборах також вирішено, що у випадку відкриття інституту в м. Чернігові губернське земство виділить на його потреби одноразову допомогу в розмірі 10000 руб.

Отримавши підтримку з боку губернського земства, Ф. Делекторський звернувся до Чернігівського міського самоврядування з подібною заявою. 20 березня 1913 р. Чернігівська міська дума на своєму засіданні підтримала ідею створення учительського інституту й вирішила у випадку його відкриття відвести для будівництва приміщення територію 1000 квадратних сажень на «Хавенщині» та призначити одноразову допомогу сумою 3 тис. руб. або надати цеглу для будівництва на цю суму [3, арк. 3зв.].

Маючи підтримку з боку губернського земства та міського самоврядування щодо відкриття учительського інституту, директор народних училищ Ф. Делекторський 10 травня 1913 р. направив лист

до Попечителя Київської навчальної округи з проханням підтримати ідею створення Чернігівського учительського інституту. Але вирішення проблеми затрималося на кілька років.

Дозвіл на відкриття інституту дано міністром народної освіти Г. Ігнат'євим лише 16 травня 1916 р. У листі до попечителя Київської навчальної округи він указував, що після того, як 8 квітня 1916 р. затверджено державний розпис доходів та витрат (тобто бюджет) на 1916 р., «я разрешаю открыть в г. Чернигове с 1 июля сего года учительского института с городским при нем училищем» [4, арк. 2]. Окрім того, міністр доручав попечителю сприяти проведенню всіх необхідних організаційних заходів щодо своєчасного початку навчальних занять в інституті.



Розпорядженням попечителя Київської навчальної округи від 7 липня 1916 р. за № 10687 першим штатним викладачем інституту призначено випускника історико-філологічного університету Св. Володимира Павла Костянтиновича Федоренка як учителя історії та географії. 8 серпня 1916 р. штатним викладачем російської мови призначено Сергія Івановича Воробйова. Протягом кількох тижнів він також виконував обов'язки директора інституту. За його поданням у місцевій газеті «Черниговское Слово» надруковано оголошення про прийом заяв вступників до учительського інституту.

4 серпня 1916 р. департамент загальних справ Міністерства народної освіти сповістив Олексія Павловича Фльорова про те, що його з 1 липня 1916 р. призначено на посаду директора Чернігівського учительського інституту, а в середині серпня попечитель Київської шкільної округи продублював цей наказ. [5, арк. 5].

Прибувши наприкінці серпня до Чернігова, О.Фльоров розпочав виконання своїх обов'язків та вирішення значної кількості проблем. Перша з них – це відсутність значної кількості викладачів, яких довелося шукати в навчальних закладах м. Чернігова. На погодинній системі оплати наказом директора зараховано Вукола Петровича Бударина – учителя математики й фізики Чернігівської жіночої гімназії «Группы родителей», випускника Петербурського університету. Малювання, креслення та каліграфію викладав Іван Васильович Лісцин – учитель Чернігівської громадської жіночої гімназії, який закінчив художньо-промислову школу при Строгановському училищі в Москві. Павло Іванович Сінайський викладав природознавство й працював у гімназії імператора Олександра І. Викладачем Закону Божого став настоятель Миколаївської церкви м. Чернігова, священник Георгій Іванович Дієсперов, який закінчив Чернігівську духовну семінарію та Харківський університет [6, арк. 29зв. – 30].

На першу педагогічну раду вищезазначені викладачі зібралися 30 серпня 1916 р. На ній головував директор інституту О.П.Фльоров, а секретарем обрано С.І. Воробйова. У ході засідання обговорювали найбільш важливі питання, які стосувалися відкриття інституту. (Див. документ А). Директор повідомив про проблему

пошуку приміщення й вказав, що один клас для навчальних занять та невелику підсобну кімнату інститут орендовуватиме у торгової школи (нині там працює Чернігівський коледж Національної академії статистики, обліку та аудиту, вул. Горького, 25). Для канцелярії та житла директора орендовано один із приватних будинків. У зв'язку з тим, що організаційна робота з підготовки вступних іспитів затримувалась, перенесено на декаду пізніше проведення медичного огляду вступників і конкурсні екзамени. Педагогічна рада визначила склад екзаменаційних комісій і графік проведення екзаменів. У їхньому переліку значилися два письмові – з російської мови та арифметики й геометрії, а також усні – із російської мови, арифметики, алгебри, геометрії, співів, історії, географії, природознавства, фізики та Закону Божого.

Вступні випробування проведено з 10 по 20 вересня [7, арк.2]. Результати вступних іспитів підбито на засіданні педради 21 вересня. До вступу в інститут подано 65 заяв, проте на екзамен з'явилися 45 осіб. Конкурсні випробування витримали 29 вихованців. До інституту зараховано 20 вихованців-стипендіантів та 2 «своєкоштных» вихованців, тобто тих, хто стипендії не отримував. Учнями стали: Григорьев Микола, Онищенко Михайло, Блеєр Аполлон, Гаврилов Михайло, Яворський Олександр, Ніцаєв Іван, Садовничий Григорій, Кистерний Максим, Макаренко Никифор, Дігтяренко Ніл, Бондаренко Сава, Пожаров Георгій, Кропив'янський Афанасій, Куций Петро, Бондаревський Іван, Рекало Петро, Гнедащ Тимофій, Рибалко Федір. А Буренко Степан та Кривцов Яків (останній переводився з Майкопського учительського інституту) – як «своєкоштни» вихованці [8, арк.10].

Інститут розпочав свою роботу як навчальний заклад для чоловіків. В основному це були діти селян, міщан і козаків, усі вони мали православне віросповідання [9, арк.8].

22 вересня 1916 р. відбулося відкриття учительського інституту. Проте особливих святкувань з цього приводу не було. О 10 годині в Миколаївській церкві, яка на той час знаходилась біля торгової школи, пройшов молебень. На ньому були присутні вступники, директор та викладачі інституту. Із запрошених був лише один інспектор торгової школи, а представники міської та губерньської влади проігнорували цей захід. Перед молебнем до присутніх



звернувся священник, а разом з тим і законоучитель (так на той час називали вчителя Закону Божого) Г. Дієсперов. Він вітав присутніх, зокрема першокурсників інституту, із початком навчання. Після молитви на честь відкриття інституту педколектив та вихованці зібрались у приміщенні торгової школи, де вислухали промову директора інституту. Потім розпочалися заняття [10, арк.14].



*Приміщення торгової школи, в якому пройшов перший рік роботи  
учительського інституту*

Цього ж дня педагогічна рада інституту обрала класним наставником вихованців Федоренка П. Також вирішено питання щодо навчальних програм та підручників. До 13 жовтня 1916 р. кожен викладач інституту мав підготувати й подати на затвердження педагогічній раді коротку пояснювальну записку та зміст програм з навчальних дисциплін. У зв'язку з відсутністю в інституті бібліотеки та з метою формування її фондів вирішено провести перемовини з книготорговцями про придбання необхідної навчальної літератури [11, арк.14зв.-18].

Протягом першого року роботи директору інституту довелося вирішувати низку важливих питань щодо діяльності навчального закладу. На першому місці була проблема організації навчально-виховної роботи. На 24 засіданнях педагогічної ради інституту, що відбувалися 1916 – 1917 навчального року ці питання обговорювали

на кожному з них [12]. Викладачі аналізували методику організації навчальних занять, особливо практичних, проведення письмових робіт, написання рефератів. Директор інституту О. Фльоров приділяв значну увагу контролю за роботою викладачів, але на особливому контролі всього педагогічного колективу було питання навчальної діяльності, відвідування занять і поведінка вихованців. Аналіз роботи кожного учня з усіх навчальних дисциплін детально здійснювався педколективом кожної навчальної чверті. Педагогічна рада констатувала, що переважна більшість вихованців добросовісно й відповідально ставляться до занять, чотири учні мали зауваження щодо вивчення природознавства, один – щодо російської мови, трьох – педрада попередила «о серйозности их положения» [13, арк.45 зв.].

Перший навчальний рік було скорочено у зв'язку з початком революційних подій та погіршенням економічного становища в державі й тривав до 21 березня 1917 р. Рішенням педагогічної ради на основі поточної успішності до наступного курсу переведено 10 учнів. Повторні экзамени з однієї або двох дисциплін, з оволодінням яких в окремих учнів виникли проблеми, призначено на післяканікулярний час восьми учням. Трьох вихованців виключено з інституту ще в першому півріччі, зокрема й Я. Кравцова, що перевівся з Майкопського учительського інституту й не з'явився на навчання. Один з учнів був відрахований за результатами річного навчання.

Ще одну проблему довелося вирішувати О. Фльорову – відсутність власного приміщення, навчальних кабінетів, бібліотеки та іншого навчального обладнання. Протягом першого року існування його директор разом із пошуком придатного приміщення намагався з'ясувати можливості будівництва нової споруди. У процесі вивчення цього питання стало зрозумілим, що скористатися відведеною міською владою невеликою земельною ділянкою під забудову було неможливо, адже вона була розташована в низині й її підтоплювали ґрунтові води. Разом із тим, у зв'язку з ходом воєнних дій Першої світової війни, значну частину чоловічого населення призвано до армії, не вистачало робочих рук, зокрема будівельників. Тому ідея будівництва нового приміщення відпала сама по собі.

Але ж і придбати для інституту вже наявне приміщення було також непросто. До початку 1917 р. активно його пошуком займався директор інституту. Із січня цією проблемою переймалась уже комісія, до складу якої увійшли, окрім директора учительського інституту, губернський архітектор, директор учительської семінарії, член міської думи, викладачі інституту [14, арк. 113 зв.]. Переглянувши низку запропонованих приватних будівель, члени комісії також зрозуміли, що придбати у власність приміщення, придатне для навчальних занять, стало теж неможливо. За останній рік відбулося значне зростання цін, насамперед на землю та будівлі. Будинки які на початку 1916 р. коштували 1–2 тисячі, уже в 1917 р. оцінювались у 100–120 тис. руб.

Значну увагу О. Фльоров приділив формуванню фондів інститутської бібліотеки. Цей процес розпочався лише з другої навчальної чверті, тобто в листопаді 1916 р., але вже до 1 січня 1917 р. придбано підручників 128 назв, або 244 книги, та літератури, що входила до так званої фундаментальної бібліотеки – 131 назви, або 171 книга. Тобто на 1 січня 1917 р. у бібліотеку закуплено 415 книг на суму 553 руб. 19 коп. [15, арк.40 зв.- 41].

На придбання навчальної літератури в 1917 р. інституту виділено 4 тис. руб. Ці кошти було розподілено на замовлення навчальної літератури з математики й фізики на 400 руб., із природознавства – 800 руб., Закону Божого – 300 руб., з історії та географії – 1000 руб., з малювання – 300 руб., російської мови – 1200 руб. [16, арк.52 зв.].

Не менш важливу проблему довелося долати й вихованцям інституту. Гуртожитку в навчальному закладі не було, тому 16 учням довелося винаймати житло. Причому здебільшого вони знаходили його на окраїнах міста, де ціни на нього були значно нижчими, але умови проживання були не дуже задовільними. Так, із дев'яти квартир, де мешкали учні інституту, лише в одній було електричне освітлення [17, арк.7]. Тому у вечірній час виникали труднощі з виконанням домашніх завдань. Дирекція пішла назустріч цим вихованцям, давши можливість їм готуватися до занять у приміщенні інституту.

Матеріальне становище більшості учнів було скрутним, адже їм доводилось існувати на 15 руб. стипендії. Окремі з них (Бондаренко



С., Бондаревський І., Григор'єв М., Буренко С., Гнедаш Т., Ніцаєв І., Макаренко Н.) працювали у школах міста, а також в якості репетиторів [18, арк.39 зв.].

Складне матеріальне становище, яке погіршувалось із кожним днем, призвело до того, що 4 січня 1917 р. учні інституту звернулись із заявою до педагогічної ради, у якій пропонували завершити навчальний рік до Великодня. В заяві наголошувалося, що неймовірно зростає ціна на предмети першої необхідності. Квартплата підвищена до 30–35 руб., а окремі власники вимагають 50–55 руб. Уже п'яти учням відмовили у квартирі, а п'ятьом – загрожує виселення. Заявники вважали, що після пасхальних днів у селах почнуться польові роботи й вони зможуть допомогти батькам у вирощуванні врожаю. Учні мали надію, що педколектив зрозуміє їхнє становище й піде назустріч. Вони погоджувалися розпочати новий навчальний рік раніше від традиційного [19, арк.1-2].

Педколектив за погодженням з попечителем навчальної округи дав згоду на завершення навчального року 21 березня 1917 р., неопрацьований навчальний матеріал перенесено на наступний навчальний рік.

Як свідчать документи, директор інституту О. Фльоров неодноразово звертався до різних міських і губернських установ з проханням про надання учням матеріальної допомоги, придбання взуття та тканини для пошиття одягу, а також для отримання продовольчих карток. Лише значними зусиллями директора та педагогічного колективу вдалося подолати труднощі першого дуже складного року діяльності учительського інституту.

За перший рік роботи закладу відбулися зміни у суспільному житті країни. Саме в цей час було повалено царат, а влада в Російській імперії перейшла до Тимчасового уряду. В Україні 4 березня 1917 р. було утворено Центральну Раду, змінювалися також управлінські структури на місцях.

Відбулися зміни й у роботі вчительських інститутів, яких в Україні на той час було 8. До червня 1917 р. вони працювали як середні навчальні заклади. Закон Тимчасового уряду від 14 червня 1917 р. поклав початок корінним перетворенням у діючих учительських інститутах. Було підвищено їхній статус і переведено в розряд навчальних закладів, «наближених до вищих шкіл»[20,

с.81]. Проте вони ще не стали вищими навчальними закладами, бо в них не працювали викладачі з вченими ступенями та званнями, були відсутні кафедри та вчені ради, як на той час їх називали – ради професорів. Замість факультетів в учительських інститутах з 1917 – 1918 навчального року введено три відділення: словесно-історичне, природничо-географічне та фізико-математичне, тобто з'явилася спеціалізація в підготовці вчителів. Змінились умови прийому вступників. До інституту зараховували випускників різних типів середніх шкіл, осіб обох статей, які мали стаж учительської роботи не менше 2-х років.

Перед початком навчального року загострилася проблема місцеперебування інституту. По-перше, плідно працювати двом курсам в одній кімнаті торгової школи було неможливо. По-друге, органи міського самоврядування, забувши про обіцяну підтримку в діяльності учительського інституту, вимагали «выбраться с помещения торговой школы» [21, арк.6]. Знову розпочалися пошуки приміщення. Проте вихід був знайдений завдяки значним зусиллям О. Фльорова.



*Дворянський пансіон-притулок*

Другий 1917 – 1918 навчальний рік Чернігівський учительський інститут працював у приміщенні дворянського пансіону-притулку, орендованому до 1 серпня 1918 р. У розпорядженні навчального закладу було 10 кімнат на другому поверсі, шість із яких зайняли навчальні класи трьох відділень, та ще чотири використовувались як кабінет природничих наук, учительська та гуртожиток.

Канцелярія інституту з житлом директора залишалася в орендованому приватному будинку.

Хоча умови роботи стали значно кращими, у порівнянні з попереднім роком, проте в річному звіті за 1917 р. директор інституту з сумом зазначав, що без власного помешкання, за постійного пошуку навчальних приміщень, за відсутності обладнання та засобів навчання нормально функціонувати інститут не може. Не вказуючи на конкретні установи та осіб, які б могли допомогти, О. Фльоров вважав, що навчальний заклад не може весь час перебувати в такому становищі й має бути «выведен из своего нищенского убожества»[22, арк.2 зв.].

Лютнева революція 1917 р. дала значний поштовх до змін у суспільному житті народу України, а особливо в освітній справі. Центральною Радою поставлено вимогу перед Тимчасовим урядом про дозвіл на українізацію діючих нижчих початкових шкіл. Окрім того, з березня 1917 р. розпочалося відкриття нових українських середніх шкіл. Але Тимчасовий уряд не поспішав здійснювати рішучих заходів щодо українізації шкіл і не виділяв потрібних коштів на їх утримання.

Проте з утворенням у червні 1917 р. Генерального секретаріату, що набув роль першого українського уряду, збільшилося значення його підрозділу Генерального секретаріату освіти. Саме ним було ініційовано розгляд в освітніх осередках питання про українізацію. (Див. документ Б). Усім навчальним закладам, і зокрема учительським інститутам, запропоновано розглянути питання про введення українознавчих дисциплін, тобто української мови і літератури, історії і географії України.

Педагогічна рада учительського інституту на кількох засіданнях розглядала питання, пов'язані з українізацією. Так, на засіданні 12 вересня 1917 р., прийнято ухвалу про введення до навчального плану таких предметів: української мови та літератури, історії й географії України. Усі ці предмети, окрім української мови, стали обов'язковими для вивчення в усіх відділеннях інституту, а українська мова мала статус обов'язкової лише для словесно-історичного факультету. Заняття з українознавчих дисциплін для I і II курсів проводили спільно. На вивчення української мови та історії України виділяли по 2 години тижневі, а для інших

дисциплін – по одній. Призначено вчителів: із української мови і літератури – учитель 5-ої Варшавської гімназії (евакуйованої до м. Чернігова) – Д. Заушкевич, історії України – П. Федоренко, штатний викладач інституту, а посада вчителя географії до листопада була вакантною. 4 листопада 1917р. учителем географії України призначено вчителя Ковельської гімназії (теж евакуйованої до м. Чернігова) – О. Шишковського [23, арк. 4 зв.].

У процесі роботи, а саме 14 жовтня 1917 р., педрадою інституту внесено деякі поправки щодо вивчення української мови, вона стала обов'язковою для всіх слухачів, хоча вивчалась як елементарний практичний курс [24, арк. 4 зв].

1917 – 1918 навчального року на перший курс трьох відділів зараховано 35 учнів, але за навчальний рік з різних причин їхня кількість зменшилася до 27. На II курсі на початку навчального року було 18, а під кінець – 15 учнів. На 1 січня 1918 р. навчалось 52 учні, усі православного віросповідання, за походженням: із селян – 15, козаків – 12, дітей міщан та цеховиків – 7, духовенства – 10, дворян і чиновників – 5 [25, арк. 10].

В учительському інституті працювало 17 викладачів та співробітників. 3 них – директор, 2 – штатних викладачі, 1 – законоучитель, 1 – лікар, 11 – наставників та позаштатних викладачів. Окрім того, було три вакантні посади – учителя танців, етики та рукоділля. Заняття з трудового навчання та сільського господарства, через відсутність необхідних засобів та умов не проводились [26, арк.5, 14]. За 1917 р. на 38 засіданнях педагогічної ради було розглянуто багато питань, що стосувалися навчально-виховної роботи та господарського життя інституту.

Навчальний заклад існував за рахунок державного асигнування. 1917 р. витрачено на заробітну платню викладачам – 24315 руб., на стипендію студентам (яка становила 600 руб. на рік) – 23 тис. руб., на допомогу викладачам «по случаю дороговизны» – 5805 руб. 30 коп. та учням – 1666 руб. На навчальну частину – 1250 руб., на господарчі витрати – 9535 руб. 75 коп. Окрім того, губернське земство видало інституту у 1917 р. 5 тис. руб., 1575 руб., із яких були витрачено на різні потреби [27, арк.18]. 31 грудня 1917 р. при підтримці Чернігівського губернського земства організовано два гуртожитки в приміщенні лікувального флігелю дворянського пансіону-притулку.

За 1917 р. поповнилися фонди інститутської бібліотеки. До так званої фундаментальної бібліотеки надійшло 185 назв книг у 255 томах на суму 485 руб. 90 коп., до учнівських фондів – 434 назв книг у 449 томах, на суму 521 руб. 63 коп. Усього на 1 січня 1918 р. у фондах фундаментальної бібліотеки було 316 назв у 426 томах на суму 747 руб. 55 коп., в учнівських фондах – 526 назв у 693 томах, на суму 786 руб. 82 коп. [28, арк.3- 3 зв].

Демократизація суспільного життя в Україні, обрання громадських комітетів, рад різних рівнів призвело до того, що вихованці Чернігівського учительського інституту 7 жовтня 1917 р. на загальних зборах вирішили «послати» до педагогічної ради своїх двох представників, які б мали дорадчий голос в ході засідання [29, арк.9].

Отримавши цю заяву, директор інституту попросив вихованців подати в письмовій формі вмотивоване пояснення їх вимог. 11 жовтня учні запропонували педраді провести загальні збори інституту і представників учительського колективу та спільно обговорити питання участі учнів у засіданнях педагогічної ради [30, арк.10].

Не отримавши позитивної відповіді, 26 жовтня, загальні збори учнів розглядають питання, які стосувалися важкого матеріального становища, пов'язаного із затриманням виплати стипендій. Учні просили педраду по можливості, але негайно видати їм стипендію за три місяці (серпень, вересень, жовтень). Окрім того, вони одногolosно вирішили запропонувати педраді пропозицію щодо вивчення «богослів'я». Учні бажали перевести цей предмет у ранг необов'язкових і заліку з нього не складати [31, арк.13].

Ідеї щодо формування системи підготовки вчителів та участі учнів в управлінні інститутом виникали і в інших інститутах України. У відозві викладачів Феодосійського вчительського інституту від 30 жовтня 1917 р., розісланій по всіх учительських інститутах, пропонувалися реальні зміни щодо навчання та внутрішнього життя інститутів. Пропонувалося ввести до педрад 3-х учнів з правом вирішального голосу. Феодосійські викладачі висунули ідею проведення з'їзду викладачів та учнів учительських інститутів з метою обговорення вказаної проблеми [32, арк. 1-2].

Нами не встановлено, чи дізнались учні про вищезгадану відозву, але вже 9 листопада загальні збори учнів інституту

одноголосно вирішують «послати до педагогічної ради двох представників з правом вирішального голосу». Вони просили представників педради сповістити їм порядок денний наступного засідання, також поповнити інститутську бібліотеку, насамперед українськими книгами, і пропонували свої послуги щодо їх придбання [33, арк.17].

Саме цю заяву учнів розглянула педагогічна рада інституту й більшістю голосів – 9 – «за», «проти» – 1 (директор інституту) допустили двох учнів до засідань педради з дорадчим голосом. Відразу ж 17 листопада О.Фльоров про це повідомив попечителя навчальної округи й просив тимчасово дати дозвіл на участь учнів у засіданнях педради [34, арк.19]. У листі директор вказував, що він визнає цей захід як незаконний і недоцільний і розуміє, що це може сприяти «взриву неудовольствия» в інших інститутах, але вимушений це зробити. Позитивну відповідь Міністерства освіти про дозвіл брати участь учням у засіданнях педагогічної ради датовано 5 березням 1918 р. [35, арк.17].

Для вирішення проблеми реформування системи навчально-виховної роботи в учительських інститутах 3 квітня 1918 р. Всеукраїнська шкільна рада, як дорадчий орган при Міністерстві народної освіти визнала за необхідне утворити комісію, яка б займалася цими питаннями [36, арк.108]. 25 квітня 1918 р., тобто незадовго до приходу до влади гетьмана П. Скоропадського, відбулося перше засідання комісії. 21 травня 1918 р. шкільний відділ Міністерства освіти і мистецтва розширив склад комісії [37]. До 27 червня вона провела 8 засідань, на яких було вироблено основні положення реформи системи роботи учительських інститутів і передано на розгляд Міністерству освіти. Саме вони лягли в основу подальших постанов, розпоряджень та законів уряду щодо педагогічної освіти. 27 липня 1918 р. Міністерство освіти затвердило нові навчальні плани учительських інститутів, які доведено до відома педагогічних рад інститутів [38, арк.1–2зв]. У них визначено основні параметри змін.

Педагогічним радам пропонувалося на основі типового навчального плану та рекомендацій Міністерства розробити власні навчальні плани учительського інституту. Документ установлював, щоб педагогічна спеціалізація вводилася з першого року навчання,

але для неї в першому класі відводилася менша кількість годин, ніж для загальноосвітніх предметів. Давалися поради щодо розподілу годин на всі три роки навчання. Визначено перелік обов'язкових предметів для всіх трьох відділень. Так, для словесно-історичного – усього сім навчальних дисциплін, проте фактично їх було більше. До переліку входили українська та російська мови й літератури та методики викладання цих дисциплін (теоретичні й практичні заняття та пробні уроки), дитяча та світова література. З історичних дисциплін були – історія України, Росії та загальна історія, а також методика їх викладання з проведенням практичних занять та пробних уроків.

Для фізико-математичного відділення в переліку – десять навчальних дисциплін, а для природничо-географічного – дванадцять. Пропонувалися також навчальні дисципліни за вибором. Або як зазначено в документі – необов'язкові предмети. До них включено – політологію, державне право та його історію, виразне читання, латинську мову та нові іноземні мови. До початку навчального року педагогічним радам учительських інститутів пропонувалося розробити детальні розклади годин (так на той час називали робочий навчальний план) і надіслати його до Міністерства [39, арк.1 – 2зв.].

Реалізуючи плани українізації школи, Міністерство освіти поставило завдання перейти на викладання українською мовою в учительських інститутах. З цією метою до керівників інституту направлено листи, у яких просили повідомити міністерство про кількість учителів, що з наступного 1918 – 1919 навчального року можуть викладати українською мовою [40, арк.10].

Серед викладачів Чернігівського учительського інституту таких виявилось троє. Як говорилось у листі-відповіді, усі інші викладачі вивчають мову й згодом зможуть перейти на навчання українською мовою [41, арк.11].

Наприкінці 1917 – 1918 навчального року особливо загострилася проблема з пошуком навчального приміщення, адже перебування в будівлі дворянського пансіону-притулку завершувалося 1 серпня 1918 р. Уже 29 березня цього ж року директор інституту О. Фльоров звернувся з листом до Міністерства народної освіти, у якому розповідає про проблеми існування інституту та митарства в

пошуку придатного приміщення. Директор наголошував, що з 1 серпня є загроза залишитись учительському інституті взагалі на вулиці. Навчальному закладу загрожувало закриття. Тому педагогічна рада інституту просить Міністерство народної освіти сприяти передачі будівлі, яку займав селянський банк у зв'язку з його ліквідацією [42, арк.5]. У ній можуть розташовуватися не лише всі підрозділи інституту, а й вища початкова школа, яку мали відкрити разом із інститутом ще 1916 р.

Наприкінці квітня до Міністерства освіти О.Фльоров надсилає ще одного листа з подібним проханням. Зміст його доповнювався проханням звернутися до Міністерства фінансів та Центральної Ради, які б допомогли передачі вчительському інституту приміщення селянського банку [43, арк.5–6зв.]. Саме в цей час у Києві до влади приходять гетьман П. Скоропадський, а будівля Чернігівського селянського банку переходить до іншої заможної фінансової організації.

Проте пошуки приміщення для інституту були також не марними. О.Фльоров зміг досягнути домовленості з уповноваженими товариства «Олизарок», у розпорядженні якого було приміщення дворянського пансіону-притулку. 15 червня 1918 р. підписано акт про оренду інститутом на один рік 12 кімнат другого поверху пансіону-притулку з 2 туалетними кімнатами та 1 кімнатою в підвальному приміщенні для обслуги. Також орендувався великий флігель, що в договорі значився як «больничный корпус», а також «воспитательный» флігель. Інституту передавались п'ять підсобних приміщень – сараїв та льодник. У договорі встановлювалась оплата за їх використання [44, арк.3–3зв.].

У цей час пошуком місця розквартирування займалась також Баварська етапна комендатура, що була відряджена до м. Чернігова. Її керівництво звернуло увагу на приміщення дворянського пансіону. На період літніх канікул учнів інституту представники німецької комендатури розташовувались в орендованих інститутом кімнатах, з умовою звільнення їх 22 серпня [45, арк.4]. Місце перебування комендатури для її співробітників сподобалось, тому вони з небажанням підшукували інше. Знайшли вони ще одне місце – будівлю Чернігівського реального училища.



Дізнавшись про це, директор училища Андрієвський звернувся з листом до керівництва Баварської етапної комендатури. У ньому він розповідає, що протягом трьох років учням реального училища довелося навчатись у другу зміну в будівлі жіночої гімназії, бо у їхньому приміщенні квартирував лазарет та інші військові канцелярії. Нині військові звільнили їхні помешкання, тому директор реального училища просив німецького коменданта «сжалитись над детьми» й не займати цю будівлю [46, арк.10-10зв.].

5 серпня 1918 р. директор учительського інституту звернувся до керівництва товариства «Олизарок», з яким був підписаний договір про оренду дворянського пансіону, з проханням якомога скорішого звільнення «воспитательного» флігеля, де перебували представники Баварської комендатури [47, арк.44а].

Того ж дня, 5 серпня, керівник Баварської комендатури повідомляє директора учительського інституту О. Фльорова про те, що звільнення дворянського пансіону нині «по военным причинам не возможно». Він пропонував інституту розташуватись у приміщенні реального училища, а всі питання погоджувати з її директором [48, арк.11].

У відповідь 9 серпня 1918 р. директор учительського інституту надсилає листа до Баварської етапної комендатури, у якому нагадує про офіційне зобов'язання коменданта від 31 травня за № 28 про звільнення до 22 серпня приміщення, узятого в учительського інституту на період літніх канікул. Усі ті будівлі, куди комендант рекомендував перейти навчальній установі не придатні для роботи, у них немає гуртожитку для проживання учнів. Директор інституту просив коменданта переглянути своє рішення [49, арк. 4–5].

10 серпня О. Фльоров повідомляє Міністерство освіти та Військового міністра й просить повернути інституту приміщення, зайняте німецькою комендатурою[50, арк.9].

З першого вересня 1918 р. в учительському інституті мав розпочатися третій навчальний рік. Проте через відсутність приміщення розпочати заняття було неможливо. Директор учительського інституту на початку вересня звертається до Чернігівського губернського старости з проханням допомогти звільнити приміщення пансіону-притулку, яке згідно з договором

оренди має займати інститут [51, арк.83]. 5 вересня губернський староста Висоцький звернувся до керівника Баварської комендатури і попросив звільнити помешкання, яке вони займають [52, арк.74].

9 вересня 1918 р. комендант Баварської етапної комендатури надсилає лист директору учительського інституту, у якому вимагає у триденний термін «очистити помешчення» від майна інституту в приміщенні колишнього дворянського пансіону-притулку, бо комендатура «крайне нуждается в этом помещении» [53, арк.77]. А 16 – 19 вересня перевозять усе інститутське майно до духовної семінарії.

Саме в цей складний час для існування учительського інституту його директор виїздить до Києва з метою вирішення проблеми в урядових кабінетах. Але й там він не отримав «уверения, что это осуществится». 24 вересня О.Фльоров знову звернувся до губернського старости та керівництва губернської земської управи. Пояснюючи складне становище, у якому опинився учительський інститут, директор його просить допомогти перевести з приміщення духовної семінарії Рівненський військовий шпиталь, що займав значну її територію. У наявних умовах неможливо розташувати навчальні класи та гуртожиток інституту [54, арк.32]. 8 листопада 1918 р., звертаючись до Чернігівської губернської реквізиційної комісії, директор інституту О.Фльоров просить допомогти якомога раніше звільнити будівлю лікарні в духовній семінарії, де проживали сестри милосердя Рівненського шпиталю. О.Фльоров пропонував знайти для них у місті 2 квартири по 3-4 кімнати кожна [55, арк.32].

Саме через відсутність навчального приміщення (у будівлі духовної семінарії учительському інституту було надано дві кімнати), своєчасно розпочати навчальні заняття було неможливо. Лише в середині жовтня розпочали їх із випускним третім курсом [56, арк.14-20]. Два перші курси в першому півріччі не навчались.

На півроку розтягнувся прийом документів вступників. Їх приймали з 12 липня 1918 р. і продовжували аж до початку лютого 1919 р. Вступних іспитів не проводили, відбувся конкурс атестатів [57, арк.4].

Значні зміни в суспільному житті України відбувалися наприкінці 1918 – початку 1919 р. Переможне розгортання

збройного антигетьманського повстання змусило голову Української держави П. Скоропадського 14 грудня 1918 р. зректися влади та емігрувати. Залишили українські землі також і німецько-австрійські війська. До державного керівництва прийшла Директорія УНР. Але їхня влада в загальноукраїнському масштабі тривала недовго. Уже 12 січня 1919р. війська Директорії залишили Чернігів. У місті почав діяти військово-революційний комітет як тимчасовий надзвичайний орган нової більшовицької влади. Усі зміни, що відбувалися цього часу в м. Чернігові в позитивному плані вплинули на вирішення питання розміщення учительського інституту. Ще наприкінці 1918 р. Баварська етапна комендатура покинула місто й звільнила займані нею приміщення. Але на їх місце прибули керівники військових підрозділів Директорії, які 12 січня також виїхали.

На прохання учительського інституту комісія з освіти військово-революційного комітету 18 січня 1919 р. дозволила зайняти другий поверх колишнього дворянського пансіону [58, арк.1]. Саме тепер новою владою звільнено з посади директора О. Фльорова.

Ця довготривала боротьба директора за існування інституту привела до різкого погіршення стану його здоров'я. У зверненні Олексія Павловича до Комісаріату в справах Київської навчальної округи, датованому 4 січня 1919р. вказувалось, що, працюючи без відпусток протягом двох з половиною років у тяжких умовах, він переживає «велике серцеве збурення» і просив 4-х місячної відпустки для «відбудови ... зруйнованих сил». Справи по керівництву інституту передав С. Воробйову. До цього звернення додавалася довідка лікаря О. Розенеля, у якій констатувався тяжкий стан хворого [59, арк. 56]. Комісаріат дозволив лише 2-х місячну відпустку із збереженням утримання.

21 січня 1919 р. педагогічна рада учительського інституту вирішила, що повернутий лише другий поверх будови не задовольняє потреби інституту, тому педколектив звернувся до комісії з народної освіти Чернігівської губернії надати інституту й великий флігель пансіону-притулку, а також передати в користування меблі, що залишилися від попередників [60, арк.2]. 28 січня 1919 р. військово-революційний комітет видав на виділені учительському інституту приміщення квартирний ордер [61, арк.3].

Навіть за таких складних умов роботи учительського інституту його бібліотека весь час поповнювалася новими надходженнями літератури й на 1 лютого 1919 р. у їхніх фондах налічувалося 1455 назв книг. Найбільше їх було з історії – 401, географії – 181, філології – 175, педагогіки та методики різних навчальних дисциплін – 161, математики, фізики й астрономії – 131 та інші. На початок 1919 р. на першому курсі трьох відділів інституту навчався 41 учень, з яких на словесно-історичному – 22, природничо-географічному – 11, фізико-математичному – 8. На трьох курсах навчалось 83 учні [62, арк.2-2 зв.].

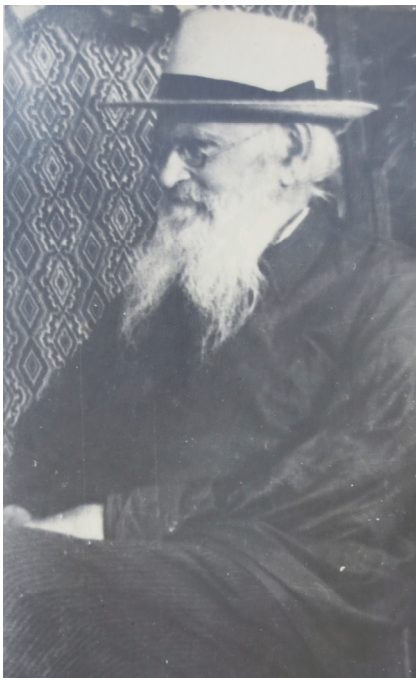
Із встановленням на Чернігівщині радянської влади в роботі учительського інституту розпочалися нові сторінки його діяльності. Початковий етап становлення Чернігівського учительського інституту припадає на один з найбільш складних періодів у житті нашої країни. Його відкриття відбулось у розпал Першої світової війни, коли органи місцевого самоврядування м. Чернігова, крім вирішення традиційних питань життєдіяльності міста, опікувалися проблемами евакуйованих до міста освітніх і шпитальних установ.

Подальший період 1917 – 1919 рр. припадає на час української революції, часті зміни влади в Україні. Того ж часу директору та педагогічному колективу інституту довелося долати величезні труднощі. Якщо питання навчально-виховної роботи велися на основі ентузіазму керівника й викладачів інституту, то господарські – без підтримки органів влади було вирішити неможливо. За 1916 – 1919 рр. учительський інститут змінив чотири місця свого перебування, так і не здобувши свого власного помешкання. У становленні педагогічного навчального закладу в м. Чернігові значну роль відіграв його перший директор Олексій Павлович Фльоров.

Як же склалася подальша доля Олексія Павловича?

Із встановленням радянської влади на Чернігівщині змінилося ставлення до колишнього директора інституту партійно-радянського керівництва міста Чернігова та губернії, а разом із тим і губернського відділу освіти, який контролював роботу інституту. Особливий нагляд був до підбору кадрів. Для викладачів необхідно було бути обраним у педагогічній раді інституту, але губернський відділ народної освіти мав затвердити обрані кандидатури. Після

повернення з відпустки в березні 1919 р. О. Фльорова обрано педрадою на посаду викладача педагогічних дисциплін. Губернський відділ освіти 21 березня 1919 р. повідомив керівництво інституту про затвердження на вказаній посаді Олексія Павловича, але лише до 1 липня 1919 р. [63, арк.67]. 28 червня 1919 р. від педагогічної ради учительського інституту направлено листа до губернського відділу народної освіти з проханням «предоставления возможности занимать должность преподавателя» О.Фльорову у зв'язку із закінченням терміну перебування на посаді [64, арк. 67]. Проте позитивної відповіді не отримано. До початку 1923 –1924 навчального року йому довелося працювати керівником семінару з вивчення художніх творів на погодинній основі. Проте на засіданні атестаційної комісії при Чернігівському губернському відділі народної освіти 23 жовтня 1923 р. прийнято рішення – Фльорова О. «снять с преподавателя литературы в виду его религиозно-нравственного мировоззрения» [65, арк.7].



*Олексій Павлович  
Фльоров*

Отже, звільнення з роботи відбулося не за недоліки в роботі, а за світоглядні позиції людини, які не мали негативного впливу його як викладача на вихованців. За довгий час педагогічної діяльності О.Фльоров зарекомендував себе висококваліфікованим викладачем і керівником навчального закладу, але його світогляд не відповідав новим ідеологічним стандартам радянської влади. Ось тому він і став непотрібним навчальному закладу. У 57 років Олексій Павлович втратив можливість працювати в інституті, який сам і створював.

17 лютого 1924 р. він звернувся з доповідною запискою до ректора інституту народної освіти Воробйова С. у якій вказує, що розробив цікавий спосіб вивчення літературних творів. Даний метод роботи отримав позитивну оцінку в Головнопрофосвіти УРСР. У листі до О. Фльорова заступник керівника цієї організації д. Аркаутов указував, що «было бы целесообразно предоставить А.П.Флерову возможность поработать при помощи этого метода...»

а доклад следует напечатать в «Научных записках» [66, арк.28]. Проте рішення вже було прийнято. Олексій Павлович не був поновлений на роботі в інституті. Але творчої наукової діяльності він не припиняв, продовжував друкуватись у різних педагогічних виданнях. Помер О.П. Фльоров у 1954 р., похований у м. Чернігові.

Для збереження в людській пам'яті історії діяльності навчальних закладів, видатних педагогів Чернігівщині, зокрема й викладачів педагогічного університету, а також для вшанування першого директора Чернігівського учительського інституту кафедра педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін з 2010 р. проводить «Фльорівські читання» як науково-практичну конференцію. Вже проведено чотири конференції й видано збірники матеріалів доповідей її учасників.

### ***Джерела та література***

1. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 1, спр.4115, 70 арк.
2. Там само, ф. 980, оп. 1, спр.5, 16 арк.
3. Там само.
4. Там само.
5. Там само, ф. Р-608, оп. 1, спр. 4115, 70 арк.
6. Там само, ф. 980, оп.1. спр.20, 85 арк.
7. Там само.
8. Там само.
9. Там само, ф. Р-608, оп.1, спр.27, 55 арк.
10. Там само, ф.980, оп.1, спр.2, 72 арк.
11. Там само.
12. Там само, спр. 2, 72 арк., спр.3. 147 арк.
13. Там само, спр. 2, 72 арк.
14. Там само, спр. 3, 147 арк.
15. Там само, ф. Р-608, оп.1, спр.27, 55 арк.
16. Там само, ф. 980, оп.1, спр.2, 72 арк.
17. Там само, ф. Р-608, оп.1, спр.27, 55 арк.
18. Там само, ф. 980, оп.1, спр.2, 72 арк.
19. Там само, ф. Р.-608, оп.1, спр. 34, 24 арк.
20. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917 – 1919 рр. – К., Друкар, 1920, 128с.
21. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп.1, спр.41, 19 арк.

22. Там само, спр.48, 42 арк.
23. Там само, спр.26, 7 арк.
24. Там само.
25. Там само, спр.48, 42 арк.
26. Там само.
27. Там само.
28. Там само.
29. Там само, спр. 34, 24 арк.
30. Там само.
31. Там само.
32. Там само, спр. 35, 2 арк.
33. Там само, спр. 34, 24 арк.
34. Там само.
35. Там само, спр. 41, 19 арк.
36. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, (далі ЦДАВО України), ф. 2581, оп.1, спр.1, 186 арк.
37. Постанови шкільного відділу. // Державний вісник. – 1918. - № 6. 26 травня.
38. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп.1, спр.40, 28 арк.
39. Там само.
40. Там само, спр.41, 19 арк.
41. Там само.
42. Там само.
43. Там само.
44. Там само.
45. Там само.
46. Там само.
47. Там само, спр.47, 136 арк.
48. Там само, спр.43, 46 арк.
49. Там само.
50. Там само.
51. Там само, спр.47, 136 арк.
52. Там само.
53. Там само.
54. Там само, спр.43, 46 арк.
55. Там само.

56. Там само, спр.50, 28 арк.
57. Там само, спр.42, 22 арк.
58. Там само.
59. Там само, спр.4115, 70 арк.
60. Там само, спр. 42, 22 арк.
61. Там само.
62. Там само, спр.76, 5 арк.
63. Там само, спр. 4115, 70 арк.
64. Там само.
65. Там само, спр. 126, 47 арк.
66. Там само.



## РОЗДІЛ 2.

# СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ. ВОРОБІЙОВ СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ

---



Народився 6 липня 1884 р. в м. Ніжині Чернігівської губернії в сім'ї народних учителів. Його батьки походили із селян Мінської губернії. Початкову освіту здобув у Ніжинському двокласному училищі і продовжив навчання в гімназії. Вищу педагогічну освіту здобув у Ніжинському історико-філологічному інституті. Трудову діяльність розпочав 1911 р. вчителем російської мови та історії другої Кубанської учительської семінарії (станція Полтавська), де пропрацював чотири роки.

1915 р. розпорядженням попечителя Кавказької навчальної округи переведений на посаду вчителя Нальчицького реального училища.

1916 р. розпорядженням попечителя Київської навчальної округи був призначено вчителем російської мови і літератури в новостворений Чернігівський учительський інститут. Окрім роботи в інституті 1916–1917 н.р., працював також у приватній жіночій гімназії Н. Заостровської, де керував практичними заняттями з російської мови, 1917–1918 н.р. працював викладачем на педагогічних курсах, а 1918–1919 н.р. лектором з мовознавства і російської літератури на дворічних педагогічних курсах, організованих губернським земством.

Адміністративну роботу виконував з січня 1919 р., коли педагогічною радою був обраний директором інституту. З часу встановлення радянської влади в м. Чернігові брав участь у роботі губернського відділу народної освіти, спочатку очолював комісію з реорганізації вчительського інституту в педагогічний, а потім у 1920 р. обіймав посаду завідувача губернського відділу соціального виховання, а згодом у 1921р. – завідувача губернського відділу професійної освіти [1, арк. 4–5 зв.].

Із встановленням радянської влади в м. Чернігові відбулася реорганізація педагогічних навчальних закладів. На основі вивчення досвіду організації освіти в Петрограді та Москві комісія губерньського відділу освіти під керівництвом С.І.Воробйова та з участю представників Чернігівського й Глухівського вчительських інститутів і представників учительських семінарій вирішили учительські інститути реформувати в педагогічні. 14 вересня 1919 р. проект реформи інститутів подано на розгляд ради робітничої і селянської оборони України, який затверджено нею. Унаслідок цього в Чернігові з вересня 1919 р. почав працювати педагогічний інститут [2, с.388].

Цього ж часу інститут змінив і місце свого перебування – перейшов до приміщення колишнього реального училища, яке у зв'язку з реорганізацією структури навчальних закладів припинило свою діяльність. Будівля була двоповерховою, з напівпідвальним поверхом, загальна площа приміщень становила 1311 кв. саж. і була цілком достатньою й пристосованою для педагогічного навчального закладу. Але для інституту було передано лише «часть нижнього этажа», тобто не всю будівлю.



*Приміщення колишнього реального училища*

Дуже насичений графік роботи, який був у директора педагогічного інституту С.І.Воробйова протягом 1919 р., призводить до різкого погіршення стану здоров'я. 16 жовтня Сергій Іванович подає до педагогічної ради як вищого колегіального органу навчального закладу заяву, у якій вказує на те, що він потребує тривалого лікування «свого крайне расстроенного

здоров'я» і попросив надати йому річну відпустку без збереження заробітної платні [3, арк.43]. Лікувався він у м. Азові до червня 1920 р. У період відсутності Воробйова С.І. обов'язки голови педагогічної ради виконував Сергій Аркадійович Неаполітанський, учитель фізики й математики Варшавської гімназії, яку евакуйовано на період Першої світової війни до м. Чернігова. Із серпня 1917 р. він працював і в учительському інституті викладачем.

У березні 1920 р. перша Всеукраїнська нарада працівників освіти схвалила проект реформування системи народної освіти. У відповідності з її рішеннями Народний Комісаріат освіти в травні 1920 р. видав тимчасову інструкцію про політику Радянської влади в галузі народної освіти, а в червні – наказ про організацію єдиної трудової школи. У галузі вищої освіти інструкція вимагала від місцевих органів народної освіти вирішити питання про створення радянських інститутів народної освіти для підготовки учителів відповідно до основних вимог української радянської школи [4, с. 11]. Таким чином педагогічні інститути стали найменуватися інститутами народної освіти. Зміни стосувалися студентів перших курсів, а старшокурсники мали завершувати навчання за попереднім навчальним планом.

Напередодні 1920–1921 навчального року, а саме 29 липня 1920 р. на засіданні ради педагогічного інституту постало питання про помешкання для інституту. Представник від студентства Гончаров повідомив, що на останніх зборах слухачів «было вынесено пожелание добиваться предоставления для института отдельного помещения». Зборами слухачів запропоновано передати інституту будівлю колишньої чоловічої гімназії або ж домагатися, щоб всю будівлю, у якій вони мешкають, передано інституту [5, арк. 38].

Органи місцевого самоврядування до початку навчального року передали інституту всю будівлю колишнього реального училища для їх потреб. Проте розпочати навчальні заняття з вересня було неможливо в зв'язку з «неудовлетворительным состоянием здания». Тому рада педагогічного інституту 4 вересня 1920 р. вирішила перенести початок навчальних занять на 1 жовтня, а у вересні провести хоча б «поверхностный ремонт» [6, арк.44].

Восени 1920 р. Чернігівський інститут трансформовано в Чернігівський інститут народної освіти. При ньому відкрито основне

відділення, завданням якого було заповнити прогалини в підготовці вступників до інституту та сприяти їхньому політичному вихованню [7, арк.6]. Чернігівський інститут народної освіти в 1920-1921 навчальному році функціонував у складі трьох відділень: суспільно-гуманітарного, природничо-географічного і фізико-математичного. В інституті наявні такі курси: основний курс, другий, третій і четвертий курси. Основне відділення було загальним для всіх спеціальностей, а починаючи з другого курсу, здійснювалася спеціалізація за трьома зазначеними напрямками [8, арк.8].

15 вересня 1920 р. педагогічною радою інституту проведено вибори ректора, на яких обрали С.І.Воробйова [9, арк.52 зв.]. Цього ж дня педрада обирала й викладачів. На кафедрі фізико-математичного відділення подано 21 заяву претендентів на викладацькі посади, обрано – 14 викладачів. До словесно-історичного відділення подали заяви 29 претендентів, обрано – 24 [10, арк. 49-50].

18 вересня 1920 р. на засіданні Ради інституту проголошено Статут ІНО, прийнятий Радою вищих педагогічних шкіл. У ньому зокрема вказувалося, що на чолі кожного інституту стоїть Рада, до складу якої входили всі відповідальні працівники інституту, учителі зразкової школи, підготовчої групи й представник від губернського відділу народної освіти; студенти інституту обирали до Ради своїх представників у кількості  $\frac{1}{4}$  від наявного складу Ради. Студенти інституту не мали права обіймати оплачувані посади в інституті. Рада інституту наглядала за навчальним процесом, адміністративним і господарським життям інституту, обирала зі свого складу голову й секретаря Ради терміном на два роки. Рада затверджувала кошторис і діловодство інституту, обирала педагогічний персонал, бібліотекаря й лікаря, розробляла правила прийому та відрахування студентів з інституту [11, арк.51]. Рада скликала двічі на триместр. Усі справи в Раді вирішувалися шляхом голосування. Рада організовувала ревізійну комісію й правління інституту. Головою і секретарем правління були голова і секретар Ради інституту. До компетенції Ради інституту також входили: підготовка порядку денного засідань Ради й правління, нагляд за господарством, своєчасним отриманням коштів, контроль за використання коштів, майна, здійсненням зносин з урядовими

інституціями. Правління мало контролювати виконання рішень Ради, ведення господарських і адміністративних справ інституту, складання кошторису, наймання та звільнення технічних працівників. Ревізійна колегія складалася з чотирьох осіб: з представників відповідальних працівників, службовців, технічних робітників інституту та губ народвіти [12, арк.51зв].

У цьому ж засіданні П.Федоренка обрано деканом словесно-історичного відділу, секретарем – П.Смолічева, на природничо-географічному відділі деканом обрано Є.Горського, секретарем – В.Голубчик; на математичному відділі деканом обрано С.Неаполітанського, секретарем – Б.Руткевича [13, арк.53].

8 грудня 1921 р. на засіданні Ради ЧНО було розглянуто Положення про Вищі навчальні заклади України. На підставі положення необхідно було створити Бюро ІНО, замість наявної раніше Президії. Також на розгляд Ради С.Воробйов подав клопотання про звільнення його від керівництва інститутом. Рада ухвалила рішення про прийняття Положення до виконання. Організовано Бюро ІНО в складі виконувача обов'язки ректора С.Воробйова, політкомісара М.Дороновича, проректора Д.Заушкевича, декана словесно-історичного відділення П.Федоренка, декана фізико-математичного відділення Б.Руткевича, декана природничо-географічного відділення Є.Горського, завідувача підготовчого відділенням факультету соціального виховання О.Поски й О.Шушківського. Прохання С. Воробйова про звільнення його від обов'язків ректора ЧНО відхилено [14, арк.86].

Дуже складно переживав інститут зимові морози. Парове опалення не працювало й тому доводилося будувати в навчальних кімнатах металеві грубки. Разом з тим губернський відділ освіти для інституту виділив усього 10 кубічних метрів дров. Отопити аудиторії за таких умов було просто неможливо. Температура в кімнатах була мінусовою. Тому в січні й половині лютого навчання не проводилось [15, арк.32]. Це й було однією з причин того, що С.Воробйов не міг вирішити складні господарські питання й просив раду про звільнення його від обов'язків ректора.

4 жовтня 1921 р. на засіданні Ради ЧНО ухвалено рішення про організацію при ЧНО факультету соціального виховання (факсоцвиху). За зразок взято проект Наркомату освіти України [16,

арк. 80]. Творці «харківської школи» вважали, що тільки той, «хто добре володіє педагогічними знаннями і глибоко знає психологію дитини, може бути справжнім учителем»[17, с.34]. 13 січня 1922 р. в інституті обрано комісію, якій доручено розробити план переходу до факсоцвиху. До складу комісії обрані С.Воробйов, П.Федоренко, Б.Руткевич, Г.Холодний, Є.Горський, Д.Товстоліс і Д.Заушкевич [18, арк.1]. Рішенням Ради Чернігівського ІНО заняття на першому курсі факсоцвиху мали розпочатися 1 вересня 1922 р. За період до 1-го вересня необхідно було здійснити підготовчу роботу – розробити навчальний план факсоцвиху, програми й розподілити навчальне навантаження між викладачами [19, арк.87].

28 лютого 1922 р. на засіданні Бюро ЧІНО прийнято рішення включити до складу Бюро Чернігівського ІНО ректора, політкомісара, секретаря Бюро, проректора, декана групи профосвіти, яка ліквідувалася, декана факультету соцвиховання. Зберігалися посади секретаря факсоцвиху й трьох секретарів факультетських комісій, вісім завідувачів кабінетами і лабораторіями, чотири лаборанти, лікаря, завідувача бібліотекою й двох його помічників, завідувача політичною читальнею, наглядача будівлі та чотирьох служителів [20, арк.9].

З переходом до означеного штату скорочувалися посади завідувачів відділеннями: словесно-історичного, фізико-математичного, природничо-географічного і підготовчого [21, арк. 9 зв.]. Основне відділення ліквідовано й перетворено в підготовче відділення до вступу на перший курс факультету соціального виховання [22, с.13]. Завідувачем профосу було призначено викладача П.Федоренка, секретарем профосу Б.Руткевича, секретарем факсоцвиха О.Шушківського. Секретарями факультетських комісій призначені: В.Голубчик – природничо-географічного, Б.Буткевич – фізико-математичного, О.Поска – словесно-історичного [23, арк.9 зв.].

1922 р. відбулася низка змін у державній політиці в освітянській сфері. Постановою Ради Народних Комісарів УСРР «Про введення плати за навчання у вищих навчальних закладах», яка набрала чинності з 15 березня 1922 р. і ставила за мету поліпшити матеріальний стан вищої школи. Одержані за навчання кошти передбачалося використовувати для поліпшення умов навчальної

роботи та на господарські потреби. Проте значна частина студентів не мали можливості платити за навчання, хоча найбідніші студенти постановою уряду звільнялися від оплати. Іншою постановою ВУЦВК від 2 вересня 1922 р. для студентів запроваджувалися державні й господарські стипендії. Проте їх кількість була незначною.

На початку 20-х років значно зменшилась кількість молоді, що бажали вступати на навчання до вишів. Тому перед початком 1921 – 1922 навчального року введено систему відряджень до інститутів абітурієнтів партійними, комсомольськими й профспілковими організаціями, комітетами незалежних селян, військовими організаціями, які при відборі кандидатів віддавали перевагу класовим принципам. Тобто не рівень знань визначав переваги вступника, а його соціальне походження з середовища робітників або бідних селян. Така система прийому абітурієнтів проіснувала до 1926 р.

З 1 вересня 1923р. відбулося також значне скорочення викладачів у зв'язку із змінами навчальних планів та інших причин. Викладачів Шевельова Б., Красовського І., Васера А. було звільнено за відсутності дисциплін, які вони викладали, у нових навчальних планах. Роскошного Б. – з огляду на те, що всі соціально-економічні дисципліни мали «бути об'єднані в руках партійного лектора т. Щербакова». О.Шульц звільнявся від викладання німецької мови, оскільки не мав «відповідного освітнього цензу». Васер Е. та Дрождін С. – через «недбале відношення до своїх обов'язків». Узагалі звільнено 8 викладачів та 3 лаборантів [24, арк.3].

Чернігівський ІНО, втілюючи в життя рішення Першої Всеукраїнської конференції з педагогічної освіти, 1922–1923 навчального року проводив заняття за навчальним планом факсоцвиху перехідного типу «С» зі спеціалізацією з 2-го року навчання. Таким чином, у структурі Чернігівського інституту 1922–1923 рр. існував один факультет соціального виховання з трирічним терміном навчання. На першому курсі навчання здійснювалося за універсальною програмою, а починаючи з другого курсу (IV триместру), окрім обов'язкових соціально-виховних предметів, які складали приблизно 40% усіх предметів, студенти мали змогу обирати собі спеціалізацію, відповідно до своїх уподобань:

словесно-історичну, природничо-географічну або фізико-математичну [25, арк.83].

На II-й Всеукраїнській конференції з педагогічної освіти запропоновано два типи факсоцвиху – «А» і «Б». ЧНО 1923–1924 рр. затвердив і почав втілювати навчальний план факсоцвиху типу «Б», виходячи з тих міркувань, що для впровадження в життя факсоцвиху типу «А» потрібна велика кількість викладачів високої кваліфікації. Відповідно до цього рішення, ЧНО 1923–1924 навчального року функціонував як факсоцвих типу «Б». Отже, спеціалізація відбувалася тільки на останньому році навчання [26, арк.1]. Загалом же, організовуючи факсоцвих типу «Б», керівництво Чернігівським ІНО ставило собі за мету не лише підготувати викладачів з окремого комплексу однорідних дисциплін, але також орієнтувався на підготовку педагогічних працівників з організації виховання дитячого колективу у трудових школах і в дитячих будинках. Керівництво ІНО вважало, що факсоцвих типу "Б", зорієнтований головно на школу, може з успіхом готувати і працівників дитячих будинків. 1924–1925 навчального року після III-ої Всеукраїнської Педконференції ЧНО продовжив роботу як факсоцвих типу «А» уже без спеціалізації [27, арк.1]. Навчальні дисципліни, які викладалися на той час в ЧНО, поділено на три цикли: соціально-економічний, соціального виховання і виробничий [28, арк.21].

С.І. Воробйову як директору довелося проводити радянський етап українізації інституту, адже, як нам відомо, перший етап українізації інституту розпочався ще у вересні 1917 р. Питання українізації ЧНО особливо гостро постало 1923–1924 навчального року. У протоколі засідання правління і бюро ЧНО з приводу плану українізації ІНО зазначалося, що українізації вимагав увесь хід радянського будівництва в Україні. Українська мова ставала могутнім знаряддям комуністичної освіти робітничо-селянських мас України [29, арк.3].

Українізація студентів ЧНО проводилася в плановому порядку. Комісія з українізації ІНО розробила відповідний план, який затверджено Правлінням інституту й надіслано до Наркому освіти [30, арк.129]. Для кожного вищого навчального закладу встановлено термін «цілковитої українізації» [31, с.165]. Згідно з планом Головнопрофосу, українізація Чернігівського ІНО мала завершитися



1925–1926 н.р. Згодом остаточний термін українізації інституту відкладено на початок 1926–1927 академічного року [32, арк.129]. Проте і цей термін не було дотримано.

У період управління інститутом С.І.Воробйовим поряд із традиційними лекціями були семінари, практичні та лабораторні заняття. 1920–1921 навчального року заняття проводились переважно лекційним методом. Крім того, слухачі виконували письмові роботи – твори і реферати з педагогіки, історії і філософських дисциплін. Практичні завдання студенти виконували переважно на природничо-географічному і фізико-математичному відділеннях. Лекційний метод переважав на словесно-історичному відділенні, а з суспільно-гуманітарних дисциплін студенти писали реферати і організували екскурсії до місцевого музею. Екскурсії до архіву з науково-дослідницькою метою для четвертого курсу словесно-історичного відділення проводились під керівництвом В.Дубровського, до музеїв і Троїцького монастиря – під керівництвом С.Баран-Бутовича. Для решти курсів проведено екскурсії по музеях і церквах Чернігова під керівництвом В.Дроздова [33, арк.6]. На засіданні факультетської комісії 14 грудня 1923 р. викладач всесвітньої історії С.Баран-Бутович зазначав, що на початку року він читав студентам лекції, а згодом перейшли на виконання рефератів. Після кожного реферату відбувався обмін думками в аудиторії. Контроль знань студентів здійснювався на підставі оцінювання рефератів, а в разі їх відсутності, студент складав залік. Зокрема, П.Федоренко читав лекції з історії Росії ХІХ ст. та історії революційних рухів, після чого студенти з першого предмету здавали реферати, а з другого складали залік [34, арк.8]. Отже, у навчальній діяльності викладачі використовували активні методи роботи.

Однією з важливих складових діяльності інституту була педагогічна спрямованість. З 1920 р. починає формуватися цикл педагогічних дисциплін у педвузах Радянської України. 1921 р. вони увійшли до першого офіційного навчального плану для педагогічних вишів. Попри спроби створити єдиний план загальнопедагогічної підготовки, вона й далі характеризувалася багатопредметністю й спрямованістю на підготовку педагогів широкого профілю. Зміст її постійно вдосконалювали, вводили

предмети, що згодом лягли в основу курсу «Основи педагогічної майстерності» [35, с.148].

Для проведення педпрактики за педвишами були закріплені трудові школи. 1921 року студенти IV курсу Чернігівського ІНО всіх відділень відвідували уроки в дослідній трудовій школі при інституті. Вони складали звіти про відвідані ними уроки, готували конспекти пробних уроків, розробляли методичний матеріал, здійснювали самостійні пробні уроки з російської мови, української мови, історії, природознавства, географії, математики й фізики[36, арк.89].

Цього часу відбувається становлення двох основних форм педпрактики: пасивної – вивчення дитячих установ, спостереження за педагогічним процесом у школі та активної – засвоєння методик окремих предметів, комплексного системного викладання (інтегрування знань з різних шкільних дисциплін). Вона включала пробні і показові уроки практикантів, їхня участь у виховній роботі. Педвиші одержували різноманітні інструкції та анкети з проведення педпрактики. У Чернігівському ІНО користувалися програмою-інструкцією з проведення педпрактики на I курсі факсоцвишу, що включала три теми: 1) внутрішня організація дитячих закладів; 2) праця, відпочинок, розваги; 3) зв'язок дитячих закладів з навколишнім життям. Уведення таких інструкцій акцентувало увагу студентів на основних питаннях педпрактики. Значна увага приділялася експериментальному обстеженню дітей, антропометричним вимірам у рамках курсу «Педологія» [37, с.107].

Бібліотека ЧІНО розташована в трьох кімнатах. (Див. документ Д). На 1923 р.у ній налічувалося 20000 томів книг. Бібліотека обслуговувала викладачів і студентів, була відкритою для користування в позалекційні години тричі на тиждень. Частина книжок, необхідних для семінарських занять із соціального виховання, марксознавству, історії України, історії культури та інших дисциплін були відібрані і розміщувалися в особливій кімнаті, відведеній для цієї роботи. Книги, виділені для семінарських занять, на руки не видавалися, а студенти користувалися ними в приміщенні семінару під час роботи. Також не видавалися на руки ілюстровані видання, словники, довідники, якими можна було користуватися тільки у приміщенні бібліотеки[38, арк.62].



*Випускники словесно-історичного відділення 1923 р.*

У першій половині 20-х років діяльність інститутів народної освіти проходила у важких умовах: незадовільною була навчально-матеріальна база, не вистачало кваліфікованих викладачів, підручників, навчальних посібників, гуртожитків, їдалень. Тому Наркомос пішов по лінії скорочення та об'єднання деяких інститутів. Припинив свою діяльність 1923 року Глухівський ІНО [39, с.62]. Все його майно передавалося для зміцнення Чернігівського та Ніжинського ІНО. Усі студенти ліквідованого Глухівського ІНО мали право поза розверсткою вступити до Чернігівського та Ніжинського ІНО.

Радянська система освіти у 20-ті рр. передбачала створення нової системи підготовки і перепідготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників. На початку 20-х рр. кадровий корпус установ професійної освіти формувався шляхом залучення викладачів «старої школи». З метою оновлення професорсько-викладацького складу вузів України Раднарком УСРР прийняв декрет «Про деякі зміни в складі устрою державних учбових закладів УСРР» від 18 травня 1919 р. [40, с.49].

До видання нового положення про вищі школи України Рада Народних Комісарів постановила:

1. Усі іспити на одержання наукового ступеня скасовуються.
2. Усі наукові ступені й звання, а також усі, пов'язані із цими ступенями переваги й права скасовуються. Кафедри заміщуються за

конкурсом, але кандидатура може виставлятися кожним громадянином Республіки.

3. Усі особи, які самостійно ведуть викладання у вищих навчальних закладах, носять загальну назву викладачів; усі інші назви скасовуються[41, с.125].

Учені ступені й звання введено в СРСР за рішенням РНК СРСР «Про учені ступені та звання» від 13 січня 1934 р. [42, с.126].

Питання щодо поліпшення якісного складу лекторів Чернігівського інституту виникло в студентському середовищі ще в серпні 1920 р. Рада студентів підготувала заяву до ради педагогічного інституту з проханням відрядити до міст Києва й Харкова представників рад інституту і студентства з метою «привлечення в інститут лекторських сил». Бажано було запросити викладачів з науковими ступенями та вченими званнями. 12 серпня 1920 р. рада інституту вирішила відрядити обраного радою студентів Захаренка О. до Києва й Харкова та викладача Н. Чиркова до Києва та С. Воробйова до Харкова з метою оповіщення «лекторських сил» цих міст про конкурс на викладацькі посади, що мав відбутись у вересні 1920 р. [43, арк.42-43].

Проте ці поїздки не дали бажаних результатів. Згоди на переїзд ніхто не давав. Погоджувалися лише на тимчасовий переїзд (2-3 місяці) за умов «забезпечення квартирою, столом і платнею» [44, арк.53].

Академічне навантаження викладачів на той час складалось із різних видів робіт. Так, наприклад, у С.І.Воробйова тижневе навантаження було 36 годин, з них – 12 год. – лекційних, 3 год. – робота в педагогічній раді, 18 год. – робота в засіданнях Президіуму інституту та 3 год. – робота в методичній конференції. У викладачів, крім годин за проведення навчальних занять, урахувувалися також години за «технічну підготовку до уроків», за завідуванням лабораторією чи кабінетом, за проведення контрольних робіт, за участь у засіданнях комісій і навіть за участь у роботі хору [45, арк.4].

За партійним складом майже всі викладачі були безпартійними. Так, на 1 липня 1922 р. з 38 штатних і викладачів, які працювали за сумісництвом, лише двоє були членами партії. Це подружжя Васерів Еміль та Амолія, які мали французьке громадянство і були

членами французької республіканської партії [46, арк.103–107]. Із уведенням інституту політкомісарів з'явилося і представництво у викладацькому складі представників КП(б)У.

1924 р. сталися зміни в керівництві інституту. За постановою Головпрофосвіти Наркомосу С.Воробйова звільнено з посади ректора. На його місце призначено В.Щербакова, який з вересня 1923 р. працював викладачем історичного матеріалізму та політкомісаром ЧНО.

Далі Сергій Іванович працював в інституті на різних посадах: завідувача кафедри, завідувача навчальною частиною, декана факультету соціального виховання. З початком війни йому доручено евакуювати архівні документи. Усіх викладачів і співробітників звільнено з роботи. У приміщенні інституту (колишнє приміщення духовної семінарії) з перших днів війни було розгорнуто військовий шпиталь, а інститут перебазувався до колишнього приміщення реального училища по вул. К. Маркса 5, де впродовж кількох днів було спалено частину архіву інституту. Основну частину документів та канцелярію перевезено до клубу первинної обробки шерсті в очікуванні вагонів для евакуації. Проте їх так і не дочекались.

За спогадами доньки Сергія Івановича, 23 серпня 1941р. Чернігів зазнав значного бомбардування, місто запалало з усіх боків. Навчальний корпус, житлові будинки викладачів та співробітників, що перебували на території інституту, були знищені. В одному із флігелів, що розташовувався на території колишнього семінарського саду, мешкала сім'я Воробйових. Під час бомбардування Сергія Івановича вдома не було, у будинку залишались дружина та дві жінки-родички. Вони встигли сховатись у бомбосховищі. Ворожий снаряд влучив у самісінький будинок, на місці якого утворилася воронка. Жінок від побаченого охопила паніка, і вони, не дочекавшись Сергія Івановича, вирішили терміново виїхати з Чернігова. Коли С.І.Воробйов повернувся додому, то побачив замість будинку велику яму. Він зрозумів, що в нього немає ні домівки, ні сім'ї. Він залишив Чернігів із впевненістю, що його рідних серед живих немає. Та якою ж була радість, коли рідні його знайшли в м. Бухарі.

В евакуації в м. Бухарі він викладав російську мову і літературу, перебуваючи на посаді старшого викладача в місцевому

педагогічному інституті. Давалося взнаки пережите, часто турбувало серце. Помер Сергій Іванович від серцевого нападу в м. Бухарі 27 лютого 1942 р., де й похований. Газета «Красная Бухара» 6 березня 1942 р. опублікувала некролог. У ньому говорилось, що протягом тридцяти років С.І.Воробйов працював на освітянському фронті, навчаючи і виховуючи тисячі людей. Працюючи в педвишах СРСР більше двадцяти років, С.І.Воробйов брав активну участь у підготовці багатьох сотень радянських учителів. Як висококваліфікований спеціаліст, чесно й сумлінно працював над підготовкою педагогічних кадрів, слугуючи сам зразком чуйного й відданого справі педагога.

### ***Джерела і література***

1. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 1314, 8 арк.
2. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернігівська область. – К.: Знання України, 2012, 419 с.
3. Держархів Чернігівської обл, ф. Р-608, оп.1, спр. 70, 104 арк.
4. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100с.
5. Держархів Чернігівської обл, ф. Р-608, оп.1, спр.78, 88 арк.
6. Там само.
7. Там само, спр. 106, 87 арк.
8. Там само.
9. Там само, спр. 78, 88 арк.
10. Там само.
11. Там само.
12. Там само.
13. Там само.
14. Там само.
15. Там само, спр. 106.
16. Там само, спр. 78.
17. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта України: історія, досвід, уроки (1917 – 1985 рр.). – К., 1992, 196с.
18. Держархів Чернігівської обл, ф. Р-608, оп.1, спр. 105, 20 арк.
19. Там само.
20. Там само.

21. Там само.
22. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100с.
23. Держархів Чернігівської обл, ф. Р-608, оп.1, спр. 105, 20 арк.
24. Там само.
25. Там само, спр. 125, 187 арк.
26. Там само, спр. 412, 30 арк.
27. Там само.
28. Там само, спр. 166, 56 арк.
29. Там само, спр. 175, 65 арк.
30. Там само, спр. 165, 476 арк.
31. Майборода С.В. Державне управління вищою освітою в Україні: структура, функції, тенденції розвитку (1917 – 1959 рр.). – К., 2000. – 308 с.
32. Держархів Чернігівської обл, ф. Р-608, оп 1, спр.165.
33. Там само, спр. 118, 17 арк.
34. Там само.
35. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителів у вищих закладах освіти України в ХІХ – поч. ХХ ст. // Педагогіка і психологія. – 1998. - №4. – С. 141 – 150.
36. Держархів Чернігівської обл, ф. Р-608, оп 1, спр.125.
37. Дем'яненко Н.М. Педагогічна практика в педвузах України 20-х років // Педагогіка і психологія. – 1995. - №2. – С. 102 – 111.
38. Держархів Чернігівської обл, спр. 125.
39. Майборода В.К. Особливості розвитку системи вищої педагогічної освіти в УРСР (1917 – 1941 рр.) // Український історичний журнал. – 1990. - №11. – С. 58 – 64.
40. Вища школа Української РСР за 50 років. В двох частинах (1917 – 1967рр.). Ч. I (1917- 1945рр.) – К., 1967. – 395 с.
41. Майборода С.В. Державне управління вищою освітою в Україні: структура, функції, тенденції розвитку (1917 – 1959 рр.). – К., 2000.
42. Там само.
43. Держархів Чернігівської обл, ф. Р-608, оп 1, спр.78, 88 арк.
44. Там само.
45. Там само, спр 70, 104 арк.
46. Там само, спр 108, 135 арк.

## 2.1. Щербаков Василь Карпович

Народився 27 лютого 1898 р. в с. Дубровці Оршанського повіту в багатодітній сім'ї селянина- бідняка. У дитинстві до 13-річного віку допомагав сім'ї в сільгоспроботах. З 13 до 16 років батракував і так заробляв собі на життя. У зимовий період навчався в школі й до 16-річного віку закінчив двокласну початкову школу. Протягом 1914 –1915 рр. займався самопідготовкою, що дало змогу 1915 р. вступити до Рогачівської учительської семінарії. Навчаючись у ній поширював більшовицьку літературу серед польських і німецьких військ, які окупували тогочасну Білорусію.



25 жовтня 1918 р. був прийнятий членом РКП(б). Через місяць на окружній партійній конференції його обрано членом повітового парткому. З цього часу працював у м. Рогачах лектором, пропагандистом і завідувачем повітовим агентством друку.

У квітні 1919 р. разом із військовим батальйоном був направлений на Східний фронт рядовим бійцем. Після дев'яти місяців служби його обрано членом бригадного партійного бюро й призначено пропагандистом і агітатором бригади.

Під час переміщення 23-ї дивізії, до якої ввійшла бригада на Південному фронті навесні 1920 р., В.К. Щербакова призначено інструктором-агітатором політвідділу дивізії. З серпня 1920 р. до травня 1921 р. виконував обов'язки начальника політпросвіту, а згодом – очолив політпросвіт політвідділу тієї ж дивізії. У травні 1921 р. був відряджений до Харківської вищої партійної школи, де пройшов однорічний курс навчання в лекторсько-педагогічній групі.

У квітні 1922 р. закінчивши навчання у ВПШ, ЦК КП(б)У направило на роботу лектором до Чернігівської губернської партшколи. У Чернігові його призначено заступником завідувача агітаційно-пропагандистського відділу.

У вересні 1923 р. Василя Карповича зараховано лектором історичного матеріалізму і пролетарської революції Чернігівського



інституту народної освіти. Через рік призначено й затверджено Наркоматом освіти політкомісаром інституту. 1923 – 1924 навчального року проводив лекції на курсах перепідготовки вчителів, одночасно друкував статті в місцевій пресі. 1924 р. надрукував книгу «Підготовка октября».

На початку 1924 р. був призначений завідувачем Чернігівським губернським агітаційно-пропагандиським відділом, а в серпні 1924 р. – призначено ректором Чернігівського інституту народної освіти [1, арк. 9 – 9 зв.].

Першою відповідальною справою, яку мав довести до завершального етапу новий ректор, білорус за національністю, це було завершення українізації інституту. Для викладачів і для студентів вона проводилася за планом. Комісія українізації ІНО розробила відповідний план, який затверджено Правлінням інституту й надісланий до Наркому освіти [2, арк. 129]. Для кожного вищого навчального закладу встановлено термін «цілковитої українізації» [3, с.165]. Згідно з планом Головпрофосу, українізація мала завершитися 1925–1926 навчального року [4, арк.14]. Згодом остаточний термін українізації ЧІНО відкладено на початок 1926–1927 академічного року [5, арк.129]. На засіданні комісії з українізації ЧІНО 4 січня 1926 р. ухвалено рішення встановити за остаточний термін повної українізації студентів початок 1927-1928 навчального року [6, арк.6].

Як показала проміжна перевірка стану українізації ЧІНО, що проходила 9 січня 1925 р. цей напрямок роботи проходив не досить добре. Склад лекторів ЧІНО налічував 24 особи, з яких викладали українську мову – один, а викладали українською мовою – п'ять лекторів і три лаборанти. Серед 216 студентів українців налічувалося 182 особи, інших національностей – 34, з них володіли українською мовою 108 осіб, стільки ж нею не володіли. За наслідками вступної кампанії 1924 р. з'ясувалося, що серед 101 студента, зарахованого на навчання, українців складало 80%, а володіли мовою – 50 %. Українською мовою викладались українська мова, українське письменство, природознавство, історія України, антирелігійна пропаганда, теорія ремесла, що складало 25 % від загальної кількості предметів. Українських книжок у книгозбірні налічувалося 855 назв, що складало до 10 % від наявних

у бібліотеці книг, використовувалося приблизно 5 % україномовних підручників передусім для вивчення історії України, української мови, українського письменства, педагогіки, антирелігійної пропаганди, політосвіти в школі та частково з математики та природознавства [7, арк.5].

З метою поліпшення процесу українізації ЧІНО з 1924–1925 року в навчальний план були введені курси української мови на першому році навчання, українського письменства на другому та третьому роках. Для студентів першого курсу, що не встигають упродовж третього триместру проводились додаткові заняття з української мови. Упродовж другого та третього триместру 1925–1926 навчального року всі студенти II та III курсів, які недостатньо володіли українською мовою, мали пройти спеціальні курси з української мови. Для цього комісія розподілила студентів на групи й доручила проведення занять з цими групами студентам, що добре знали і вільно володіли мовою. Таких груп було 4 – дві групи на III курсі й 2 групи на II курсі [8, арк.129]. Наприкінці 1925–1926 навчального року проведено іспити з української мови для усіх студентів III курсу. Студентам, що закінчували інститут, видавали характеристики, у яких зазначали ступінь володіння українською мовою.

Одночасно з інтенсифікацією вивчення української мови вжито заходів до того, аби всі гасла, плакати, оголошення писалися в ІНО лише українською мовою [9, арк.2 зв.]. На дошці оголошень ЧІНО 15 вересня 1925 р. ректор В.К. Щербаков повідомив викладачів і студентів своє розпорядження: «Під час занять в лабораторіях і аудиторіях студенти повинні запитувати лекторів виключно українською мовою. Лектори повинні відповідати лише в тому разі, якщо студенти звертаються до них на українській мові. Розмовна мова студентів між собою в стінах інституту повинна бути виключно українська» [10, арк.16]. (Див. документ Е).

Поступово в студентській читальні українські газети й журнали стали переважати російські, а українські книжки й підручники, хоч і в невеликій кількості, з'явилися в лабораторіях і кабінетах. Живе українське слово можна було почути в піснях студентського хору та зі сцени при постановках українських п'єс силами драматичного гуртка ІНО. Так створювалась українська атмосфера в стінах ІНО,

хоч умови ці не можна вважати цілком сприятливими – російськомовна громада, представлена в ІНО студентами білорусами, росіянами, євреями й українцями, вихованими в оточенні російської культури, значно переважала українську. Проте між ними не було ворожого ставлення. В інституті зовсім не відчувалося й не помічалося ні українського шовінізму, ні русофобії. Комісія з перевірки українізації ЧІНО констатувала, що обидві громади мирно вживаються [11, арк.2 зв.].

Що стосувалося лекторського складу ІНО, то й тут перевага залишалася на боці російськомовних лекторів. Лектори поставилися свідомо й уважно до справи українізації ІНО. Ті з них, хто володів українською мовою, читали лекції українською мовою. Для лекторів, що не знали мови зовсім, правління ІНО організувало курси української мови [12, арк.2 зв.]. Зважаючи на такий стан речей, правління ЧІНО 5 липня 1927 р. відтермінувало перехід на викладання українською мовою до 1 січня 1928 р., а за даними на 1928–1929 навчальний рік, з 42 викладачів ЧІНО 35 – викладали українською мовою, 7 – російською [13, арк.6 зв.].

У навчальному плані всі дисципліни, які вивчали на факультеті соціального виховання, поділено на три цикли: соціально-економічний, педагогічний і виробничий.

1925–1926 навчального року додатково введено 5 предметів: історія педагогіки, педологія, сучасні педагогічні течії, соціальна гігієна і психологія дитини. Так, кількість навчальних дисциплін з 46 зросла до 51 [14, арк.175].

З метою поліпшення організації навчально-методичної роботи створено предметні комісії. В інституті з липня 1924 р. систематично діяли три циклові комісії: соціально-економічна, педагогічна й виробнича [15, арк.31]. Вони склалися з викладачів однієї або кількох споріднених дисциплін, а також представників студентів і працювали під орудою декана. До складу їх входили викладачі відповідних дисциплін і студенти, які становили половину від кількості викладачів. Студенти, працюючи в комісіях, знайомилися з академічним життям ІНО, обговорювали, а потім виносили на збори студентського колективу питання, що потребували узгодження. Кожна комісія обирала зі свого складу постійного голову, товариша голови й секретаря-студента. З цих

осіб складалося бюро комісії. Бюро здійснювало підготовку питань і матеріалів до чергового засідання, розв'язувало дрібні поточні справи.

1924–1925 навчального року до складу соціально-економічної циклової комісії входило 5 викладачів і 2 представники від студентів, до педагогічної входило – 10 викладачів і 2 студенти, до виробничої – 7 викладачів і 3 студенти [16, арк.31]. (Див. документ Ж).

З переходом ЧНО до факсоцвиху змінилися й прийоми педагогічної роботи. Навчальна робота переважно зосереджувалась у кабінетах, лабораторіях, студіях і гуртках. Визначальне значення мала самостійна робота студентів, яка набула системних рис у рамках реалізації Дальтон-плану, який широко запроваджували в систему освіти в 20-х рр. Дальтон-план виник на початку ХХ ст. як система індивідуалізованого навчання. Назва його походить від назви американського міста Долтон штату Массачусетс. Автор цієї методики – педагог Елен Паркхерст. Ця форма навчання з'явилась як альтернатива урокам викладу матеріалу й опитування. Працюючи в умовах такої школи, учні не мали спільної класної роботи, їм надавали свободу вибору змісту занять, чергування предметів, використання власного робочого часу. Увесь програмовий матеріал поділявся на частини – завдання. Кожне із них конкретизували на спеціальній картці у формі короткого письмового завдання з постановкою запитань і зазначення джерел, де учні можуть знайти відповіді. Кожний учень визначав з учителем умови самостійного опрацювання певних завдань у визначений час. Керуючись письмовими завданнями, учні самостійно або в групах по 3–5 осіб виконували роботу в прийнятному для кожного темпі. Обліковували навчальну роботу на картках – лабораторній картці інструктора (вчителя), індивідуальній обліковій картці учня і обліковій картці класу [17, с. 71]. Учні працювали в окремих предметних кабінетах-лабораторіях, тому Дальтон-план одержав й іншу назву – лабораторний план.

Систематичні заняття в лабораторіях ЧНО започатковували 1 жовтня 1924 р. [18, арк.19 зв.]. Завдання-підряди, які запропоновано студентам для їх лабораторного опрацювання, попередньо розглянули у відповідних предметних комісіях. Лише після ретельного розгляду й обговорення, а за необхідності й

доопрацювання, завдання потрапляли до лабораторій для ознайомлення з ними студентів шляхом колективних бесід. Ці бесіди мали на меті ввести студентів у коло питань, які пропонували їм у завданнях для лабораторного вивчення. Підряди оснащено пояснювальною запискою, в якій зазначали ті форми, в яких проходитиме засвоєння студентами навчального матеріалу в лабораторіях [19, арк. 48].

Завдання, які пропонували для лабораторного проходження, мали бути якнайменшими, обов'язковими для загального вивчення і які містили в собі достатній рівень навчального матеріалу, який ретельно відібраний з точки зору економії часу, вироблення в студентів необхідних організаційних і методологічних навичок і вимог поглибленого вивчення чергового питання. Педагогічно недоцільним визнано поділ завдань на завдання найменше, середнє й найбільше, оскільки навчання головно зорієнтовано на середнього, а насправді на слабкого студента. Для більш сильних студентів до завдань пропонували матеріал, який поглиблював знання студентів. Кожне завдання, наскільки це було можливим, у залежності від характеру матеріалу, часу відведеного на опанування програмою, мало бути розроблено в дослідницькому дусі або принаймні містити елементи дослідницького характеру. У завданні подавали проблему, і метою студента було знайти свій власний шлях вирішення. Викладач мав здійснювати керівництво самотійною роботою студентів.

Лекційний метод, з огляду на теоретичний і практичний досвід попередніх років, з інститутської практики остаточно не виключався. Він мав бути зведений до необхідного мінімуму й застосовуватися там, де це необхідно. Утім, домінуючою залишалася самотійна робота студентів, яка здійснювалась у вигляді семінарських занять, обстежень дитячих закладів, установ і педагогічної практики студентів.

З метою організації семінарських занять з російської літератури під керівництвом С.Воробйова, історії України – В.Дубровського, з української літератури – М.Петрова, з бібліотеки ІНО виділено відповідні комплекти книг, а також здійснювалась організація допоміжних заходів. Офіційно на проведення семінару виділялося три години на тиждень, але, окрім цього часу, студенти витрачали ще двічі на тиждень по дві години ввечері на самотійну роботу.

У навчальному плані були наявні 3-й, 6-й і 9-й триместри, але не вказували кількість годин навчальної роботи для студентів, оскільки влітку заняття не проводили. Ці триместри визначали працю викладачів. Зокрема, викладачі проводили підготовку до наступного навчального року, здійснювали співбесіди зі стажистами, керували роботою студентів у піонерських таборах, проводили лабораторні заняття із студентами, які мали академзаборгованість з окремих предметів, готувались до конференцій, з'їздів, організовували екскурсії. Тільки 1926–1927 навчального року був 36 годинний робочий тиждень в ЧІНО, і навчання проводилось вже впродовж трьох триместрів [20, арк.10].

Головною перевагою навчання за Дальтон-планом, за визначенням викладачів, була систематична праця студентів протягом цілого року, значне поліпшення відвідуваності студентами навчальних занять, підвищення їх активності, більш глибоке й міцне засвоєння пройденого навчального матеріалу і, найголовніше – набуття навичок самостійної практичної роботи з вивчення питань навчального плану [21, арк.1 зв.].

Наприкінці 20-х рр. Наркомос розробив проект організації навчального року за новою схемою – навчальний рік тривав 10 місяців з двомісячною перервою, а замість триместрового розподілу навчального часу застосовувався семестровий [22, с. 133].

Нагальною стала необхідність установа чотирирічного курсу навчання в ІНО. У «Правилах і програмах для вступу до інститутів, технікумів, робфаків та профшкіл УСРР на 1926–1927 академічний рік» зазначалося, що курс ІНО розрахований на 4 роки [23, арк. 104 зв.]. На третьому і четвертому курсах здійснювалася спеціалізація: існувало три відділення – суспільствознавче, біологічне і фізико-математичне [24, арк. 22 зв.].

В інститутах народної освіти педагогічну підготовку представлено циклом «Предмети педагогічного характеру і трудові процеси», який постійно доповнювався і вдосконалювався. Зокрема, 1926-1927 навчального року в ЧІНО на I курсі вивчали такі предмети педагогічного циклу: анатомія й фізіологія, система соціального виховання, фізкультура, мистецтвознавство. На II курсі – рефлексологія, дефектологія, фізкультура, мистецтвознавство, методика. На III курсі – педагогіка, соціальна гігієна, дефектологія.

Упродовж усіх трьох років студенти проходили педпрактику [25, арк. 10].

В інститутах народної освіти склалася цікава практика проходження стажування, яка діяла до початку 30-х років. Кожний випускник інституту мали пройти обов'язкове річне педагогічне стажування й відзвітуватися перед кваліфікаційною комісією, яка приймала рішення про видачу диплома. Щорічно до 1-го травня ІНО мав подати до відповідного губерньського відділу народної освіти списки тих, хто в поточному році закінчує виш. Усі випускники зобов'язані пройти стажування. Списки подавали із зазначенням спеціальності кожного студента [26, арк. 72]. Студенти-випускники педвишів мали виконувати дипломні роботи й після річного стажування в школі захищали їх у факультетських комісіях під головуванням декана.

Закінчивши навчання в інституті, студенти отримували тимчасові посвідчення про закінчення вишу й залікову книжку із стажування. За результатами проходження стажування й складання заліку всі документи подавали до Головпрофосвіти, після чого студентам видавали свідоцтва про закінчення вишу. Тим, хто закінчив навчання раніше 1919 р., видавали лише довідки про закінчення вишу із зазначенням колишньої назви інституту. Усі ці положення вступили в дію з 1-го червня 1923 р. [27, арк. 14].

Випускник, окрім свідоцтва про закінчення вишу, одержував характеристику-направлення, у якій указувалося, що випускника слід «кваліфікувати як педробітника переважно старших класів семирічної школи» [28, арк. 65].

За ректора Щербакова В.К. Чернігівський ІНО розміщувався в окремій цегляній будівлі колишнього реального училища, нині – Чернігівського кооперативного технікуму. Це помешкання повною мірою задовольняло потреби інституту. Окрім навчальних аудиторій, кабінетів адміністрації та студентських організацій, 22 кімнати були навчально-допоміжного призначення, у них проводили лабораторно-практичні заняття.

Систематичні заняття в лабораторіях ІНО розпочато 1 жовтня 1924 р. Вони проходили в 9-ти лабораторіях. Відкрито соціально-економічну, соціального виховання, географічну, фізико-механічну, біологічну, виробничу, математичну лабораторії та

психофізіологічну й художню студію [29, арк. 19 зв.]. Кількість лабораторій із кожним роком збільшувалась. Станом на 28 січня 1928 р. ЧІНО мав 12 навчальних лабораторій: 1) фізичну, 2) хімічну, 3) біологічну, 4) математичну, 5) психофізіологічну, 6) педологічну, 7) чужоземних мов, 8) історичну, 9) літератури, 10) марксівську, 11) політекономії, 12) рефлексології й художню студію [30, арк. 4].

Експонати педагогічного музею розташовувались у двох кімнатах. У педагогічному музеї було декілька відділів, за якими закріплено 2900 експонатів. З них – зоологічний відділ налічував 498 експонатів, ботанічний – 491, історичний – 534, географічний – 1234, геологічний з мінералогією – 143, діапозитивів у музеї нараховували 453. 531 експонат було передано до музею зі шкіл м. Чернігова [31, арк. 113]. Всього на 25 грудня 1925 р. в музеї налічували 3617 експонатів [32, арк. 40].

Важливим нововведенням радянської системи професійної освіти було проведення виробничих практик. З цією метою навесні 1925 р. ЧІНО влаштував радгосп на орендованих ділянках колишнього господарства Троїцького монастиря (сад, город, частина поля). Так, інститут із 1925 р. орендував землю площею 13 дес. 1562 кв. саж. [33, арк. 20]. Цю справу було розпочато, як зазначав В.К. Щербаков, лише з метою навчання, а саме, щоб пов'язати теоретичні курси (виробництва, хімії, природознавства) з практичною роботою в радгоспі. До того інститут мав здійснити сільськогосподарський ухил у навчанні, бо студенти в майбутньому – переважно сільські учителі, які мали бути на селі провідниками прогресивної думки в галузі сільського господарства.

Важливу роль у навчально-виховній роботі інституту відігравала бібліотека. Вона обслуговувала викладачів і студентів, була відкритою для користування в позалекційні години тричі на тиждень. Частину книжок, необхідних для семінарських занять із соціального виховання, марксознавству, історії України, історії культури та інших предметів відібрано й розташовано в особливій кімнаті, відведеній для цієї роботи. Книги, виділені для семінарських занять, на руки не видавали, а студенти користувалися ними в приміщенні семінару під час роботи. Також не видавали на руки ілюстровані видання, словники, довідники, якими можна було користуватися тільки в приміщенні бібліотеки. 1925 р. в правилах



користування читальнею при ІНО зазначали, що читальня й бібліотека відчинені щодня, окрім неділі та понеділка з 6 до 10 години вечора [34, арк. 15].

До 15 березня 1926 р. завідувачем книгозбірні був П.Федоренко, а після нього керівником книгозбірні призначено В.Щеглова [35, арк. 94].

Станом на 1 січня 1926 р. у бібліотеку щодня відвідувало 24 особи. Адміністрацією інституту визнано, що приміщення її не задовольняє навчальних потреб, і прийнято рішення зробити огляд будинку, що навпроти ІНО, і, якщо воно буде відповідати вимогам бібліотеки, перенести її туди. 1926 р. бібліотека ЧНО перейшла в будівлю за адресою вулиця К.Маркса, будинок № 26 [36, арк. 23]. З цього часу вона займала 4 кімнати, у яких розташовувались шафи з книгами, і була ще одна велика кімната для читальні. Загальне число книг складало 20328. Із загальної кількості книг 4432 були українською мовою, 7816 – російською, 780 – німецькою і 300 книг французькою мовами [37, арк. 2 зв.]. Поповнення фондів бібліотеки здійснювали коштами держбюджету, які відпускалися на утримання ІНО. Користування бібліотекою було безкоштовним. Тут обслуговували учнів, студентів, лекторів, учителів-стажистів ЧНО. Бібліотека ЧНО видавала книги та підручники дослідній школі ЧНО – школі № 1 ім. Т.Шевченка.

З початком 1928-1929 н.р. у зв'язку з реорганізацією ІНО збільшилась кількість студентів-читачів, до бібліотеки потрапило понад 10000 книжок колишніх Остерського та Городнянського педтехнікумів. Отже, перед бібліотекою ІНО гостро постало питання про об'єднання всієї маси книжок єдиною науковою системою. Окрім двох старих каталогів – ІНО та колишньої реальної училища, де книжки розподілено за різними принципами, систематичному та хронологічному, існував ще окремий каталог архіву, каталог Остерського педтехнікуму за децимальною системою й каталог Городнянського за своєю системою.

На засіданні бібліотечної ради ЧНО 7 грудня 1928 р. ухвалено рішення перевести бібліотеку на нову систему. Спочатку передбачали реорганізувати бібліотеки колишніх педтехнікумів, потім перевести книжки колишнього реальної училища і, нарешті, основну бібліотеку ІНО. Усю систему передбачали закінчити до початку нового 1929–1930 навчального року [38, арк. 32].

З ініціативи Щербакова В.К. на засіданні Бюро ЧІНО 22 жовтня 1924 р. ухвалено рішення про вивчення питання про доцільність видання «Бюлетеня». Створено редколегію в складі М.Ганжі, С.Воробйова, П.Федоренка, М.Соболіва та одного представника від студентства [39, арк. 8].

На засіданні Правління ЧІНО 30 вересня 1925 р. прийнято рішення про видання Бюлетеня і збірника ІНО. Перший друкований орган мав бути коротким звітом за життя ІНО. Другий – мав вміщувати статті й матеріали з важливих питань наукового, науково-педагогічного, громадського життя ЧІНО. Друкований орган під назвою «Бюлетень ЧІНО» мав виходити щомісяця. Для організаційної роботи створено комісію в складі М.Соболіва, Д.Коломійця й секретаря профкому студентів [40, арк. 64]. Термін випуску збірника ІНО залежав від кількості матеріалів, що надходили для видання. Для організації й керівництва роботою видання обрано комісію в складі О.Шушківського, С.Воробйова й одного представника від студентів – З.Дудка. Мова видання «Бюлетеня ІНО» була українською, мова збірника – змішана, у залежності від того, хто якою мовою забажає написати статтю в цей збірник. Плани з друкування наукових видань успішно виконано. Так, у «Методологічному збірнику» інституту за 1924–1925, 1925–1926 рр. розглядали тему «Лабораторний план в педвузі» – 2-х річний звіт ЧІНО [41, арк. 7 зв.].

Окрім того, наукові статті викладачів ІНО друкували в місцевих періодичних виданнях. Особливо плідно працював в цьому напрямку ректор інституту. У журналі «Літопис революції» надруковано наступні науково-дослідні роботи В.Щербакова: «Чернігівщина за доби Лютневої революції»; «З історії чернігівської організації більшовиків»; «Жовтневий період на Чернігівщині» – ці статті вміщено в журналі «Літопис революції» №№ 5, 6 за 1927 р. і №1 за 1928 р. [42, арк. 5]. У науково-популярному журналі «Безвірник» у жовтневому числі за 1927 р. надруковано роботу В.Щербакова «Чому Жовтнева революція відокремила школу від церкви» [43, арк. 7 зв.]. Також В.Щербаковим надруковано ряд статей, зокрема, його стаття «Як працює спілка безвірників на містах» обсягом 7 сторінок надруковано в журналі «Антирелігійник» № 6 за 1928 р. Стаття

«Релігійне життя сучасного села» надруковано в журналі «Безвірник» № 8-9 за 1928 р. [44, арк. 7 зв.].

Збільшили кількість наукових публікацій й інші викладачів інституту. Так, лектор І.Фролов підготував підручник з хімії «Якісна хімічна аналіза за дослідною методою» [45, арк. 65]. Лектор рефлексології І.Львов опублікував «Керівництво лабораторним заняттям студентів». Статтю лектора з педагогіки С.Воробйова «Спостереження та думки про академічну роботу за лабораторним планом» надруковано в журналі ЧНО «Культура та побут». Статтю С.Баран-Бутовича «Археологічні розшуки 1927 р. в басейнах р. Десни, Стрижня та Білоуса» друкували ВУАком. Його ж статтю «Екскурсійна справа в місті Чернігові та роль в ній Чернігівського музею» надруковано в музейному збірнику [46, арк. 5 зв.].

На період керівництва інститутом В.Щербакова припадає відзначення першого десятиріччя роботи навчального закладу. 17 березня 1926 р. ректор інституту направив заступнику народного комісаріату освіти Я. Ряппо доповідну записку. У ній він вказував, що 1 липня 1926 р. виповнюється десята річниця відкриття Чернігівського учительського інституту. Особливо ректор відзначив, що навчальний заклад за час свого існування виправдав своє призначення – задовольняє Чернігівщину й суміжні з нею території кваліфікованими педагогічними кадрами. До того виш має значення як педагогічний центр для вчителів свого регіону, надаючи їм необхідну методичну допомогу. Окрім того, інститут виконує роль культурного центру в м.Чернігові і його окрузі. Ректор відзначив також позитивні зміни в роботі навчального закладу останнього часу. Як висновок попередньо викладеного В.Щербаков вважає, що прийшов час підсумувати роботу інституту урочистим святкуванням. Для цього потрібні кошти, хоча б 1 тис. крб. [47, арк. 2].

6 квітня за підписом заступника завідувача укрпрофосвіти т. Хоменка надійшла відповідь. У ній говорилось, що вони не заперечують проти святкування річниці інституту. Проте зауважили, що його треба відзначати «в порядку місцевому, а не так широко». Прохання з приводу надання коштів для святкування також було відхилено [48, арк. 1].

Влітку 1926 р. інститут скромно відзначив своє перше десятиріччя існування.

1928 р. місцеві органи влади передали для використання інституту будівлю радпартшколи (колишню духовну семінарію). У розпорядженні ІНО були будівлі колишнього реального училища та колишньої духовної семінарії, та ще три будинки. В одному з них розташовувалась бібліотека, у двох інших обладнано гуртожитки. Для 712 студентів, які на той час навчались в інституті, умови для навчання та проживання були належним чином забезпечені. [49, с.18].



*Будівля колишньої духовної семінарії*



*Працівники Чернігівського ІНО 1929 р.*

Наказом Наркомату освіти України за №422–е від 22 жовтня 1929р. Щербакова В.К. звільнено з посади ректора ЧІНО з 25

жовтня направлено в розпорядження ЦК Компартії України [50, арк.82].

Губернське партійне керівництво відразу після звільнення Щербакова В.К. звернулося до Наркомату освіти з рекомендацією нової кандидатури на вакантне місце ректора. Це був редактор губернського друкованого видання тов. Поляков, який теж як і Щербаков В., завідував партійною школою в м.Чернігові, був членом бюро окружного партійного комітету й був «вельми підходящою кандидатурою на ректора ІНО» [51, арк. 18]. Проте цю рекомендацію надано запізно. Уже призначено іншого ректора.

Подальша доля Щербакова В. пов'язана з науковою діяльністю. Наприкінці 1929 р. він переїздить до Харкова, де працював у республіканському інституті історії партії. На початку 30-х років очолив інститут історії Білорусії, його обрано академіком та віцепрезидентом Академії наук Білорусії. Викладав у вищих навчальних закладах Мінська. 1939 р. він став жертвою необґрунтованих репресій. Посмертно реабілітований. [52, с. 354].

Отже, діяльність В.К.Щербакова в Чернігівському інституті народної освіти в позитивному плані можна відзначити формування належної навчально-матеріальної бази, коли для проведення навчально-виховного процесу вистачало навчальних аудиторій, кабінетів, добре налагодженої бібліотеки. Проте за часів політкомісара інституту Щербакова В.К. зазнав значних переслідувань перший директор учительського інституту, професіонал-педагог, глибоко релігійна людина О.П.Фльоров, якого 1924 р. звільнено з роботи не без сприяння Василя Карповича Щербакова.

### ***Джерела та література***

1. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 8862, 18 арк.
2. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 1, спр. 165.
3. Майборода С.В. Державне управління вищою освітою в Україні: структура, функції, тенденції розвитку (1917 – 1959 рр.). – К., 2000. – 308 с.
4. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 1, спр. 163, 36 арк.
5. Там само, спр. 165, 476 арк.
6. Там само, спр. 308, 25 арк.

7. Там само, спр. 163, 36 арк.
8. Там само, спр. 165.
9. Там само, спр. 164, 37 арк.
10. Там само, спр. 163.
11. Там само, спр. 164.
12. Там само.
13. Там само, спр. 700, 6 арк.
14. Там само, спр. 175, 65 арк.
15. Там само, спр. 280, 87 арк.
16. Там само.
17. Освітні технології: навчально-методичний посібник / Під ред. Пехоти О.М. – К., 2004. – 256 с.
18. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 1, спр. 280, 87 арк.
19. Там само, спр. 167, 59 арк.
20. Там само, спр. 377, 26 арк.
21. Там само, спр. 166, 56 арк.
22. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки. – Донецьк, 2000.
23. Держархів Чернігівської обл., спр. 168, 263 арк.
24. Там само, спр. 488, 38 арк.
25. Там само, спр. 377, 26 арк.
26. Там само, спр. 117, 161 арк.
27. Там само.
28. Там само.
29. Там само, спр. 280, 87 арк.
30. Там само, спр. 488.
31. Там само, спр. 162, 138 арк.
32. Там само, спр. 282, 86 арк.
33. Там само, спр. 373, 116 арк.
34. Там само, спр. 145, 29 арк.
35. Там само, спр. 162.
36. Там само, спр. 593, 32 арк.
37. Там само.
38. Там само.
39. Там само, спр. 162.
40. Там само.
41. Там само, спр. 373.

42. Там само, спр. 500, 307 арк.  
 43. Там само, спр. 413, 49 арк.  
 44. Там само, спр. 500.  
 45. Там само, спр. 413.  
 46. Там само, спр. 500.  
 47. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 4679, 18 арк.  
 48. Там само.  
 49. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100 с.  
 50. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 1, спр. 4141, 83 арк.  
 51. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 8862, 18 арк.  
 52. Коваленко О.Б., Ткаченко В.В. Щербаков Василь Карпович. Український та білоруський історик, активний учасник краєзнавчого руху 20-30-х років // Репресоване краєзнавство (20-30-ті роки). – К., 1991. – С. 353 – 354.

## 2.2. Балицький Михайло Антонович

Народився 1891 р. в с. Королівці на Галицькому Покутті, нині територія південно-східної частини Івано-Франківської області.

З 1902 р. навчався в Чернівецькій гімназії, яку закінчив 1910 р. Цього ж року вступив на філософський факультет Чернівецького університету. Закінчивши його 1914 р. був призначений на роботу



вчителем до української гімназії в Чернівцях. Однак приступити до роботи не зміг у зв'язку із мобілізацією до австрійської армії.

З 1915 р. до 1918 р. проходив військову службу у військовій канцелярії в м. Відні. У цей час мав змогу працювати в бібліотеці Віденського університету та відвідувати семінари з метою поповнення філософських знань. Після демобілізації у 1918 р. працював протягом року вчителем гімназії в м. Станіслав (нині – Івано-Франківськ).



З окупацією Західної України поляками переїхав до радянської України, де перебував як політемігрант. 1927 р. отримав радянське громадянство.

1920 р. вступив до КП(б)У, з цього ж року працював у Галицькому ревкомі на освітній ниві й у видавництві. Згодом його з групою освітян ЦК КП(б)У направили в розпорядження Народного комісаріату освіти, де до кінця 1921 р. працював інструктором комісаріату та редактором Бюлетеня Народного Комісаріату Освіти.

У грудні 1921 р. був направлений на роботу на Поділля. Відразу працював у м. Вінниці завідувачем губерньської профосвіти та лектором Інституту народної освіти.

1922–1924 рр. переїхав до Кам'янця-Подільського, де працював завідувачем окружної профосвіти, керував політосвітою, завідував педагогічними курсами, працював лектором ІНО, робфаку і художньо-промислового технікуму, завідував партосвітою при окрпартшколі. 1924 р. повернувся знову до м. Вінниці, де працював губерньським інспектором педагогічної освіти. З 1925 р. до 1927 р. працював директором та лектором Могилів-Подільського педтехнікуму.

Із січня 1928 р. до жовтня 1929 р. працював викладачем Київського інституту народного господарства.

25 жовтня 1929 р. призначений на посаду ректора та штатного викладача історичного матеріалізму Чернігівського інституту народної освіти [1, арк. 9–9 зв.].

Саме в цей час Наркоматом освіти здійснено ряд змін у внутрішньому розпорядку педвишів і технікумів, запроваджено безперервний тиждень і безперервний навчальний рік, скорочено терміни навчання. Набір на навчання здійснювався 2 рази на рік – 1 травня і 1 вересня, на канікули студентів відпускали не одночасно. Навчальний рік продовжувався 10 місяців і поділявся на 2 семестри, які в свою чергу – на навчальні цикли, кожний по 6 декад (3 декади для теоретичних занять, 2 – для практичних і 1 для консультаційної роботи. Такий розпорядок існував до 1932 року й скасували як такий, що не виправдав себе [2, с. 218].

Рішенням листопадового 1929 р. Пленуму ЦК ВКП(б) виборність ректорів, проректорів, деканів замінялася їх призначенням. Керівник вишу найменувався вже не ректором, а



директором, правління при ректорі замінено вченою радою (дорадчий орган), до складу якого входили викладачі, представники партійної, профспілкової і комсомольської організацій [3, с. 219].

З 1930 р. після попередньої підготовки проведено уніфікація вищої і спеціальної середньої освіти СРСР, зокрема й уніфікацію педагогічної освіти. Директиви партії з цього питання законодавчо були закріплені в постанові ЦВК і РНК СРСР від 23 липня 1930 р. «Про реорганізацію вищих шкіл, технікумів і робітфаків», у постанові РНК УСРР від 11 серпня 1930 р. «Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти» [4, с. 195].

На 1 листопада 1930 р. в Україні замість дванадцяти багатогалузевих інститутів народної освіти створили тридцять дев'ять педінститутів, з яких 24 були інститутами соціального виховання. Педінститути як і раніше випускали спеціалістів з вищою освітою, термін навчання в них був чотири роки, а в інститутах соціального виховання – три роки [5, с. 196]. Випускники інститутів соціального виховання здобували незакінчену вищу освіту.



*10 випуск учителів 1930 р.*

За постановою РНК з 22 липня 1930 р. Чернігівський інститут народної освіти перетворено на інститут соціального виховання, що мав готувати педагогів для другого концентру трудшколи, школи

селянської молоді та фабрично-заводських семирічок. У своєму складі він мав шкільний факультет з відділами: суспільствознавчим, техноматематичним і агробіологічним [6, арк.7].

Рада інституту вирішувала важливі питання діяльності вишу. Створені замість циклових комісій кафедри сконцентрували навчально-методичну й наукову роботу інституту. У плані соціально-методичної роботи діяли принципи соцзмагання та ударництва. Студенти працювали за бригадним методом навчання [7, арк. 22].

Соціально-економічний відділ мав два підвідділи: історико-економічний та мови й літератури. На історико-економічний підвідділ і підвідділ мови й літератури першого року існування ЧІСВ вступили по тридцять осіб [8, с. 16].

З осені 1930 р. в інститутах народної освіти замість циклових комісій утворювались кафедри [9, с. 19].

У травні 1930 р. ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про перебудову робітфаків», у якій визначалися завдання подальшого розширення і зміцнення робітфаків. Головним завданням їх була підготовка поповнення для вступу до інститутів. Денні робітфаки були в складі трьох курсів з відривом від виробництва, а вечірні – у складі чотирьох курсів без відриву від виробництва. У постанові підкреслювалась необхідність відкриття вечірніх робітфаків, забезпечувала при цьому співвідношення 1:3 (один студент денного відділення, а три – вечірнього). Після постанови кількість робітфаків при педвишах збільшили [10, с. 206].

Відповідно до цього при Чернігівському інституті соціального виховання відкрито три типи робфаків (робітничих факультетів):

1. Денний.
2. Вечірній.
3. Районний [11, арк. 121].

Щоб готувати вчителів без відриву від виробництва, з 1 жовтня 1931 р. в інституті відкрито заочний відділ [12, с. 21].

Головною проблемою навчального закладу в зимовий період була низька температура в аудиторіях та лабораторіях, яка доходила до трьох градусів тепла [13, арк. 110]. Наряди на паливо виконували лише частково, окрім того, не вистачало засобів його доставки.

У січні 1930 р. відбулася Всеукраїнська нарада з питань підготовки педкадрів. Вона дала настанову складати плани

педвишів і технікумів так, щоб близько половини навчального часу студенти перебували на педагогічній практиці безпосередньо в школі й на виробництві. У зв'язку з цим питома вага практичних занять у педвишах і технікумах збільшилася з 38% у 1930 р. до 47% у 1931 р. [14, с. 214]. Кількість годин, відведених на теоретичні заняття, зменшилася.

Під час перебудови навчальної роботи запроваджувалися нові методи навчання. Викладачі намагались викоринити словесні методи навчання і робили наголос на практичні заняття. Більше уваги приділяли самостійній роботі студентів, яку контролювали викладачі. Поширення набув лабораторно-бригадний метод, який розцінювали тоді єдино-правильним універсальним методом. Студенти поділялися на бригади по 5-8 чоловік. За бригаду перед викладачами звітував бригадир. З такою організацією навчання частково ігнорувався лекційний курс і знецінювалася роль викладача. Згідно з постановою колегії НКО від 20 вересня 1930 р. «Про активні методи навчання у ВИШах України» мала відбутися докорінна перебудова самого навчального процесу шляхом упровадження активних методів навчання [15, арк. 1]. Ця постанова безпосередньо стосувалася й Чернігівського інституту соціального виховання. Основною ознакою активного навчання була взаємна активність студентів і педагогів. Студент із пасивного слухача мав перетворитися на активного студента в процесі оволодіння науковими основами. Цьому сприяло запровадження виробничого навчання. Педагог мав організувати групу студентів, надати їм навчальний матеріал для опрацювання, а також допомогти в його оволодінні. Окрім того, вивчення теоретичного матеріалу мало бути пов'язаним із вирішенням конкретних практичних завдань.

У цій постанові також пропонувала всім вищим школам здійснити раціоналізацію навчальних планів. Адміністрація інституту мала запобігти нагромадженню великої кількості навчальних дисциплін. Тому пропонували на певному періоді мінімалізувати кількість навчальних предметів, що мало забезпечити ліпше їх засвоєння.

Особливу увагу колегія звертала на потребу радикального зменшення лекційних годин (максимально до 25% в навчальному процесі) і рішучої зміни ролі й значення лекцій. Основним

завданням лектора було введення студента в тему, зосередження його уваги на вузлових питаннях, висвітлюючи їх на основі найновіших досягнень науки.

Як один із методів пропонували запровадити активну консультацію для підготовки студентів до конференції, допомогти студентам усвідомити й чітко засвоїти найскладніші питання теми, підводячи це у визначений за розкладом час.

Навчальний процес мав не обмежуватися розкладом. Адміністрація інституту допомагала бригадам, а бригади стимулювали активність і відповідальність кожного студента. Керівництво інституту мало створити кабінети окремих навчальних дисциплін, або з комплексів дисциплін, та налагодити в них систематичну роботу, зокрема позаурочну. У цій же постанові рекомендували навчальний бюджет дня у вищих школах звести до 10 годин навчання, з яких 6–8 годин відводилося на заняття за розкладом, а 2–4 години відводили на позаурочну роботу в кабінетах (лабораторіях) та роботу бригад. Раз на декаду дві години в розкладі відводили для політгодини. У 10 годин навчання забороняли будь – які засідання і збори громадських організацій.

Активні методи навчання перетворювали академічну групу на основну виробничу ланку вищої школи, а тому в групі зосереджували всю навчальну роботу, що раніше була загальною для всього курсу. Кількість студентів у групі, виходячи з вимог активних методів навчання, не мала перевищувати 25–30 осіб. У зв'язку з введенням активних методів навчання роль професора перетворювали на роль керівника навчальним процесом, а тому пропонували ввести як систему регулярні наради викладачів з груповодами (кураторами) для розробки й обговорення з ними питань окремих дисциплін, окремих розділів навчальних програм, методик опрацювання, стану успішності, залучаючи до цієї справи студентів.

1929–1930 навчального року на факультеті соцвиху ще не було сталого розкладу занять. Але він був на факультеті комплексників, де дав позитивні результати: зменшилися прогули студентства, поліпшилася дисципліна, удосконалено облік роботи. Цього не можна було сказати про факультет соцвиху. Там за першу декаду травня прогули становили 84 людиноднів, а академзаборгованість ліквідовували дуже повільно [16, арк. 17].





матеріалізм, національне питання, марксистську історію техніки, історію ВКП(б) і поточну політику, а з фахових дисциплін – основи індустріального і сільськогосподарського виробництва, машинознавство й креслення, математику з методикою, фізику з методикою, неорганічну й органічну хімію, хімічну техніку, астрономію, загальне природознавство, біологію з генетикою. Окрім того, вони вивчали педагогіку, основи марксистсько-ленінської психології, педологію, соцігієну, комуністичний дитячий рух, мистецтво, українську мову, іноземну мову, фізичну культуру, проходили військову підготовку [19, с. 22].

Викладання основ індустріального й сільськогосподарського виробництва тісно пов'язувалося із працею студентів у майстернях, на дослідних ділянках і безпосередньо на виробництві.

Змінилася також організація роботи на семінарських заняттях з історії ХХ сторіччя для студентів четвертого курсу соцекономічного відділу. Уся робота на семінарі була трьох видів:

- а ) опрацювання мінімуму загальної для всіх літератури;
- б ) розробка кожним студентом двох доповідей на дві визначені теми;
- в ) робота над архівними документами.

Усього на цей курс відводилося 170 годин, із них:

- а ) на опрацювання загальної літератури – 40 годин;
- б ) на підготовку доповіді – 50 годин;
- в ) на архівну працю – 40 годин;
- г ) на лекції та доповіді – 40 годин.

Окрім цього, кожний студент мав дати рецензії на пророблені ним книжки із загального мінімуму. З усіх доповідей студенти готували конспекти, які наприкінці роботи друкувалися на друкарській машинці у вигляді невеличкого збірника [20, арк. 4 зв.].

Роботу в архіві зосереджено навколо однієї основної теми – селянські рухи на Чернігівщині від початку ХХ століття і до жовтневого перевороту. Кожний студент мав розробити одну з підтем.

Усі ці роботи друкувалися в одному збірнику [21, арк. 5].

У грудні 1930 р. відбулася нарада директорів педінститутів з питань підручників, наприкінці 1930 р. і на початку 1931р. прорецензовано майже всі підручники педагогічних інститутів і технікумів. Рецензії надійшли в Наркомос і ЦК КП (б)У [22, с. 216].

Ідейно-теоретичний і науковий рівень підручників і посібників обговорювали також партійні організаціями інститутів і технікумів. У процесі їхнього рецензування й обговорення засуджували ідеалістичні, буржуазно-націоналістичні, троцькістсько-меншовицькі і праві ухили та все, що суперечило марксизму–ленінізму.

До 1929 р. на всіх курсах інститутів і технікумів педпрактика була пасивною (на першому і другому курсах – по одному тижню на семестр, на третьому курсі – по 2 тижні). На останньому курсі студенти давали уроки в школі самостійно протягом 3-х тижнів. В урядових постановах поставлено завдання посилити політехнічну підготовку нового поповнення вчительства. У педвишах збільшили час на виробничу практику, більше уваги приділяти організаційно-методичній стороні її проведення, суспільно-політичній практиці. Для цього студентам-практикантам доручали вести виховну роботу серед молоді й дорослого населення, брати участь у роботі культосвітніх установ, художній самодіяльності та ін. Для проведення виробничої практики педвиши й технікуми прикріплювали до установ і підприємств [23, с. 218].



*Археологічні розкопки у с.Шестовиця під керівництвом П.І.Смолічева*

Прикладом суспільно-корисної роботи була робота, започаткована студентами Чернігівського ІНО навесні 1929 р. Для допомоги селянам у проведенні посівної компанії студенти організували сільськогосподарські курси в селах, щосуботи читали лекції з питань сільського господарства. У м. Чернігові вони створили товариство «Геть неписьменність», яке нараховувало понад

200 чол., зробили перепис усіх неписьменних і допомогли організувати їх навчання. У 90 групах ліквідації неписьменності, що охоплювало 313 чоловік, працювало 120 студентів [24, с. 222].

З початком 1930–1931 навчального року в ЧІСВ вводили безперервну виробничу практику, що проводилася в школах і підприємствах округи. До того був виробничий мінімум, без виконання якого не переводили на вищі курси. Студенти інституту здійснювали виробничу практику на шести індустриальних підприємствах м.Чернігова, 63 колгоспах області, у майстернях та дослідних ділянках [25, арк. 107].

Протягом трирічного навчання в інституті на теоретичні заняття відводилося 60 декад і на практику – 30 декад. Якщо взяти до уваги недостатню загальноосвітню підготовку вступників, то така кількість часу на теоретичні заняття була недостатньою і не давала можливості всім студентам набути глибокі й міцні знання. До того ж не було єдиних навчальних програм, тому кожний викладач інституту щороку складав самостійно програму з предмета, який він викладав. Ці програми обговорювали і затверджували на кафедрах. На якість підготовки вчителів негативно впливав бригадно–лабораторний метод навчання. До того ж велику кількість студентів відривали від навчання – відряджали на село уповноваженими і в складі різних бригад з мобілізації коштів, контрактації, для перевірки роботи шкіл, для проведення сільськогосподарських компаній, а також уповноваженими з мобілізації підвод для перевезення торфу до інституту тощо [26, с. 23].

Незважаючи на труднощі й негаразди тодішнього життя, при Чернігівському інституті соціального виховання здійснювали науково-дослідну роботу, були спроби встановити зв'язки з іншими науково-дослідними інститутами СРСР. На засіданні кафедри педагогіки в жовтні 1931 р. доручено викладачу С.Воробйову підтримувати наукові контакти з дослідницькими інститутами СРСР. На тому ж засіданні кожному члену кафедри затверджено тему наукової роботи, що виконувалася впродовж року. Зокрема, С.Воробйов мав досліджувати роль соцзмагання в житті дитячих колективів м. Чернігова, соціальні настанови для дітей Чернігівських шкіл, читацькі інтереси школярів; Д.Іванов – стан політехнізації шкіл м. Чернігова, планування та облік роботи



Чернігівських шкіл; І.Львов – аналіз вчення Бехтерева та Павлова з погляду діалектичного матеріалізму та інші теми [27, арк. 129– 130]. При цьому кожна тема досліджень розбивалася на декілька підтем, які виконували бригади на чолі з викладачем, якому доручено цю тему. Наприклад, питання політизації, воєнізації та політехнізації програми з музичного виховання доручили студентській бригаді із залученням до участі в її роботі керівника воєнізації в педтехнікумі, а питання про дійсний стан постановки музичного виховання в закладах освіти доручено досліджувати бригаді викладачів музичного виховання в школах м. Чернігова.

Для розширення зв'язків із педагогічними колективами шкіл в інституті організовували лекції й семінари для вчителів м.Чернігова і області з питань педагогічної теорії й практики політехнічної школи з вивчення й застосування в школі нових методів і організаційних форм роботи [28, арк. 130].



*Учасники педагогічних курсів*

За директорства М.Балицького з'явився один з напрямків підготовки викладачів навчальних закладів. Він полягав у тому, що ліпших студентів випускних курсів інститутів соціального виховання кафедри пропонували для подальшого навчання в аспірантурах. Їх називали «висуванцями». Так, на засіданні «голів катедр», так називали того часу завідувачів кафедр, 7 травня 1931р. директор інституту М. Балицький пояснював, що висувати на навчання до аспірантури потрібно «не тих, хто сам хоче, а тих – кого можна запропонувати» за ліпшими результатами в навчанні.

Для цих студентів створено семінари підвищеного типу, які б давали змогу за 1 – 2 місяці підготувати студентів із профільних дисциплін та іноземних мов. При кафедрах організован також гуртки підвищеного типу для підготовки до вступу в аспірантуру [29, арк. 4–7]. Викладачі інституту також розробляли й удосконалювали навчально-виробничі плани, методику виробничого навчання, складали нові навчальні плани.

Адміністрація інституту організовувала для студентів екскурсії по території СРСР. Так, у червні 1930 р. проведено екскурсії до заповідника Асканія-Нова, а також до Москви й Ленінграда. Вони передбачали завдання краєзнавчого характеру, а також ознайомлення з виробництвом [30, арк. 86].

На початку 30-х років ситуація з навчально-матеріальною базою в інституті соціального виховання була досить напруженою. Приміщення для навчання були не досить підготовленими, не вистачало підручників і навчальної літератури. Окрім того, була велика проблема з житлом. Не вистачало приміщень для розміщення студентів. Щоб якось вирішити цю проблему, керівництво інституту намагалось розселяти студентів по квартирах. У випадку, коли студент мав власну сім'ю, керівництво намагалось надавати в розпорядження студентів так звані сімейні квартири.

Гуртожитків на всіх не вистачало. Дирекція інституту з цього питання неодноразово зверталася з проханнями про допомогу до міськради [31, арк. 15]. Але ця проблема того часу була досить гострою не тільки для Чернігівського інституту соцвиху, а й для інших українських вищих закладів освіти, і це питання було на контролі в НКО України. Утім, міськрада через обмеженість власних ресурсів не могла повністю задовольнити потреб вишу.

На підставі розпорядження РНК від 13 жовтня 1929 р. пролетарське студентство мало забезпечуватися квартирами за рахунок площі із загального міського житлового фонду. Але часто, коли сімейні студенти зверталися до міськради для отримання сімейних квартир, міськрада відмовляла. У такій ситуації дирекція інституту зверталась до міськради з проханням надати для сімейних студентів окремий будинок, якщо такий звільниться від ліквідації окружних установ [32, арк. 117].

Проблема була не тільки із забезпеченням студентів житловою площею, а й навіть із забезпеченням гуртожитків найелементарнішим – ліжками. Інститут мав гостру потребу в ліжках. Студенти спали на столах або навіть на підлозі. Для забезпечення цієї потреби, восени 1930 р. через посередництво матеріальної групи НКО, що займалася питанням матеріального забезпечення освітніх закладі, замовив у Харківського заводу ХАРТРЕМАС тридцять ліжок [33, арк. 128].

Щодо робітфаківців, то гуртожитком і стипендією забезпечували слухачів другого та третього курсу денного навчання. Стипендією забезпечували тільки курсантів четвертого курсу вечірнього й районного робфаків. Курсантів першого курсу денного робфаку та першого, другого і третього курсу вечірнього та районного робфаків стипендіями не забезпечували, тому що ці студенти не звільнялись з виробництва і одержували зарплатню.

В інституті працювала студентська їдальня. Вона підпорядковувалась Центральному робітничому кооперативу. Але їдальня була погано забезпечена харчами [34, арк. 9].

До січня 1930 р. студенти робфаку отримували стипендію в розмірі 23 карбованців на місяць. Починаючи із січня 1930 р. стипендію видавали в розмірі 32 карбованців, але це все одно не задовольняло необхідного мінімуму прожиття.

Побут і умови життя студентів і викладачів були досить скромними. Але адміністрація інституту робила все можливе для забезпечення цих потреб. Студентам видавали спеціальні кредити на одяг. Сімейні студенти отримували спеціальну сімейну стипендію, а сліпі студенти отримували стипендію на 80% більшу від звичайної [35, арк. 1, 29].

Студенти підготовчої групи не отримували державної стипендії. Тому практикували спец допомогу найбіднішим слухачам підготовчої групи. Така допомога могла складати до 500 крб. На проїзд залізницею студентам видавали посвідки, щоправда, їх друкували обмежену кількість, тому на всіх студентів цих посвідок не вистачало. Харчів також не вистачало, тому видавали в борг не тільки одяг, а й продукти харчування [36, арк. 83, 113].

На початок 30-х років у ЧІСВ була вже досить багата бібліотека, яка налічувала 52580 книг [37, 1 зв.]. В інституті були фізичний,

математичний, хімічний, педагогічний і зоологічний кабінети, «живий куточок». Окрім того, до інституту входила сільськогосподарська частина, що складалася з біологічного садка, дослідних земельних (городніх) ділянок, сільськогосподарського музею і двох майстерень [38, с. 20].

Матеріальна база інституту цього часу була такою, що давала можливість забезпечити студентам ґрунтовні знання, тісно пов'язані з практикою.

М.А.Балицький керував інститутом майже два роки, коли радянська школа ще здійснювала навчально-виховний процес за комплексними програмами. Ця система роботи передбачала особливу увагу виробничому навчанню, а не вивченню школярами основ наук. Ось тому випускники шкіл мали недостатню загальноосвітню підготовку і їм складно давалось подальше навчання у вишах та технікумах. Набір студентів до цих навчальних закладів проходив два рази на рік – весною й восени без вступних іспитів. Звітуючи про роботу Інституту соціального виховання за 1930 – 1931 н.р., директор Балицький М.А. вказував на значну перешкоду в роботі інституту «недостатню підготовку студентів», особливо тих, що «вступили навесні минулого року і восени цього року», які не мали відповідної підготовки та знань з навчальних дисциплін. Окрім того, ускладнювалась робота і за відсутності підручників та іншої навчальної літератури [39, арк. 100].

Успішність студентів викладачі визначали за двоохбальною системою. Так, студенти першого курсу осіннього набору за результатами літньої сесії мали успішність 81%, а другого курсу весняного набору – 78%, інші студенти мали негативну успішність [40, арк. 101].

Започаткування кафедр у ЧІСВ відбулось після наради викладачів 18 січня 1931р. Директор інституту М. Балицький пояснив викладачам, що в навчальному закладі дозволено працювати 11 кафедрам. На початковому етапі їхнього існування 39 вкладачів інституту працюватимуть на 8 кафедрах: історико-економічних дисциплін, педагогіки, дидактики, хімії, агробіологічних дисциплін, мови і літератури, техно-математичних дисциплін та діамату.

12 квітня 1931р. на засіданні викладачів інституту обговорювались перші підсумки роботи кафедр. Так, завідувач

економіко-історичної кафедри т. Кошарнівський зауважив, що через перевантаження громадською роботою викладачів історії їх неможливо зібрати на засідання кафедри. Він запропонував наказом директора призначати дні засідання кафедр. Цю пропозицію підтримали завідувачі інших кафедр. Вони також запропонували навчальній частині скласти графік семінарів завідувачів, а також надавати їм методичну допомогу [41, арк. 3].

Проте, як указував у своєму річному звіті директор, кафедри ще на кінець навчального року не змогли «розгорнути свою роботу, як слід». Причинами цього, він уважав, було запізніле оформлення самих кафедр (уже в процесі навчального року) та відсутність досвіду організації роботи викладачів на кафедрах.

За штатним розписом інституту того часу значилися викладацькі посади від професора до асистента. Так, на посаді професора працював один викладач, колишній директор інституту С.І.Воробйов, який не мав наукового ступеня й вченого звання, але мав значний досвід роботи. На посаді виконувачів обов'язків професора працювало вісім викладачів, шістнадцять – на посадах доцентів та чотирнадцять – на посадах асистентів [42, арк. 182–184 зв.]. Всі вони не мали наукових ступенів і вчених звань. Проте через відсутність викладачів в інституті не виконувалися навчальні плани. Так, у 1930 – 1931 н.р. не викладали шість дисциплін (теорія радянського господарства і економічна політика, педагогіка I курс, основи індустріального виробництва, всесвітня історія, історія народного господарства та основи політехнізму).

Балицький М.А. вважав, що значний вплив на невиконання навчальних планів мали й інші причини, а саме: перехід інституту на нові навчальні плани, часті відрядження студентів на села та боротьба з повінню, скорочення навчального року на основі відповідного розпорядження Народного Комісаріату освіти.

У зв'язку з переходом інституту на нові навчальні плани виникли проблеми в організації педагогічної практики. В один і той же час до шкіл м. Чернігова з'явилися студенти першого та другого курсів у кількості 240 чоловік. Це привело до перевантаження шкіл студентами й неможливістю виконати поставлені перед ними завдання. Педпрактика в сільських школах виявила те, що студенти другого курсу ще не мали достатніх методичних знань, а окремі

студенти не володіли достатньою кількістю теоретичного матеріалу. Студенти виявилися непідготовленими у питаннях політехнізації. Третьокурсники також мали проблеми в організації педпрактики. Багато студентів працювали не за своїм фахом, а заміняли відсутніх у школах учителів. Директори шкіл не бажали виконувати завдання педпрактики, а намагалися використати студентів для потреб школи [43, арк. 105–107].

Окрім педагогічної, студенти проходили й виробничу практику. Так, 1931 р. для проходження практики студентів поділяли на бригади по 6 – 7 чоловік. Перший етап практики відбувався на дослідних ділянках з 21 травня по 8 червня. До бригади Галини Шкуренко входили Мяснікова Р., Бейліна В., Різницька Н., Волошина Д. та Котова-Коган Т. Студентки протягом трьох тижнів садили розсаду капусти та здійснювали її прополку в парниках, сіяли бавовну й кунжут, садили розсаду баклажанів, поливали парники, перебирали картоплю, а потім її садили. У ботанічному саду вони обрізали сухі гілки на деревах та обкопували їх. Періодично прополювали висажені ними ділянки. Кожного дня студентки мали конкретні завдання. Про їх виконання бригадир робила записи в щоденнику виробничої практики. Робочий час тривав шість годин. Інколи він переривався через високу температуру й продовжувався ввечері. Керівник практики Савицький періодично розповідав про різні технології вирощування рослин, а також показував дію городньої сівалки [44, арк. 15–25].

Другий етап практики студентки проходили в столярній і слюсарній майстернях інституту з 16 по 21 червня. У столярній майстерні студентки познайомились з різними інструментами по обробці дерева. За завданням ботанічного кабінету студентки стругали дощечки різного розміру, обрізали та прибивали їх до планок. Особлива увага зверталась на дотримання техніки безпеки під час виконання робіт, а також на підготовку до роботи інструментів та тримання в чистоті свого робочого місця.

За період роботи в слюсарній майстерні студентки виконували такі види робіт: з провода виготовляли різні геометричні фігури та запаювали їхні кінці, училися виточувати деталі на токарному верстаті, у кузні слідкували за виготовленням болтів та

загартовуванням металу. Окрім того, для них проведено лекцію про бетонування та показано, як воно відбувається [45, арк. 2–12].

Проведення цієї практики вважалось одним з важливих напрямків у політехнізації процесу навчання, коли студенти виконували роботи у промисловому і сільськогосподарському виробництві. Студенти також знайомились з виробничими процесами на підприємствах м. Чернігова.

На початку 30-х років значно поліпшилося забезпечення студентів гуртожитками. Проте в них мешкали не лише студенти, а й викладачі. Так, на 1930 – 1931 н.р. інститут мав три гуртожитки по вул. Пушкіна, 3 та 5, а також по вул. Селюка, 34. Гуртожиток по вул. Пушкіна, 3 – це була окрема півтораповерхова будівля на 8 кімнат загальною площею 284,76 м<sup>2</sup>, де проживало 45 осіб. Подібно цій будові був гуртожиток по вул. Пушкіна, 5, який мав 7 кімнат загальною площею 231 м<sup>2</sup>, де проживало 39 осіб. Найбільша триповерхова споруда гуртожитку була за адресою вул. Селюка, 34, загальною площею 1958,9 м<sup>2</sup>, де мешкало 468 студентів у 43 кімнатах. Наявність цих гуртожитків дала змогу забезпечити студентів місцем для проживання [46, арк. 54].

Характерною особливістю організації навчально-виховного процесу цього часу було те, що значну частину студентів відривали від навчання для виконання різних доручень. Вони виїздили на села уповноваженими у складі різних бригад щодо мобілізації коштів, контрактації, для перевірки роботи шкіл, для проведення сільськогосподарських кампаній, а також для потреб інституту уповноваженими щодо мобілізації підвод та перевезення торфу для навчального закладу.

Не зважаючи на різні проблеми в організації процесу навчання, 1931 р. інститут випустив 124 молодих учителів, з них 26 закінчили соціально-економічний відділ, 60 – агробіологічний, 38 – техніко-математичний. Серед випускників цього року були – відомий український письменник Олекса Десняк (О.Г.Руденко), доктор історичних наук, професор Ф.Є. Лось, колишній декан фізико-математичного факультету Чернігівського педагогічного інституту В.С.Кролевець та інші [47, с. 23].

Отже, на долю Михайла Антоновича Балицького випав непростий період керівництва навчальним закладом. Цього часу

інститут змінив не лише його назву, а й перейшов на новий навчальний план та здійснював пошук нових підходів у організації навчально-виховної роботи. Саме директору інституту довелося впроваджувати в життя ці зміни та вирішувати питання поліпшення навчально-матеріальної бази, а також побутових умов життя студентів.

### ***Джерела та література***

1. ЦДАВО України, ф.166, оп. 12, спр. 317, 23 арк.
2. Ясницький Г.І. Розвиток народної освіти на Україні (1921-1932 рр.). К., 1965. – 256 с.
3. Там само.
4. Там само.
5. Там само.
6. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 1, спр. 776, 39 арк.
7. Там само, спр. 765, 138 арк.
8. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100 с.
9. Там само.
10. Ясницький Г.І. Розвиток народної освіти на Україні (1921-1932 рр.). К., 1965.
11. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 1, спр. 759, 290 арк.
12. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100 с.
13. Держархів Чернігівської обл., спр. 791, 203 арк.
14. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100 с.
15. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 1, спр. 760, 24 арк.
16. Там само, спр. 761, 150 арк.
17. Там само.
18. Там само, спр. 766, 48 арк.
19. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100 с.



20. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 1, спр. 788, 6 арк.
21. Там само.
22. Ясницький Г.І. Розвиток народної освіти на Україні (1921-1932 рр). К., 1965.
23. Там само.
24. Там само.
25. Держархів Чернігівської обл. , спр.791, 204 арк.
26. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100 с.
27. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 1, спр. 865, 142 арк.
28. Там само.
29. Там само, спр. 860, 15 арк.
30. Там само, спр. 759.
31. Там само.
32. Там само.
33. Там само.
34. Там само.
35. Там само.
36. Там само.
37. Там само, спр. 700, 6 арк.
38. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100 с.
39. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 1, спр. 791.
40. Там само.
41. Там само, спр. 860, 15 арк.
42. Там само.
43. Там само.
44. Там само, спр. 939, 26 арк
45. Там само.
46. Там само, спр. 791.
47. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100 с.

### РОЗДІЛ 3.

## КАДРОВІ ЗМІНИ КЕРІВНИКІВ ІНСТИТУТУ ПОЧАТКУ 30-Х РОКІВ. ПРИЙМЕНКО СЕМЕН ІВАНОВИЧ

---

Дивна і не зовсім зрозуміла для сучасників політика ротації керівних кадрів, яка здійснювалася у 30-х – 40-х роках ХХ ст. в радянській країні приводила до того, що керівники установ і організацій не встигали за кілька місяців навіть познайомитись із працівниками закладу, його навчально-матеріальною базою, а їх переміщали до іншої установи. Тимчасові керівники не могли визначати конкретних перспективних планів, завдань та шляхів їх реалізації, а тому вони не могли також побачити результатів свого керівництва. Так, протягом одного 1931 – 1932 навчального року інститутом керували два директори, а саме: Прийменко С.І. та Лапшин М.І., перший з них – п'ять місяців, другий – чотири місяці 25 днів. Наприкінці навчального року призначено ще одного директора – Мірошніченка М.О., який пропрацював на посаді весь наступний навчальний рік.



Народився Семен Іванович Прийменко 1902 р. у с. Ястребенному Річинського району Сумської округи. Батьки займалися сільським господарством. У сім'ї було п'ятеро дітей, три сини та дві доньки. Семен був найменшим з них.

З 1917 р. до 1922 р. навчався й закінчив Білопільську педагогічну школу. З 1922 р. до 1924 р. навчався у Київському інституті народної освіти, який не закінчив. Учителювати розпочав з 1922 р. в одній із трудових шкіл м. Києва, де пропрацював до 1924 р.

З квітня 1924 р. до вересня 1925 р. служив у армії. З 1925 р. до 1927 р. працював учителем Юнаківської семирічної школи на Сумщині.

З жовтня до грудня 1926 р. працював головою Юнаківського районного профспілкового секретаріату, а з грудня 1926 р. до вересня 1927 р. обрано головою правління споживчого товариства в Юнаківці.

Член КП(б)У з 1926 р.

З лютого 1929 р. до серпня 1930 р. працював директором Сумського педагогічного технікуму, а з вересня 1930 р. до вересня 1931 р. – директором Сумського інституту соціального виховання [1, арк. 2-3зв.].

З 15 вересня 1931 р. він очолив Чернігівський інститут соціального виховання. 1931 – 1932 навчального року ЧІСВ готував педагогів для старшого концентру фабрично-заводських семирічок (ФЗС) та шкіл селянської молоді (ШКМ) з таких спеціальностей: історія, суспільствознавство, географія, мова і література (українська), математика, фізика, хімія, природознавство, біологія, основи індустріалізації та сільськогосподарське виробництво. Курс навчання був трирічний. Усього навчалось 503 студенти. На першому курсі осіннього набору навчалися 79 студентів, весняного набору – 39. На другому курсі осіннього набору – 125, весняного – 42. На третьому курсі осіннього набору – 125, весняного – 93 студенти. Але архівні матеріали цієї справи мають уточнення щодо весняного прийому студентів, а саме, «у травні місяці прийнято 60 чоловік на соціально-економічний відділ» [2, арк. 50]. Тобто на перший курс весняного набору прийнято не 39, а 99 студентів. Ці дані підтверджуються і «Нарисами історії Чернігівського педагогічного інституту» [3, с. 21]. У такому випадку загальна кількість студентів становитиме 563.

Проте встановити точну кількість студентів на середину навчального року чи на якісь конкретні місяці було досить складно. Відсів студентів протягом року був теж значним. Так, за 1931 – 1932 навчальний рік, тобто за керівництва інститутом двох директорів – С.Прийменка та М.Лапшина відсів становив 62 особи, з них: 18 – через «дезертирство» (небажання їхати на практику чи на роботу за направленням), 2 – через хвороби, 20 – через матеріальну незабезпеченість, 5 – за власним бажанням, 3 – через смерть студентів [4, арк. 3].

Перший масовий захід, на якому довелося познайомитись директору з педагогічним колективом, були збори лекторів

інституту, які проходили 9 жовтня 1931р. Розглядалось питання про зміни до навчального плану, які внесено дирекцією. Хоча доповідачем з цього питання був завідувач навчальною частиною С.Воробйов, проте першим промовцем в обговоренні цього питання був директор ЧІСВ С.Прийменко. Основною зміною в навчальних планах було збільшення часу для політичних дисциплін за рахунок основних. Це пояснювалося необхідністю поліпшення політико-виховної роботи зі студентами. Іншою негласною причиною для проведення змін навчального плану було те, що новоприбулий директор не мав достатнього навчального навантаження і для його розширення пішов на зміни планування.

Ним поставлено завдання до 20 жовтня внести зміни до кафедрального навантаження та оперативно внести корективи до графіків навчальної роботи. Новий директор поділився з викладачами планами на майбутнє. Семен Іванович вважав, що, маючи право на 11 кафедр, в інституті формально існувало 7, частина з яких лише на папері. Тому він пропонував створити ще такі кафедри: фізичну, педагогічну, мовно-літературну, марксистську, математичну та політехнічну [5, арк. 13].

С.Прийменко вважав, що для потреб інституту вже того часу не вистачало навчальних приміщень і тому необхідно добудувати до існуючого (нині будівля кооперативного технікуму) ще одного поверху. Окрім аудиторій і кабінетів, на ньому варто розмістити зоологічний музей. Директор також пояснив своє ставлення до питань підготовки висуванців, тобто ліпших третьокурсників, яких потрібно було готувати до аспірантури в провідних вищих навчальних закладах. Він наголосив, що це справа потрібна і для цих студентів необхідне проведення додаткових занять.

Для політехнізації процесу навчання, на думку С.Прийменка, потрібно створити в інституті добре обладнані столярну й слюсарну майстерні. Наявну на той час майстерню, яка перебувала в приміщенні по вул. Леніна, за надходження коштів від Наркомату освіти, планувалося перенести в приміщення по вул. Селюка, 34. Потребував реконструкції й нового обладнання кабінет фізики.

Семен Іванович висловив своє бачення щодо роботи робфаку. На його думку, він мав бути окремим підрозділом інституту для підготовки майбутніх студентів. Насамкінець директор

запропонував всім дієвим інститутським кафедрам визначити необхідну навчальну літературу, яку потрібно придбати для вивчення нових навчальних дисциплін.

Під час виступів завідувачі кафедр та викладачі висловлювали незгоду з позицією керівника щодо значного зменшення кількості годин для вивчення педагогіки, історії та техніки. Промовці вважали таке «відрізання» годин від основних дисциплін неприпустимим.

У підсумковому слові С.Прийменко пояснив, що «з великим болем довелося відрізати години». Але без розширення навчальних курсів з діалектичного матеріалізму та національних питань підготувати педагога, на думку директора, неможливо [6, арк. 15].

Саме ця перша зустріч директора з педагогічним колективом показала, що керівник навчального закладу не збирався дослухатися до думок викладачів, а рішення, прийняті ним одноосібно, будуть виконувати всі. Про принцип «єдиноначалія» в керівництві навчальним закладом часто йшла мова навіть у наказах, які підписував молодий директор. Проте він забував про те, що перед прийняттям рішення варто було б порадитись з колективом.

Після зборів лекторів ЧІСВ, що відбулися 9 жовтня 1931 р., і виявленої незгоди викладачів інституту з рішенням директора, зникло бажання в колишнього директора вчительського інституту С. Воробйова займати посаду помічника директора з навчальної частини. Сергій Іванович написав заяву про звільнення з посади помічника, а по суті завідувача навчальною частиною. Першого листопада 1931 р. його звільнено з цієї посади за власним бажанням. Замість нього тим же наказом призначено Карханіна І. О. [7, арк. 12зв.].

Одним із важливих напрямків у політехнізації процесу навчання студентів було ознайомлення їх з промисловим і сільськогосподарським виробництвом. Але в інституті виникали проблеми з організацією виробничої практики. Окрім знайомства з виробничими процесами на промислових підприємствах, студенти під час практики мали виконувати певні види робіт на станках і механізмах фабрик чи заводів. Але не всі заводські керівники були зацікавлені у використанні студентів на виробництві. Короткотермінові практики давали змогу лише навчити виконувати

певні види робіт, а використати студентів як виробничий потенціал уже не було часу, адже закінчувався термін практики. Окрім того, за навчання студентів заводські інструктори не отримували коштів від інституту.



*Виробнича практика в ливарному цеху*

Прикрий випадок з організацією виробничої практики стався в січні 1932 р. Завод «Жовтневий молот» відмовився приймати студентів через несплату коштів за роботу інструктора. Керівництво інституту пояснювало заводчанам про те, що за цей вид робіт не передбачено оплату кошторисом навчального закладу. Про зрив виробничої практики негайно доповіли Наркомату освіти, але студентів на це підприємство так і не допустили [8, арк. 42зв.].

На долю С.Прийменка, крім організації навчально-виховного процесу, випало здійснювати в інституті «боротьбу» з різного роду ухилами, троцькізмом та іншими проявами опортуністичних течій, з якими цього часу «активно боролась» Всесоюзна Комуністична партія більшовиків.

Важливу роль у формуванні політично свідомих студентів, провідників ідей керівної партії відігравали викладачі інституту. Під час навчальних занять вони «розвінчували» опортуністичні, троцькістські ідеї. Навіть на настановчій конференції студентів до педагогічної практики, яка проходила 19-20 грудня 1931р., здебільшого у виступах викладачів звучали поради щодо організації політико-виховної роботи серед сільського населення та боротьба з різного роду ухилами на педагогічній ниві. Так, у виступі завідувача історико-економічної кафедри т. Кошарнівського зосереджено увагу

на боротьбі з «правим» і «лівим» ухилами. Він пояснював, що «ліві руйнують школу як основну кузню соціалістичних кадрів, а праві опортуністи тягнуть нашу політехнічну школу до старої схоластичної школи». Він вважав, що потрібно «рішуче боротись проти ухилів на педагогічному фронті». Викладач радив студентам-практикантам критично ставитися до підручників із суспільствознавства, де «в багатьох місцях є збочення від марксистсько-ленінських настанов, мало приділяється уваги боротьбі з троцькізмом». Усім студентам т. Кошарнівський порадив негайно опрацювати листа т. Сталіна про боротьбу з різного роду ухилами, надруковану в журналі «Більшовик» № 19 – 20 [9, арк. 1].

На конференції виступили ще сім викладачів, які загострили питання про боротьбу на два фронти на педагогічній ниві.

Обговорення листа т.Сталіна активно проходило і в педагогічному колективі інституту. На об'єднаному засіданні кафедр, яке тривало протягом трьох днів – 1, 11 та 21 січня 1932р., викладачі «викривали» власні недоліки та прорахунки в роботі своїх колег. Як говориться у звіті про обговорення листа т.Сталіна, викладачами «було викрито такі негативні моменти». Їхній перелік достатньо великий. Укажемо їх мовою оригіналу:

«Викрито протаскування ідеологічних хибних концепцій в курсі економгеографії з боку доц. Щеглова», якого було звільнено з роботи.

«Недостатня просякненість матеріалістичною діалектикою дисциплін виробничого циклу, формалістичні моменти у викладанні фізико-математичних дисциплін, еклектичність, суб'єктивізм у наукових роботах викладача історії України П. Федоренка, зв'язки його в минулому з «Україною» та історичною кафедрою М.Грушевського».

«Історико-літературний тобто буржуазний підхід до студіювання літературних явищ (Скатинський). Формалістичні збочення у викладанні мови у Черевко, недооцінка класовості в історичному розвитку мови (Нестеренко), некритичне ставлення до Плеханівської «ортодоксії» (Пристапів), некритичне використання хибних підручників з історії (Гладков). Хибне твердження т. Кошарнівського, що в революції 1917 р. до липня основним тлом було тло буржуазно-демократичної революції; залишки

меншикуватого ідеалізму у викладанні діамату (Панченко), недостатньо розгорнута боротьба на два фронти у викладанні політекономії ( Рабінович і особливо Довженко), механічний підхід та ідеологічні збочення у викладанні педології й педагогіки, пропагування комплексної системи (до грудня 1931 р. Іванов)» [10, арк. 8зв. – 9].

Який зміст вкладавали того часу викладачі, критикуючи роботу колег чи самокритично викриваючи власні недоліки в роботі, сучасникам навіть складно зрозуміти. Проте окремі нові недоліки, які викрито під час обговорення листа т. Сталіна ми знаходимо у звіті про роботу історико-економічної кафедри за 1930 – 1931 навчальний рік. У ньому знову згадується про недоліки в роботі доц. Щеглова та розкриття колегами фактів «контрабанди буржуазної ідеології» в його роботі. Викладачку Рабінович критикували за «відкидання існування в Україні рабовласницької форми господарювання» та «недостатньо розгорнуту критику Люксембургіянства».

У викладачів історії України було некритичне ставлення до підручника Булата (автора підручника) з економічної політики. Викладача Сальнікова критикували за те, що під час вивчення однієї з тем курсу «Радянське народне господарство» він «недостатньо розгорнув боротьбу на фронті викладання».

Як досягнення в роботі кафедри відзначається, що члени кафедри на вказані недоліки відповідно реагували, «допомагали товаришам свідомо їх виправити, розкритикувати свої помилки серед студентів цієї групи чи курсу».

Окремо згадано у звіті й про викладача П.Федоренка. Указано, що члени кафедри «розгорнули широку критику його наукової продукції» і як результат «помітна еволюція його поглядів». Колеги вважали, що ці результати значною мірою зумовлені критичною оцінкою його наукових робіт з боку кафедри [11, арк. 128 – 128зв.].

Цікавий, але одночасно й тернистий шлях пройшов один із перших викладачів Чернігівського учительського інституту Петро Костянтинович Федоренко. Із встановленням радянської влади істинному патріоту України стало особливо складно працювати на педагогічній ниві. У серпні 1924 р. він написав заяву про звільнення з посади декана факультету соціального виховання. З 25 серпня його звільнено з цієї посади [12, арк. 1зв.].



Проте недовго він пропрацював і штатним лектором інституту. Переслідування його з боку директора інституту В.Щербакова призвело до того, що в жовтні 1926 р. він написав заяву про звільнення з посади лектора. 11 жовтня його було звільнено і з цієї посади [13, арк. 10]. Проте й після звільнення П.Федоренко не втрачав контактів із своїми колегами. Наприкінці 20 – поч. 30-х років у нього було невелике погодинне навантаження в інституті.

Навесні 1929 р. в Україні розпочалися арешти представників наукової та творчої інтелігенції, звинувачених у належності до «Спілки визволення України» (СВУ). Якщо згадати історію виникнення цієї організації, то вона сягає серпня 1914 р., коли у Львові представники деяких політичних партій і громадських організацій створили її. Організація розпалась з початком революційних подій 1917 р. Але 1929 – 1930 рр. ГПУ створює легенду про існування таємної націоналістичної організації під назвою «Спілка визволення України». Справу «СВУ» використали для ліквідації потенційного національного спротиву більшовицькій партії. У причетності до неї обвинувачено 45 провідних учених, письменників, політичних діячів часів УНР. Під час «пошуку ворогів» заарештовано близько 700 осіб й звинувачено у приналежності до спілки [14, с. 404 – 405].

У вересні 1929 р. був проведений обшук у помешканні П.Федоренка, проте жодного компромату знайти не вдалось. Але через рік 21 жовтня 1930 р. П.Федоренка заарештовано й звинувачено у зв'язках з українськими діячами контрреволюційної організації «СВУ». На допитах він категорично заперечував звинувачення, до того ж не було жодних доказів його протиправних дій. Тому 11 листопада 1930 р. його звільнено з під варті [15, с.231]. Це був його перший арешт, але його за тими ж звинуваченнями арештовували ще два рази – у 1934 та 1938 рр. Йому довелося п'ять років перебувати на засланні в Казахстані.

Звертає на себе увагу той факт, що на усіх зібраннях, де критикували роботу викладачів не зафіксовано виступів директора С. Прийменка. Чому так сталось? Версія щодо відповіді на це запитання у нас така.

У директора інституту не було вищої освіти, а майже весь педколектив (39 чоловік із 41) її мав, то С. Прийменко відчував

свою професійну неповноцінність. Можливо тому саме в період обговорення листа Й. Сталіна директор з 19 січня пішов у відпустку й повернувся з неї 6 лютого 1932 р. Підтвердженням цього є накази за № 250 від 18 січня де сказано про вихід директора в «тарифну відпустку за 1931 р.» з 19 січня 1932 р. , а у № 268 від 12 лютого того ж року говориться, що «з 6 лютого після відпустки я приступив до виконання обов'язків Директора ЧІСВ» [16, арк. 41зв., 49зв.]. Дивним лише є те, що С. Прийменко пропрацював на посаді директора всього лише чотири місяці й відразу пішов у відпустку, і причому тоді, коли неспокій був у педагогічному колективі пов'язаний з обговоренням листа Й. Сталіна.

Дивним також є те, що наказ про повернення з відпустки видано не 6 лютого, тобто в день, коли директор приступив до роботи, а через тиждень. Можливо тому, що саме цей тиждень він був відсутній на роботі, адже всі накази як за період відпустки, так і від 6-го по 12-е лютого підписано заступником директора т. Угніченком. Проте вже 13 лютого 1932 р. С. Прийменко підписує наказ за № 269. У ньому йдеться про нове відрядження до м. Харкова в справах інституту, де він призначив заступника директора т. Угніченка виконувати обов'язки з адміністративно-господарських питань, а помічника директора т. Карханіна – навчальною частиною. Приводом для відрядження до тодішньої столиці було повідомлення Народного комісаріату освіти, сектору кадрів від 31 січня 1932 р. [17, арк. 49зв. – 50].

Звертає на себе увагу й той факт, що за короткий час перебування на посаді директора ЧІСВ С. Прийменко періодично виїздив у відрядження. З книги наказів дізнаємося про два відрядження в справах інституту до Народного комісаріату освіти в м. Харків, з 10 по 16 жовтня та з 4 по 13 грудня. Знаючи про те, що сім'я директора залишалась у м. Сумах, а дорога від Чернігова до Харкова йшла через Суми, то час на відрядження він міг також використовувати й у власних інтересах. Але це тільки наше припущення.

Цікавий наказ про відрядження директора датовано 27 грудня 1931 р. У ньому говорилось: «вибуваючи в командировку на села», покладаю виконання своїх обов'язків на заступника, не вказуючи, у які села та якого району і з якою метою він виїздив. Директор

подорожував по невідомих селах протягом п'яти днів у час передноворічний та в дні новорічних свят [18, арк. 4зв., 22зв., 32, 41зв.].

Останній наказ по ЧІСВ, який підписав Семен Іванович Прийменко датовано 16 лютого 1932 р. У ньому йшлося про передачу справ, господарства й керівництва інститутом новому директору Лапшину Миколі Іоновичу [19, арк. 12]. Семен Іванович повернувся до Сум, де продовжив керувати інститутом соціального виховання. Нам також удалося встановити, що С.І. Прийменко з 4 серпня 1936 р. працював директором Центрального фотокіноархіву в м. Києві, нині це Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г.С. Пшеничного. Він став другим директором цієї установи у період її становлення. Окрім того він виконував обов'язки інспектора центральних архівів УРСР (ЦАУ). Першому директору архіву П. Марінчуку не вдалося вирішити всіх організаційних питань новоствореного архіву. Але й С.Прийменко не зміг їх також вирішити. Через «невиконання планових показників, серйозні недоліки в роботі з обліку і збереження сконцентрованих у архіві фотодокументів, порушення трудової дисципліни» його звільнили із займаної посади 23 жовтня 1937 р.[20, с.61]. На новій посаді він працював один рік і два з половиною місяці. Подальша його доля нам невідома.

Таким чином, нетривале керівництво інститутом Прийменком С., на нашу думку, мало свої певні причини, не пов'язані лише з ротацією керівних кадрів. По-перше, це був другий директор інституту, після В.Щербакова, який не мав вищої освіти і був призначений органами радянської влади на керівну посаду в освітянському інституті, де майже всі працівники були з вищою освітою. На час призначення йому виповнилося 29 років, а значна частина викладачів уже тривалий час працювала на педагогічній ниві, досвід роботи яких перевищував 15 – 20 років. Можливо тому директор розумів, що не маючи відповідної освіти і досвіду організації навчально-виховної роботи він не зможе бути зразком для інших викладачів. Саме ця причина не додавала авторитету йому як керівникові.

По-друге, прийняття важливих рішень одноособово, без обговорення в колективі спричинило недовіру до директора

більшості досвідчених педагогів. Ось тому цей керівник не зміг надовго затриматись у Чернігові.

### ***Джерела та література***

1. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 6216, 7 арк.
2. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 1, спр. 896, 228 арк.
3. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100 с.
4. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 1, спр. 896.
5. Там само, спр. 860, 15 арк.
6. Там само.
7. Там само, спр. 839, 50 арк.
8. Там само.
9. Там само, спр. 856, 33 арк.
10. Там само, спр. 896, 228 арк.
11. Там само.
12. Там само, спр. 162, 138 арк.
13. Там само, спр. 374, 96 арк.
14. Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ-ХХ століття. Історичні нариси. – К., 2002. – 952 с.
15. Коваленко О.Б., Ткаченко В.В. Три справи і одне життя (П.К.Федоренко) // Репресоване краєзнавство (20-30-ті роки). К., 1991. – С. 228 – 233.
16. Держархів Чернігівської обл., спр. 839.
17. Там само.
18. Там само.
19. Там само, спр. 4054, 13 арк.
20. Ємельянова Т. Невідомі сторінки історії Центрального державного кінофотофоноархів України імені Г.С. Пшеничного // Архіви України, 2008. - № 1-2. – С 59 – 66.

### **3.1.Лапшин Микола Іонович**

Народився 25 липня 1896 р. в с. Аносово Серачського повіту Нижегородської губернії. Батько за походженням був селянином, але через малоземелля ходив до міста на заробіток, працював бурлаком на баржах. У батьків було вісім дітей – три сини і 5 дочок.

Микола розпочав свій трудовий шлях 1908 р. У віці 12 років працював наймитом, а з 1912 р. пішов до м. Самари на заробітки до кондитерської майстерні робітником. З 7 серпня 1915 р. був мобілізований до царської армії, служив рядовим до листопада 1917 р. За період служби військової частини задіяно на німецькому і австрійському фронтах Першої світової війни. З листопада 1917 р. до березня 1919 р. жив у селі з батьками. З 3 березня 1919 р. мобілізований до червоної армії, де перебував на посадах рядового, а згодом – політкерівника. Службу в армії завершив у липні 1923 р.

З 27 липня 1923 р. вступив до Комуністичного університету імені Артема в м. Харкові, де навчався до 1926 р.



Член більшовицької партії з жовтня 1920 р.

За період навчання в університеті виконував роботу районного пропагандиста, одну зиму в Журавльовському районі в червоній армії, іншу зиму – в Жовтневому районі в школі № 3. З 1 травня до 15 листопада 1926 р. завідував таємним діловодством в ГУВП.

Після закінчення навчання в Комуністичному університеті в листопаді 1926 р. ЦК КП(б)У був направлений лектором до Чернігівської радпартшколи другого ступеня. Окрім лекційної роботи, в школі виконував обов'язки завідувача навчальної частини. До того, з 1926 р. працював викладачем суспільних дисциплін у Чернігівському агротехнікумі [1, арк. 13].

2 грудня 1931 р. за рекомендацією партійних органів був призначений на посаду керівника кафедри діалектичного матеріалізму Чернігівського інституту соціального виховання, а наступного дня приступив до роботи [2, арк. 22].

Через півтора місяця роботи в навчальному закладі, а саме 16 лютого 1932р. прийняв справи від Прийменка С.І. і став директором Чернігівського інституту соціального виховання. Тридцятишестирічний новий керівник інституту був досвідченіший у порівнянні з попередником в організації навчального процесу, адже мав хоч невеликий досвід керівництва навчальною частиною Чернігівської радпартшколи. Окрім того, мав п'ятирічний досвід роботи викладача суспільних дисциплін в агротехнікумі. Проте, як

випускник партійної школи М. Лапшин більше орієнтувався в організації агітаційно-пропагандистської роботи, а не в підготовці педагогічних кадрів. Відсутність педагогічної освіти було слабким місцем нового керівника.

Очоливши інститут взимку, новий директор зіштовхнувся з проблемами господарського плану, особливо з опаленням приміщень. Незадовільне забезпечення інституту паливом призвело до того, що в аудиторіях, бібліотеці і в гуртожитку температура сягала мінімальних позитивних показників, а іноді падала й нижче нуля. Це призводило до захворювань викладачів і студентів.

Складні справи були і в роботі бібліотеки. Окрім холоду взимку, була ще й низька заробітна платня бібліотекарів. Тому була дуже висока плинність працівників. У матеріалах до звіту про роботу ЧІСВ за 1931 – 1932 навчальний рік завідувачка бібліотеки вказувала на ці проблеми й наголошувала на необхідності капітального ремонту приміщення бібліотеки, грубок, підлоги та вікон [3, арк. 104]. Окрім того, в бібліотеці не було читального залу.

Позитивним моментом у роботі бібліотеки було те, що відбулось значне поповнення її новими виданнями. Якщо на 1 жовтня 1930 р. у бібліотеці налічувалося 21436 екземплярів книг, то на 1 липня 1932 р. їхня кількість становила 32473, тобто збільшилося на понад 11 тисяч книг [4, арк. 82]. Проте забезпеченість студентів підручниками була досить низькою, у середньому на 25%, або ж 1 підручник на 4 студентів. Особливо мало було підручників з української літератури й мови, педагогіки та діалектичного матеріалізму. Але дещо ліпшим було забезпечення підручниками з історико-економічних дисциплін, в середньому 1 підручник на 2-х студентів [5, арк. 10 зв.].

У планах нового директора постало питання про видання збірника наукових праць викладачів інституту. Уже в лютому 1932 р. були подані дві статті: П.Турка «Підготовка педагога політехнічної школи та безперервна виробнича практика» обсягом 33 сторінки, і друга Г.Черевка «З історії нижчої народної освіти на Чернігівщині за часів кріпацтва», обсягом 21 сторінки [6, арк. 1 – 55]. Обидві статті передано на рецензування іншим викладачам. Але до квітня 1932 р. більше наукових праць викладачів так і не надійшло, тому збірник не було видано.

Навчально-матеріальна база інституту тоді не була дуже міцною, проте вона давала можливість забезпечити студентам знання, тісно пов'язані з практикою. Працюючи в майстернях, ботанічному саду і на дослідних ділянках, доглядаючи птахів і тварин у «живих куточках», студенти долучалися до головного принципу існування радянського суспільства – до будівництва світлого комуністичного майбутнього, де б над усе цінувалася тяжка праця робітників і мозолисті селянські руки, а в цілому панувала б нова радянсько-соціалістична культура, характерною рисою якої і мала б бути «рівність всіх суспільних класів», або навіть відсутність чітко окресленої класової диференціації. Усе це планувалося здійснити через злиття інтелігенції з робітничим класом і селянством шляхом ознайомлення й залучення інтелігенції до фабрично-заводської праці і роботи на землі.

Педагогічну практику в 1931 – 1932 навчальному році проходили 185 студентів другого курсу в молодших групах і 248 студентів третього курсу в старших групах ФЗС та ШКМ.

У робфаках інституту навчався 101 чоловік – на денному відділенні та 113 – у вечірньому. У заочному секторі робфаку, який організовано з 1 жовтня 1931 р. навчалось 277 чоловік, з них на першому курсі – 142, на другому – 63, на третьому – 72. Протягом навчального року відбулося 29 виїздів лекторів до районів на конференції і семінари для слухачів робфаків. Консультації для них відбувалися раз на місяць із кожної дисципліни вивчення [7, арк. 51].

Про життя студентів того часу ми можемо дізнатись із спогадів Мащенко Ганни Юріївни, яка навчалась в інституті у 1931 – 1934 роках. Спогади, записані її сином, Мащенком Станіславом Трифоновичем, кандидатом філософських наук, доцентом, який до виходу на заслужений відпочинок тривалий час працював в інституті – університеті. Вона згадує, що їх перший курс агробіологічного відділення налічував 75 чоловік. Учитися було важко. Підготовка до навчання в інституті у нас була посередньою. Жили студенти на мізерну стипендію. У гуртожитку, який розміщувався у тому ж будинку, що й навчальний корпус, на березі Стрижня (приміщення колишньої духовної семінарії), було дуже холодно. Ми набивали соломкою, яку

привезли з дому на підводах, по два матраци. На один лягали, а іншим укривалися поверх ковдри. Кожного дня заняття тривали по чотири пари. Але вчилися дуже старанно.

Навесні 1932 року почався голод. Майже кожного дня у вестибюлі інституту стояли домовини. Частіше помирали хлопці, бо дівчата якимось були більше пристосовані до труднощів. Багато студентів покинули інститут, виїхавши додому. З 75 чоловік скінчили разом зі мною у 1934 році лише 13. Я теж хотіла кинути навчання, прийшла з відповідною заявою до заступника директора інституту. Але він указав адресу робітничої їдальні, де звільнилася робітниця, що мила посуд. Цей добрий чоловік написав записку до завідувача їдальнею, у якій прохав взяти мене на роботу в другу зміну. Так я влаштувалася на роботу, де працювала після занять. А вже після роботи глибокої ночі при каганці готувалася до семінарів і практичних занять. Зате я наїдалася досхочу в їдальні та ще й дівчатам у гуртожиток приносила. Вони теж мусли працювати хто де після занять, щоб вижити.

На другому курсі працювали в системі лікнепу, за що нам трохи платили і давали продовольчі карточки. А у другому півріччі (поч. 1933 року) нас послали на педпрактику у сільську місцевість. Спочатку я працювала учителем біології у с. Голубичах, а потім у Ріпках. Нам давали продовольчі картки, як і вчителям, а також зарплату, бо ми фактично працювали вчителями. Хоч і голодно було, але не смертельно. А люди довкола голодували. Учні у більшості ходили пухлі від голоду, а багато взагалі не відвідували школу. А які ж були чуйні тоді люди! Прийдеш до учня додому, питаємо, чому він не ходить до школи. Відповідають, що хворіє від голоду, але вже буде скоро відвідувати заняття, бо корова отелилась, і вони зварили киселику. Запрошують мене до столу, бо думають, що і я голодна.

За третій рік навчання у нас було на день і по 5 пар. Одночасно продовжували працювати в системі лікнепу. Я вже керувала двадцятьма пунктами лікнепу, зарплатня стала більшою.

Державний екзамен складали один – з української мови. Головне було захистити дипломний проект. Тема моєї роботи була: «Проблема мутації в сучасній генетиці», яку я захистила з оцінкою «добре». Тоді ще генетику не вважали буржуазною псевдонаукою.



*Це вже потім, працюючи учителем, я змушена була її називати псевдонаукою, як веліла партія.*

*Після закінчення навчання нам видавали довідку, яка давала право працювати учителем середньої школи. І лише 1940 року довідку обміняли на диплом, коли я вже шість років пропрацювала у школі. Такі були правила. А ще до диплому видали Атестат учителя середньої школи. (Повний текст спогадів подано в документі П.)*

Такі спогади очевидців дають нам можливість дізнатися про труднощі виживання та навчальну роботу студентів педагогічних навчальних закладів початку 30-х років ХХ століття.

1932 р. інститут випустив 135 молодих учителів чотирьох відділень: історико-економічного – 14, літературно-мовного – 20, агро-біологічного – 58, техно-математичного – 43 [8, арк. 50]. На випускних фотографіях поряд із випускниками та викладачами був портрет директора інституту М.Лапшина, якого у липні 1932 р. звільнено із займаної посади. Саме на 1932 р. припадає початок керівництва інститутом ще одного директора – Мірошніченка Миколи Олександровича, який 10 липня став директором інституту, а Лапшин М.І. продовжив працювати викладачем інституту аж до виходу на пенсію.

Отже, 1932 р. Чернігівським інститутом соціального виховання керували аж три директори: С.І.Прийменко, М.І.Лапшин та М.О.Мірошніченко. Найкоротший термін правління був у Миколи Іоновича Лапшина, це чотири місяці і двадцять п'ять днів. Важко сучасникам зрозуміти причини саме такої поспішної ротації керівників навчальних закладів та установ, яка існувала в СРСР у 30-40 роки ХХ століття. Складно зробити аналітичні висновки результатів його правління, адже Микола Іонович не визначав завдань педагогічного колективу навіть на один навчальний рік, тому і підсумовувати результати його роботи не можливо. Проте не згадати про короткотривале керівництво навчальним закладом одного з директорів було б теж не правильно.

### ***Джерела та література***

1. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 4167, 14 арк.
2. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 1, спр. 839, 50 арк.
3. Там само, спр. 896, 228 арк.

4. Там само.
5. Там само.
6. Там само, спр, 945, 58 арк.
7. Там само, спр. 896.
8. Там само.

### 3.2. Мірошніченко Микола Олександрович

Народився він у с. Іванівка Вовчанського повіту на Харківщині 24 грудня 1881 р. Ці дані з біографії Миколи Олександровича знайдені нами в особовій справі, яка зберігається в Державному архіві Чернігівської області. І хоч в ній 33 сторінки, але особового листка обліку кадрів та автобіографії немає. Відсутність саме цих матеріалів є характерною особливістю для архівних документів періоду 30-х років ХХ століття. У справі збереглися накази про призначення на посаду, накази про різні відрядження, але потрібної інформації про особу в ній немає. Не виявлено його особової справи й у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління у м. Києві.



Проте в колишньому обласному партійному архіві, а нині у корпусі №2 державного архіву Чернігівської області нами знайдено особові листки з обліку управлінських кадрів області, серед них й особовий листок Мірошніченка М.О., заповнений ним особисто 4 жовтня 1933 р. З нього дізнаємось, що за соціальним походженням він із селян-бідняків. Батьки його мали один земельний наділ 2,75 десятини, а заняттям їхнім були сільськогосподарські роботи по найму.

Початкову освіту Микола здобув у с. Іванівка у двокласному училищі. З 1901 до 1904 років навчався у Вовчанській учительській семінарії. Учительський інститут він нібито закінчив екстерном 1912 р. у Білгороді, причому місце навчання написано нерозбірливо, а час вступу до інституту не вказаний. Потім він навчався один рік ще у якомусь навчальному закладі в м.Харкові, але його не закінчив. Цей запис зроблено теж нерозбірливо, але прочитати

можна, що він його не закінчив. Окрім того, ще він навчався один рік у Харківському інституті марксизму-ленінізму, до якого вступив 1930 р. напередодні реформування його в університет червоної професури, але його теж не закінчив. Проте Микола Олександрович у особистому листку вказував, що мав вищу освіту, хоча підтвердження цього ми не знаходимо.

Трудовий стаж його започатковано у Вовчанській повітовій школі грамоти, де перебував один рік на посаді учителя. Потім протягом року працював табельщиком на цукроварні. З 1901 до 1904 року навчався у Вовчанській учительській семінарії. Наступні вісім років з 1904 до 1912 року виконував обов'язки вчителя двокласної Гаєвської школи на Харківщині. Потім сім років завідував двокласною школою в с. Філіповка. З 1920р. до 1923 р. працював головою профбюро в м. Лебедині, а з 1923 до 1924 року очолював Лебединський виконавчий комітет. Протягом чотирьох років з 1924 до 1928 року керував профспілкою «Робос» у м. Сумах, одночасно працював членом правління окружної профради. З 1928 до 1930 років перебував на посаді інспектора в Прилуцькому окружкомі освіти, а протягом наступних двох років був директором Прилуцького педтехнікуму [1, арк. 124-125].

2 липня 1932 р. наказом Наркома освіти України Мірошніченка Миколу Олександровича призначено на посаду директора Чернігівського інституту соціального виховання, а 10 липня він мав приступити до роботи. 11 липня ним був підписаний перший наказ по інституту, де зазначалося про те, що він «вступив до виконання обов'язків директора ЧІСВ і прийняв усі справи» [2, арк. 2].

Приступивши до роботи, йому довелось керувати виконанням ремонтних робіт. Обсяг їх був достатньо великим, адже інституту тоді належало кілька приміщень. Основне навчальне помешкання за тодішньою адресою по вул. Леніна, 5 (нині в ньому розміщений кооперативний технікум) потребувало побілки аудиторій та кабінетів, а також фарбування підлоги та вікон. Особливо значних матеріальних затрат потребував ремонт недієвої системи парового опалення.

У будинку по вулиці Селюка, 34 (колишнє помешкання духовної семінарії) на першому поверсі було кілька кімнат гуртожитку, бібліотека, магазин, їдальня, на другому – навчальні лабораторії,

кабінети та аудиторії, а на третьому поверсі теж розташовувався гуртожиток. Саме в цьому приміщенні був найбільший обсяг ремонтних робіт. Потрібно відремонтувати водогін та каналізацію, опалення, двері й вікна, провести побілку кімнат та коридорів, а також ремонт фасаду будови та даху.

Потребували ремонту також і менші за площею приміщення, в яких були розміщені майстерні інституту й квартири викладачів і службовців. Це приміщення по вул. Леніна, 7, Пушкіна, 3 і 5. Проте до початку навчального року встигли провести лише капітальний ремонт кухонь, фарбування й побілку кімнат і коридорів у гуртожитку, а також часткову побілку лабораторій у приміщенні по вул. Селюка, 34. Решту ремонтних робіт закінчували вже у вересні [3, арк. 16].

Керівництво інституту змогло також забезпечити гуртожиток ліжками й столами, але не вистачало тумбочок та шафів для одягу. Для майбутнього опалювального сезону заготовлено 500 т. торфу й 60 м<sup>3</sup> дров. Отже, новопризначеному директору довелося докласти значних зусиль для підготовки інституту до нового навчального року.

Деякі проблеми виникли напередодні 1 вересня з набором випускників шкіл для навчання в інституті. Причиною цього було те, що значна частина учнів трудових семирічних шкіл мали дуже низький рівень знань й не бажали далі продовжувати навчання. Ось тому наприкінці серпня 1932 р. до приймальної комісії подано всього 8 заяв випускників шкіл [4, арк. 16 зв.]. Проте основна їхня кількість зараховувалась до інституту без екзаменів. Це були випускники робітничих факультетів, профшкіл, педагогічних шкіл, курсів підготовки та дво-трирічних педкурсів, тобто тих, хто мав ліпшу підготовку для навчання в інституті. Тому плани прийому абітурієнтів виконувались.

Певні зміни в організації навчального процесу відбулися в зв'язку з прийняттям постанов ЦК ВКП(б) «Про початкову і середню школу» від 5 вересня 1931 р. та «Про навчальні програми та режим у початковій та середній школі» від 25 серпня 1932 р. Особливу увагу в цих документах звернуто на підвищення ідейно-політичного рівня навчального процесу, загальної освіти й педагогічної майстерності вчителя.

3 липня, тобто з часу призначення на керівну посаду, Миколі Олександровичу довелося також вирішувати питання формування навчального плану на новий навчальний рік. До 28 серпня цю роботу завершено й доведено до відома кожного викладача його навчальне навантаження.

Традиційними для радянського часу були звіти трудових колективів та інші публікації в пресі про успішне виконання ними постанов партії і уряду. Так, Чернігівська газета «Червоний стяг» 23 жовтня 1932 р. писала, що центральним питанням у роботі партійної організації інституту стала мобілізація комуністів, комсомольців і безпартійних студентів та викладачів на виконання постанов ЦК ВКП(б) про школу, на перегляд навчальних планів і програм, поліпшення навчальної і виховної роботи. Варто зауважити, що викладачів інституту, членів партії, тоді, було всього сім та один член комсомольської організації.

Далі в статті йшлося про те, що «як наслідок виконання партійних постанов» підвищено успішність студентів, поліпшилося їхнє побутове обслуговування, викладачі й студенти беруть активну участь у господарсько-політичних кампаніях на селі.

Проте не обійшлося у статті й без недоліків. Говорилось про виявлені недоліки у викладанні історії України, історії ВКП(б), історії народного господарства, політекономії та інших дисциплін [5, с. 24].

Напередодні навчального року протягом п'яти днів відбулася настановча конференція з педагогічної практики найбільш підготовлених студентів другого та третього курсів для роботи учителями-предметниками у школах, де були вакантні посади учителів. За направленням Наркомату освіти студенти здебільшого виїхали до Київської області [6, арк. 17].

Протягом навчального року як викладачам, так і студентам доводилося не лише навчатися, а й виконувати деякі громадсько-політичні роботи. Вони виїздили до сіл області у справах ліквідації неписьменності, для обміну комсомольських квитків, на весняно-польові роботи та на виконання інших справ. Так, у березні 1933р. відряджено 60 студентів, а в квітні й травні – по 95 чоловік. Специфікою того часу було шефство навчальних закладів над окремими селами. Так інститут соціального виховання шефствував

над селами Іванівка та Куликівка. У квітні до цих сіл відряджено по три бригади для виконання посівної кампанії та проведення масово-політичної роботи. Під час «антипасхальної кампанії» прочитано 36 лекцій і доповідей мешканцям цих населених пунктів, випущено протягом двох місяців у Іванівці 40, а у Куликівці 22 стінні газети. Для проведення лекційної пропаганди викладачі інституту виїздили по селах області. З цією метою ними витрачено на відрядження 152 дні, а з метою підвищення кваліфікації вчителів області викладачі інституту витратили 34 робочі дні протягом навчального року [7, арк. 18].

Цікаву інформацію ми отримуємо із звітів студентів про проходження педагогічної практики. Так, студент третього курсу Панас Іванович Овсієнко проходив педпрактику в с. Макошино Менського району. Викладав суспільствознавство і географію. У школі було 350 учнів, які навчались у 10 групах (класах), 4 групи – молодший комплект і 6 – старший. Школа знаходилась у трьох не пристосованих для навчально-виховної роботи будівлях. Педколектив був невеликий, усього 14 учителів, два з них мали вищу освіту, три – незакінчену вищу, сім – середню і два – нижчу, тобто – початкову [8, арк. 6].

У своїй навчальній діяльності Панас Іванович використовував такі методи: лекції, бесіди, лабораторні роботи, екскурсії. Контроль за роботою учнів здійснював шляхом письмових робіт, контрольних запитань, спостереження за учнями. Як писав у своєму звіті студент, підготовка до лекцій займала дуже багато часу – до чотирьох годин щодня. Підручниками користувався лише тими, що отримав в інституті. Для роботи з учнями, що не встигали він створив бригаду з кращих школярів, які допомагали учителю в роботі.

У виховному плані проводив доповіді й бесіди з учнями, а також виступав перед батьками з різних питань. Керував також гуртком поточної політики, а в селі брав участь в усіх політичних кампаніях. Студент також керував партійною школою при залізниці та виступав з доповідями з політичних питань у сільбуді.

На думку практиканта недоліками в організації педпрактики було те, що в селі неможливо дістати підручники з історії, яких не було в бібліотеці, тому проблеми у нього виникли у викладанні

історії західних країн. Такої дисципліни Панас Іванович не вивчав у інституті [9, арк. 6].

Аналізуючи звіти студентів-практикантів, приходимо до висновку, що значну частину часу студенти використовували для роботи в сільській громаді. Вони брали участь в усіх кампаніях, які проводились на селі: хлібо та овочезаготівлях, виконання промфінплану та інших. Обов'язково студент мав читати лекції та проводити бесіди серед селян з політичних і поточних проблем. Студенти вказували, що за півроку практики їм довелося, крім навчальної роботи, виконувати багато різних видів громадської роботи. Так, студент С.М Фесенко, який проходив практику в с. Андріївка Чернігівського району, уважав, що як на шкільну, так і громадську роботу йому доводилося витратити по 6 – 7 годин щодня на кожен вид роботи.

Напередодні 1933 – 1934 навчального року інститут втратив своє основне приміщення по вул. К.Маркса, 5 (нинішнє приміщення кооперативного технікуму). Обласна влада передала його новоутвореній вищій комуністичній сільськогосподарській школі. Навіть ставилось питання про переведення інституту до м. Конотопа. Проте його залишили в м. Чернігові. Підготовка навчального корпусу по вул. Селюка, 34, який потребував значного ремонту, затягнулось, і тому початок навчального року розпочався лише в другій половині вересня. Причому система опалення так і не була відремонтована. У зв'язку із зменшенням навчальних площ умови роботи студентів значно погіршились.

Однією з позитивних змін, що відбулася напередодні навчального року, була реорганізація інституту в педагогічний з фізико-математичним, мовно-літературним, історико-економічним й хіміко-біологічним факультетами з чотирирічним терміном навчання. Але інститут не був повною мірою забезпечений викладачами. Такі дисципліни, як історія СРСР, історія техніки, шкільна гігієна та деякі інші, зовсім не викладались [10, с. 25].

Про початок 30-х років у своїх спогадах описав Іван Сочівець, український письменник-гуморист, уродженець с. Лебедівка Козелецького району. У статті «Чернігів, Селюка, 34», опублікованій у газеті «Деснянська правда» 5 серпня 1984 р., він описав події п'ятдесятирічної давнини. Саме в 1933 – 1934

навчальному році розпочалось його навчання в Чернігівському педагогічному навчальному закладі. Він згадує:

*«1933-й, 1934-й! Для нинішніх студентів того ж ЧПІ – то вже далека історія, яку треба вивчати, а то й «зубрити» за підручниками... А ми, діти села й міста, рвалися до науки, і хоч наука та була для багатьох у рідному Чернігові, до якого сорок чи там вісімдесят кілометрів, але на той час – то зовсім неблизький світ. Бо ні асфальтових доріг, ні автобусів, а тим більше власних «Жигулів» чи бодай «Запорожця». Для щасливчиків – пароплав по Десні, для декого залізниця, а для решти – коні, воли, а чи не найкраще – молоді пружні ноги у черевиках «скороход».*

*Як приємно дивитися на нинішніх студентів, що і красиво зодягнені, і книжки носять в портфелях та «дипломатах», і гаманці мають хоч з якимось там «капіталом», подарованим батьками, і живуть у затишних гуртожитках, на навчання дістаються не на волах чи конях, і... Скільки тих «і» можна б назвати, зіставляючи студента сьогоденного з тим, якому пролунав перший дзвінок в ЧПІ нині вже далекого 1933–1934 навчального року! І цьому треба тільки радіти.*

*Пам'ятаю, навчальні аудиторії інституту і гуртожиток містилися в тому ж будинку. Тут же, в підвалах, їдальня, маленький продовольчий магазин, де ми одержували по 600 грамів хліба на день. По картках. Селилися студенти по 15–20 чоловік в кімнаті. Спали на вузьких залізних ліжках, на солом'яних матрацах, а часто й на подушках, теж набитих солом'ю. Поміж ліжками — вузьенькі тумбочки. Під ліжками плетені з лози чи зроблені з фанери чемодани. В чемоданах здебільшого домоткана й домошита білизна з цупкого селянського полотна та якась там крамна сорочина для відвідування лекцій і виходу в місто.*

*Перший курс хіміко-біологічного факультету, в якому я навчався, був не однорідним як за віком студентів, так і за їх підготовкою та культурним рівнем. Від нас, селян, контрастно відрізнялися випускники міських шкіл. Особливо чернігівці. Нам, приїжджим, бідно зодягненим та й «не зовсім отесаним», було приємно і заздрісно дивитися, як важно і децю гордовито заходили в аудиторію Тамара Бадай, Ольга Хлібик, Ліпа (Олімпіада) Воробйова, Ніна Яценко, Надія Дока та інші. З чернігівців лише Володя Салко, єдиний хло-*



пець з місцевих, був для нас простим, децю навіть грайливо «демократичним». Мав цей хлопець одну рису, яка часом нас, ще зелених хлопчаків, децю дивувала: він часто і з першого ж знайомства закохувався у дівчат, боляче переживав свої поразки, знову шукав любові, клявся нам, що все гаразд, а через тиждень – два приходив до гуртожитку, щоб виплакати свої болі.

Старші серед нас за віком були ті, хто вже встиг попрацювати в школі, а тепер прийшов завершити освіту. Ці товариші, зокрема Дмитро Дериведмідь, Іван Сергієнко, Третяк, Крючкова, трималися трохи особняком. Але, де треба було, виявляли до нас своє наставництво. З тактом і добрими намірами.

Дівчата, що приїхали з сіл, виглядали скромніше від міських, але скоро прилучилися до тодішньої моди. Хоч на той час рівна суконька, біла кофтина, а на ногах лосеві балетки та шкарпетки – ото й усе модне вбрання. Чи не найпоширенішим одягом, щось на зразок форми, для тодішньої молоді, були сині, зелені, голубі майки з білими комірцями. В тих майках було щось близьке до спартанства.

В нашій групі переважали дівчата. Веселі, дзвінкоголосі, метушливі й хазяйновиті. Ніна Суржик, Галина Дубина, Варя Підвербна, Поля Двоєжон, Проня Куцак, Людмила Рева, Галя Лавріненко, Лідія Садівнича, Поля Смолко, Марія Галушко та інші швидше, ніж ми, хлопці, увійшли в ритм навчальної роботи, створили собі кращий побут, випереджаючи нас в усьому.

Хлопці, пам'ятаю, довго не могли розпрощатися з сільськими навиками, децю тугіше вживалися в міську атмосферу. Не можу забути, як я і мій новий товариш з Менського району Степан Оліфіренко залишили в гуртожитку стареньке своє взуття і босоніж подалися до міста. Далеко, правда, не зайшли. При виході нас зустрів сам директор (тоді ще ректором не називали). Він зупинив нас, хмикнув собі під ніс і запитав, куди це ми чимчикуємо. Одержавши щирі й прямолінійну відповідь, що маємо намір піти в місто, директор лагідно висповідав нас і зажадав повернення. Нас це не стільки налякало, скільки здивувало. Адже того часу босих людей ходило по місту чимало. В основному приїжджих з села. Це для нас теж був урок. Урок елементарної культури. Стверджую, що відтоді я і мій друг Степан Оліфіренко (нині кандидат хімічних на-

ук) босоніж на людях більше не показувались. Окрім, звичайно, пляжу.

Я дещо акцентую увагу на побуті. Роблю це навмисно, адже побут і матеріальні статки – немаловажний фактор в освіті молоді. Тепер, коли я спостерігаю, як обідають студенти, що готують на кухні в чудових гуртожитках, як зодягаються і чим цікавляться, то тільки зітхаю. З радощів і подиву. Навіть не уявляю, як би колись вчилися ми, маючи такі прекрасні умови. Я вже згадував про 600 грамів хліба. Тепер, коли до хліба є ще й молоко, м'ясо, масло, варення, овочі, ласощі, 600 грамів, можливо й багато. А тоді, в далекі тридцять роки, грамів тих на хлопця чи дівчину було малувато. Правда, у нас, студентів ЧПІ, був чудовий і надійний рятівник: пюре-настильний завод, що завжди димів трубою тут-таки, поруч з інститутом, тільки на другому боці Стрижня. Завод той виробляв пречудове гарбузяче повидло. Солодке, поживне, а головне – дешеве. І коли б ти не зайшов у студентську крамницю до Левіна, повидло було завжди. До речі, його можна було брати і в кредит. До наступної скромної стипендії.

В гуртожитку, бувало, завжди побачиш, як хтось з хлопців уписує хліб з повидлом. Чи то Степан Трамана, Василь Коломієць, Андрій Буш, чи Макар Бурдукало, Василь Позняк, Андрій Стус, Володимир Ковальчук.

У декого з міських дівчат були наручні годинники. То чи не єдине прикраса, бо ні пернів, ні сережок, ні кулонів тоді не носили. А ось у хлопців, пригадую, тільки два годинники...

Був ще один рятівник для студентів. І майже поруч з інститутом. Це базар на П'яти Кутах. Власне, то був не базар, а базарчик. Ранкове збіговисько охочих продати й купити. Для нас найголовніші продукти: молоко (сире й топлене), ряжанка, простокваша. Хто придбав собі примус, той живився з базару й картоплею. Густою й смачною. Особливо, коли її заправити маргарином.

Не слід думати, чи навіть припускати, що жили ми в інститутському гуртожитку тільки для того, щоб їсти свою пайку хліба на картку, порцію дешевого повидла та картоплю з маргарином. Ні, ми їли для того, щоб жити, а жили для того, щоб вчитися, здобувати освіту, а потім нести ту освіту в школи республіки. В наші радянські школи.

*А вчили нас прекрасні педагоги, сердечні викладачі. Серед них були високого класу професори, доценти, асистенти тощо. Гордістю педагогічного інституту були професори Карханін, Кожевник, Воробйов та інші. Нас, майбутніх біологів, хіміків, вчили, наполегливо готували до роботи в школі, незабутні викладачі: Фролов, Іванов, Локоть, Левицький, Дмитрик, Білан, Львов, Браїловський, Яківець, Незицький, Солдатенко та інші, яким ми, доки й живемо, складатимемо шану и вдячність за їх добро і подвиг.*

*Людину навчити – не колоду обтесати. Тут мало тижня чи місяця. Але місяці, роки робили своє. Краплина за краплиною, лекція за лекцією, теза за тезою, формула за формулою – і людині розвиднюється, шириться світ, відростають крила для творчого польоту. Країні потрібні були кадри вчителів. XVIII випуск Чернігівського педагогічного інституту значною мірою поповнив їх загін. На щастя, у мене збереглося фото того пам'ятного випуску. Воно теж пережило довгу війну, тому втратило свою чіткість, має пошкодження. Але кожного разу, коли виринає в спогадах далека юність, я виймаю те фото, сідаю ближче до вікна і дивлюсь, дивлюсь, дивлюсь... На обличчя моїх викладачів, на милі, красиві, усміхнені чи надто серйозні обличчя своїх ровесників і згадую...*

*Згадую децю важкі, але щасливі дні студентського життя, труднощі навчання, радість першого кохання, наші тодішні надії й сподівання. І ще з гіркотою думаю: хіба тоді знали ми, юні, здорові, красиві, що всього через кілька років грім війни розколе ясне небо, вогнем і кров'ю впаде на нашу землю, що багато хто не вернеться з поля бою, більш не переступить шкільного порога, не передасть знань новому поколінню дітвори.*

*І ще, буваючи у Чернігові, я завжди, тамуючи хвилювання і біль душевний, прямую за старою адресою, на колишню Селюка,34. Наближаючись до мосту (вже нового) через Стрижень, з сумом відмічаю, що нема більше нашого такого близького, пурепастильного заводу, а потім підходжу до знайомого муру, за яким височіє відновлений красивий будинок з давньою знайомою церковицею. Тут зупиняюсь і, ніби скинувши з себе прожиті роки, раптом опиняюсь в гамірному потоці студентства того пам'ятного 1933–1934 навчального року, коли нам пролунав перший*

*навчальний дзвінок. Звідсіль бере початок щастя творчої праці, біль великих втрат, радість великої Перемоги» [11].*

Таким запам'ятав перший рік навчання в інституті один із його випускників.

Уся складність ситуації в педагогічному інституті 1933 – 1934 навчального року проявилась із настанням холодів, коли у кабінетах та аудиторіях за відсутності опалення стало неможливим здійснювати навчальний процес. Директор М.О. Мірошніченко так і не зміг вирішити у владних кабінетах питання про виділення коштів та матеріалів для ремонту опалювальної системи. Потребувала заміни значна частина батарей та капітальний ремонт печей. Виконати його власними силами інститут не міг. Але й реальної підтримки ні в столиці, ні в рідному місті директор не знайшов. Довелося виходити з цього скрутного становища іншим шляхом – будувати в навчальних аудиторіях та кімнатах гуртожитку цегляні грубки. Проте для виконання й цього непростого завдання потрібні були кошти, цегла й робочі руки. З початком холодів підготовчі роботи для будівництва нового опалення розпочато, завозили до інституту цеглу та глину.

Про нестерпні умови для навчання в педагогічному інституті стало відомо й у владних кабінетах не лише м. Чернігова. Винним у цій ситуації визнано директора М.О. Мірошніченка, якого в грудні 1933 р. звільнено із займаної посади. Проте без роботи він не залишився. Наприкінці грудня його призначено директором Чернігівського історичного музею, але й на цій посаді він затримався не на довго. У липні – серпні 1934 р. під час чистки партійних та державних діячів комісією в складі голови Б.Ройзенмана та членів комісії тт. Богданова та Забудкіна встановлено недоліки в роботі директора музею. Вони полягали в тому, що «в музеї були виставлені буржуазно-націоналістичні документи», в уривках з літературних робіт пропагувалися націоналістичні теорії та роботи Л.Троцького, поряд із портретами вождів пролетаріату був вивішений портрет «шпигуна Скарбіка» та інших націоналістичних діячів [12, арк. 18]. Вище згадана комісія прийшла до висновку: «Директора музею Мірошніченка М.О. виключити з партії», а разом з тим він звільнявся із займаної посади.

Отже, перегорнуто ще одну сторінку в історії Чернігівського педагогічного навчального закладу, ми дізналися ще про одного його керівника. Майже півтора року довелося йому керувати інститутом у непростих умовах, коли органи обласної влади, ігноруючи інтереси викладачів і студентів, відбирають у інституту основне приміщення й створюють нестерпні умови для навчального процесу. Винним в усьому визнають саме керівника інституту. Після звільнення з посади директора інституту, а згодом і директора музею в 53 роки він не мав можливості знайти собі роботу, мав проблеми з трудовлаштуванням. Як склалася подальша доля Миколи Олександровича нам невідомо.

### ***Джерела та література***

1. Держархів Чернігівської обл., ф. П-470, оп. 1, спр. 92, 229 арк.
2. Там само, ф. Р-608, оп. 1, спр. 4007, 33 арк.
3. Там само, спр. 893, 19 арк.
4. Там само.
5. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100 с.
6. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 1, спр. 893.
7. Там само.
8. Там само, спр. 949, 88 арк.
9. Там само.
10. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100 с.
11. Сочівець І. Чернігів, Селюка, 34 // Деснянська правда. 1984, 5 серпня.
12. Держархів Чернігівської обл., ф. П-470, оп. 1, спр. 361, 232 арк.

### **3.3. Ройфман Ізраїль Фройманович**

Народився 1897 р. в с. Домевки-Кориченці на Поділлі. Батько працював пекарем. Трудовий стаж Ізраїль започаткував у тринадцятирічному віці, коли влаштувався на роботу до Проскурівського винного складу чорноробом і працював там з 1910

до 1911 р. Потім переїхав до Одеси, де влаштувався продавцем газет у кіоску. З 1912 до 1914 р. працював вантажником на вантажній станції. Наступним місцем його роботи став лісопереробний завод у м.Одесі, де працював чорноробом з 1914 до 1916 р. Протягом 1916 р працював кондуктором у трамваї.

З 1 травня до серпня 1917 р. служив рядовим у 213 та 266 полках. З жовтня 1917 р. до січня 1918 р. служив у червоній гвардії, а з листопада 1918 р. до початку 1919 р. був рядовим партизанського загону у Летичеві на Поділлі. 1919 – 1922 рр. працював політпрацівником у червоній армії. З червня 1922 р. до травня 1925 р. навчався у Харківському університеті червоної професури і після його закінчення набув спеціальності «пропагандист і викладацька робота».

Партійно-пропагандистську роботу продовжив у Вінницькому окружному партійному комітеті й працював там з 1925 до 1930 р. У 1930 р. переїздить до Києва, де протягом двох років працював на всеукраїнських курсах партійних працівників, спочатку завідував навчальною частиною, а потім і керував цими курсами.

1932 р. переведений до м.Чернігова, де майже два роки працював завідувачем курсів партійних працівників при обкомі КП(б)У. Член партії з 1919 р., хоча в особовому листку зазначав, що кілька днів 1917 р. перебував у партії Бунд. Партійні чистки проходив 1921 р., 1924 р., 1929 р. та 1934 р. [1, арк. 150 – 151 зв.].

У грудні 1933р. призначений директором Чернігівського педагогічного інституту. Через рік після призначення Ройфман І.Ф. згадував: «Мене обком направив працювати в інститут, коли внаслідок повної господарської розрухи в Наркоматі стояло питання про його закриття, коли у сотень студентів та лектури інституту пообмерзали руки і ноги і не було можливості працювати» [2, арк. 37].

Ознайомившись із станом справ у навчальному закладі, новий керівник вдався до радикальних дій, відпустивши студентів на певний час по домівках. Для того, щоб нагріти приміщення при замороженій системі водяного опалення, почали будувати цегляні грубки в кожній аудиторії та кімнатах гуртожитку. Це дало змогу в лютому відновити навчальний рік і в основному виконати навчальні плани.

Дуже складно з'ясувати історію навчального закладу, коли майже відсутні архівні матеріали періоду 30-х років ХХ століття. Як у центральних, так і обласному архіві немає звітів про їхню роботу, штатні розписи і навіть біографічні дані керівників інститутів. Наші пошуки біографії Ройфмана І.Ф. тривали майже два роки. У Центральному державному архіві вищих органів влади і управління у фондах Наркомату освіти особової справи не знайшли. Не було таких матеріалів про випускників Харківського університету червоної професури і у Центральному державному архіві громадських організацій (колишньому партархіві). Не було цих матеріалів і в Харківському обласному архіві та архіві Чернігівського національного педагогічного університету. Завершуючи пошук, ми звернулися до фондів колишнього обласного партійного архіву, і в справі «Особові листи з обліку кадрів та об'єктивні дані на членів ВКП(б)» знайшли анкетні дані Ройфмана І.Ф.

В іншій справі цього ж архіву знайдено матеріали, які характеризували стан справ у навчальних закладах області і в тому числі в інституті на 1934 р., тобто на час керівництва ним Ройфманом І.Ф. Тому саме вони й будуть використані для з'ясування історії інституту та біографічних сторінок директора.

У довідці про матеріальний стан інституту сказано, що він був незадовільним. Фінансові ресурси отримувались несвоєчасно, а недостатня їх кількість не давала можливості ліпше обладнати навчальне приміщення та гуртожиток для створення сприятливих умов для навчання й відпочинку. Для опалення приміщення поставлено в кожній аудиторії цегляні пічки, а труби від них виведені у квартирки. Тому дим від спалювання торфу відчувався в усьому приміщенні.

Така ж система опалення була й у гуртожитку, розташованому на третьому поверсі цього ж будинку. У кімнатах гуртожитку проживало по 19 – 20 студентів, а в кожній кімнаті було по два столи, де могли розміститись по 8 – 10 осіб, та по 10 – 15 стільців. Тому готуватися до занять частині студентів доводилося на ліжках. Санітарний стан гуртожитку був незадовільним. Постільна білизна змінювалася раз на 15 – 20 днів. В окремих кімнатах одне ліжко припадало на двох студентів [3, арк. 7].

Студентський контингент комплектувався в основному з осіб, що закінчили семирічні школи. Проте навчались і випускники початкових шкіл. Дуже обмежене число студентів було із середньою освітою. Низька освітня підготовка студентів значно ускладнювала виконання навчальних планів. Багато часу доводилося викладачам витратити для набуття ними елементарних знань з основ наук. Тому студенти першого та другого курсу математичного відділення багато часу витрачають для вивчення елементарної математики, а студенти третього курсу історичного відділення вивчають українську мову за програмою середньої школи. Робфак укомплектовано здебільшого дітьми з дитбудинків. Навчальна підготовка їх дуже слабка.

Зимова сесія в лютому 1934 р. виявила низький рівень успішності студентів, багато їх мали незадовільні оцінки. Так, 27,2% студентів третього курсу математичного відділення екзамен з математичного аналізу склали на незадовільні оцінки, а з аналітичної геометрії – 21,2% отримали такі ж оцінки. Чимало студентів, до 4%, взагалі не з'явилися на сесію через невпевненість у своїх знаннях [4, арк. 4].

Викладацький склад не в повній мірі задовольняв потреби інституту. Кафедри соціально-економічних дисциплін не укомплектовано. Працювала лише одна кафедра – історична, до складу якої входили викладачі «діамату та ленінізму». Незадовільною була робота економічної кафедри, яку очолював «троцькіст Нольський». Про нього ми згадаємо пізніше.

Щодо викладання політекономії, то в довідці сказано, що її «викладали по шкідницькому». Вивчалися лише твори К.Маркса, без вивчення наукової спадщини В.Леніна та «геніально теоретичних розробок і вказівок т.Сталіна». Не акцентувалась увага на критиці «буржуазних та соціал-фашистських філософсько-економічних теорій». Тому комісія міському КП(б)У, яка перевіряла інститут заборонила директору інституту проводити заліки з політекономії, а рекомендувала прийняти їх пізніше, коли буде студентами вивчатись «справжня марксистська політекономія» [5, арк. 6].

Комісія міському партії прийшла до висновку, що викладацькому складу не вистачає кількох досвідчених викладачів



на посадах професорів із соціально-економічних та спеціальних дисциплін. Інститут мав поповнитися «партійно витриманими, здатними просякнути викладання більшовицькою партійністю кадрами». Критично вони оцінили викладання курсу психології доцентом «ідеалістом-гегельянцем» І. Львовим. Дуже повільно відбувається перебудова викладання марксистсько-ленінської методики суспільства професором С.Баран-Бутовичем [6, арк. 6].

Наприкінці довідки вказано, що партійна організація дуже мало допомогла директору в організації навчального процесу. Проте не згадується, що вона була нечисленною, усього чотири викладачі входили до неї, тому впливати на численний колектив викладачів і студентів вони не могли. Профспілкова організація не цікавилась навчально-виробничими питаннями, а також матеріально-побутовими умовами студентів, тому працювала незадовільно [7, арк. 9].

Комісія прийшла до висновку, що інститут приступив до перебудови роботи у відповідності до певних рішень партійних пленумів та з'їздів.

Період керівництва інститутом І.Ф.Ройфманом припадає на час боротьби партійних органів з націоналістичними й троцькістськими елементами. Цей процес виявлення вищезгаданих елементів у Чернігівському педінституті розпочався в січні 1934 р. 13 січня бюро обкому КП(б)У розглянуло персональну справу викладача В.І.Нольського, якого звинувачували в троцькізмі. У постанові зазначалось, що за втрату більшовицької пильності та неприйняття заходів до виявлення троцькіста Нольського колишнього секретаря партосередку т.Куклу виключити з партії. За такі ж «гріхи» сувору догану оголошено колишньому директору інституту М.Мірошніченку. Секретарю партійного бюро педінституту Пугачу та директору інституту Ройфману лише тому, що вони недавно розпочали працювати в інституті «поставили на вид». Партійні стягнення накладено й на партійних чиновників за певні їх провини. У пункті шостому говорилось про необхідність повідомити ЦК КП(б)У, що Нольський прибув до Чернігівського інституту за направленням Наркомосу без направлення ЦК КП(б)У [8, арк. 3].

Після засідання бюро обкому КП(б)У 23 січня 1934 р. відбулося засідання бюро партійного осередку Чернігівського педінституту,

на якому виступили секретар бюро т.Пугач та директор т.Ройфман. На засіданні йшлося про колишнього викладача інституту Нольського В.І. Партийне бюро констатувало, що на закритих партійних зборах 11 січня, де обговорювався лист т.Постишева, примусили виступити Нольського. У своєму виступі він «довів своє цілковите дворушництво», яке полягало в тому, що він, нібито, активно боровся в Луганському педінституті із троцькістами, на чолі яких там стояв директор цього інституту Ципик. Але, не маючи в цій боротьбі жодної підтримки від парторганізації і навіть міського парткомітету, він вимушений був припинити цю боротьбу без потрібних наслідків і виїхати з Луганська до Чернігова. Проте його виступ зустрінuto зборами з недовір'ям, але члени бюро не виступили з рішучою більшовицькою критикою та «не викрили до кінця його контрреволюційного обличчя».

Уже й після арешту Нольського В.І. бюро партійного осередку не спромоглося відразу ж мобілізувати навколо цієї справи увагу всього колективу інституту та піднести це питання на принципову політичну височінь у боротьбі із замаскованим класовим ворогом.

Бюро партійної організації зазначило, що, перебуваючи протягом шести місяців у партійній організації педінституту, В.І.Нольський не здав до партосередку своєї партійної облікової картки, а лише після наполегливих вимог секретаря партосередку здав свою облікову картку.

Партийне бюро ухвалює: колишнього викладача політекономії професора Нольського В.І. «як активного учасника контрреволюційних троцькістських угруповань, дворушника, чужу для партії людину, що випадково потрапила до лав партії, з партії виключити». Партийне бюро вважає, що «бойова більшовицька пильність ще досі не є в парторганізації інституту на всій належній височині».

Економічній кафедрі інституту потрібно було негайно переглянути всю роботу під кутом зору корінного виправлення всіх хиб, що їх мала кафедра внаслідок керування нею троцькіста Нольського. До того партійне бюро просило культпропагандистський відділ обкому негайно підшукати «відповідно витриману в партійному й якісному відношенні кандидатуру для викладання в інституті політекономії та

завідування економічною кафедрою», указуючи, що майже всі групи інституту (14 груп) залишилися без викладання цього предмета [9, арк. 8 – 10].

Того ж дня 23 січня 1934 р. наказом №129 директора Чернігівського педінституту Ройфмана І.Ф. професора Нольського В.І. звільнено з посади [10, арк. 7].

23 січня прийнято також постанову Чернігівського міському КП(б)У, якою затверджували постанову бюро партосередку Чернігівського педінституту. Доручено комісії міського партійного комітету негайно обстежити стан роботи всіх кафедр педінституту, а оргвідділу взяти під безпосередній «догляд» роботу партійного осередку інституту [11, арк. 4].

Тривалою була робота комісії не міському, а обкому КП(б)У в складі тт. Шика, Жовтинського, Пасманіка, Токарського та Резнікова. 5 січня 1935 р. вона подала матеріали перевірки членам бюро обкому, які названо так: «Про примиренське та ліберальне ставлення директора та парткому Чернігівського педагогічного інституту до націоналістичних та троцькістських елементів». У підготовлених матеріалах мова йшла про те, що в інституті директором робфаку працювала «одверта троцькістка Кошлакова», яка виключена з партії. Ще працюючи в Києві в редакції журналу «Комунарка України», вона виступала з наклепами на ЦК КП(б)У, заявляючи, що «в самогубстві т.Скрипника винен ЦК». Після виключення її з партії комісією з чистки партійних рядів у липні – серпні 1934 р. Кошлакова А.В. перейшла працювати до педінституту завідувати робфаком та викладати історію партії.

5 вересня 1934 р. наказом директора Ройфмана І.Ф. її звільнено з роботи з формулюванням: «В інтересах зміцнення керівництва робфаку вважати за потрібне звільнити завробфаку тов. Кошлакову А.В.». Але вона залишилась працювати викладачем історії ВКП(б). 25 грудня 1934 р. її позбавлено права викладати історію партії, але директор Ройфман І.Ф. планував її перевести викладати географію[12, арк. 27].

В інституті також протягом року працював націоналіст Федоров, який викладав історію української літератури. Його звинувачували в тому, що рекомендував студентам для вивчення твори «буржуазних націоналістів В.Винниченка, Б.Грінченка та інших петлюрівських

письменників». Проте комісію вразив той факт, що пройшов місяць з того часу, як Федорова звільнено з роботи, але «й досі не розкритиковані його буржуазно-націоналістичні погляди, не викрито його прибічників». Підданий був критиці й завідувач літературно-мовної кафедри т. Приступов, адже він затверджував списки літератури, які рекомендував викладач Федоров. До того ж завідувач кафедри протестував проти звільнення його з роботи [13, арк. 28].

Напередодні розгляду питання про націоналістичні та троцькістські елементи, які діяли у Чернігівському педінституті, на бюро обкому КП(б)У 12 січня 1935 р. обласна комісія з чистки партії подала до бюро доповідну записку «О националистических искривлениях, вскрытых во время чистки партийных организаций области». У довідці йшлося про викриту значну кількість націоналістів, «які для здійснення своїх контрреволюційних цілей прикривалися лозунгами українізації».

Комісія значну увагу приділила викриттю «ворожих елементів» у вищих навчальних закладах Чернігівщини: Ніжинському, Чернігівському та Глухівському педінститутах. Щодо Чернігівського педінституту, то були названі ті ж факти викриття націоналістичних і троцькістських елементів, які названо в попередній довідці перевірки педінституту від 5 січня 1935 р.

Отримавши виклик на засідання бюро обкому КП(б)У, яке мало проходити 13 січня, директор інституту Ройфман І.Ф. відчував загрозу для своєї подальшої долі. Він підготував листа секретарям обкому тт. Маркітану та Тодресу, а також членам комісії тт. Наумову, Тимофєєву та Філенко. У ньому він просив при вирішенні питання про його партійність і подальшу роботу мати на увазі наступні аргументи. У дев'яти пунктах він давав пояснення по кожному звинуваченню. Він пояснював, що обком направив його на посаду директора тоді, коли інститут замерзав, і він зробив все для відновлення роботи навчального закладу. По кожному із викладачів, яких звинувачували в націоналізмі чи троцькізмі, він пояснив, що жодного з них на роботу він не приймав, а приймали їх на роботу лише за направленням Наркомату освіти і обкому КП(б)У. До того ж він наголосив, що всіх звинувачених у ворожій діяльності, з роботи звільнено, і їхні вчинки засуджено членами колективу.

У восьмому пункті він загострив увагу членів бюро на тому, що в інституті йому довелося працювати в нечисленній партійній організації з 20 чоловік, 4 з них – викладачі. Він указував, що десятки разів він звертався до культпропагандистського відділу обкому, щоб направили до інституту 2 – 3 викладачів комуністів для зміцнення партійної організації, а особливо просив підібрати кандидатуру на посаду заступника. Проте нічого домогтися не зміг.

На завершення листа він пояснював, що за 16 років перебування в партії він ніколи не входив до жодної опозиції, не мав нічого спільного з троцькістами та іншими контрреволюційними групами. Він просив членів бюро обкому залишити його в партії й дати йому можливість в інституті виправити допущені ним помилки та довести, «що я здатний боротися за справу партії, ...що зможу принести користь нашій спільній справі, справі будівництва соціалізму» [14, арк. 37-39].

Проте постанова бюро Чернігівського обкому КП(б)У «Про націоналістичні й троцькістські елементи, що окопалися в Чернігівському педінституті, та про гниле ліберальне ставлення до них парткому інституту» від 13 січня 1935 р. була суворою щодо директора інституту Ройфмана І.Ф. Його «як троцькіста-дворушника» було виключено з лав КП(б)У та звільнено з посади директора інституту.

З партії виключено завідувача історичної кафедри т. Кошарнівського як українського націоналіста, який захищав націоналістів П.Федоренка та С.Баран-Бутовича і не бажав їх звільняти з роботи.

Викладачам інституту Кондрацькому, Борисенку та Кучеру, тобто викладачам-комуністам, оголосили догани за те, що вони не викрили й не сигналізували обком КП(б)У про троцькістські та націоналістичні елементи, які працювали в інституті.

Партійний комітет розпустили за «гниле ліберальне ставлення до троцькістів й українських націоналістів та за відсутність боротьби з ними», а членам парткому оголосили суворі догани з попередженням. Звільнили з роботи і директора робітфаку т.Пугач. Повний зміст цих матеріалів подається у додатках З – Н.

Отже, нетривалим було керівництво навчальним закладом Ройфмана І.Ф., усього один рік і майже один місяць. Та й за цей

короткий відрізок часу директору педінституту довелося вирішувати значні господарські проблеми, тоді ж тривала перевірка роботи інституту різними комісіями. Саме ці перевірки й призвели до «визнання вини» керівника, а до того ж до традиційного виключення з партії та звільнення з роботи. Чи заслуговував цього Ізраїль Фройманович Ройфман, висновки зроблять наші читачі.

Дуже добре, якби ми знайшли родичів цієї людини і дізналися про подальшу його долю, яка нам невідома.

### ***Джерела та література***

1. Держархів Чернігівської обл., ф. П-470, оп. 1, спр. 243, 230 арк.
2. Там само, спр. 361, 232 арк.
3. Там само, спр. 249, 105 арк.
4. Там само.
5. Там само.
6. Там само.
7. Там само.
8. Там само, спр. 177, 93 арк.
9. Там само.
10. Там само.
11. Там само.
12. Там само, спр. 361.
13. Там само.
14. Там само.

РОЗДІЛ 4.  
**РЕАБІЛІТОВАНИЙ ІСТОРІЄЮ:  
ВАСИЛЕНКО ГРИГОРІЙ АНДРІЙОВИЧ**

---

Григорій Андрійович Василенко – один із керівників Чернігівського учительського інституту, ім'я якого на довгий час радянської історії було забутим. Чому саме учительського? З 1935 – 1936 навчального року в системі вищої педагогічної освіти встановлюють два типи навчальних закладів: педагогічні та учительські інститути. Учительські інститути з дворічним терміном навчання мали відіграти важливу роль для підготовки учителів для семирічних шкіл. Після трирічної роботи в школах випускників учительських інститутів зараховували на третій курс відповідних факультетів педвишів. Саме з цього часу Чернігівський інститут знову став учительським.

Народився Г.А.Василенко 18 січня 1905 р. в с. Павлиш Харківської губернії. Батько працював робітником на залізниці. Після здобуття середньої педагогічної освіти Григорій пройшов довгий шлях керівника середньої ланки партійних, радянських і освітніх організацій.

З серпня 1931 р. до жовтня 1932 р. працював директором райпартшколи в м. Рубіжному Сталінської області. Із жовтня 1932 р. до січня 1933 р. – директор хіміко-технологічного інституту в м. Шостка Сумської області. З січня до жовтня 1933 р. працював



завідувачем відділу кадрів Чернігівського обласного відділу народної освіти, а з жовтня 1933 р. до травня 1935 р. завідувачем Бахмацького районного відділу освіти Чернігівської області. У травні 1935 р. призначено директором Чернігівського учительського інституту [1, арк. 192]. Працюючи директором, навчався заочно в університеті червоної професури.

Дуже прикро, що як у центральних, так і в місцевих архівах збереглося дуже мало

матеріалів про роботу інституту під керівництвом Василенка Г.А. Нами знайдено доповідні записки про роботу вищих і середніх спеціальних навчальних закладів Чернігівщини, листування партійних органів із Чернігівським учительським інститутом, інформації про реалізацію деяких постанов ЦК КП(б)У, де згадується про роботу вчительського інституту. Саме ці матеріали нам допоможуть у розкритті історії навчального закладу періоду 1935 – 1937 навчальних років.

У доповідній записці про роботу вищих навчальних закладів указувалось, що в Чернігівському учительському інституті немає професорів із «оформленими вченими званнями». Значна частина викладачів перевантажена академічним навантаженням, маючи 700 – 800 навчальних годин, тому «науково-дослідницької роботи майже не ведуть». Студенти мешкають у малоприспособованому гуртожитку, який розташовано у навчальному приміщенні.

Після того, як у вищих області «були розгромлені контрреволюційні троцькістські й націоналістичні кубла» тривалий час залишались і продовжували «орудувать замасковані вороги різного роду ворожих елементів». У Чернігівському вчительському інституті органами НКВС «викрита контрреволюційна група студентів з 6 чоловік», з яких – 4 комсомольці, які намагались вести троцькістсько-націоналістичну пропаганду. Це вказує на ще «недостатньо високу більшовицьку пильність» партійних і комсомольських організацій навчального закладу [2, арк. 13].

Недостатньо добре склалися справи в учительському інституті з авангардною роллю студентів-комуністів у навчанні. Більшість цих студентів мали задовільні оцінки і не було жодного відмінника. Такий стан навчальних досягнень студентів-комуністів пояснювали слабкою довузівською підготовкою, ліберальною системою оцінювання їх знань у школах, але однією з причин вказували на відсутність повсякденного контролю і допомоги цим студентам з боку партійної організації інституту [3, арк. 14].

Окрім вищезгаданих причин низької успішності студентів, були й інші об'єктивні причини. Скасування поточного контролю знань студентів, який відбувся після прийняття постанови РНК СРСР та ЦК ВКП(б) «Про роботу вищих навчальних закладів і про керівництво вищою школою» від 26 червня 1936 р., що призвело до



послаблення їхньої щоденної роботи з вивчення навчальних дисциплін. Студенти вважали, що в кінцевому результаті вони зможуть скласти заліки чи екзамени. Збільшувалась кількість прогулів занять, а до того ж і кількість незадовільних оцінок під час сесії. Так, за перший семестр 1936 – 1937 навчального року незадовільні оцінки отримали 6% студентів [4, арк. 16]. До 4% студентів взагалі не з'явилися на сесію через слабкі знання.

Незадовільно володіли студенти українською та російськими мовами. Диктанти, проведені восени 1936 р., показали, що 392 студенти Чернігівського учительського інституту в диктанті з російської мови допустили 5718 помилок. Та ж кількість студентів у диктанті з української мови допустили 4238 помилок, або 10,8 помилок на 1 студента [5, арк. 17].

Окрім вирішення навчальних питань, директору Василенку Г.А. довелося значну увагу приділити формуванню належної навчально-матеріальної бази інституту. З першого дня роботи в інституті він поставив завдання відселити гуртожиток із навчального корпусу й створити ліпші умови для навчально-виховного процесу. Директор домігся від місцевих владних структур виділення ділянки під будівництво гуртожитку, а від Наркомату освіти – виділення коштів на його будівництво. Проте, коли навесні 1936 р. мали розпочати будівництво, залишалися незнесеними два житлові будинки. Вирішити це питання в м.Чернігові Василенко Г.А. не зміг і тому звернувся за допомогою до Наркомату освіти. 9 квітня 1936 р. заступник народного комісара т. Згольков спрямовує лист до голови Чернігівського облвиконкому т. Загера та копію до Чернігівського обкому КП(б)У. У листі він вказує на проблеми, що виникли в процесі підготовки ділянки для будівництва гуртожитку, й просить допомоги «в справі переселення жильців і дати змогу розгорнути будівництво гуртожитку» [6, арк. 78]. Знайти реакцію місцевих органів влади на цей лист нам не вдалось, проте нам відомо, що затримка з початком будівництва гуртожитку була тривалою і завершення його будівництва вже відбулося за іншого керівника інституту в серпні 1938 р.

З інформації, надісланої до ЦК КП(б)У 11 квітня 1936 р. директором інституту Василенком Г.А., ми дізнаємося про вирішення кадрових проблем та про організацію навчального

процесу. Особливо гостро стояло питання підбору для інституту викладачів-філологів. Були аж три вакантні посади. Навесні 1936 р. вже приступив до роботи викладач літератури П.В.Владимирський. Викладачі інституту підшукали без допомоги обкому партії т.Белана. Але ще одного викладача мови потрібно підібрати разом із шкільним відділом обкому партії.

Вирішувались питання з поповнення історичної кафедри. Обком дав згоду на призначення члена КП(б)У т. Макарця на постійну роботу до інституту та направив викладача т. Мешика, теж члена КП(б)У, для викладання діалектичного матеріалізму. Для підготовки викладачів робфаку та підготовчих курсів за домовленістю з Народним комісаріатом освіти визначено вісім випускників мовно-літературного та історичного напрямків. Викладачами кафедр підбрано вісім студентів I-II курсів, які мали готуватись продовжувати навчання на старших курсах університетів, а потім навчатися в аспірантурах.

Для викладачів інституту розроблено план наукових відряджень до наукових центрів та університетів для консультацій з виконання дисертаційних досліджень [7, арк. 80].

У частині організації навчального процесу в цілому по інституту доведено питому вагу лекційних занять до 70%. Вивчення окремих дисциплін, які добре забезпечені навчальною літературою (діалектичний матеріалізм, ленінізм та деякі інші) повністю переведено на лекційну систему.

У зв'язку з ліквідацією поточного контролю знань студентів викладачі відзначали зниження роботи студентів з опрацювання навчального матеріалу. До того ж викладачі підвищили вимоги до підсумкового контролю знань, тому збільшилася кількість негативних оцінок. Для посилення самостійної роботи з навчальною літературою дирекцією введено письмові контрольні роботи з навчальних дисциплін [8, арк. 80].

Директор Василенко Г.А. інформував ЦК КП(б)У, що великою перешкодою в організації навчального процесу було те, що значну частину інститутського приміщення (до 25 кімнат) зайнято школою ім. С.М.Кірова, яка мала окремий вхід. Окрім того, третій поверх приміщення відведено під гуртожиток. Питання про звільнення приміщення інституту від школи досі не ставилось. Але

будівництво в 1936 р. двох великих приміщень шкіл у м.Чернігові дозволяє до нового навчального року звільнити інститутське приміщення й дати змогу провести відповідну реконструкцію. Питання про звільнення інститутського приміщення вже поставлено перед обкомом КП(б)У [9, арк. 81].

1936 р. був непростим для учительського інституту, до того ж і для директора Василенка Г.А. В обласній газеті «Більшовик» з'явилася низка критичних публікацій про роботу інституту. Першою була стаття від 10 лютого 1936 р. під заголовком «Після дзвоника». У ній йшлося про стан гуртожитку та незадовільну культурно-освітню роботу серед студентів.

6 червня з'являється в газеті стаття про погані знання студентами мов, де аналізувалися результати контрольних робіт. 30 червня опубліковано статтю «Тривожне закінчення», в якій йшлося про незадовільні знання студентів з історії. 18 липня надрукована ще одна стаття «Не ламайте стільців, т. Василенко», яка вже безпосередньо стосувалася самого директора.

Саме 18 липня Василенко Г.А., після виходу газети, звернувся з доповідною запискою до секретаря Чернігівського обкому КП(б)У П.Ф.Маркітана. Він указував на незрозумілу поведінку кореспондентів газети «Більшовик». 25 червня працівники газети Водоп'янов та Нагорський без відома адміністрації інституту та за її відсутності в місті організували в приміщенні інституту разом зі студентами, які мали незадовільні оцінки, кількагодинне обговорення навчальної роботи викладача історії т.Жукола. Викладача доведено до неприємності, а всі виступи студентів спрямовані проти високих вимог викладача.

30 червня в газеті виходить стаття, в якій автор Нагорський захищає студента Литвинюка, який, стукаючи по столу, загрожував викладачеві Жуколу за отриману погану оцінку. Ця стаття, на думку директора інституту, «підбадьорила ту частину студентів, які мали погані оцінки». Коли викладач Жукол 1 липня з'явився в аудиторії, студенти-історики «влаштували йому обструкцію». Студент Сергієнко в грубій формі образив викладача та зі «стуком дверима» вийшов з аудиторії.

Василенко Г.А. вважав, що редакція газети не насмілилася визнати в справі викладача Жукола свою помилку й намагалася

показати протести директора як «хворобливе, непартійне відношення до критики». Він пояснював, що такі публікації не є критикою, а є його «травлею». Далі працювати за таких обставин він не зможе і тому просить секретаря обкому втрутитись і надати йому допомогу [10, арк. 91-91 зв.].

Секретар обкому П.Ф.Маркітан забажав отримати від редакції газети пояснень щодо доповідної записки директора учительського інституту. Майже на чотирьох сторінках редактор газети висловив власне бачення проблеми, яке зводилося до хворобливого, непартійного ставлення до критики директора Василенка Г.А.

На засіданні бюро обкому КП(б)У обговорено це питання й прийнято постанову, в якій відзначалось, що редакція газети «Більшовик» допустила помилку в статті «Тривожне закінчення» і по суті підтримала «відсталі настрої студентів». Але також відзначено, що прояви недисциплінованості студентів і навіть хуліганські вчинки їхньої поведінки з педагогами інституту «є наслідком поганої роботи директора і партійної організації інституту» [11, арк. 98].

Проте в 32-річного керівника навчального закладу влітку 1937 року настає дуже скрутний період. Його особою зацікавилися представники органів державної безпеки. 23 липня очільник першого відділення Чернігівського обласного управління державної безпеки старший лейтенант д.Трушкін у погодженні з очільником четвертого відділення старшим лейтенантом д.Григоренком вирішили, що Василенко Григорій Андрійович – директор учительського інституту в м.Чернігові є учасником контрреволюційної троцькістської організації, який вів антирадянську роботу, тому він підлягає арешту [12, арк. 1-2]. Вони звернулися до Чернігівського обласного прокурора д. Склярського, який прийняв постанову про арешт Василенка Г.А. і утримання його в Чернігівській в'язниці, а також видав ордер за № 922 на проведення обшуку і арешту [13, арк. 3, 5].

25 липня 1937 р. вночі на квартирі директора по вул. Селюка, 34 проведено обшук, а директора інституту заарештовано. 8 серпня 1937 р. Василенку Г.А. вручено постанову про висунення обвинувачення, в якому вказувалось, що він є учасником антирадянської правотроцькістської організації і звинувачується за статтями 54-7, 54-8, 54-11 КК України [14, арк. 16].

На основі архівно-слідчої справи 6209 можна зробити висновки, які причини стали основою для звинувачення директора інституту.

Перші протоколи показань заарештованого Василенка Т.А. датовані аж 4 жовтня 1937 р., хоча заарештовано його ще 25 липня. Виникає перше питання – чому 2 місяці і 8 днів ніяких слідчих дій не велося, адже жодного протоколу допиту в слідчій справі до 4 жовтня немає. Відповідь може бути такою, що директор інституту не визнавав указаних звинувачень. Лише після впливу на його дружину, зламавши людину не лише морально, а й фізично можна, було розпочати протоколювати його «визнання».

У своїх «зізнаннях» Василенко Г.А. вказував, що ще наприкінці 1934 р., працюючи завідувачем Бахмацьким райвно, на одній із зустрічей з секретарем районного комітету партії З. Дашевським останній запропонував йому прочитати книгу Л. Троцького «1917 год», яку Григорій Андрійович прочитав, а через кілька днів повернув. До того він вказував, що З.Дашевський йому запропонував увійти до контрреволюційної право-троцькістської організації, до якої вже входили Чепур Д. – голова Бахмацького райвиконкому, Шик З. – завідувач культпропагандистським відділом райкому партії, д. Зелкін – лектор райкому. Через деякий час «после мучительных колебаний я, не видя выхода иного, дал согласие на участие в контрреволюционной работе» [15, арк. 19].

У своїх «зізнаннях» він також указує, що за завданням З.Дашевського він занижував у районному бюджеті по народній освіті видатки на навчальну роботу; не добудовували нову школу в с. Курінь (яка не будувалась уже 5 років); гальмував постачання підручниками шкіл та інше. Після від'їзду з району З. Дашевського та Д. Чепура «контрреволюционных заданий я не от кого не получал» [16, арк. 20]. Але після призначення його директором Чернігівського вчительського інституту «уклоняется от встречи с Дашевским», проте після зустрічі з останнім Василенко Г.А. особисто отримав завдання «вербувати» нових членів контрреволюційної організації.

Наговорюючи на себе, він вказує, що «мною завербованные два члена» - Кожевник А. – лектор, декан гуманітарного факультету, він же керівник об'єднаної історичної та соціологічної кафедри та Яковець М. – заступник директора інституту заочного відділення [17, арк. 21].

Далі у своїх показаннях Василенко Г.А. вказує на прорахунки в роботі «завербованих» ним працівників. Так, Кожевник А. протягом 1936 – 1937 н.р. забезпечив провал у роботі кафедри, читав лекції без затверджених робочих планів і програм. Особливо погано працювали лектори з діамату – д. Гоцький та з ленінізму – д. Лапшин. Останній на лекції дав антипартійне трактування з питань нації і національних питань. Коли цю проблему поставили студенти перед парткомом, то Кожевник А. як секретар парткому на обговорення це питання не поставив [18, арк. 23].

Проте вже в другому протоколі показань, датованому тим же 4 жовтня, Василенко Г.А. відмовляється від своїх попередніх показань і вказує, що «первое мое показание было вымыслом и что Яковца я не вербовал и контрреволюционных заговоров с ним не вел».

У третьому протоколі, датованому вже 5 жовтня на сторінках 39 – 40 вказані «факты моей антипартийной деятельности». У переліку значаться такі «звинувачення»: – прочитав отриману от Дашевського книгу Л. Троцького «1917 год»;

– студентові інституту Марковичу видав премію за високу академічну успішність за рекомендацією троцькістів – секретаря комсомольської організації Ринської (знятої з роботи за троцькізм). До того ж, розглядаючи питання про троцькізм Ринської, у Чернігівському міському комітеті партії, не довів це питання до кінця;

– викриваючи націоналістичні виступи студента Осьмака-Литвиненка, виключив його з інституту за власним бажанням;

– прийняв на роботу в інститут виключеного з партії за націоналізм Яковця М;

– прийняв на роботу в школу націоналіста Й. Пелеха (Бахмацький район).

Наприкінці цього переліку зазначалося – «більше никаких антипартийных действий с моей стороны нет».

Архівно-слідчі справи містять також матеріали й інших звинувачень Василенка Г.А. Саме покази Пелеха Й.С., який звинувачує його в тому, що він завербував його до націоналістичної антирадянської організації. Хто такий Пелех Йосип Степанович?

Народився він у с. Межиріч Рівненського повіту Волинської губернії. На Чернігівщину переїхав 1932 р. за рекомендацією

заступника Наркомпросу України Карпенка. З листопада 1932 р. Пелех Й. обіймав посаду завідувача Чернігівським обласним відділом народної освіти. Проте на цій посаді він пропрацював недовго. Причиною звільнення було те, що ще на початку 30-х років Чернігівщина звітувала про повну ліквідацію неписьменності серед населення, а фактично це завдання не було виконано. Винним у цьому став новопризначений завоблоно. Ще однією причиною було те, що освітяни області відчували великі перебої із забезпеченням хлібними продуктами. Саме Пелех Й. і став винним у цій справі. 1933 р. його звільнили з роботи і призначили заступником голови Олишівського райвиконкому, а в лютому 1934 р. виключили з партії та звільнили з роботи. Проте завідувач Бахмацьким райвно Василенко Г. за підтримки Дашевського З. та Чепури Д. прийняли його на роботу вчителем та директором Тиницької школи Бахмацького району. У цьому селі з 1934 р. намагались провести суцільну колективізацію. Проте 250 одноосібних господарств не бажали вступати до колгоспу. Винним у цій справі знову зробили директора школи. Його звинуватили в тому, що він був «активним учасником контрреволюційної націонал-фашистської організації, вів повстанську та шпигунську роботу» [19, с. 102]. До цієї контрреволюційної організації органами НКВС включено 32 представників освітян Чернігівщини, серед них і Василенко Г.А. Проте на очній ставці, яка відбулася 26 жовтня 1937 р., Василенко Г.А. відкинув усі твердження Пелеха Й. щодо його вербування до націоналістичної антирадянської організації [20, арк.53 зв.].

Подальше вивчення архівно-слідчої справи дало можливість нам встановити привід для переслідувань Василенка Г. На сторінках 54 – 57 зберігся витяг із протоколу допиту Дашевського Зіновія Григоровича, колишнього секретаря Бахмацького райкому партії, від 20 липня 1937 р. У ньому вказується на те, що саме він «завербував» Василенка Г. до контрреволюційної організації. І саме це стало причиною арешту директора учительського інституту.

Своєрідним було ставлення окремих студентів інституту до арешту їхнього директора. У цій справі зберігся лист студента-заочника I курсу історичного відділення Захарченка А.А. (мешканця с. Курмаки Недригайлівського району), який випадково почув розмову дружини Василенка Г., що працювала в інституті

лаборантом, про нічний обшук у їхній квартирі та арешт директора інституту. 26 липня лист на 6 сторінках був направлений до начальника обласного відділення НКВС. Студент-заочник першого курсу розповідав про недобрі справи «комуніста» Василенка Г. Зокрема, він наголошував на антипартійній роботі директора як викладача. Григорій Андрійович поставив на екзамені незадовільні оцінки дев'яти комсомольцям і трьом комуністам його курсу, серед них і автору листа. Не будемо описувати всю ту нісенітницю, описану в листі, але висновок автора процитуємо: «Считаю, что «коммунист» Василенко нечистый человек и мое заявление прошу принять к сведению» [21, арк.71- 73 зв.].

На основі проведеного розслідування справи № 34895 у звинуваченні Василенка Г.А. за статтями 54-7, 54-8, 54-11 КК України прийнято звинувачувальний висновок, у якому говорилося, що Василенко Г.А. «подлежит суду Союза ССР в порядке закона от 1 декабря 1934 г.» [22, арк. 115].

20 листопада 1937 р. в м. Києві відбулося закрите судове засідання виїзної сесії військової колегії Верховного Суду під головуванням А.М. Орлова та членів суду І.М. Зорянова та Ф.А. Климіна.

На суді Василенко Г. винним себе не визнав і від всіх своїх показань на попередньому розслідуванні відмовився. Він указав, що Дашевський З. його не вербував, у контрреволюційній організації він не перебував і «вредительством» не займався [23, арк.119зв.]. На засіданні суду оголошено витяги з показань т.т. Пелеха, Дашевського, Чепури і Шика. Проте підсудний сказав, що ці особи його «оговаривают». Особистих рахунків з ними не мав. Він лише визнав свою вину в тому, що 1934 р. взяв у З.Дашевського книгу Л. Троцького і її прочитав.

На основі даних досудового розслідування суд виніс вирок – вища міра кримінального покарання – розстріл з конфіскацією належного йому майна. Наступного дня, 21 листопада 1937 р., цей вирок було виконано [24, арк. 120].

Значні випробування випали й на долю інших членів сім'ї директора вчительського інституту. У жовтні 1937 р., заарештовано Василенко-Дроздова Антоніна Пилипівна, 1909 р.н., яка працювала лаборантом Чернігівського вчительського інституту. Як члена сім'ї



зрадника Батьківщини за постановою особливої наради при НКВД СРСР від 27 грудня 1937 р. вона ув'язнена до виправних робіт на 8 років. Двоє дітей – Майя – 12 років та Юрій – 5 років – виїхали до м. Крюкова до батьків Григорія Андрійовича. Проте як дітей зрадника Батьківщини їх невдовзі помістили до дитячого будинку. З початком війни 1941 р. дитячий будинок евакуювали до м. Армавіра, де вони перебували до 1945 р.

Діти з матір'ю зустрілися лише у 1945 р., у м. Ханженково, що у Донбасі, звідки родом Антоніна Пилипівна. Це сталося, коли закінчився термін її ув'язнення. Діти разом із матір'ю, бажаючи дізнатися про долю Григорія Андрійовича, надіслали до правоохоронних органів запит. У відповіді вказувалось, що Василенко Г.А. помер від серцевого нападу в місцях позбавлення волі 1942 р. Навіть правдивої відповіді про розстріл людини представники органів влади не дали. 1946 р. дочка Майя, працюючи в шахті, загинула. Антоніна Пилипівна після каторжних робіт на півночі втратила здоров'я і пересувалася на милицях.

Син, Юрій Григорович, на початку 1961 р. надіслав заяву до Генеральної прокуратури СРСР з метою перегляду вироку військової колегії Верховного суду СРСР у справі його батька, Василенка Г.А. Вивчаючи цю справу, заступник Генерального прокурора СРСР В. Куликов 20 березня 1961 р. дійшов висновку, що необхідно «приговор Военной Коллегии Верховного Суда СССР от 20 ноября 1937 г. отменить». 9 травня 1961 р. військова колегія Верховного Суду СРСР визначила, що «приговор военной коллегии Верховного суда СССР от 20 ноября 1937 года в отношении Василенко Григория Андреевича по вновь открывшимся обстоятельствам отменить и дело о нем производством прекратить за отсутствием состава преступления» [25, арк. 155зв.].

І насамкінець виникає питання: за що постраждав директор інституту та його сім'я? За прочитану книгу загинула людина в 32 роки. Знищено його сім'ю. Постає ще одне питання: кому це було потрібно? Відповідь теж відома. Так потрібно було сталінській тоталітарній системі, адже за твердженням вождя – у просуванні СРСР на шляху будівництва соціалізму класова боротьба буде загострюватись. От і шукали карні органи «ворогів народу», причому здебільшого серед інтелігенції. Ось тому, щоб подібна

історія не повторилась, ми не маємо права забути чесне ім'я Григорія Андрійовича Василенка, одного з керівників учительського інституту, безневинно розстріляного сталінським режимом.

Отже, ми дізналися про короткий життєвий шлях ще одного керівника Чернігівського учительського інституту, а до того ж і про невеликий епізод з історії навчального закладу. Не всі плани директора з розвитку навчально-матеріальної бази інституту вдалося втілити в життя. Скільки не намагався він, але так і не зміг відселити з навчального корпусу середню школу імені С.М.Кірова, а на її місці розширити матеріальну базу інституту. Міська влада не погодилась з аргументами Василенка Г.А. Проте директор зміг за допомогою Наркомату освіти вирішити питання будівництва нового студентського гуртожитку. Хоча гуртожиток було введено в дію вже після смерті Григорія Андрійовича, але його поява в інституті – це заслуга саме директора Василенка Г.А.

Не все вдавалося вирішити молодому директорові й в організації навчального процесу. Проблеми інколи виникали навіть тоді, коли їх можна було б подолати в самому зародку (якщо згадати конфлікт з працівниками обласної газети «Більшовик»). Проте в директора не вистачило життєвого досвіду для вирішення цих проблем. Намагання молодого керівника знаходити підтримку не в місцевого керівництва, а в Наркоматі освіти чи у ЦК КП(б)У призвело до непорозумінь із міською і обласною владами. До того ж директор Василенко Г.А. керував інститутом у непростий час, коли велика армія НКВС здійснювала пошук троцькістів, націоналістів та інших «ворогів» радянської влади. Саме за ці, незрозумілі для наших сучасників «провини», і був страчений Григорій Андрійович Василенко.

### ***Джерела та література***

1. Чернігівське регіональне відділення галузевого державного архіву Служби Безпеки України (далі – ЧРВГДА СБ України), ф. 7, спр.6209, 200 арк.
2. Держархів Чернігівської обл., ф. П-470, оп. 4, спр. 333, 68 арк.
3. Там само.
4. Там само.

5. Там само.
6. Там само, спр. 406, 107 арк.
7. Там само.
8. Там само.
9. Там само.
10. Там само.
11. Там само.
12. ЧРВГДА СБ України, ф. 7, спр.6209.
13. Там само.
14. Там само.
15. Там само.
16. Там само.
17. Там само.
18. Там само.
19. Греченко Г. Репресовані освітяни Чернігівщини. – Чернігів, 2003. – 152с.
20. ЧРВГДА СБ України, ф. 7, спр.6209.
21. Там само.
22. Там само.
23. Там само.
24. Там само.
25. Там само.

## РОЗДІЛ 5.

### **НАПЕРЕДОДНІ ВІЙНИ. НОСКО ГАВРИЛО ІВАНОВИЧ**

---

Складним був пошук документів історії вчительського інституту періоду 30-х років. Досліджуючи фонди архіву Чернігівського педагогічного університету нами не знайдено особової справи директора інститута Носка Г.І. Окрім того, були відсутні документи, які б характеризували діяльність інституту передвоєнного періоду. Лише у знайденій особовій справі сина директора Володимира Гавриловича Носка, який у 1953 р. працював викладачем на кафедрі марксизму-ленінізму, були знайдені деякі дані з біографії його батька.



У Центральному державному архіві вищих органів влади і управління м. Києва також були відсутні ці матеріали. Тривалий пошук їх відбувався і під час вивчення фондів Державного архіву Чернігівської області. Лише звернувшись до фондів колишнього партійного архіву, нами знайдено справу в якій містилися доповідні записки, які надходили до обласного партійного комітету та листування обласного керівництва з Чернігівським учительським інститутом. У справі 1550, фонду П- 470, опису 4 нами виявлено документи як про особу директора, так і про діяльність інституту. Саме вони дали змогу нам підготувати наступну інформацію.

Народився Гаврило Іванович Носко 1902 р. в с. Комарівка Харківської приміської зони. До 1927 р. працював слюсарем у Харківських вагонних майстернях. З 1930 р. до 1933 р. навчався спочатку в Харківському інституті механізації та електрифікації сільського господарства, а потім до 1936 р. – у Київському інституті червоної професури. Під час навчання в 1935 р. партійний комітет інституту виніс догану «за допущені політичні помилки троцькістського характеру у пропагандистській роботі». Той же партійний комітет у 1936 р. «догану зняв».

З 1937 р. до 1941 р. працював викладачем кафедри основ марксизму-ленінізму та директором Чернігівського учительського інституту. Наукового ступеня не мав, а вчене звання доцента отримав постановою Центральної атестаційної комісії Народного комісаріату освіти УРСР від 20 березня 1938 р. [1, арк. 4, 81].

Гаврило Іванович приступив до роботи в Чернігівському вчительському інституті з 1 вересня 1937 р. після того, як у липні того ж року заарештовано попереднього директора Василенка Г.А. Саме в цей час під суворим контролем партійних органів та управління вищої школи Наркомату освіти УРСР були кафедри основ марксизму-ленінізму. Протягом майже чотирирічного управління інститутом Носка Г.І. найбільше перевірок було саме цієї кафедри. Знайдені нами архівні матеріали вказують на ретельність і прискіпливість перевіряючих.

Так, під час однієї з перевірок інспектор управління вищої школи Наркомату освіти УРСР т. Корнієнко детально вивчала кафедральну документацію, відвідала й проаналізувала лекції та консультації викладачів кафедри, перевірила організацію контролю з боку директора та навчальної частини інституту. У довідці, складеній інспектором, вказується лише на недоліки в роботі кафедри. Вона констатувала, що ідейно-теоретичний рівень лекцій з історії ВКП(б) недостатній. Лекції ще не стали важливим фактором допомоги студентам у їхній подальшій самостійній роботі. Теоретичний рівень підготовки викладачів був також недостатнім. Вони подавали історію партії «як ряд фактів, не пов'язаних між собою», без висновків і узагальнень. Лекції сухі, монотонні й нецікаві. Студенти слухали не уважно, займалися своїми справами.

Збереглися довідки, у яких інспектор інформувала дирекцію інституту про відвідані лекції викладачів кафедри тт. Кучера, Шишкіна та Лапшина. Позитивно оцінює вона лише лекцію І.О.Кучера, проведену на другому курсі історичного факультету. Іншим викладачам робить зауваження в організації лекцій, а особливо багато висловила зауважень щодо розкриття певних теоретичних положень. Рясніють вирази: «Лекція була часто схожа на агітку», «лектор допускає неточності, плутанину у формулюваннях», «студенти лектора майже не слухають» та інші. Підсумовуючи стан викладання, інспектор прийшла до висновку,

що «в цілому на кафедрі необхідно серйозно зайнятись питанням якості викладання» [2, арк. 6].

Не сподобалось інспектору й організація консультування студентів та здійснення контролю за самостійною їхньою роботою. Студенти «слабо відвідують консультації», і тому вони перетворюються «у формальне відсиджування годин викладачами». Обліку консультацій не велось. Викладачі не знали, хто із студентів був на консультаціях, які питання вони ставили. Тому інспектор рекомендувала мати на кафедрі чіткий облік студентів, які консультуються та визначати характер їх запитань. Навчальній частині варто налагодити контроль за лекційною роботою та консультаціями викладачів.

Під час перевірки було визнано незадовільним стан науково-дослідницької роботи викладачів кафедри основ марксизму-ленінізму. За винятком кількох газетних статей викладача Лапшина М.І., жодної наукової публікації членами кафедри не підготовлено. Викладачі не працювали над кандидатськими дисертаціями і не склали екзаменів кандидатського мінімуму. Тому дано рекомендації щодо встановлення термінів складання екзаменів та підготовки кожним членом кафедри дисертаційного дослідження [3, арк. 7].

Завдання, які поставлено перед членами кафедри в науковому плані було дуже складно виконати. Аудиторне навантаження викладачів було значним, і тому на наукові дослідження не вистачало часу. До того ж консультативну допомогу можна було отримати в університетських містах від провідних науковців. Тому у викладачів провінційного навчального закладу виникали об'єктивні труднощі з публікацією наукових статей та підготовкою дисертаційних робіт.

Виникали у вищих значні труднощі й у підборі викладачів кафедр суспільних дисциплін, які були під постійним контролем партійних органів та управління вищої школи Народного комісаріату освіти УРСР. Без направлення цих організацій інститут не міг взяти на роботу викладача. До того ж ліпших викладачів партійні органи переводили на роботу у свій штат. Так, після вищезгаданої перевірки викладача І.О.Кучера переведено до пропагандистського відділу міського комітету КП(б)У. Інститут втратив найліпшого викладача кафедри.

Подібна перевірка кафедри основ марксизму-ленінізму проводила і комісія, визначена обкомом КП(б)У в травні 1939 р. в складі А. Левицького та І. Усикова. Цікава деталь, якщо порівняти довідку цієї комісії з вище згаданою, то різниця в змісті їх незначна. Багато попередніх зауважень згадано знову. Серйозні вказівки отримав М.І.Лапшин як виконувач обов'язки завідувача кафедри. Тому й у висновку комісії вказано на необхідність пошуку нової кандидатури на цю посаду [4, арк. 9].

У червні 1939 р. партійна організація вчительського інституту приймає рішення про рекомендацію на посаду завідувача кафедри основ марксизму-ленінізму директора інституту Носка Г.І. Це рішення викликало в директора негативну реакцію. 19 червня він надсилає листа секретарю Чернігівського обкому КП(б)У О.Федорову, у якому він пояснює свою позицію. Гаврило Іванович указував, що таке рішення партійна організація прийняла за його відсутності й без його згоди. Уважаючи це рішення невірним, директор пояснив власні аргументи. По-перше, на його думку, порушено принцип відбору керівника кафедри. Кандидатуру завідувача мав відбирати відділ пропаганди й агітації ЦК КП(б)У за рекомендацією обкому партії.

По-друге, директор інституту та його заступники за своїм статусом не можуть очолювати інші підрозділи навчального закладу, а лише можуть тимчасово виконувати обов'язки.

По-третє, при значному навантаженні з управління інститутом не можна фізично приділити належної уваги роботі кафедри.

Далі директор аргументував власну позицію щодо кандидатури на посаду керівника кафедри. Він пояснював, що попередній виконувач обов'язків завідувача М.І.Лапшин не справився із обов'язками і після перевірки кафедри постановою бюро обкому партії з посади його звільнено. З цією роботою могли б справитися такі особи, як пропагандист обкому т. Кучер, завідувач будинком пропаганди т. Бондарєва, член обласної лекторської групи т. Усиков та працівник редакції газети «Більшовик» т. Ломберг. Останній рекомендований, як і Кучер, уже працювали на цій кафедрі в інституті [5, арк. 63].

20 червня 1939 р. подібний за змістом лист, але вже за підписом директора та секретаря партійної організації т.Яковця надіслано до

голови Всесоюзного комітету в справах вищої школи, а копія – до завідувача відділом пропаганди й агітації ЦК ВКП(б). Питання знову стосувалося кандидатур на посаду завідувача кафедри основ марксизму-ленінізму [6, арк. 64].

Проте ситуація щодо роботи кафедри основ марксизму-ленінізму особливо загострилася на початку 1939 – 1940 навчального року. Учителі шкіл і викладачі вишів до вересня 1939 р. не призивалися до лав армії. Проте з вересня це обмеження було знято. Тому відразу трьох викладачів кафедри мобілізовано до армії.

Третього жовтня 1939 р. директор інституту разом із секретарем партійної організації знову звернувся з листом до першого секретаря Чернігівського міського та обкому КП(б)У О.Федорова. Вони писали, що, незважаючи на неодноразові їхні звернення до обласного партійного комітету, жодної допомоги з комплектування кафедри основ марксизму-ленінізму інститут так і не отримав. На початок жовтня на цій кафедрі немає не лише її керівника, але ще трьох викладачів. Залишився один лектор, який не може задовольнити потреби трьох факультетів. Тому директор разом із парторгом просили О.Федорова допомогти інституту в кадровій справі [7, арк. 80].



*Засідання ради інституту під керівництвом директора Г.І.Носка*

Наводячи приклад про вирішення кадрових питань інституту, ми намагалися показати читачеві, які проблеми доводилося долати керівникові навчального закладу в роботі лише однієї кафедри наприкінці 30-х років ХХ століття.

Архівні матеріали дають змогу характеризувати діяльність інституту напередодні війни. Навчальний корпус розташовувався по вул. Селюка, 34 (будівля колишньої духовної семінарії). У звітах



директор Г.І. Носко вказував, що «інститут мав цілком достатню матеріальну базу». Працювали кабінети: історії, української мови і літератури, російської мови і літератури, марксизму-ленінізму, соціально-економічних дисциплін, педагогіки, математики, фізики та фізична лабораторія, військовий, фізвиховання та два кабінети були в стані розробки: хімічний та природознавчий. В інституті було 20 аудиторій, з них три – на 150 студентів кожна, три – на 120 студентів, дві – на 60 студентів, чотири – на 40 студентів, інші – для однієї академічної групи.

Важливою подією в житті навчального закладу було введення в дію в серпні 1938 р. нового гуртожитку для 400 студентів. Нині в ньому розміщений офісний центр по вул. проспект Перемоги, 95. Проте вже через рік виникла потреба в будівництві нового гуртожитку та розширенні аудиторного фонду. У зв'язку із створенням 1939 – 1940 навчального року поряд із учительським і педагогічним інститутами, не вистачало 12 аудиторій, а новий гуртожиток уже не міг задовольнити потреб інституту.



*Гуртожиток інституту, введений в дію у серпні 1938 р.*

Значно розширила свої фонди бібліотека. На 1 січня 1939 р. в ній налічувалося 70784 томів книг. До липня 1939 р. надходження до бібліотеки становили 15000 книг. Проте існувала ще гостра потреба у підручниках з історії, педагогіки, української мови та літератури [8, арк. 33].

Значно поліпшився якісний склад контингенту студентів у порівнянні з серединою 30-х років. Так, 1938 – 1939 навчального

року на перший курс зараховано 186 випускників середніх шкіл, 127 випускників робфаку, 10 випускників технікумів і лише 10 чоловік мали інші види підготовки. Найліпший рівень підготовки мали студенти першого курсу фізико-математичного факультету, які мали оцінки з математики і фізики не нижче «добре».

На початку 1938 – 1939 навчального року в інституті на стаціонарному відділенні навчалося 626 студентів, з них на історичному – 232 студенти, на фізико-математичному – 124 студенти, на мовно-літературному – 270 студентів. 10 студентів мали академзаборгованість, яку потрібно було ліквідувати восени, 11 студентів протягом навчального року виключили з інституту за «неуспішність», на повторний курс залишено одного студента (півроку хворів), 1 студент помер [9, арк. 35-36].

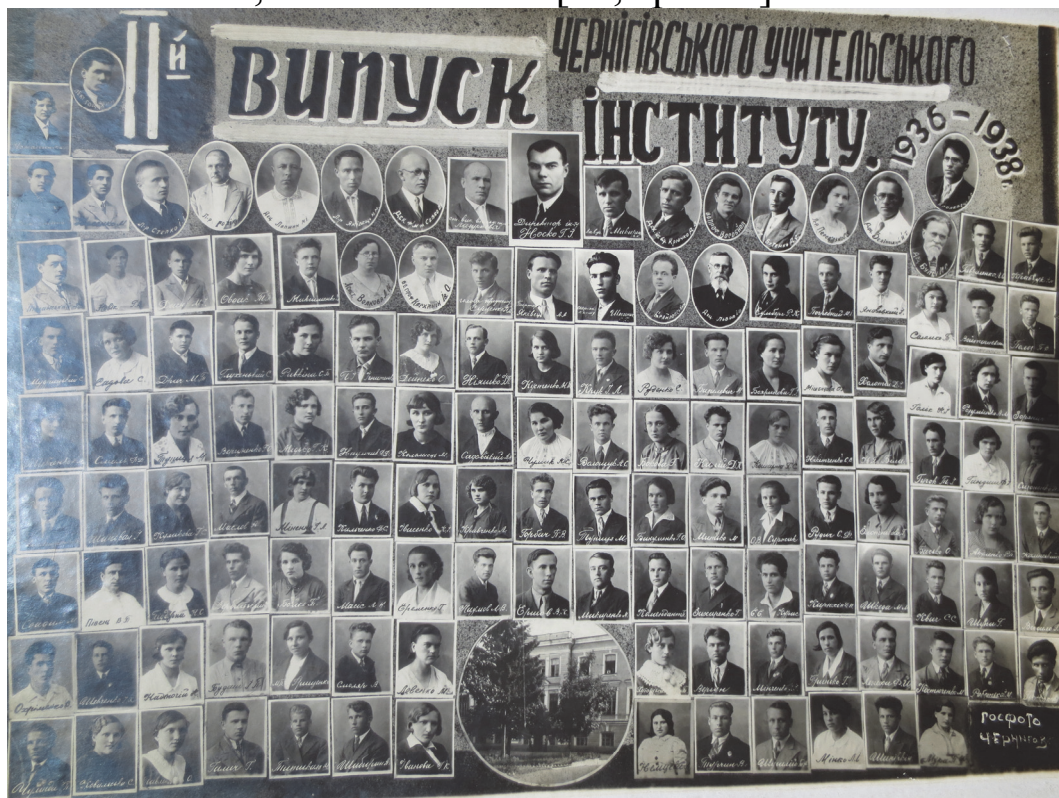
Педагогічними кадрами інститут в основному забезпечено. Не вистачало штатного викладача педагогіки, тому для виконання навчального плану запрошено на два місяці аспірант Українського науково-дослідницького інституту педагогіки т. Яковець. У грудні 1938 р. на постійну роботу викладача педагогіки направлено Наркоматом освіти т. Тараненка.

Викладачів із науковими ступеннями в інституті не було, лише працював один викладач з ученим званням «доцент», це був директор Носко Г.І. Це звання він отримав як керівник інституту за рекомендацією Наркомату освіти. У звітах про роботу інституту відзначали ліпших викладачів: С.І.Воробйова – викладача російської мови, І.Й.Ярмусевича – викладача російської мови, І.О.Карханіна – викладача математики, І.О.Кучера – викладача історії ВКП(б), Крючко – викладача історії. Окремих викладачів критикували за порушення трудової дисципліни та низьку якість навчальної роботи.

У зв'язку з появою при учительському інституті педагогічного виникла потреба у зміцненні кадрового складу лекторів. Дирекція просила в Народному комісаріаті освіти УРСР направити до м.Чернігова викладачів з науковими ступеннями та вченими званнями для завідування шести кафедр інституту, а також доцентів кафедр основ марксизму-ленінізму, української та російської літератур, російської мови, історії середніх віків, психології [10, арк. 40]. Проте це прохання так і не було задоволеним.

Значні зусилля директор Носко Г.І. здійснював для поліпшення умов роботи викладачів та студентів. До початку 1939 – 1940 навчального року проведено ремонт аудиторій. У великих аудиторіях встановлено нові стандартні парти, кафедри та дошки. Значно розширили площу кабінету української літератури та поповнили його наочним приладдям. Обладнали нові кабінети російської мови та літератури й марксизму-ленінізму. Переобладнали військовий кабінет і спортивний зал.

Напередодні війни кожного року інститут випускав на денному відділенні до 300 випускників трьох факультетів. Так, 1938 – 1939 навчального року на історичному факультеті державні экзамени склали 77 випускників, 7 студентів – з відзнакою, 1 студент экзамени не склав. На мовно-літературному факультеті 135 студентів склали державні экзамени, з них 5 – з відзнакою, а 5 – їх не склали. На фізико-математичному факультеті 52 студенти склали державні экзамени, а 3 – не склали [11, арк. 44].



*Випуск 1938 р.*

Важливу роль у підготовці вчителів відігравала педагогічна практика. Студенти другого курсу проходили її в школах міста, під час якої знайомилися з організацією педагогічного процесу в школі,

а також проводили пробні і залікові уроки. Основна маса студентів успішно справилась із завданнями педпрактики. На історичному факультеті 39 студентів отримали оцінку «відмінно», 35 – «добре», 4 – «посередньо». На мовно-літературному факультеті оцінку «відмінно» мали 48 студентів, 57 – «добре», 25 – оцінку «задовільно». На фізико-математичному оцінку «відмінно» – 8 студентів, «добре» – 30 студентів, «посередньо» – 17 студентів. Це свідчило про те, що студенти інституту достатньою мірою володіли практичними вміннями організації навчального процесу в школі.

Науково-дослідницька робота викладачів інституту здійснювалася ще на невисокому рівні. У звіті інституту зазначалось, що викладачі «у своїй масі слабо готувалися до складання екзаменів кандидатського мінімуму». Лише наприкінці року перші екзамени складатимуть тт. Волкова та Герасименко. Два викладачі – виконувач обов'язків завідувача кафедри математики І.О. Карханін та викладач російської мови І.Й. Ярмусевич – працювали над кандидатськими дисертаціями. Викладачі семи кафедр інституту в науково-дослідницькому плані працювали в основному над підготовкою статей у наукових та науково-популярних виданнях, брошур та газетних публікацій. Так, 1938 – 1939 навчального року ними опубліковано 39 статей у науково-популярних виданнях, 30 статей у пресі. У звіті за цей навчальний рік директор Носко Г.І. зазначав, що Наркомату освіти УРСР потрібно допомогти викладачам інституту друкуватись у наукових записках провідних вишів України [12, арк. 55].

Культурно-масова робота в довоєнний період проходила у традиційних того часу формах організації. 1939 р. в інституті працював хорівий гурток, у якому брали участь 45 студентів, музикальних гуртків працювало два: один – студентів інституту, другий – курсантів робфаку. В обох брали участь 50 учасників. Членами драмгуртка було 25 осіб, фотогуртка – 60, літературного – 35 і художньої декламації – 50 осіб.

Для студентів організовували вечори відпочинку. Протягом навчального року їх проводилося 10 – 12. Демонстрували документальні та художні фільми й організовувались культпоходи до міського кінотеатру для перегляду художніх фільмів. Традиційно в травні організовували загальноінститутські олімпіади художньої

самодіяльності, у яких брали участь студенти трьох факультетів інституту [13, арк. 61].

Періодично керівництво навчального закладу в 30-ті роки намагалось повернути інституту ту частину навчального корпусу, яку міські органи влади передали для середньої школи ім. С.Кірова. У червні 1939 р. директор інституту Носко Г.І. та секретар партійної організації інституту т. Яковець звернулися до голови Чернігівського міськвиконкому т. Дятчина, секретаря міському КП(б)У т. Кузнецова та секретаря обкому КП(б)У т. Федорова. У листі говорилось, що прохання Чернігівського міського та обласного комітетів КП(б)У Раднарком УРСР задовольнив і прийняв рішення про організацію з 1939 – 1940 навчального року в м. Чернігові чотирирічного педагогічного інституту із збереженням при ньому учительського інституту. У зв'язку з цим контингент студентів зріст на 180 чоловік. Всього 1939 – 1940 навчального року він буде становити 800 чоловік, без урахування 300 курсантів робфаку.

Прохання керівництва інституту полягало в тому, щоб повернули інституту приміщення середньої школи ім. С.Кірова, яке раніше «було відібране в інституту». Ця частина приміщення, де розташована школа, пов'язані з навчальним корпусом єдиною системою коридорів, водяним опаленням, водопостачанням та каналізацією. З відкриттям педагогічного інституту виникла об'єктивна необхідність у розширенні аудиторного фонду та навчальних кабінетів. Тому просили міські органи влади терміново розглянути це питання на президії міської ради, дати можливість інституту відремонтувати приміщення та підготувати його до початку навчального року [14, арк. 65].

Чи було задоволено це прохання органами міської влади? Звісно ж традиційно відмовлено, адже вільного приміщення для школи не знайшли. Але інституту необхідно готувати вже наяве помешкання до нового навчального року. До вересня проведено побілку навчальних приміщень і коридорів, пофарбовано двері та вікна, а також проведено косметичний ремонт гуртожитку. Для опалення навчального приміщення завезено торф. У вересні мали завести ще 400 т. торфу.

У зв'язку з появою в структурі інституту двох навчальних закладів педагогічного та учительського потрібно зміцнити



кадровий склад викладачів. На початок навчального року мали діяти вісім кафедр: основ марксизму-ленінізму, загальної історії, історії СРСР, літератури, мови, математики, фізики та педагогіки. Частина викладачів не входили до складу кафедр, а саме, викладачі фізвиховання, військової справи та іноземних мов. Проте на початку навчального року ще не вистачало викладачів загальної історії, української та російської літератур, російської мови, психології та військової справи. Для заочного сектору педінституту потрібно 35 викладачів, а в наявності було 8. У зв'язку з тим, що Наркомат освіти не зміг направити викладачів із науковими ступенями і навіть випускників аспірантури до м.Чернігова, то довелося керівництву інституту заміщати вакантні посади вчителями шкіл на основі сумісництва чи погодинної оплати [15, арк. 70-71].

З острахом абітурієнти подавали заяви до педінституту. До нього потрібно прийняти 150 чоловік, а заяв подано 193. Після вступних екзаменів недобір студентів перевищував 50 осіб.

До учительського інституту потрібно було прийняти 240 студентів, а заяв подано 635. На факультет мовно-літературний – 120 осіб, а вступні випробування витримали 141 особа. На історичний факультет – 60 чоловік, а вступні випробування витримало 117 осіб. На фізмат факультет – теж 60 осіб, а вступні випробування витримали 97 осіб. Отже, серед вступників учительського інституту був невеликий конкурс, а у вступників педінституту був недобір [16, арк. 72].

Значну увагу керівництво інституту приділяло організації науково-творчої роботи студентів. Так, студенти мовно-літературного факультету під керівництвом викладачів і за завданням Академії наук УРСР виїздили в експедиції в села Городнянського, Щорського та Батуринського районів з метою записів місцевих діалектів. Вони зібрали значний матеріал, який характеризував мову населення північної та північно-східної частини Чернігівської області [17, с. 35].

У червні 1941 р., як і в минулі роки, розпочалась екзаменаційна сесія та державні екзамени. Але не встигли вони закінчитись, як розпочалася війна. 22 червня в інституті пройшов мітинг, на якому викладачі, співробітники та студенти з обуренням засудили

віроломний напад фашистської Німеччини. У перші дні війни частину викладачів, серед яких і директор інституту Носко Г.І., були мобілізовані до армії.

Через кілька днів після початку війни приміщення інституту по вул. Селюка, 34 зайнято під військовий шпиталь. Інституту довелося перебазуватися до колишнього свого приміщення по вул. К.Маркса, 5, яке органами місцевої влади було передано вищій сільськогосподарській школі. Інститут готувався до евакуації, частину архіву та матеріалів канцелярії було спалено. Саме в цей час назавжди втрачено особові справи викладачів і студентів, а також значну частину документів передвоєнного періоду. Коли з'ясувалося наприкінці липня, що інститут не буде евакуйовано, основні архівні фонди інституту були перевезені до приміщення клубу фабрики первинної обробки вовни, де вони зберігалися протягом війни.

Надвечір 23 серпня 1941 р. м. Чернігів бомбардували літаки фашистської Німеччини. Навчальний корпус інституту було знищено. За вказівкою партійних і радянських органів усіх викладачів, що залишались у місті, а також співробітників інституту звільнено з роботи, їм видали трудові книжки [18, с. 36].

Багато викладачів та студентів захищали свою Батьківщину. За мужність і відвагу звання Героя Радянського Союзу присвоєно Олександрю Михайловичу Овчарову, випускнику 1937 р. мовно-літературного факультету. Високим званням Героя Радянського Союзу відзначено ще одного випускника інституту В.Я.Олійника, який загинув 1942 р. У боях під Курськом загинув заступник директора інституту О.К.Макарець. Також віддали своє життя заступник директора М.С.Брайловський, помічник директора І.М.Кульгейко, викладач інституту А.П.Черненко, випускники інституту К.В.Друченко, П.П.Дикуха, А.І.Єдомаха, С.Л.Гончаров, С.Г.Школьник, М.З. Мачача, П.Л.Мірошніченко, О.С.Волощук, О.Г.Руденко (письменник О.Десняк) та інші.

Директора інституту Носка Гаврила Івановича з перших днів війни призвано до армії, де перебував до 1946 р. Після демобілізації працював до 1948 р. завідувачем кафедри марксизму-ленінізму Херсонського педінституту. З 1948 р. до 1955 р. працював директором Сумського педінституту. Наступні чотири роки з 1956 р. до 1959 р. очолював колгосп «За комунізм» на Сумщині. З 1959 р. знову

працював викладачем кафедри марксистсько-ленінської філософії Сумського державного педагогічного інституту. Удостоєний кількох нагород, зокрема медалі «За оборону Сталінграду», а також значком «Відмінник народної освіти». Помер 1968 р. [19, с. 11].

Таким чином, активна діяльність директора Носка Г.І. наприкінці 30 – початку 40-х років ХХ століття призвела до поліпшення навчально-матеріальної бази інституту. Проте він не зміг разом із Наркоматом освіти УРСР вирішити питання кадрового забезпечення викладацького складу. З 1939 – 1940 навчального року в м. Чернігові поряд з учительським почав діяти чотирьохрічний педагогічний інститут, але жодного викладача з науковим ступенем так і не з'явилося в інституті. Усі подальші плани роботи навчального закладу були перекреслені війною.

### ***Джерела та література***

1. Держархів Чернігівської обл., ф. П-470, оп. 4, спр. 1550, 86 арк.
2. Там само.
3. Там само.
4. Там само.
5. Там само.
6. Там само.
7. Там само.
8. Там само.
9. Там само.
10. Там само.
11. Там само.
12. Там само.
13. Там само.
14. Там само.
15. Там само.
16. Там само.
17. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100 с.
18. Там само.
19. Гаврило Іванович Носко // Універ Сіті, друкований орган Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. 2012, травень.



РОЗДІЛ 6.

**ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДРОДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ.**  
**ВЛАДИМИРСЬКИЙ ПАВЛО ВОЛОДИМИРОВИЧ**

---

Чернігів звільнено від нацистських окупантів 21 вересня 1943 р. Місто було майже повністю зруйновано. Усі державні, громадські й освітні установи лежали в руїнах.



За таких складних умов доводилося відроджувати Чернігівський державний учительський інститут. 15 жовтня 1943 р. Народний Комісаріат освіти УРСР видав розпорядження Чернігівському обласному відділу народної освіти провести організаційну роботу з відновлення діяльності інституту. Згідно з ним, обласний відділ освіти доручив колишньому викладачеві інституту П.В.Владимирському з 24 жовтня 1943р. тимчасово виконувати обов'язки директора вчительського інституту та проводити необхідні заходи з відновлення його роботи [1, арк. 23].

Павло Володимирович Владимирський народився 1906 р. в м. Варшаві. Батько працював у Варшавському державному банку бухгалтером. З початком Першої світової війни сім'я була евакуйована до Чернігова, а з 1915 р. стала тут проживати постійно.

1924 р. закінчив середню школу, а 1926 р. – професійно-технічну школу. Цього ж року вступив до Чернігівського інституту народної освіти на соціально-економічне відділення, яке закінчив 1930 р. Того ж часу закінчив вищі заочні курси з літературознавства в Москві.

З 1930 р. по 1932 р. викладав російську мову і літературу в Чернігівському педагогічному технікумі. Після цього перейшов працювати до м. Городні завідувачем відділу кадрів шостої експлуатаційної дільниці Південно-західної залізниці й за сумісництвом учителем російської мови та літератури СШ № 1 м. Городні.

Після ліквідації шостої експлуатаційної дільниці перейшов на постійну роботу до СШ № 1 і пропрацював там до 1939 р.

З 1939 р. працював за сумісництвом у Чернігівському педагогічному інституті, викладав російську мову і літературу на заочному відділенні. З 1937 р. був постійним лектором у лекційному бюро Чернігівської області.

1939 р. перейшов на постійну роботу до Чернігівського педінституту на посаду старшого викладача російської літератури XIX – XX ст. і на цій посаді працював до початку війни.

У зв'язку з хворобою не зміг бути евакуйованим і залишився на окупованій території. З початком окупації не працював, а потім з прийняттям закону про особисту трудову участь поступив на роботу до міської біржі праці на посаду регістратора картотеки, де вів облік безробітних, а також реєстрацію вступу і звільнення працівників.

З перших днів звільнення м. Чернігова працював на відновленні Чернігівського педінституту. До 20 травня 1944 р. виконував обов'язки директора інституту, а потім продовжував працювати в ньому до 10 грудня 1948 р. старшим викладачем російської літератури [2, арк. 3–4].

П.В. Владимирський був безпартійним.

За короткий термін перебування на посаді новопризначений виконувач обов'язки директора Павло Володимирович вирішував організаційні та господарські питання. Наказом №1 від 20 листопада 1943 р. зарахував на посаду секретаря педінституту В.В.Гаськевич, 15 січня 1944 р. призначив на тимчасову роботу бібліотекаря інституту Пашину М.О, яка за два з половиною місяці провела значну роботу по збиранню й систематизації вцілілих книжок бібліотеки інституту. У квітні призначено на посади завгосп і вартовий інституту [3, арк. 1–1зв.].

Спочатку інститут розмістився в маленькому будиночку колишнього складського інститутського приміщення, що зберігся серед руїн. Співробітники власними силами реставрували столи, парти, вставляли вікна й двері, ремонтували приміщення колишнього інституту. У листопаді 1944 р. інститут отримав приміщення колишньої школи глухонімих [4, с. 39].

Виконувач обов'язків директора за короткий час з невеликим контингентом працівників зміг знайти залишки майна інституту, і його було взято під нагляд. Початковий етап з відродження інституту розпочато.

Деяке світло на післявоєнний етап відродження інституту проливає доповідна записка виконувача обов'язків директора П.В.Владимирського від 22 січня 1944 р. до шкільного відділу Чернігівського обкому КП(б)У. У ній йшлося про прийняття спільної постанови облвиконкому та обкому КП(б)У від 23 листопада 1943 р., де вказувалось, що з 1 грудня 1943 р. мав поновити свою роботу Чернігівський педагогічний інститут. Проте у визначений термін поновити роботу інститут не зміг. Лише наприкінці грудня облвиконком дав розпорядження обласному будівельному тресту негайно розпочати ремонтні роботи у виділеному для інституту приміщенні колишньої школи глухонімих по вул. 1 Травня, 32. Але, склавши кошторис виконання робіт, ремонт так і не розпочався аж до кінця січня 1944 р. Будівельний трест відмову в початку ремонтних робіт пояснював відсутністю скла для вікон. Ні міськвиконком, ні будівельні організації не могли знайти 150 м<sup>2</sup> скла для початку ремонтних робіт [5, арк. 86].

Не міг вирішити виконувач обов'язків директора й проблему з підготовкою навчального інвентаря для потреб інституту. П.В.Владимирський домігся прийняття спеціальної постанови міськвиконкому, якою запропоновано меблевій фабриці виготовити столи, стільці, табуретки для потреб інституту. Але меблева фабрика відмовилася виконувати замовлення, пояснюючи це відсутністю кваліфікованої робочої сили. Ось тому двохмісячна робота П.В.Владимирського з намагання підготувати виділене приміщення для початку навчальних занять не дало бажаних результатів.

Проте деякі позитивні зрушення в роботі інституту відбулися. Проведено перереєстрацію студентів інституту, які навчались у довоєнний час. 77 осіб записалися на продовження навчання. У кінці листопада 1943 р. оголошено прийом студентів на перший курс історичного, мовно-літературного та математичного факультетів. Надійшло 285 заяв, з яких на історичний факультет – 100, на мовно-літературний – 110, останні – на математичний факультет. 70% заяв надійшли з районів Чернігівщини, інші – від міського населення.

Було взято на облік викладачів та співробітників інституту. Зареєстровано 18 викладачів, 2 лаборантів, 1 бібліотекаря й 1

лікаря. Переважна більшість викладачів могли б забезпечувати навчальний процес на мовно-літературному факультеті [6, арк. 86 зв.].

До того ж виконувач обов'язків директора робив висновок про повільні темпи відродження інституту, про відсутність умов для початку навчального процесу. Він також давав свої поради щодо першочергових заходів у поживленні ремонтних робіт і при цьому вказував, що за весь час роботи в інституті з листопада 1943 р. він не отримував заробітної платні.

Діяльність Чернігівського державного учительського інституту як навчального закладу поновлено з 23 квітня 1944 р. Постановою Ради Міністрів УРСР №407 від 22 квітня 1944 р. Він відновлений як дворічний учительський інститут і розпочав свою роботу у складі двох факультетів – історичного й мовно-літературного з двома відділами: української мови і літератури та російської мови і літератури, із стаціонарним і заочним відділеннями (термін навчання на заочному відділенні становив три роки). Інститут мав готувати вчителів історії, мови й літератури (української та російської) для 5-7 класів неповної середньої школи [7, с. 39].

До 20 травня 1944 р. Павло Володимирович виконував обов'язки директора інституту, а потім до грудня 1948 р. працював викладачем учительського інституту. 1947 р. він склав екзамени кандидатського мінімуму й працював над темою дисертації: «Роман Терпигорева «Оскудение» и вопрос о школе Салтыкова-Щедрина в русской литературе» під керівництвом академіка Білецького.

Про подальшу долю П.В.Владимирського ми дізнаємося із характеристики, підписаної директором Чернігівського учительського інституту М. Підпригорщуком 3 червня 1949 р. У ній вказано, що П.Владимирського у грудні 1948 р. звільнено з роботи в Чернігівському учительському інституті через те, що скомпроментував себе під час німецької окупації [8, арк. 7]. Компроментуючим фактом було те, що за німецької окупаційної влади йому довелося працювати на біржі праці. Саме це й вважали радянські органи влади фактом співробітництва з ворогом. Ось чому після звільнення з роботи П. Владимирському довелося навіть виїхати з м. Чернігова.

Основну роботу щодо відродженню життєдіяльності інституту провів Л.Є.Леоновський, призначений директором Чернігівського

учительського інституту наказом Наркомосу УРСР №654 від 20 травня 1944 р.

### **Література і джерела**

1. Архів Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка (далі – Архів ЧНПУ), ф. Р – 608, оп. 1-О, спр.15, 37 арк.
2. Там само.
3. Там само, оп. 2, спр.1, 9 арк.
4. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100 с.
5. Держархів Чернігівської обл., ф. П-470, оп. 5, спр.647, 92 арк.
6. Там само.
7. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1966, 100 с.
8. Архів ЧНПУ, ф. Р – 608, оп. 1-О, спр.15, 37 арк.

#### **6.1. Леоновський Леонід Євменович**

Народився 30 липня 1905 р. в м. Борзні Чернігівської області в сім'ї малоземельного селянина. З дитинства працював у господарстві батька. 1921 р. закінчив Борзнянську трудову школу. Після неї вступив на підготовче відділення Борзнянських педкурсів, які закінчив 1922 р.



1922–1923 рр. працював у м. Києві на різних роботах і займався самоосвітою. 1923 – 1924 н.р. навчався на другому курсі Борзнянських педкурсів.

За відрядженням Конотопського окружного комнезаму 1924 р. вступив до Київського вищого інституту народної освіти, який закінчив 1928 р. й здобув спеціальність фізика. Одночасно з навчанням у 1924 – 1925 рр. працював у Київських механічних майстернях на посаді слюсаря-штампувальника. Після закінчення вишу його

направлено на стажування у фізичну лабораторію Київського науково-дослідного рентгенівського інституту, а з кінця листопада 1928 р. за направленням Наркомосу України відряджено до Волинського агротехнікуму (м. Нова Чорторія Бердичівського округу). Пропрацювавши один рік, 1928–1929 н.р. разом з агротехнікумом був переведений до м. Житомира, де зарахований на роботу в новоутворений Волинський сільськогосподарський політехнікум, який був перетворений в Житомирський сільськогосподарський інститут технічних культур, в якому пропрацював до 28 серпня 1935 р. на посаді доцента фізики і сільськогосподарської метеорології. 1931 р. отримав звання доцента фізики.

1935–1936 н.р. за запрошенням працював у Бухарському педінституті та учительському інституті на посаді доцента й завідувача кафедри фізики.

1936–1937 н.р. працював на посаді доцента завідувача кафедри фізики Тюменського педагогічного інституту.

З 1 вересня 1937 р. повернувся на роботу до Бухарського педінституту, де працював до 1 квітня 1944 р. на посаді доцента й завідувача кафедри фізики, а з квітня 1940 р. – деканом фізико-математичного факультету та тимчасово заступником директора з навчальної роботи інституту.

З квітня 1944 р. за вказівкою відділу кадрів ЦК ВКП(б) відряджено в розпорядження ЦК КП(б)У, а з 20 травня 1944 р. призначено директором Чернігівського учительського інституту.

Член ВКП(б) з червня 1943 р. [1, арк. 129–129зв.].

Л.Є. Леоновський у травні 1944 р. переїхав до м.Чернігова й приступив до виконання обов'язків директора. Він здійснив велику організаційну, господарську й педагогічну роботу, щоб відродити інститут та навчальний процес у ньому.

Ознайомившись зі станом справ у інституті, Л.Є.Леоновський 20 червня 1944 р. звернувся з доповідною запискою до завідувача шкільним відділом обкому КП(б)У т.Масола. Він розповідає про інститутські проблеми та можливі шляхи їх вирішення. По-перше, він вказав, що виділене приміщення інституту не лише не ремонтується, а й зайняте військовою частиною.

По-друге, колишня садиба інституту не була взята під господарський контроль інститутом, у результаті чого там

господарюють і проживають приватні особи у вцілілому від пожежі флігелі інституту. При огляді зруйнованого приміщення інституту він побачив, що більшість водопровідної, опалювальної мережі розкрадено. Дверні та віконні прорізи вибито й використовуються мешканцями для опалення. Огорожа інституту майже повністю зруйновано, а дерева на подвір'ї вирубують.

По-третє, для ведення оперативної канцелярської роботи відсутні умови. Уся кореспонденція інституту йде на випадкові приватні квартири.

По-четверте, ніякого обліку матеріальних цінностей не ведеться, ніякі фінансові операції не виконуються, не відкритий рахунок інституту в Держбанку.

По-п'яте, підсобного господарства немає. Від нього відмовився П.В.Владимирський, мотивуючи це тим, що відсутній контингент студентів як робоча сила. Насінневий фонд, призначений для інституту, розподілено Чернігівським облвно по школах області. Як висновок до вищесказаного, новий директор звинуватив свого попередника в бездіяльності [2, арк. 89-89 зв.].



*Руїни приміщення інституту*

Директор пояснив також, що зроблено за місяць керівництва інститутом. Поставлене питання перед міською владою про виселення з помешкань інституту по вул. 1 Травня двох приватних осіб, де за задумом Л.Є.Леоновського буде розміщено канцелярію



навчального закладу. Він вважав за необхідне виконати рішення Чернігівської міської прокуратури, в якому пропонувалося міському житловому управлінню до 2 червня виселити приватних осіб з інститутського приміщення. Але й це рішення не виконано. Затримка з публікацією в пресі оголошення про набір студентів обумовлена відсутністю адреси інституту, куди б вступники могли надсилати свої заяви.

Директор також пояснював, що в розмові з начальником штабу військової частини, яка займає будівлю колишньої школи глухонімих і яка передана інституту, немає впевненості, що приміщення буде звільнено хоча б за місяць до початку навчального року.

На завершення доповідної записки директор просив Чернігівський обком КП(б)У сприяння в справі звільнення приміщень інституту, які необхідно готувати до навчального року. Уже підготовлений кошторис для проведення відновлювальних робіт на 1944 – 1945 рр., але відновлення буде залежати від допомоги партійних і радянських органів. Л.Є. Леоновський просив обговорити питання про відбудову інституту на спільному засіданні обкому КП(б)У та облвиконкому не пізніше 1 липня 1944 р. [3, арк. 90-90зв.].

Фінансові операції інституту почали здійснюватись з червня 1944 р. Паралельно розпочався підбір кадрів викладачів і співробітників, відбувалося створення кафедр, набір контингенту студентів, вирішувалося питання з ремонтом навчального корпусу та гуртожитку для студентів.

Після закінчення Вітчизняної війни інститут переживав особливі труднощі. Не вистачало кваліфікованих кадрів, підручників, навчального обладнання, приміщення для навчання, помешкання для викладачів і студентів. Тим часом з фронтів частин, партизанських загонів та евакуації почали повертатися колишні викладачі, співробітники й студенти. Наркомос УРСР направляв необхідні педагогічні кадри відновленому інституту.

Уже 1 червня 1944 р. заступником директора з науково-навчальної частини призначено направленою Наркомосом УРСР викладача І.І.Чабаненка. Створено шість кафедр, на яких працювало 28 викладачів. Кафедру педагогіки і психології очолив



М.Ф.Проценко, кафедру марксизму-ленінізму – М.С.Красіко, кафедру мови – О.Т.Меркулова, кафедру літератури – Ю.Г.Нестеренко, кафедру історії – М.Ф.Голованов [4, с. 40].

Спочатку деканом мовно-літературного факультету був старший викладач М.Ф.Проценко, згодом його очолила старший викладач М.М.Богданова, а історичний – старший викладач В.Т.Сиротенко. Наказом директора від 1 грудня 1944 р. створено раду Чернігівського державного учительського інституту в складі одинадцяти осіб під головуванням директора Л.Є.Леоновського.

23 червня 1944 р. створено приймальну комісію. Викладачі інституту, виїжджаючи в райони області, відшукували колишніх студентів, що перервали навчання в інституті через війну, а також здійснювали профорієнтаційну роботу з випускниками шкіл [5, арк. 3зв.].

З 4 липня 1944 р. розпочали процес прийому студентів на перший та другий курси історичного та мовно-літературного факультетів. Через відсутність власного приміщення вступні іспити абітурієнтів проведено в 5-й Чернігівській міській школі. Уже 8 вересня 1944 р. наказом директора інституту №40 студентами другого курсу стаціонарного відділення поновлено 59 чоловік. На перший курс відповідно зараховано 28 студентів, серед них 9 – на історичний факультет та 19 – на мовно-літературний (9 – на український та 10 – на російський відділи). На заочному відділі поновлено та зараховано 82 студенти: на другий курс – 20 історичного факультету і по 17 чоловік на український та російський відділи мовно-літературного факультету, на перший курс відповідно 9, 9 та 10 студентів [6, арк. 11].

Уже першого року відновлення роботи інституту на обох факультетах навчалось 435 студентів [7, с. 40].

Восьмого жовтня 1944 р. директор учительського інституту Л.Є.Леоновський знову звернувся з доповідною запискою до Чернігівського виконкому обласної ради депутатів трудящих, до Чернігівського обкому КП(б)У та до Народного Комісаріату освіти України. Причиною звернення було те, що за відсутністю навчального приміщення студентів на два місяці направили на сільгоспроботи та на дровозаготівлю. З листопада місяця вони повернуться до м.Чернігова, а жодного приміщення для здійснення навчального процесу немає. Не звільнене приміщення колишньої

школи глухонімих, а також немає можливості розпочати роботу у запропонованій інституту школі №16, яка функціонує у дві зміни. Навчатись там у третю зміну також неможливо за відсутності електроосвітлення.

Директор також нагадав, що не вирішується питання із наданням житлової площі для студентів та викладачів. Незважаючи на прийняті рішення облвиконкому ще в березні про бронювання для викладацького складу 15 квартир, а у вересні про виділення 6 квартир для викладачів із міського житлового фонду, жодне з рішень не виконано.

Головною проблемою, яка має терміново вирішитись, було надання навчального приміщення. 15 жовтня студенти мали повертатись до інституту, проте розпочати навчальний процес не було де. Директор Леоновський Л.Є. просив терміново вирішити це питання [8, арк. 92].

13 листопада 1944 р. рішенням Чернігівського облвиконкому вчительському інституту надавалося приміщення по вул. Авіації (колишня школа сліпих, нині приміщення музикального училища по вул. проспект Миру, 16а), яке хоч і не відповідало потребам навчального закладу, але дозволяло розпочати навчання. У цьому корпусі 16 листопада 1944 р. в умовах воєнного часу після трирічної перерви Чернігівський державний учительський інститут відновив освітній процес [9, с. 39].

Відповідно до вказівок Наркомосу УРСР усі справи заочного відділу інституту мали бути передані заочному відділу Ніжинського педінституту. Однак Державна комісія 15 січня 1945 р. наказом №7-619 затвердила штат 11 заочних відділень при університетах, педагогічних і учительських інститутах у складі заступника директора заочного відділення, інспектора і секретаря-машиністки. Такий штат отримав і Чернігівський учительський інститут, і тому заочне відділення інституту поновлено [10, арк. 39].

Згідно з наказом Наркомосу УРСР від 15 червня 1945 р. за №2072 при інституті організовано постійно діючі тримісячні курси для підготовки викладачів фізичного виховання для неповних та повних середніх шкіл. Набирали дві групи по 30 слухачів. Завідування курсами покладено на начальника кафедри військової підготовки підполковника О.Я.Кравцова [11, арк. 52 зв.]. З 1 жовтня

1945 р. діяло річне підготовче відділення для вступу до Чернігівського державного вчительського інституту (робітфак), на яке зараховано 87 чоловік [12, арк. 16 зв.].

В умовах війни 1944–1945 навчального року план прийому студентів становив 150 осіб, фактично прийнято 240 осіб, серед них 77 осіб прийнято на підготовче відділення. Проте 20 студентів перейшло до інших навчальних закладів, 30 виключено за прогули, 5 – за власним бажанням, 6 – за академічну заборгованість, 1 – через хворобу. Випуск інституту 1945 р. становив 107 осіб при плані 108 чоловік. На грудень 1945 р. на стаціонарі навчалася 467 студентів, з них 404 (87%) отримували стипендію. Через відсутність гуртожитку в навчальному корпусі було виділено кімнату, де проживало 20 студентів. На квартирах проживало 347 (74%) студентів.

На заочне відділення при плані 100 студентів восени 1944 р. зараховано 107 осіб, випуску влітку 1945 р. не було. Відсів становив 5 осіб. На літню сесію з'явився 161 студент при плані 150 чоловік. До того ж на курси підготовки військових керівників та вчителів фізкультури згідно з планом набору прийнято 60 осіб, а через відсів випущено 45 спеціалістів [13, арк.3]. Навчання цього контингенту студентів забезпечувало 23 викладачі при затверджених Наркомосом 27 штатних ставок.

Навчальний 1944–1945 рік розпочато, хоча не було обладнаних кабінетів і достатньої кількості відповідної літератури. Уже в процесі навчання організований кабінет основ марксизму-ленінізму. Літератури з історії СРСР, історії стародавніх та середніх віків майже не було. Наочність також була відсутня. Виготовлено лише декілька карт з історії середніх віків [14, арк.16].

Бібліотека інституту спалено нацистами і по-новому створено на початку 1944–1945 навчального року. 21 серпня 1944 р. на посаду завідувача бібліотеки призначено Малкова С.З. Щоб поповнити книжковий фонд, керівництво інституту зверталося до бібліотек навчальних закладів країни за допомогою. Зокрема, 20 вересня 1944 р. відряджено бібліотекаря В.Г.Баркова за літературою для бібліотеки інституту. На кінець навчального року інститутська бібліотека нараховувала вже 6000 томів книг. Через відсутність приміщення читальний зал розпочав роботу лише наприкінці навчального року [15, арк.13].

Директор інституту Л.Є.Леоновський намагався повернути довоєнний статус навчального закладу як педагогічного з чотирирічним терміном навчання. Він зміг переконати партійно-радянське керівництво області й отримати їх підтримку в цьому питанні. 7 квітня 1945 р. за підписом голови виконкому Чернігівської обласної ради С.П.Костюченка та секретаря Чернігівського обкому КП(б)У М.Г.Кузнецова надіслано листа до Наркомату освіти УРСР з пропозицією про реорганізацію Чернігівського вчительського інституту в педагогічний.

18 травня 1945 р. за підписом заступника Наркомату освіти О.Філінова на адресу керівників області надійшла відповідь. У ній повідомлялось, що «провести таку реорганізацію в цьому році неможливо». Далі давалося роз'яснення такої позиції. Чернігівський учительський інститут не має достатніх навчальних приміщень та гуртожитків і «лише з трудом забезпечує навчальний процес». Навчальна база «дуже слабка» [16, арк.22].

Окрім того, в інституті немає потрібної кількості висококваліфікованих викладачів, працює лише 1 доцент (директор інституту). Наркомат освіти найближчим часом не зможе поповнити колектив інституту відповідними кадрами, але намагатиметься це зробити в подальшому. Проте й обласне керівництво має допомогти інституту в забезпеченні його навчальним приміщенням, гуртожитком для студентів та квартирами для викладачів. Лише після створення відповідних умов для роботи педінституту може розглядатися питання про реорганізацію вчительського в педагогічний інститут [17, арк.22].

28 травня 1945 р. заступник завідувача відділом шкіл ЦК КП(б)У В.Повх інформувала секретаря Чернігівського обкому КП(б)У М.Г.Кузнецова про неможливість реорганізації Чернігівського учительського інституту в педагогічний. За виконання вищезгаданих умов така реорганізація можлива лише через рік. Зазначені висновки погоджено із секретарем ЦК КП(б)У Д.С.Коротченком [18, арк.23].

Отже, намагання директора інституту Л.Є.Леоновського та обласної влади підвищити статус інституту виявилися невдалими. Вимоги про належну навчально-матеріальну базу та наявність висококваліфікованих викладачів мала виконуватися всіма

навчальними закладами. Саме ці вимоги ще довго не будуть виконані в м. Чернігові.

Незважаючи на численні труднощі війни, влітку 1945 р. Чернігівський учительський інститут здійснив випуск фахівців. Перший повоєнний випуск становив 92 вчителі: 35 учителів історії, 30 вчителів української мови та літератури та 27 вчителів російської мови та літератури. Випуску студентів-заочників цього року не було [18, арк.61-62].

У серпні 1945 р. ЦК КП(б)У відкликає директора Чернігівського вчительського інституту Леоновського Леоніда Євменовича в розпорядження управління кадрів ЦК. 11 серпня 1945 р. Леонід Євменович передає справи виконувачу обов'язки директора завідувачу кафедри основ марксизму-ленінізму Красіко М.С. Того ж дня Наркомат освіти УРСР призначив нового директора Чернігівського учительського інституту.

Отже, керівником інституту Л.Є. Леоновський був всього рік і два з половиною місяці, але і за цей короткий час йому вдалось відновити роботу навчального закладу і здійснити перший післявоєнний випуск учителів.

Подальша доля Л.Є. Леоновського була пов'язана з Бердянськом. Наказом № 4374 заступника народного комісара освіти УРСР І.С. Гуленка від 10 листопада 1945 р. його призначено директором Осипенківського учительського інституту, який пізніше став називатись Бердянським педагогічним інститутом. Цим педагогічним навчальним закладом він керував до 4 лютого 1966 р. З виходом на пенсію за власним бажанням його звільнено з ректорської посади, але залишився працювати в інституті доцентом кафедри фізики [19, с. 132]. Проте невдовзі він переїздить до Києва. Помер у серпні 1987 р.

### ***Література і джерела***

1. Архів Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка (далі – Архів ЧНПУ), ф. Р – 608, оп. 1-О, спр.1, арк.
2. Держархів Чернігівської обл., ф. П-470, оп.5, спр. 647, 92 арк.
3. Там само.
4. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. К., 1966, 100 с.

5. Архів ЧНПУ, ф. Р – 608, оп. 2, спр.1, арк.
6. Там само.
7. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка., 1966, 100 с.
8. Держархів Чернігівської обл., ф. П-470, оп.5, спр. 647, 92 арк.
9. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. К., 1966, 100 с.
10. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп.2, спр. 3, 95 арк.
11. Архів ЧНПУ, ф. Р – 608, оп. 2, спр.7, 40 арк.
12. Там само, спр.8, 24 арк.
13. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп.2, спр. 13, арк.
14. Там само, спр. 2, арк.
15. Архів ЧНПУ, ф. Р – 608, оп. 2, спр.1.
16. Держархів Чернігівської обл., ф. П-470, оп.5, спр. 927, 27 арк.
17. Там само.
18. Архів ЧНПУ, ф. Р – 608, оп. 2, спр.1, арк.
19. Бердянський (Осипенківський) державний педагогічний інститут (1953 – 1991рр.) / Упорядники В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том V. – Донецьк: Ландон ХХІ, 2012. – 638 с.

## 6.2. Різун Микола Іванович

Народився Микола 4 грудня 1903 р. у сім'ї селянина бідняка у с. В.Сорочинці Миргородського повіту Полтавської губернії. Батьки займалися сільським господарством, мали 4 га. землі, живого й мертвого реманенту не мали. У 1928 р. батьки вступили до колгоспу. До 1926 р. Микола жив з батьками, працював наймитом у куркульських господарствах.



1922 р. закінчив 7-річну трудову школу, а 1926 р. – 4-річний педагогічний технікум у с. В.Сорочинці. Після закінчення педтехнікуму рік працював учителем початкової школи у с. В.Сорочинці. У 1927–1930 рр. викладав історії та географії у

сільськогосподарській профшколі у с. Пологи Миргородського району.

З 1922 до 1928 рр. перебував у комсомолі. З 1925 р. до 1928 р. – кандидат у члени ВКП(б), а з липня 1928 р. – член ВКП(б).

1933 р. заочно закінчив Ніжинський педагогічний інститут. У 1936 – 1937 рр. навчався на дворічному підготовчому відділенні Київського інституту червоної професури і 1937 р. закінчив його.

З 1933–1934 рр. займав посаду інспектора шкіл м. Миргорода Полтавської області, а у 1934–1935 рр. – викладав історію в робфаку цього ж міста.

1935–1936 рр. – завідував Зачепилівським районним відділом освіти Харківської області.

1937–1940 рр. – завідував відділом педшколи Наркомосвіти УРСР у м. Києві.

1940–1941 рр. – працював директором і викладачем основ марксизму-ленінізму Чернівецького учительського інституту.

1942–1943 рр. перебував у евакуації в Саратовській області де працював директором і учителем історії середньої школи с. Романівка.

Під час війни з травня 1943 р. до серпня 1945 р. перебував у армії, рік працював партторгом роти і рік – партторгом батальйону, у бойових діях участі не брав.

З 11 серпня 1945 р. до 1 липня 1946 р. працював директором, старшим викладачем основ марксизму-ленінізму Чернігівського учительського інституту.

Дружина – працювала вчителькою початкової школи [1, арк.4-5].

На час вступу на посаду директора в інституті на стаціонарному відділенні навчалось 390 студентів, зокрема на історичному факультеті 60 першокурсників і 123 студенти другого курсу; на факультеті мови та літератури 207 студентів, зокрема на першому курсі українського відділення 30 першокурсників і 74 студенти другого курсу, на російському відділенні – 34 першокурсники і 69 студентів другого курсу [2, арк.4]. Влітку 1946 р. 215 випускників стаціонару (98 істориків, 62 фахівця з української мови та літератури та 55 – з російської мови та літератури) отримали дипломи спеціалістів [3, арк.27].

Навчальний процес у Чернігівському учительському інституті відбувався на тих же засадах, що і в інших навчальних закладах такого профілю. Мовою навчання була українська. Навчальний рік поділявся на два семестри. Навчання відбувалося в одну зміну. Робочий день тривав вісім академічних годин. Навчальне навантаження на день, у середньому, становило 8 годин, в окремі дні – 6 академічних годин. З 19 до 23 години вечора в інституті проводилася самостійна робота студентів, а також масово-політичні та культурні заходи. Увесь навчальний процес був детально спланований. На кожний семестр складався стабільний розклад. Однак у зв'язку з майже щорічною мобілізацією студентів на осінні сільськогосподарські роботи, були випадки перевантаження студентів у листопаді-грудні.

На кафедрах обговорювалися й затверджувалися плани роботи, робочі плани викладачів з кафедральних дисциплін, плани роботи кабінетів і гуртків. У зв'язку з тим, що деякі програми застаріли й не відображали потреб дня, тому в рішеннях кафедр вносилися певні доповнення і зміни до них. Хронічною хворобою інституту залишалося недостатнє забезпечення методичною літературою, зокрема методичними журналами, а саме: «Русский язык в школе», «Математика в школе», «Фізика в школе», які інститут отримував по одному-два примірники. Усі спроби керівництва інституту домогтися збільшення лімітів на ці методичні журнали виявлялися марними [4, арк.28].

Навчальний процес у Чернігівському учительському інституті відбувався згідно з міністерськими програмами і навчальними планами. Майбутні вчителі мали засвоїти комплекс профільних дисциплін, а також психолого-педагогічні та мовно-літературні предмети й курс основ марксизму-ленінізму. З 1944-1945 рр. студенти мали проходити військово-фізичну підготовку. Зокрема, на історичному факультеті у першому семестрі 1944–1945 навчального року викладалися такі предмети: основи марксизму-ленінізму – 72 год., військова підготовка – 72 год., історія давнього світу – 144 год., історія СРСР – 108 год., психологія – 72 год., українська мова – 54 год., загальна література – 36 год., російська література – 54 год. Загальний обсяг становив 612 годин. На другому курсі першого семестру студенти продовжували вивчення



основ марксизму-ленінізму – 80 год., педагогіку – 60 год., історію середніх віків – 102 год., історію нового часу – 80 год., історію СРСР – 80 год., історію України – 108 год., методику викладання історії – 30 год., Конституцію СРСР та УРСР – 28 год., загальну літературу – 34 год., українську літературу – 34 год., російську літературу – 34 год. Разом за другий семестр академнавантаження становило 670 годин. На другому курсі на початку четвертого семестру у школах м. Чернігова студенти проходили чотиритижневу педагогічну практику[5, арк.11, 15]. Наприкінці навчання випускники складали державні екзамени і за розпорядженням Міністерства освіти УРСР розподілялися на педагогічну роботу.

Студенти, що повернулися в інститут у 1944 р., а також ті, які тільки но вступили, мали значну перерву в навчанні. Отже, потрібна була наполеглива праця як викладачів, так і студентів для повторення навчального матеріалу. Тому, окрім лекцій, семінарських і практичних занять систематично проводились консультації і додаткові заняття. Не вистачало навчальної літератури, наочних приладів, унаслідок чого майже єдиним джерелом знань залишалися викладацькі лекції та консультації. Також не вистачало зошитів, чорнил, не було електроосвітлення в аудиторіях, і вони майже не опалювалися. Студентам часто доводилося залишати навчання й виїжджати на заготівлю дров і торфу.

Основними формами навчання були лекції, семінарські заняття, а також консультації, які проводилися згідно з навчальними планами спеціальностей. Студенти поділялися на групи й зводилися у потоки по дві-три групи для прослуховування лекцій. У процесі підготовки до семінарських занять від студентів суворо вимагалось конспектування праць В.Леніна та Й.Сталіна, які були визначені за планом як обов'язкова література. Також студенти готували питання плану семінарського заняття.

Процес проведення навчання був під постійним контролем дирекції інституту та кафедр. Контроль за якістю викладання здійснювався шляхом стенографування лекцій викладачів з наступним аналізом їх на кафедрах, попереднього обговорення конспектів лекцій викладачів та проведення відкритих лекцій.

Серйозним недоліком у знаннях студентів була їх недостатня грамотність з української і російської мов. Для подолання цього недоліку щорічно для студентів перших курсів усіх спеціальностей проводилися диктанти. Для тих, хто отримував незадовільні оцінки, офіційно призначалися додаткові заняття з мови в позааудиторний час. Керівництво інституту вважало необхідним під час вступних екзаменів проводити не написання твору, а диктанту, як це робилося, зокрема, у Ніжинському та Київському педагогічних інститутах [6, арк.7].

Кафедрами інституту приділялася значна увага організації самостійної роботи студентів. Це питання неодноразово обговорювалося на засіданнях ради інституту, кафедр та на зборах студентських груп. Для першокурсників проводилися лекції і бесіди з питань самостійної роботи з книгою, ведення конспектів та робочих записів. Зокрема, щорічно у кожній групі першого курсу проводилися 4-годинні методичні семінари на тему: «Як працювати з книгою?» [7, арк.27].

Незважаючи на важкі умови повоєнного часу, керівництво інституту знаходило кошти для підтримки викладачів, які займалися науковою роботою й працювали над підготовкою кандидатських дисертацій. Зокрема, у наказі директора №160 від 20 жовтня 1945 р. зазначалося: «Для оформлення кандидатської дисертації старшому викладачеві Нестеренко Г.Г. видати 350 аркушів паперу для друкування дисертації та оплатити видатки по друкуванню її в розмірі до 600 крб.» [8, арк.27].

Однією з найбільших проблем у роботі інституту залишалась проблема навчального приміщення. У 1946 р. інституту було передане приміщення середньої школи №16 по вул. Ласаля, №1 (нині вул. Полуботка, №53), проте й це приміщення потребувало значного ремонту, а особливого ремонту потребувала опалювальна система, яка взагалі не працювала. Вирішити це питання власними силами інститут не міг. Ось тому в червні 1946 р. директор інституту Різун М.І. разом з секретарем партійної організації т. Кравцовим надіслали статтю до газети «Радянська Україна» «Чи так потрібно виконувати постанови партії і уряду», вважаючи, що шляхом критики місцевих органів влади вони зможуть вирішити існуючі проблеми інституту.



*Приміщення колишньої середньої школи №16 м. Чернігова*

У листі вони писали, що для вирішення завдань четвертої п'ятирічки потрібно підвищувати якість навчання і виховання підростаючого покоління. Це значною мірою залежало від учителя, від рівня його кваліфікації та культури. Автори листа посилалися на матеріали XVII партійного з'їзду, на якому Й.Сталін указав, що педагогічні і медичні факультети «знаходяться в загоні». Партія і уряд не раз звертали увагу на покращення педагогічної освіти в країні, але без допомоги партійних і державних органів на місцях, особливо в господарських питаннях, самі інститути вирішити ці проблеми не могли.

Дописувачі нагадали, що у 1946 р. ЦК КП(б)У і уряд УРСР винесли постанову «Про поліпшення справи підготовки учителів». Відповідно до неї 10 квітня Чернігівський обком КП(б)У та облвиконком прийняли розгорнуте рішення на виконання даної постанови. Цим рішенням було зобов'язано Чернігівський міськом партії (секретар т. Коротков) до 1 травня на засіданні МК КП(б)У обговорити цю постанову й накреслити конкретні заходи допомоги Чернігівському учительському інституту.

Керівники інституту вказали, що протягом 10 днів міськом партії це питання не обговорював. Лише на прохання директора та парторганізації інституту 23 травня секретар МК КП(б)У т. Коротков вирішив обговорити його. Дирекція інституту, готуючись

до засідання, чекали представника міському для обстеження стану справ, проте гостей так і не дочекалися.

30 травня, не запрошуючи на засідання представників інституту, міський комітет прийняв «комічне, нікого і ні в чому не зобов'язуюче рішення: Постанову обкому КП(б)У і облвиконкому обласної ради в справі поліпшення підготовки вчителів області прийняти до виконання».

Автори статті вважали, що формально було розглянуто питання, проте конкретних заходів та дій не було визначено. У дописувачів склалося враження, що у м. Чернігові діє кілька вишів і міськом партії та міська рада не знають, кому в першу чергу потрібна допомога. Вони ще раз нагадали, що в Чернігові існує єдиний вищий навчальний заклад, який потребує допомоги в господарських питаннях.

У статті було вказано, що після звільнення Чернігова від німецьких окупантів учительський інститут діє два роки. У 1944–1945 навчальному році він дав країні 120 учителів. У наступному навчальному році – 260 учителів. Чернігівський обком КП(б)У та виконком обласної ради замість зруйнованого, виділили інституту приміщення, але і його потрібно ремонтувати. Міське керівництво вважало, що інститут готує учителів не лише для м. Чернігова, а для всієї України і його господар – Міністерство освіти УРСР, тому воно і має фінансувати ремонтні роботи. Саме це і було основною причиною безтурботності місцевої партійної влади.

Керівники навчального закладу нагадали, що викладачі та студенти інституту проводять значну масово-політичну і культурну роботу. У місті працює 72 агітатори, 7 викладачів читають лекції в установах та організаціях, викладачі також допомагають школам міста, студенти та допоміжно-технічний персонал допомагають відбудові міста.

Але самому інституту потрібна також конкретна допомога в ремонті навчального корпусу, особливо парового опалення. Інституту потрібний транспорт для перевезення палива, а для викладачів потрібні квартири. У післявоєнний час інститут отримав лише одну квартиру. З наступного навчального року відкривався фізико-математичний факультет. Зокрема і для нього необхідні висококваліфіковані викладачі, а їх потрібно забезпечити

квартирами. За відсутності житла інститут не міг запросити до себе на роботу кваліфікованих спеціалістів. Окрім того у навчального закладу не було студентського гуртожитку.

Наприкінці статті автори нагадали, що відділ агітації і пропаганди міському партії не цікавився питаннями навчально-виховної роботи інституту і протягом двох років його працівники жодного разу не дізналися, як викладаються основи марксизму-ленінізму, як засвоюють цей предмет студенти.

Керівники інституту через центральну партійну газету просили міських керівників «повернутись обличчям до інституту» й виконати рішення уряду і ЦК партії в справі покращення підготовки учителів [9, арк.15–17].

Відповідь не забарилася. Причому вона надійшла не від чернігівських міських керівників, а від Міністерства освіти УРСР. Наказом від 17 червня 1946 р. Різуна Миколу Івановича було звільнено із займаної посади. Проте уже 25 червня Міністерство освіти до попереднього наказу внесло деякі уточнення. М.І. Різуна призначили на посаду викладача основ марксизму-ленінізму Житомирського педагогічного інституту з 1 вересня 1946 р., а з 1 липня до 1 вересня йому була надана відпустка. Але і цей наказ було змінено. 24 серпня 1946 р. Різуна М.І. Міністерством освіти було призначено старшим викладачем основ марксизму-ленінізму Чернігівського учительського інституту [10, арк.11–12]. 18 вересня 1946 р. Міністерство освіти УРСР призначило виконувачем обов'язків директора Чернігівського учительського інституту Борисенка Свирида Юхимовича.

Отже, добрі наміри директора щодо покращення умов роботи як викладачів, так і студентів інституту не знайшли належної підтримки у партійних та державних керівників міста й області. Зазіхання на критику місцевого керівництва у тоталітарній державі призвело до позбавлення посади того, хто намагався вирішити не власні проблеми, а життєво необхідні питання навчального закладу.

### ***Література і джерела***

1. Архів Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка (далі – Архів ЧНПУ) , ф. Р-608, оп. 1-О, спр. 25, 42 арк.

2. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 6, 6 арк.
3. Там само, спр. 5, 27 арк.
4. Там само, спр. 139, 58 арк.
5. Там само, спр. 14, 42 арк.
6. Там само, спр. 111, 33 арк.
7. Там само, спр. 322, 51 арк.
8. Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 2, спр. 8.
9. Там само, оп. 1-О, спр. 25, 42 арк.
10. Там само, оп. 2, спр. 8.

РОЗДІЛ 7.  
**ДРУГА ПОЛОВИНА 40-Х – ПОЧАТОК 50-Х РОКІВ – НА  
ШЛЯХУ ДО ПЕДІНСТИТУТУ.  
БОРИСЕНКО СВИРИД ЮХИМОВИЧ**

---

Народився 29 жовтня 1898 р. у м. Ніжині. Батько – Юхим Іванович – до революції працював по найму, пас овець, а після революції працював сторожем на млині. Мати була домогосподаркою.

Після закінчення вищої початкової школи в 1916 р. склав іспит на звання народного учителя й був призначений учителем Почекано-хутірської земської початкової школи.



З лютого 1917 р. був мобілізований до армії і направлений до 139 запасного піхотного полку, що дислокувався у м. Шадрінському Пермської губернії. 1918 р. демобілізований з армії. Повернувшись на батьківщину, працював учителем початкової школи у хуторі Богданівка Ніжинського повіту Чернігівської губернії, а згодом у с. Лосинівка. З 1920 р. працював у м. Ніжин в семирічній школі.

1922 р. після закінчення підготовчого відділення вступив до Ніжинського інституту народної освіти, який закінчив у 1925 р. За рекомендацією інституту направлений на науково-педагогічну підготовку. Наркомосом УРСР 1925 р. відряджено його до аспірантури педагогічної секції науково-дослідної кафедри при Ніжинському інституті народної освіти. Індивідуальний план аспірантської підготовки виконав, підготував дисертаційну роботу на тему: «Інтереси учнів 4–7 класів сільської школи». Склавав іспит з практичної роботи у вищій школі. Народним комісаріатом освіти УРСР 1929 р. направлено його до Червоноградського педагогічного технікуму Полтавської губернії.

1931 р. призначено доцентом кафедри педагогіки Артемівського державного інституту соціального виховання Сталінської області. У

Артемівському інституті працював завідувачем кафедри педагогіки та технології до дня евакуації навчального закладу 11 жовтня 1941 р.

У період аспірантської підготовки працював під керівництвом професора Колубовського Я.М., а також професора Даденкова М.Ф.

За цей час підготував такі праці:

1. Радянська трудова школа.
2. Інтереси учнів 4 – 7 класів сільської школи.
3. Педагогічні ідеї Писарева.
4. Виховання свідомої дисципліни учнів середньої школи.
5. Планування роботи в середній школі.
6. Життя та діяльність К.Д. Ушинського.
7. Громадсько-педагогічна діяльність Н.К. Крупської.
8. Педагогічні ідеї М.Г. Добролюбова.
9. М. Горький та виховання дітей.
10. Педагогічна діяльність А.С. Макаренка.

Неодноразово брав участь у наукових педагогічних конференціях університетів міст Києва, Харкова та Москви.

У липні 1941 р. Артемівський міський комітет КП(б)У прийняв Свирида Юхимовича кандидатом у члени партії, а у 1943 р. Чимкенським МК КП(б)К Південно-Казахстанської області був прийнятий у члени партії. Перебуваючи в евакуації, працював старшим викладачем педагогіки, заступником директора з наукової і навчальної роботи Чимкентського державного учительського інституту Південно-Казахстанської області.

14 листопада 1943 р. Наркомат освіти УРСР викликав на місце попередньої роботи до м. Артемівська. 11 квітня 1944 р. його призначено директором Артемівського державного учительського інституту, а 29 травня 1944 р. – переведено на посаду директора Сталінського державного педагогічного інституту.

Був відзначений значком «Відмінник народної освіти» та нагороджений медаллю «За доблестный труд во время Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг.». 3 червня 1946 р. за станом здоров'я та власним бажанням переведений до Чернігівського державного учительського інституту [1, арк.6–7]. 18 вересня 1946 р. Міністерство освіти УРСР призначило його виконувачем обов'язків



директора Чернігівського учительського інституту. 4 жовтня цього ж року був затверджений на цій посаді.

Саме за директорства С.Борисенка на початку 1946 – 1947 навчального року постановою уряду було відновлено фізико-математичний факультет для підготовки вчителів фізики і математики. На перший курс було відібрано 49 студентів цього профілю[2, арк.27]. У зв'язку з організацією фізико-математичного факультету створено кафедру фізики та математики, а також на роботу запрошено викладачів: фізики С.А.Хатюкова, математики – В.С.Кролевця, основ марксизму-ленінізму – С.Н.Йоффе. Фізико-математичний факультет очолив В.С.Кролевець[3, арк.5]. У зв'язку з тим, що Міністерство вищої освіти УРСР незабаром затвердило поділ кафедри фізики та математики на дві окремі, з 1 вересня 1949 р. новостворену кафедру фізики очолив старший викладач С.А.Хатюков, а кафедру математики – старший викладач В.С.Кролевець.

Згідно з кошторисом витрат на 1946 р. Чернігівський учительський інститут мав триповерховий будинок по вулиці Ласалія, 1 та одноповерховий – по вулиці Селюка, 34. Перший мав 23 аудиторії площею у 1096 м<sup>2</sup>. З них три кімнати займав гуртожиток (140 м<sup>2</sup>), у двох кімнатах розміщувалась бібліотека (98 м<sup>2</sup>). Другий корпус мав площу 390 м<sup>2</sup>. і використовувався як спортивний зал [4, арк.80].

1947–1948 навчального року інститут мав ті ж приміщення але в навчальному корпусі відбулося переобладнання 13 аудиторій (1174 м<sup>2</sup>), 8 лабораторій (437 м<sup>2</sup>), бібліотеки (53 м<sup>2</sup>), їдальні з 4-х кімнат (120 м<sup>2</sup>), студентського гуртожитку – 3 кімнат (112 м<sup>2</sup>). У гуртожитку мешкало 36 студентів, а 180 студентів проживало в орендованих квартирах м. Чернігова. Дві аудиторії були розраховані на 75 осіб, а шість – могли вмістити до 50 студентів. У навчальному корпусі розміщувалися також продуктовий магазин, який займав дві кімнати, а також декілька кімнат займали квартири викладачів. Їдальня була розрахована на 100 місць, й могла обслуговувати до 300 осіб. Щоденно у ній харчувалося 250 осіб [5, арк.1–2]. Також інституту належав флігель у довоєнній садибі педінституту (вул. 1-го Травня, буд.№2). У січні 1947 р. інститут отримав вантажну машину «Форд 6», що дозволило покращити доставку палива.

У першому півріччі 1946–1947 навчального року створено окремі кабінети: історії, педагогіки, фізико-математичний та фізкультурний зал. Для фізичної лабораторії силами студентів виготовлено 12 лабораторних столів та 20 табуреток, 5 фізичних приладів [6, арк. 4].

Критичні зауваження попереднього директора інституту М.І.Різуна щодо ігнорування партійним і державним керівництвом м.Чернігова господарських проблем учительського інституту мали певні наслідки. Усі позитивні зміни відбувались за сприяння місцевої влади уже за директорства С.Ю.Борисенка і педагогічний колектив та студентський контингент все ж таки отримали більш зручні умови для роботи.

Керівництво інституту робило все можливе для забезпечення навчального процесу необхідним обладнанням та приладами. Зокрема, з метою прискорення виконання замовлень інституту на лабораторне приладдя для фізичного кабінету і лабораторії в 1946 р. до Москви було відряджено старшого лаборанта Щербину з дорученням відібрати замовлені речі та відвантажити їх на адресу Чернігівського учительського інституту.

1948 р. в інституті уже діяли такі лабораторії та кабінети: 1) марксизму-ленінізму, 2) мови та літератури, 3) історії, 4) педагогіки і психології, 5) математики, 6) лабораторія електрична, 7) лабораторія шкільного фізичного експерименту, 8) фізкультурний кабінет [7, арк.4зв.].

Непроста ситуація виникла із поповненням книжкового фонду бібліотеки. Дирекція інституту 20 листопада 1946 р. звернулася до Міністерства освіти УРСР. У листі зокрема, зазначалося, що бібліотека не задовольняє попит викладачів і студентів. Поповнити фонди її немає звідки. Тому керівництво інституту просило допомогти укомплектувати бібліотеку хоча б мінімально необхідною літературою з держфондів і фондів інститутів, які не перебували на окупованій території і їх фонди збереглися [8, арк.10].

З бібліотек вищих навчальних закладів, що не постраждали під час війни, надходила література. До початку 1946 – 1947 навчального року книжковий фонд бібліотеки вже становив 11516 книжок. За час першого семестру інститутом було придбано ще 2652 книги на суму в 27852 крб. Однак наявний фонд не

задовольняв нормальної роботи інституту. Цілого ряду навчальних посібників не було. Особливо погане забезпечення було підручниками з історії, мови та літератури. Підручник з історії СРСР для вищих шкіл був лише у двох примірниках, з історії середніх віків – лише один. Загалом були відсутні – друга частина історії середніх віків, підручники із загальної літератури, з української мови. Краще були справи з літературою з основ марксизму-ленінізму. Бібліотека мала 115 примірників «Короткого курсу історії ВКП(б)» та в достатній кількості окремих творів К.Маркса, Ф.Енгельса, В.Леніна та Й.Сталіна[9, арк.4]. На кінець 1946 р. бібліотека мала 13817 томів [10, арк.27].

Перед початком 1947 – 1948 навчального року було організовано читальню, а фонди бібліотеки на 1 липня 1947 р. становили уже 15490 примірників[11, арк.44].

На підставі наказу Управління вищої школи при Раді Міністрів УРСР від 15 серпня 1946 р. дирекція інституту створила комісію на чолі з С.Ю.Борисенко для підготовки матеріалів про участь викладачів, співробітників та студентів Чернігівського учительського інституту у війні 1941-1945 рр. Комісія підготувала ці матеріали й надіслала їх до Управління вищої школи при Раді Міністрів УРСР.

Були спроби започаткувати видання інститутського наукового журналу. Зокрема, 6 березня 1947 р. директором С.Ю.Борисенком повідомлено Управління у справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР, що Чернігівський державний учительський інститут має намір видати цього року «Наукові записки» обсягом до 8 друкованих аркушів, накладом 100 примірників [12, арк.12]. Наказом директора інституту №45 від 1 квітня 1948 р. для підготовки цього видання силами викладачів та студентів була створена редакційна колегія у складі: Нестеренко Г.Г. – редактор, Ігнатенко М.І. – секретар, Красіко М.С., Владимирський П.В., Павленко М.А. Вона мала зібрати матеріали та надрукувати їх на друкарській машинці до 1 червня 1948 р. Проте, чи були видані «Наукові записки», нам не відомо, віднайти це видання нам так і не вдалося.

Йшла також робота із підбору матеріалу для написання історії Чернігівського учительського інституту. Зокрема, наказом

директора №54 від 17 квітня 1948 р. для ведення цього дослідження була створена комісія у складі: Сиротенка В.Т – голови комісії, Львова І.П. та Владимирського П.В. – членів комісії. Вона мала скласти план роботи, подати його на затвердження дирекції й розпочати роботи з пошуку матеріалів [13, арк.64].

Проте побачити результати роботи комісії нам також не вдалося. Лише у «Звіті про науково-дослідну роботу та про підвищення кваліфікації викладачів у Чернігівському державному учительському інституті», зокрема зазначалося, що доцент психології Львов І.П. закінчив роботу на тему: «Декілька сторінок з історичного минулого Чернігівського учительського інституту» [14, арк.248]. Щодо результатів роботи інших членів комісії інформації не було.

Утім, у перші післявоєнні роки наукових й науково-методичних праць викладачі інституту фактично не видавали. На запит управління вищої школи при Раді Міністрів УРСР від 19 грудня 1947 р. дирекція Чернігівського державного учительського інституту 10 січня 1948 р. повідомляла про те, що у післявоєнний час жодної монографії, підручника чи навчального посібника видано не було [15, арк.3].

Тривалий час основний склад штатних викладачів інституту не мав наукових ступенів та вчених звань, а якщо з'являлися такі у складі деяких кафедр, то вони довго не затримувалися у Чернігові. Саме тому значною проблемою у науковій роботі інституту залишалася підготовка власних фахівців вищої кваліфікації. Упродовж років у інституті працювали по одному-два кандидати наук. У звіті кафедри основ марксизму-ленінізму від 18 листопада 1948 р. «Про стан науково-дослідної роботи кафедри марксизму-ленінізму за 1948 рік», зокрема зазначалося, що протягом 1945–1948 рр. кафедра не планувала підготовку дисертаційних робіт, монографій і теоретичних статей для наукових і методичних журналів підготовлено не було. Втім, кафедра розпочала процес у цьому напрямку. Усі її члени цього року були прикріплені до Київського державного університету для складання кандмінімуму і підготовки дисертацій. Викладачами була розпочата підготовка та публікація «науково-популярних» статей у обласній газеті «Деснянська правда», зокрема на такі теми: «Велика жовтнева

соціалістична революція та індустріалізація країни», «Велика жовтнева соціалістична революція та перемога колгоспного ладу», «Депутат – слуга народу». Викладачі кафедри брали участь у науково-теоретичній конференції, присвяченій 30-й річниці жовтневої соціалістичної революції[16, арк.5]. Проблеми, які намагалися висвітлити у своїх дисертаційних дослідженнях викладачі кафедри основ марксизму-ленінізму, були присвячені в основному історії ВКП(б).

На інших кафедрах певна робота щодо підготовки дисертаційних досліджень розпочалася раніше. Зокрема, у 1947 р. виконувач обов'язків завідувача кафедри літератури Г.Г.Нестеренко працював над дисертацією «Нарис історії виразного читання в школі», виконувач обов'язків завідувача кафедри мови І.Й. Ярмусевич підготував дисертацію «Система російського правопису». Він же написав науково-популярну статтю «Про викладання старослов'янської мови». Завідувач кафедри фізики та математики С.А.Хатюков надіслав на рецензію до Московського державного університету кандидатську дисертацію «Чувствительность остаточной намагниченности к внешним полям». Директор інституту С.Ю.Борисенко працював над темою «Історія Чернігівського учительського інституту», зібрав та опрацював значну частину архівного матеріалу [17, арк.7]. 18 жовтня цього ж року рішенням Вищої Атестаційної комісії при Міністерстві Вищої освіти СРСР найстарішому викладачеві кафедри педагогіки і психології І.П.Львову було присвоєно вчене звання доцента психології[18, арк.308].

Переважна більшість післявоєнних студентів була сільською молоддю, яка користувалася допомогою батьків та рідних і час від часу на вихідні дні змушена була їхати додому за харчами та грошми. Жили, як правило, ці студенти у приватних квартирах м. Чернігова за відповідну платню. Інститут сплачував студентам стаціонару по 25 крб. на місяць на житло, студентам-заочникам – по 35 крб. на найм житла під час сесії. З контингенту 1946–1947 навчального року серед 326 студентів було 94 місцевих студенти, 42 особи мешкали в гуртожитку, а 190 студентів мусили жити у квартирах приватного сектора, сплачуючи по 100–150 крб. за житло на місяць [19, арк.24].

У двох класних кімнатах навчального корпусу був влаштований гуртожиток, де мешкали 40 найбільш матеріально незабезпечених та демобілізованих з лав армії студентів. До грудня 1946 р. у цих кімнатах ліжок не було і студенти спали на саморобних тапчанах. У грудні одержали ліжка на кожного студента, матраци та по два простирадла. Але не було подушок, не вистачало меблів (тумбочок, шаф, стільців, етажерок для книжок). У навчальному корпусі було також розміщено вісім квартир викладачів.

У 1947 р. місцеві органи влади виділили інституту майданчик для побудови нового гуртожитку, а також майданчик під квартири для викладачів [20, арк.25]. Але термін побудови цих будинків не був визначений, і будівництво не було розпочате. 1948 р. 180 студентів проживали на квартирах, а в навчальному корпусі продовжував працювати гуртожиток площею 132 м<sup>2</sup>, де проживало 36 студентів [21, арк.20].

1948 р. постановою Чернігівської міської ради зруйнований будинок довоєнного студгуртожитку повернули інституту. Але Міністерство освіти України асигнувань на відбудову не виділило, тому його постановою Чернігівського облвиконкому передано облспоживспіці для відбудови та організації кооперативного технікуму.

В інституті діяла студентська їдальня тресту їдалень і ресторанів. Але й у ній не вистачало меблів і обладнання. Студенти одержували гарячу їжу лише один раз на добу. Значна частина студентів, що мешкали в гуртожитку, ранком та ввечері готували собі їжу на кухні їдальні. У 1947 р. в їдальні було організовано буфет. Тут же знаходилася продуктова крамниця Міськторгу, у якій студенти одержували продукти по картках. Протягом першого півріччя 1946–1947 навчального року для студентів одержано промтоварних талонів на суму в 94960 крб. Талони розподілялися поміж студентами з урахуванням потреби, і в першу чергу демобілізованим з армійських лав [22, арк.5]. Проте отоварювання продуктових карток відбувалося з перебоями тому директор інституту С.Борисенко сповіщав про це Управління вищої школи при Раді Міністрів УРСР. Так, в листопаді 1946 р. одержано лише 20 кг. жирів, не додержано 45 кг., у грудні зовсім не одержали, за січень не додано м'яса 320 кг. Картоплю замість круп видавали недоброякісну. Студенти зовсім не отримували мила [23, арк.26 зв.].

Щоб покращити харчування, студентам і викладачам доводилося самим вирощувати продовольчі культури. У 1947 р. для підсобного господарства інституту було виділено 6,32 га. землі, які були засіяні відповідними культурами. Було зібрано 108 ц. картоплі, 18,4 ц. проса та квасолі, 2,32 ц. овочів [24, арк.25]. Наступного року інститут одержав 5 га. землі під засів. Було посаджено 2 га. картоплі, посіяно 1 га. вівса, 1 га. проса, 1 га. гречки. Але через низьку якість землі та несвоєчасний засів було зібрано лише 5796 кг. картоплі, 404 кг. проса, 53 кг. гречки [25, арк.40].

Навчання у інституті було платним. Відповідно до постанови Раднаркому СРСР від 2.10.1944 р. від студентів інституту було розпочато прийом платні за навчання. Її розмір становив 300 крб. на рік. Втім, від оплати за навчання звільнялися певні категорій студентів: 1) утриманці рядового та молодшого керівного складу, призваних до лав армії та флоту, які одержують допомогу згідно з Указом Президії ВР СРСР від 26.06. 1941 р.; 2) інваліди-пенсіонери та їхні діти в тому випадку, якщо пенсія є джерелом існування, а також інваліди-студенти (сліпі і інші інваліди, які не отримували пенсії, але направлені на навчання органами соціального забезпечення); 3) особи, які повернулися з лав армії після поранення, контузії, каліцтва або через хворобу; 4) вихованці дитячих будинків; 5) стипендіати з числа матеріально незабезпечених [26, арк.36]. Згідно з постановою РНК СРСР від 2.10.1940 р. № 1860 та розпорядженням Ради Міністрів СРСР від 16.05.1950 р. № 7158 оплату за навчання у вищих школах студенти мали сплачувати по 150 крб. двічі на рік до 25 лютого і до 25 вересня. Студенти, які не вносили оплату за навчання до встановлених термінів, відраховувалися з навчального закладу [27, арк.309].

На той час поряд з оплатою за навчання студентам надавалася стипендія. На 1 січня 1948 р. стипендія першокурсників становила 220 крб., другого курсу – 240 крб. З 307 студентів у 1948 р. 268 отримували стипендію. Щорічно два найкращі студенти були Сталінськими стипендіатами і отримували 700 крб. на місяць. У той же час заробітна плата бібліотекаря інституту становила 425 крб., секретаря – 410, інститутського слюсаря – 420 крб. Декан факультету отримував 750 крб., старший лаборант кафедри зі

стажем – 600 крб., старший викладач без наукового ступеня зі стажем до 5 років – 1200 крб., а зі стажем від 5 до 10 років – 1500 крб. на місяць[28, арк.9, 12зв., 22].

Протягом двох років Свирид Юхимович керував Чернігівським учительським інститутом, через адміністративну завантаженість так і не зміг завершити кандидатську дисертацію і захистити її. У червні 1948 р. він звернувся до Міністерства освіти УРСР із заявою про звільнення його з посади директора інституту. 28 червня наказ про звільнення Борисенка С.Ю. із займаної посади був підписаний заступником міністра І.С.Гіленком. Проте він залишився на посаді старшого викладача педагогіки [29, арк.15]. Але і на цій посаді він пропрацював недовго. 6 липня 1949 р. у зв'язку із скороченням посад викладачів педагогіки та за браком навчального навантаження його було звільнено з роботи у Чернігівському учительському інституті і направлено в розпорядження Міністерства освіти УРСР [30, арк.18]. Подальша доля С.Ю. Борисенка нам не відома.

### ***Література і джерела***

1. Архів Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка (далі – Архів ЧНПУ), ф. Р-608, оп. 1-О., спр.26, 22 арк.
2. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр.13, 31 арк.
3. Там само, спр. 14, 42 арк.
4. Там само, спр. 3, 95 арк.
5. Там само, спр. 33, 31 арк.
6. Там само, спр. 14.
7. Там само, спр. 33.
8. Там само, спр. 11, 17 арк.
9. Там само, спр. 14.
10. Там само, спр.17, 82 арк.
11. Там само.
12. Там само.
13. Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 2, спр. 39, 29 арк.
14. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 35, 296 арк.
15. Там само, спр. 28, 41 арк.
16. Там само, спр. 21, 15 арк.



17. Там само, спр. 14.
18. Там само, спр. 30, 68 арк.
19. Там само, спр. 17.
20. Там само.
21. Там само, спр. 34, 46 арк.
22. Там само, спр. 14.
23. Там само, спр.17.
24. Там само, спр. 26, 193 арк.
25. Там само, спр. 34, 46 арк.
26. Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 2, спр.1.
27. Там само, спр.104, 124 арк.
28. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 33.
29. Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр.26.
30. Там само.

### **7.1. Підпригорщук Микола Володимирович**

Народився 21 жовтня 1912 р. у с. Журбинці Самгородського району Вінницької області. У 1929 р. вступив, а у 1932 р. закінчив Бердичівський педагогічний технікум. З липня 1932 р. до лютого 1933 р. працював директором Іванківської семирічної школи Бердичівського району, а з березня 1933 р. до серпня 1934 р. – інспектором Бердичівського міського відділення освіти і за сумісництвом лектором Бердичівського педтехнікуму.



З вересня 1934 р. до червня 1939 р. навчався на історичному факультеті Київського державного університету. У період навчання працював лектором технікуму народного господарства у м. Києві. Після закінчення навчання в університеті був призначений заступником директора з науково-навчальної роботи Тульчинського учительського інституту, в якому працював до початку війни.

З 1941 р. до 1946 р. перебував у армії на політичній роботі. Брав участь у Сталінградській битві та на Курській дузі. Нагороджений орденом «Червоної Зірки» й двома

орденами Вітчизняної війни та двома медалями «За оборону Сталінграду» і «За перемогу над Німеччиною».

Після демобілізації з армії у травні 1946 р. уже 10 червня був призначений заступником директора з науково-навчальної частини Чернігівського учительського інституту.

Наказом № 1176 від 28 червня 1948 р. заступник міністра освіти УРСР І. Гуленко призначив М. Підпригорщука на посаду директора Чернігівського учительського інституту. За сумісництвом з 1 вересня 1947 р. до 5 серпня 1950 р. виконував обов'язки завідувача кафедри історії [1, арк. 5].

На час призначення М.В.Підпригорщука директором Чернігівського учительського інституту в Українській РСР було 23 педагогічних, 21 самостійних учительських інститутів та 14 учительських інститутів у складі педагогічних. Усього у педагогічних вузах працювало 2244 штатних викладачів, але з вченими ступенями та званнями працювало лише 367 осіб, що складало 17% від загальної кількості. Лише в учительських інститутах на 575 викладачів працював 1 професор, кандидат наук, 22 доцентів, кандидатів наук, 12 доцентів та 15 кандидатів наук [2, арк. 2, 24].

Дефіцит кадрів вищої кваліфікації у системі педагогічної освіти не давав можливості призначати навіть на керівні посади в інститутах, а особливо в учительських, викладачів, які мали наукові ступені та вчені звання. Хоча 1948 – 1949 навчального року в Чернігівському учительському інституті працювало три доценти, кандидати наук та один доцент, який не мав наукового ступеня [3, арк.12]. Проте їм Міністерство освіти УРСР не довірило керівництво інститутом, а призначили на керівну посаду викладача з вищою освітою та члена ВКП(б), який уже один рік та два місяці пропрацював у інституті на посаді заступника директора.

На час призначення на посаду директора Підпригорщука М.В. учительський інститут продовжував перебувати у тимчасово наданому приміщенні школи №16. Причому у масштабах України із 44 педагогічних вишів лише 31 був забезпечений власним навчальним приміщенням, інші проводили навчально-виховну діяльність у колишніх школах, гуртожитках та у пристосованих для навчання помешканнях [4, арк.20].

У приміщенні інституту, крім 11 навчальних аудиторій, 7 кабінетів та лабораторій, по одній кімнаті відведено під спортзал, бібліотеку і їдальню, дві кімнати – для гуртожитку та сім – для квартир викладачів. Влітку, напередодні навчального року, директору інституту довелося переобладнувати систему опалення із парового на водяне.

Збільшувалася кількість літератури в бібліотеці. За період з 1 липня 1948 р. до 1 липня 1949 р. було придбано 3517 книжок на суму 22916 крб. Загальна чисельність книжкового фонду бібліотеки становила 23423 книги. Значну їх кількість склали видання соціально-економічної тематики та підручники для студентів. Проте не вистачало книг літературно-мовного циклу та методичної літератури й журналів, які надходили до бібліотеки по 1 – 2 екземпляри. Наприкінці 1948 – 1949 навчального року бібліотеку перевели в більш простору аудиторію, виготовили нові стелажі, а працівники бібліотеки проводили каталогізацію фондів [5, арк.3].

Директор докладав значні зусилля на покращення роботи кабінетів. Лише за 1949 р. на їх обладнання було використано 39681 крб. Найбільша сума витрачена на фізико-математичний кабінет – 22638 крб., на кабінет мови і літератури – 4548 крб., на педагогічний – 4271 крб., на історичний – 1532 крб., на фізкультурний – 5913 крб. і основ марксизму-ленінізму – 979 крб. Проте у аудиторіях залишалися старі меблі, які потребували заміни. На думку М.В.Підпригорщука, « в цілому матеріальна база інституту вже зараз давала можливість довести контингент студентів до 400 – 450 осіб» [6, арк.4, 11].

За штатним розписом 1948 – 1949 навчального року в інституті працювали 27 штатних викладачів. Доцентів, кандидатів наук – 3, доцентів, не кандидатів наук – 1, старших викладачів – 12, інші – асистенти. Значну частину викладачів становили досвідчені учителі, 10 з них мали педагогічний стаж до 10 років, а 9 – більше 10 років.

У порівнянні з попереднім навчальним роком кількість викладачів високої кваліфікації збільшилась на 2 особи. Напередодні навчального року була запрошена очолити кафедру мови кандидата філологічних наук, доцента Л.О. Чуїч. На кафедру історії був запрошений директор Чернігівського історичного музею, кандидат історичних наук Л.І. Левенко. 7 викладачів склали екзамени

кандидатського мінімуму (М.С. Красіко, В.Т. Сиротенко, М.А. Пейсахович, П.Ф. Конашевич, С.Н. Іоффе, В.С. Кролевець, М.І. Різун), а 2 викладачі (О.С. Шева та С.С. Марченко) закінчили їх складання. Але було 9 викладачів, які ще не приступили до їх складання [7, арк.12 – 13].

Контингент студентів на 1 вересня 1948 р. становив 312 осіб, з них 81 навчалася на історичному факультеті, 98 – на фізико-математичному факультеті, на українському відділенні філологічного факультету – 50, та на російському відділенні – 83. Контингент другого, випускного курсу складав 148 осіб, до державних іспитів були допущені 147 студентів. Склали державні іспити 140 осіб, 5 студентів не склали один чи два іспити, два студенти через хворобу не склали екзаменів і тому склали їх разом із студентами-заочниками [8, арк. 20-21].

Педагогічна практика проводилася у два етапи. У третьому семестрі протягом одного тижня студенти закріплювалися до одного із класів дев'яти шкіл м.Чернігова і вивчали організацію роботи в школі та працювали помічниками класних керівників. У наступному семестрі студенти протягом чотирьох тижнів проводили пробні та залікові уроки у закріплених класах. Основна маса студентів успішно виконувала завдання педпрактики, методисти відзначали окремі недоліки в їх роботі. Частина із них слабо володіли фактичним матеріалом уроку, мова деяких студентів засмічена русизмами, у частини студентів були відсутні навички управління класом. Під час підбиття підсумків викладачі висловили побажання щодо виправлення недоліків [9, арк. 51, 53].

Значну увагу директор інституту М.В.Підпригорщук приділяв контролю за проведенням навчально-виховного процесу. Так, у 1948 – 1949 навчального року було ґрунтовно перевірено роботу кафедр: основ марксизму-ленінізму, фізики і математики та мови, а також стан фізкультурної роботи й викладання фізвиховання в інституті. Щомісяця директор перевіряв виконання на факультетах графіків навчальних занять, стенографування лекцій, також проводилися по 2 – 3 рази на рік фронтальні перевірки грамотності студентів. Директор контролював роботу кабінетів та бібліотеки, відвідував та аналізував заняття викладачів [10, арк. 55-56].

Незначне збільшення студентів відбулося наступного 1949 – 1950 навчального року. На початку було 329 студентів, а завершили навчальний рік 324 особи. Відбулись певні зміни, пов'язані із закриттям історичного факультету, адже першого курсу не набирали, а другий – продовжував навчатись у м.Чернігові. Там навчалось 54 студенти, на фізико-математичному факультеті 106 осіб, на українському відділенні філфаку – 77 та на російському відділенні – 87 студентів. Державні іспити у 1950 р. успішно склали всі 146 студентів, з них 26 отримали дипломи з відзнакою [11, арк. 74зв.].

Із 180 студентів першого курсу успішно обидві екзаменаційні сесії склали 169 студентів, 16 з них – на «відмінно», 99 – на «відмінно» та «добре». Але три студенти отримали 1 незадовільну оцінку, а два – дві та три незадовільні оцінки. За неуспішність був відрахований один студент та ще один з інших причин.

Якщо порівняти успішність студентів Чернігівського учительського інституту із результатами літньої сесії в учительських інститутах УРСР у 1949 – 1950 навчальному році, де навчалось 9942 студентів, то всі екзамени склали 9463 особи, на «відмінно» - 1035 (10,9%), на «відмінно» і «добре» - 4886(51,6%). Проте 1207 осіб (4,8%) переведені на наступний курс були умовно, так як мали академічну заборгованість, 117(0,5%) – були залишені на повторний курс та 126(0,5%) – були відраховані за неуспішність [12, арк. 18]. Отже, успішність студентів учительських інститутів, у тому числі і Чернігівського не відрізнялася від загальних показників.

Важливою особливістю діяльності педагогічних вишів в областях УРСР було те, що вони забезпечували учителями школи своїх областей та частково інших. Для того, щоб краще уявити забезпеченість кадрами шкіл Чернігівської області, ми використали звіт Чернігівського обласного відділу народної освіти за 1949 – 1950 навчальний рік. В усіх школах області працювало 11173 учителів, а саме: у 1 – 4 класах – 5185, у 5 – 7 класах – 4677, у 8 – 10 класах – 831 учитель, без врахування учителів фізвиховання та співів.

Освітній рівень учителів області був таким[13, арк. 144]:

<b>Освіта</b>	<b>1 – 4кл.</b>	<b>5 – 10кл.</b>	<b>Учителів фізвихов.</b>
Закінчена вища освіта	42	1832	5
Закінчили учительський інститут	197	2702	3
Незакінчена вища освіта	53	417	4
Середня педагогічна освіта	4493	425	72
Загальна середня освіта	258	132	193
Незакінчена середня освіта	142	-	203

Наведені статистичні дані свідчать, що 400 учителів початкових класів не мали відповідної педагогічної освіти, але, як сказано у звіті, 357 навчалися заочно у педагогічних училищах на випускних курсах, 43 вчителі, які не мали середньої освіти і не навчались заочно, – це люди похилого віку, які атестовані на звання учителя.

557 учителів 5 – 10 класів не мали відповідної освіти, але 425 з них вже мали середню педагогічну освіту і майже всі вони навчались на заочних відділеннях педагогічних й учительських інститутів. З цієї кількості не навчались 220 учителів.

З 1242 директорів та завідувачів початкових шкіл 1146 мали відповідну освіту та потрібний досвід керівництва школою. Лише 96 – не мали відповідної освіти, з них директорів середніх шкіл – 12, директорів семирічних шкіл – 65, завідувачів початкових шкіл – 19. Обласний відділ освіти визначив на наступний навчальний рік замінити 23 завідувачів початкових шкіл, 48 директорів семирічних та 15 – середніх шкіл. Проте для запровадження загальної семирічної освіти в області потрібно було ще понад 1000 учителів 5 – 10 класів різних спеціальностей. Для успішного початку 1950 – 1951 навчального року не вистачало ще 244 учителів із спеціальностей: українська мова і література – 17, російська мова і література – 39, математики – 121, іноземних мов – 67[14, арк. 154].

Отже, у Чернігівській області, де працювали Ніжинський педагогічний та Чернігівський учительський інститути, був ще значний дефіцит учительських кадрів багатьох спеціальностей. Тому обласний відділ освіти просив Міністерство освіти забезпечити школи області випускниками педагогічних вишів

інших областей. Крім того виникала також потреба значного розширення наборів студентів до місцевих педагогічних вишів.

Після двох років і одного місяця роботи на посаді директора Чернігівського учительського інституту Миколу Володимировича Підпригорщука наказом Міністерства освіти УРСР № 464/к від 29 липня 1950 р. було звільнено. 5 серпня 1950 р. він передав справи інституту новопризначеному директору і був переведений на посаду директора Дрогобицького учительського інституту.

З наданої нам інформації працівниками Дрогобицького педагогічного університету М.В. Підпригорщук 1954 р. захистив кандидатську дисертацію на тему: «Підвищення матеріального і духовного рівня робітничого класу західних областей Української РСР в післявоєнний період» і йому було присвоєно науковий ступінь кандидата історичних наук. Учене звання доцента отримав 1960 р. Під його редакцією вперше розпочалося видання «Наукових записок» Дрогобицького педінституту. За час роботи в даному навчальному закладі М.В. Підпригорщук був автором 7 наукових праць. Неодноразово обирався депутатом Дрогобицької міської ради, з 1952 р. очолював обласне відділення Товариства з розповсюдження політичних та наукових знань. 1959 – 1960 рр. брав активну участь в об'єднанні Львівського педагогічного інституту з Дрогобицьким. 1960 р. переїхав на нове місце проживання до м. Києва. Подальша його доля нам невідома.

### ***Література і джерела***

1. Архів Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка (далі – Архів ЧНПУ), ф. Р-608, оп. 1-О, спр.33, 35 арк.

2. ЦДАВО України, ф. 166, оп 15, спр. 626, 155 арк.

3. Там само, спр. 643, 90 арк.

4. Там само, спр. 626, 155 арк.

5. Там само, спр. 643.

6. Там само.

7. Там само.

8. Там само.

9. Там само.

10. Там само.

11. Там само, спр. 794, 102 арк.
12. Там само, спр. 822, 91 арк.
13. Там само, спр.857, 173 арк.
14. Там само.

## 7.2. Ковальов Микола Ксенофонович

Народився 2 вересня 1904 р. у м. Батумі в сім'ї робітника. Батько працював столяром на заводі, а згодом у Батумському порту. За участь у повстанні 1905 р. він засуджений на 2 роки в'язниці, а 1914 р. був висланий за межі Кавказу. Батько загинув від рук білогвардійців 1918 р. Мати – домогосподарка, померла 1943 р.



Микола 1914 р. закінчив Батумське міське однокласне училище. Продовжувати навчання не міг через скрутні матеріальні умови і пішов працювати до Батумського порту. 1917 р. разом з матір'ю і сестрою виїздить на Харківщину, де працював наймитом у куркульських господарствах до 1920 р. У вересні 1920 р. добровільно пішов до армії і служив рядовим бійцем третього батальйону 13 армії. Був поранений в січні 1921 р. у районі м. Слов'янська у бою із загонами

Н. Махна. Демобілізований у лютому 1921 р.

Вступив до комсомолу у червні 1921 р. У 1922 р. закінчив Вовчанську повітову радпартшколу і працював уповноваженим з питань «батрацтва» у Вовчанському районі.

У серпні 1924 р. за рекомендацією Харківського губкому комсомолу відряджений на навчання до Київської військово-політичної школи, яку закінчив 1927 р.

Член ВКП(б) з 22 червня 1926 р.

З жовтня 1927 р. до серпня 1929 р. працював заступником начальника політвідділу Харківської міської міліції.

У серпні 1929 р. затверджений слухачем інституту червоної професури, де вчився на економічному факультеті.

У квітні 1931 р. призваний до армії. Спочатку виконував обов'язки політкерівника роти 43 стрілецького полку, а з грудня



1931 р. до липня 1932 р. викладав політекономію у школі червоних старшин, з липня 1932 до липня 1933 р. – старший інструктор політвідділу дивізії.

З 1933 до 1938 рр. викладав політекономію, ленінізм, основи марксизму-ленінізму у різних навчальних закладах м. Харкова.

З квітня 1939 р. до травня 1940 р. працював лектором Харківського обкому партії, а з травня 1940 р. до травня 1941 р. – лектор Дрогобицького обкому КП(б)У.

За станом здоров'я переведено знову до Харкова, де працював лектором обкому партії до 31 серпня 1941 р. З вересня 1941 р. відряджено на навчання до сухопутного факультету військово-політичної академії імені Леніна, а у грудні 1941 р. звільнено від навчання за станом здоров'я і відряджено до Уральського військового округу. Там працював лектором Свердловського обкому ВКП(б) з 2 січня 1942 р. до 1 жовтня 1943 р. Потім був відкликаний до України й працював лектором Харківського обкому до травня 1944 р.

З травня 1944 р. до червня 1950 р. працював завідувачем відділу пропаганди і агітації Дрогобицького обкому КП(б)У. Звільнений з роботи 5 червня 1952 р. за станом здоров'я. З 1 січня 1945 р. до липня 1949 р. працював за сумісництвом у Дрогобицькому учительському інституті, читав курс марксизму-ленінізму.

З 12 липня 1949 р. до 7 березня 1950 р. лікувався у лікарні за діагнозом інфаркт міокарду та стенокардія.

Партійних стягнень не мав. Під судом і слідством не перебував.

Одружений. Дружина – Ковальова Неоніла Михайлівна, донька – Лілія.

У 1948 р. підготував науково-популярну брошуру «Сергій Лазо», яка видана Укрполітвидавництвом, обсягом 3 друковані аркуші, тиражем 20 тисяч примірників.

Був відзначений нагородами:

Орденем «Знак Пошани» – 25.01.1948.

Медаллю «За перемогу над Німеччиною» – 9.05.1945.

Медаллю «За доблесну працю в роки Великої Вітчизняної Війни» – 6.06.1945[1, арк. 5 – бзв.].

Наказом Міністра освіти УРСР від 28 липня 1950 р. призначений директором Чернігівського учительського інституту.

Ця автобіографія була написана Ковальовим М.К. 15 жовтня 1950 р. і нині зберігається у архіві Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка, проте до окремих її сторінок ми ще повернемося.

Перед тим, як приступити до роботи, Микола Ксенофонтівч ознайомився з інститутським господарством й прийняв справи від попереднього директора Підпригорщука М.В. 5 серпня 1950 р. підписано акт прийому – передачі інституту, і новий директор приступив до виконання своїх обов'язків.

На той час навчальний заклад знаходився у будинку по вул. Ласалія,1, проте хоч це помешкання колишньої школи було надано для тимчасового використання інституту ще 10 жовтня 1945 р., але жодних документів на його власність директор не знайшов. Контингент студентів збільшився на 100 осіб, а наявних навчальних площ уже не вистачало. Терміново виникла потреба у виселенні з приміщення чотирьох сімей викладачів, які проживали в трьох кімнатах, а також продуктового магазину, який займав дві кімнати.

Крім основного навчального приміщення, інституту належав житловий будинок по вул. Селюка, 34, тобто біля колишнього помешкання учительського інституту. У ньому проживали дві сім'ї викладачів інституту. Проте документів, які б підтверджували належність цього будинку до інститутської власності, теж не було.

На початок 1950 – 1951 навчального року виникли деякі проблеми з кадрами. У зв'язку із закриттям історичного факультету була необхідність звільнення з 1 вересня двох викладачів історії та одного лаборанта кабінету історії. Два існуючі факультети – фізико-математичний та мовно-літературний потребували розширення викладацького складу. Не вистачало двох викладачів кафедри мови, викладача кафедри математики, одного навчального майстра кафедри фізики, одного асистента педагогіки, завідувача кафедри фізвиховання та заступника директора інституту із заочної освіти [2, арк. 3].

Того часу в інституті працювали три кандидати наук, доценти, та один доцент, який не мав наукового ступеня. Дев'ять викладачів закінчили аспірантури або ж склали всі екзамени кандидатського мінімуму, а три викладачі ще не приступили до їх складання.

На 1 липня 1950 р. контингент студентів становив 329 чоловік, вісім з них мали академічну заборгованість. Державні екзамени

складали 146 студентів, а один – не був до них допущений [3, арк. 4].

На заочному відділенні навчалось 586 студентів, з них на першому курсі – 356, на другому – 91, на третьому – 139 чоловік. До державних іспитів було допущено 123 студенти-заочники [4, арк.7].

Бібліотека була розташована в одній кімнаті, а читального залу не було. За попередній навчальний рік було придбано 5860 книг. Загальна кількість літератури у бібліотеці складала 29738 книг, в тому числі 1402 списані книги, але не утилізовані [5, арк. 4].

Приступивши до роботи, директор інституту Ковальов М.К. свої зусилля спрямував на забезпечення паливом інституту. До початку опалювального сезону було завезено 300 т. торфу та 200 м<sup>3</sup>. дров. Протягом навчального року було витрачено на обладнання кабінетів педагогіки, марксизму-ленінізму, мови і літератури, математики й фізики 45965 крб. 28 коп. Крім того, було обладнано окрему кімнату психології. Але в аудиторіях меблі залишались старі й потребували заміни [6, арк. 1-2].

У 1950 – 1951 навчальному році до штату учительського інституту входив 31 викладач, з них чотири доценти, кандидати наук, один доцент, який не мав вченого ступеня, 13 – старших викладачів та 13 асистентів.

Було створено кафедру фізвиховання, яку очолив в. о. завідувача Філяков М.М., а також прийнятий на посаду викладача цієї ж кафедри Полудненко Т.А. Крім того були запрошені на роботу ас. Воїнова В.М. – кафедра марксизму-ленінізму, ас. Калита Є.Г. – кафедра педагогіки, ст викл. Праут В.В., ас. Оксимець Н.Г. – кафедра мовознавства, викл. Лихоносів М.М. – кафедра літератури, ст. викл. Атрощенко Ф.Г., ас. Рохленко Р.М. – кафедра фізики, доц., канд.наук Бовда М.І., ас. Масол К.І. – кафедра математики.

Звільнено з роботи асистента кафедри фізики Твердохлібова В.І. (за власним бажанням), а також всіх члени кафедри історії за винятком доц. Левенка А.І., в червні 1951 р. вибув кандидат наук Майданський М.Н. Із викладачів, які не мали наукового ступеня, десять склали екзамени кандидатського мінімуму, приступили до складання екзаменів – п'ять осіб, не здали жодного екзамена десять чоловік, з них шість – працюють перший рік [7, арк. 6-7].

Контингент студентів на 15 вересня 1950 р. становив 450 чоловік. Протягом навчального року прибуло шість студентів, а вибуло 14. На кінець навчального року в інституті навчалось 443 студенти.

Забезпечення навчальною літературою давало можливість організувати навчальний процес, проте не всі студенти були забезпечені підручниками, а найгірше ними були забезпечені студенти, які вивчали мову і літературу. Незадовільне забезпечення було методичними журналами, які отримували в бібліотеці по одному – два екземпляри [8, арк. 13].

Контроль за якістю викладання навчальних дисциплін здійснювався кількома напрямками. Завідувачі кафедр відвідували і аналізували заняття викладачів. Так, 1950 -1951 навчального року на кафедрі марксизму-ленінізму завідувач відвідав 12 занять, на кафедрі педагогіки і психології – 3, кафедри мови – 9, кафедри літератури – 12, кафедри математики – 20, кафедри фізики – 10 та кафедри фізвиховання – 6. Крім того, проводилось стенографування навчальних занять з послідуочим їх обговоренням. Так, на кафедрі марксизму-ленінізму було застенографовано і обговорено вісім занять, на кафедрі педагогіки і психології – два, кафедри мови – сім, літератури – вісім. Проте директор інституту у своєму звіті зазначав, що контроль завідувачів кафедр за якістю викладання здійснювався недостатньо. Він вказував, що обговорення лекцій носило поверховий, некритичний характер. З метою більш детального вивчення цього питання була проведена ґрунтовна перевірка здійснення контролю на кафедрі педагогіки і психології з послідуочим обговоренням на раді інституту [9, арк. 14].

Педагогічна практика студентів другого курсу була проведена у два етапи в дев'яти школах м. Чернігова. На першому етапі – тижнева практика, що проходила на початку грудня. Студентів прикріпили до 5-7 класів, у яких вони вивчали учнів, відвідували і аналізували уроки, проводили бесіди з учнями та інші виховні заходи, випускали стінгазети. На другому етапі, що проходив протягом місяця від початку лютого й до початку березня студенти у тих же класах провели по 4-5 уроків і виступали в ролі помічників класного керівника. Із 168 студентів за педагогічну практику оцінку п'ять отримали 56 осіб, чотири – 88, три – 24.

Підсумовуючи результати педпрактики, визначено окремі недоліки, над якими мали попрацювати студенти. Їм зауважували на те, що частина студентів мало читають педагогічну і методичну літературу, слабо орієнтуються у шкільних підручниках, у деяких студентів недостатня мовна культура. Загальним зауваженням було те, щоб студенти більше цікавились питаннями організації навчальної діяльності учнів у школах, тобто краще вивчали практичні основи своєї майбутньої професії [10, арк. 23-25].

Значне місце в роботі учительського інституту займала політико-виховна й культурно-масова робота. Одним з напрямків політико-виховної роботи було систематичне проведення політзанять в академічних групах, які організовували викладачі інституту. Загальне керівництво даним видом роботи здійснював старший викладач кафедри марксизму-ленінізму Йоффе С.Н. До виконання ним обов'язків у дирекції інституту були певні зауваження. Особливо вони стосувалися проведення семінарів політкерівників, які здебільшого носили формальний характер.

Регулярно працював лекторій. Щотижня для студентів і співробітників проводилися лекції не лише викладачами інституту, а й лекторами ЦК КП(б)У, обкому та міському партії. На початку 1951 р. в інституті була створена організація з розповсюдження політичних і наукових знань у кількості 19 осіб, а вже на кінець року вона налічувала 30 членів. Протягом навчального року ними було прочитано 186 публічних лекцій. Найбільш активними лекторами були директор інституту Ковальов М.К. та його заступники П.Г. Мінеєв й В.С. Кролевець [11, арк. 33].

Під час зимових канікул студенти і викладачі провели великий лижний перехід за маршрутом: Брусилів – Березне – Мена – Корюківка – Щорс – Тупичів – Халявин – Чернігів. На місцях ночівлі агітбригада виступала перед населенням з доповідями та організувала концерти. В інституті значну роботу проводив колектив художньої самодіяльності, який брав участь у міському, обласному та республіканському оглядах художньої самодіяльності [12, арк. 33].

З 1948 р. кожного наступного навчального року кількість студентів денного відділення, які навчались в інституті, збільшувалася. Так у 1948 – 1949 навчальному році навчалось 298

студентів, у 1949 – 1950 – 325 студентів, у 1950 – 1951 – 450 студентів і в 1951 – 1952 навчальному році – 580 студентів [13, арк. 44].

Під час підготовки до 1951 – 1952 навчального року власними силами студентів і співробітників учительського інституту було проведено ремонт навчальних аудиторій та допоміжних приміщень і завезено 300 т. торфу й 200 складометрів дров. На обладнання кабінетів витрачено 22634 крб., значно розширено навчальну майстерню, для цього виділено три кімнати. Проте інститут залишався без спортивного залу, а заняття з фізвиховання доводилося проводити у коридорах та у інститутському дворі [14, арк. 28].

Кожного року збільшувалася кількість книг у бібліотеці. На перше липня 1951р. у ній налічувалось 37314 книг, а через рік у ній було 42832 книги. Головною проблемою у роботі бібліотеки була відсутність читального залу та незначна кількість методичної літератури [15, арк. 28 зв.].

У 1951 – 1952 навчальному році штат викладачів становив 37,5 ставки. Було звільнено з роботи ст. викл. Праута В.В. – кафедра мовознавства, викл. Лихоносова М.О. – кафедра літератури, доц. кафедри математики Бовду М.І., зав. кафедри фізвиховання Філякова М.М. та викладача-погодинника тієї ж кафедри Кочубея Г.С. Зараховано на посади викладачів вісім осіб.

На 1 червня 1952 р. в штаті інституту працювали 34 викладачі, серед них – доцентів, кандидатів наук – три, доцентів не кандидатів – один, кандидатів наук – один, старших викладачів – тринадцять, викладачів і асистентів – шістнадцять. Серед 29 викладачів, які не мали наукового ступеня, 13 склали всі екзамени кандидатського мінімуму. Після річного наукового відрядження до Київського державного університету викладач кафедри марксизму-ленінізму Красіко М.С. у березні 1952 р. захистив кандидатську дисертацію [16, арк. 29-29 зв.].

У звіті про роботу інституту за 1951 – 1952 навчальний рік директор учительського інституту Ковальов М.К. зазначав, що «темпи виконання плану науково-дослідницької роботи в цілому недостатні». Частина викладачів не вкладаються у строки виконання наукових досліджень, 14 викладачів не приступили до

складання екзаменів кандидатського мінімуму, хоча 4 з них працювали в інституті тривалий час, а 10 – по одному – два роки [17, арк. 30 зв.].

Контингент студентів у липні 1952 р. становив 560 осіб. На першому курсі навчалось 298, а на другому – 262 студентів. Літню сесію склали на «5» – 61 студент, на «4 і 5» – 212 студентів, 20 – отримали незадовільні оцінки.

У 1952 – 1953 навчальному році контингент студентів становив 425 осіб стаціонарного та 725 осіб заочного відділень. Збільшився конкурс абітурієнтів. На 125 місць першого курсу претендувало 452 вступники [18, арк. 3].

На 1952 – 1953 навчальний рік в інституті був затверджений штат викладачів у кількості 29 чоловік. На 1 липня 1953 р. працювало 4 доценти, кандидати наук, 13 – старших викладачів, 14 – асистентів. 12 викладачів мали педагогічний стаж понад 10 років, 7 – від 5 до 10 років. Доцент Чуїч Л.О. звільнилась з роботи у зв'язку з виходом на пенсію за вислугою років та з погіршенням стану здоров'я.

Закінчили роботу над текстом дисертацій три викладачі – Шева О.С.(кафедра літератури), Берлізов А.А.(кафедра мовознавства), Хатюков С.А.(кафедра фізики), п'ять – продовжували роботу над темами дослідження, екзамени кандидатського мінімуму склали 12 чоловік, але 4 викладачі не склали за рік жодного екзамену [19, арк. 5].

Значну увагу керівництво інституту приділяло організації педагогічної практики. Студенти проходили практику на першому етапі в третьому семестрі протягом одного тижня. Їх прикріпляли до одного з класів з метою ознайомлення з роботою школи, відвідання уроків та вивченням навчальних можливостей учнів у закріплених класах. А уже з наступного семестру протягом чотирьох тижнів студенти проводили уроки у закріплених класах. Методичну допомогу надавали 15 викладачів інституту та 17 учителів десяти шкіл м.Чернігова. Результати педагогічної практики обговорено на конференції [20, арк. 28-29].

Характерною особливістю цього часу було зосередження уваги всього педагогічного колективу на політико-виховній роботі із студентами. Для здійснення цього напрямку роботи до кожної



академічної групи прикріплювався викладач. Протягом навчального року у кожній групі поводилось до 30 політзанять. Крім того в інституті працював студентський лекторій. Протягом року організовувалось до 30 публічних лекцій, на яких були присутні від 120 до 150 студентів. У студентському клубі за рік проводилось до 50 зборів і вечорів відпочинку, більше 30 переглядів науково-популярних та художніх кінофільмів. Періодично проходили зустрічі із заслуженими учителями, письменниками та відомими в місті людьми.



*Випуск 1951 – 1953 рр.*

Була організована робота гуртків. У наукових гуртках з педагогіки, літератури, фізики, математики брали участь більше 100 студентів, а в гуртках художньої самодіяльності: хоровому, драматичному, художнього читання – брали участь більше 200 студентів. Проте у звіті про роботу інституту 1952 – 1953 навчального року вказувалось на незадовільну роботу наукових гуртків, які проводились нерегулярно і ефективність їх була



низькою. Дирекція інституту вказувала, що завідувачі кафедр вважали керівництво гуртками другорядною справою, тому й незадовільно здійснювали керівництво ними [21, арк. 34-35].

Протягом навчального року для закупівлі нового обладнання лабораторій і кабінетів було витрачено 28839 крб. Зокрема розширено навчальну майстерню. Бібліотекою закуплено більше 12 тисяч томів нової літератури, замінено застарілі стелажі новими. Було створено бібліотечну раду, яку очолив доц. Львов І.П. Хоча її приміщення розширено до 96м<sup>2</sup>, але й цієї площі не вистачало для потреб інституту.

Три роки пропрацював директором учительського інституту Ковальов Микола Ксенофонович. Основним недоліком у роботі було те, що лекції, які він проводив у вечірньому університеті марксизму-ленінізму при Чернігівському міському партії, а також і в учительському інституті, «різко критикувались». У травні 1953 р. секретаріат обкому компартії оголосив Миколі Ксенофоновичу догану «за допущену безпечність і безвідповідальність до обліку і збереження секретних документів» [22, арк. 27].

Проте найбільшого удару він зазнав від Міністерства освіти УРСР, яке

провело перевірку документів про наявність вищої освіти у директора інституту. Наказом міністерства за №505/К від 31 липня 1953 р. анулювало довідку про закінчення інституту червоної професури, виданої Київським педінститутом 20 квітня 1950 р. на основі довідки Дрогобицького МК КП(б)У за №12 від 24 березня 1950 р. та свідчення кандидата історичних наук т. Гуслистого, дозволу управління в справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР за №06-10 від 15 квітня 1950 р. та дозволу міністра освіти УРСР Пінчука від 17 квітня 1950 р. [23, арк. 4].

У серпні 1953 р. бюро Чернігівського обкому КП України звільнило із займаної посади в інституті «по особистому заявленню» Ковальова М.К. Міністерство освіти УРСР перевірило роботу Чернігівського учительського інституту і 4 вересня 1953 р. було видано наказ «Про роботу Чернігівського учительського інституту», у якому говорилось про «незадовільне керівництво навчально-виховною роботою інституту» тов. Ковальовим і звільнено його з посади директора [24, арк. 27-28]. Проте як старший викладач

кафедри марксизму-ленінізму (0,5 ставки), він ще пропрацював до 21 листопада 1953 р., коли остаточно звільнився з інституту.

9 грудня 1953 р. до Чернігівського педінституту надійшов лист від керівництва Одеського гідротехнічного інституту з проханням надіслати характеристику на колишнього директора інституту Ковальова М.К. За підписами нового директора інституту Черноуса В.У. та секретаря партбюро Воїнової В.М. 7 січня 1954 р. була надіслана до Одеси характеристика з вказаними вище недоліками в його роботі [25, арк. 26]. Подальша доля Миколи Ксенофонтівича Ковальова нам невідома.

Отже, трирічне керівництво учительським інститутом Ковальовим Миколою Ксенофонтівичем запам'яталось як добрими справами, так і не дуже добрими. Це проявилось тим, що сам директор не став зразком для інших викладачів у проведенні навчальних занять, за що від колег він отримував низку зауважень. В окремих викладачів навіть були сумніви щодо правдивості довідки про наявність вищої освіти у директора. Це й привело до перевірки документів про освіту, а згодом і до її анулювання. Як свідчить автобіографія Ковальова М.К., він дійсно протягом 1929 – 1931 рр. навчався в інституті червоної професури, але не закінчив його, адже у квітні 1931 року він вступив до армійських лав. У той час, коли його товариші закінчували навчання в інституті, Микола Ксенофонтівич працював викладачем армійської школи червоних старшин. Після того, як виник сумнів у наявності вищої освіти у Ковальова М.К., з'явилися значні проблеми в його житті, які призвели до позбавлення права на управління навчальним закладом.

### ***Література і джерела***

1. Архів Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка (далі – Архів ЧНПУ), ф. Р-608, оп. 1-О., спр. 68, 28 арк.
2. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 55, 8 арк.
3. Там само.
4. Там само.
5. Там само.
6. Там само, спр. 51, 45 арк.
7. Там само.

8. Там само.
9. Там само.
10. Там само.
11. Там само.
12. Там само.
13. Там само.
14. Там само, спр. 68, 58 арк.
15. Там само.
16. Там само.
17. Там само.
18. Там само, спр. 96, 137 арк.
19. Там само.
20. Там само.
21. Там само.
22. Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1-О., спр. 68, 28 арк.
23. Там само.
24. Там само.
25. Там само.

## РОЗДІЛ 8.

### **ЧОРНОУС ВАСИЛЬ УСТИНОВИЧ – ОСТАННІЙ ДИРЕКТОР ЧЕРНІГІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ**

---

Народився 14 липня 1917 р. в с. Вовчок Олишівського району Чернігівської області. Батьки його займалися сільським господарством. У період війни батько перебував у радянській армії, після демобілізації повернувся у село і працював у колгоспі. 1952 р. – помер. Братів і сестер не мав.



1933 р. Василь після закінчення семирічної школи вступив до Чернігівського учительського інституту на фізико-математичний факультет і навчався до 1936 р. Після його закінчення отримав направлення до Новоград-Волинської залізничної школи № 40, у якій викладав фізику та математику в 5 – 10 класах до жовтня 1939 р. У жовтні його відряджено до другої Чкаловської військово-авіаційної школи для проходження дійсної військової служби. Спочатку служив червоноармійцем, а згодом – заступником політкерівника військової школи, з липня 1942 р. і до самої демобілізації (жовтень 1945 р.) працював секретарем політвідділу школи.

З жовтня 1945 р. до січня 1946 р. не працював. У січні-лютому 1946 р. працював інспектором Чернігівського обласного відділу народної освіти. В березні цього ж року був зарахований слухачем Харківської річної партійної школи, яку закінчив у жовтні 1946 р. Після її закінчення працював майже 4 роки в Чернігівському обкомі КП(б)У інструктором та заступником завідувача відділу пропаганди й агітації. У вересні 1950 р. виїхав на навчання до вищої партійної школи при ЦК КПРС у Москві. У липні 1953 р. закінчив ВПШ і у вересні цього ж року отримав призначення на посаду директора Чернігівського учительського інституту [1, арк. 4-4зв.].

З 1931 р. до 1941 р. член ВЛКСМ, а з вересня 1942 р. – член КПРС.

Одружений, дружина, Черноус (Полегенько) Тетяна Григорівна, працювала зубним лікарем першої поліклініки м. Чернігова. Донька Валентина 1948 року народження [2, арк. 4зв.].

На час призначення Черноуса В.У. директором Чернігівського учительського інституту штатним розписом на 1953 – 1954 навчальний рік затверджено 25,5 штатних одиниць викладацького персоналу, що на 3,5 штатних одиниць менше від попереднього навчального року. Серед них було 3 доценти, кандидати наук, 13 старших викладачів і 9 асистентів, з яких 15 членів КПРС, 10 безпартійних. За національністю 18 українців, 5 росіян, 1 єврей, 1 білорус. 12 викладачів мали педагогічний стаж більше 10 років, 7 – від 5 до 10 років. На 1 квітня 1954 р. зі вченими ступенями і званнями працювали: кандидат історичних наук М.С.Красіко, кандидат філологічних наук О.С.Шева та доцент психології І.П. Львов, який не мав кандидатського ступеня [3, арк. 6]. Сам директор ще не мав наукового ступеня та вченого звання, але саме в цей час він розпочав роботу над кандидатською дисертацією.

Інститут на час призначення директором В.У.Черноуса розміщувався у триповерховому приміщенні колишньої середньої школи по вулиці Ласалія 1. Інституту належав також житловий одноповерховий цегляний флігель у колишній садибі інституту по вулиці Селюка, буд. 34/2, корисною площею 46 м<sup>2</sup>, де жили викладачі інституту, але споруда потребувала ремонту. У власності інституту була несправна вантажна автомашина «Форд» та трое коней [4, арк. 2, 27].

У 1953 – 1954 навчальному році контингент студентів інституту становив 254 особи денної форми навчання і 926 заочників. Відбулось скорочення навчальних груп із 17 до 10 та чисельності студентів денної форми навчання на 179 чоловік. У їх розпорядженні було 2 аудиторії, розраховані на 100 слухачів, 6 аудиторій – на 50 слухачів, а також кабінети літератури, математики та марксизму-ленінізму. У кожному з цих кабінетів було по дві кімнати, а кабінет педагогіки і психології знаходився у одній кімнаті. Був також клуб інституту розрахований на 250 осіб. Три кімнати слугували помешканням для викладачів. 22 студенти – сироти проживали у маленькому будинку на подвір'ї інституту, усі інші студенти мешкали на приватних квартирах [5, арк. 3-4].

У бібліотеці інституту станом на 15 листопада 1953 р. нараховувалося 40896 книг і брошур. Послугами книгозбірні користувались 950 читачів, враховуючи й студентів-заочників. Проте, відчувалась недостатня забезпеченість літературою з російської та української мов, української літератури, також невістачало методичних журналів, тощо. Бібліотека займала чотири кімнати загальною площею 148 м<sup>2</sup>. З них дві кімнати (96 м<sup>2</sup>) були відведені під книгосховище і місце обробки літератури. Одна кімната (48 м<sup>2</sup>) була відведена під читальний зал, на іншій площі зберігався книжковий фонд навчальних посібників. 1953 р. розпочато складання систематичного та алфавітного каталогів [6, арк. 7].

Протягом 1953 – 1954 навчального року бібліотека поповнилася 1685 томами нових книг та журналів. Продовжувався обмін книгами з бібліотеками інших учительських інститутів [7, арк. 5].

Основними недоліками матеріально-технічної бази інституту на час керівництва ним Чорноусом В.У. залишались – відсутність спортивного залу, упорядкованого бібліотечного фонду та необхідної кількості книг за педагогічними спеціальностями, сучасного оснащення кабінетів і лабораторій та відсутність студентського гуртожитку й квартир для викладачів; існувала гостра потреба у транспортних засобах. До того ж до цього часу не було вирішено питання про відбудову зруйнованих під час війни приміщень довоєнних навчального корпусу та студентського гуртожитку, хоча проектно-кошторисна документація була своєчасно підготовлена для проведення будівельних робіт. Згодом ці приміщення були передані для відбудови та використання військовому відомству.

Відбулись зміни і в організації педагогічної практики студентів. Причиною цього стали висновки комісії Міністерства освіти УРСР з питань її проведення у Чернігівському учительському інституті в 1952 – 1953 навчальному році. З метою реалізації зауважень, висловлених комісією у 1953 – 1954 навчальному році, відбулися певні зміни. Методичне керівництво з організації роботи студентів здійснювали лише штатні викладачі інституту, була поставлена вимога, щоб викладачі-методисти мали обов'язково шкільний стаж роботи, а кафедри інституту мали регулярні зв'язки із школами. З

керівниками шкіл було підписано договори про співпрацю, а у педагогічних колективах шкіл були проведено наради з питань організації педпрактики [8, арк. 47].

За результатами проведеної педпрактики методистами були висловлені зауваження. Вони стосувались покращення методичної підготовки студентів, які не завжди вміли аналізувати уроки, адже цьому питанню не приділялась увага на заняттях з методик. Окремі студенти не могли розв'язати математичні задачі, робили помилки в ході запису на дошці, а також не завжди дохідливо могли пояснити навчальний матеріал. Проте результати педпрактики показали, що більшість студентів достатньою мірою володіли теоретичними й методичними знаннями і отримали «5» – 36 студентів, «4» – 72 студенти, «3» – 21 студент [9, арк. 50].

Для покращення кадрового складу викладачів та набуття статусу педагогічного інституту адміністрація навчального закладу зобов'язувала викладачів складати екзамени кандидатського мінімуму, обирати теми дисертаційних досліджень і прикріплятися до провідних вищих шкіл для написання дисертацій. Викладачі кафедр інституту були зобов'язані оформити своє прикріплення для роботи над дисертацією до вищих шкіл України. Для значної кількості викладачів (17 осіб) було встановлено календарні строки складання кандидатських екзаменів [10, арк. 10-12]. У грудні 1953 р. старший викладач кафедри літератури А.С.Шева захистив у вченій раді Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка кандидатську дисертацію «Джерела повісті «Фата моргана» М.Коцюбинського» [11, арк. 10].

Підсумовуючи результати науково-дослідницької роботи викладачів за 1953 р., директор інституту видав наказ №11 від 21 січня 1954 р. У ньому, зокрема, зазначалися певні позитивні зрушення у науковій роботі. Так, закінчили підготовку кандидатських дисертацій викладачі В.С.Кролевець, А.А.Берлізов, С.А.Хатюков, Л.П.Подлужна, З.В.Дудко. Ряд викладачів закінчили складання кандмінімуму й опублікували теоретичні статті у фахових виданнях. Однак, на думку директора, рівень науково-дослідної роботи у інституті не відповідав вимогам, які висувались до викладачів вищої школи. Більшість їх не виконали своїх планів науково-дослідної роботи. Це пояснювалося перевантаженням

навчальною роботою та нечітким плануванням наукової роботи. Не було встановлено порядку у наданні творчих відпусток, тим, хто готував дисертації. З метою покращення науково-дослідної роботи було наказано всім викладачам терміново надати у навчальну частину календар виїздів у наукові відрядження. Створювалися більш сприятливі умови для наукової роботи та захисту кандидатських дисертацій, а тим, хто не бажав займатися науковою роботою, існувала загроза пониження в посаді або звільнення з інституту [12, арк. 11-13].

Спроби керівника навчального закладу покращити житлові умови студентів й викладачів не знаходили підтримки у Міністерстві освіти УРСР, яке не давало коштів на відбудову гуртожитку й навчального корпусу та будівництво квартир.

Директор інституту Черноус В.У. неодноразово звертався до урядових установ з проханням забезпечити нормальні умови матеріально-побутового життя та навчання студентів. Він просив зобов'язати торгові організації забезпечити студентів триразовим і достатньо калорійним харчуванням, одягом і взуттям відповідно до потреб [13, арк. 12].

Проведена директором учительського інституту Черноусом В.У. значна робота з покращення матеріальної бази навчального закладу, а також кадрового складу викладачів привела до того, що Міністерство освіти УРСР у серпні 1954 р. ухвалило рішення про реорганізацію Чернігівського учительського інституту в педагогічний. У зв'язку з цим інститутом мав керувати директор, який мав науковий ступінь. Ось тому наказом Міністерства освіти від 25 грудня 1954 р. Василь Устинович був звільнений з цієї посади і призначений на посаду викладача кафедри марксизму-ленінізму. 11 січня 1955 р. він передав справи новопризначеному директору і приступив до виконання обов'язків викладача [14, арк. 8]. (Див. документи С). На цій посаді працював до початку 1959 р.

З лютого 1959 р. до лютого 1960 р. перебував у річній аспірантурі Інституту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук при Київському державному університеті ім. Т. Шевченка.

21 червня 1961 р. у спеціалізованій вченій раді Київського державного університету ім. Т. Шевченка захистив кандидатську



дисертацію на тему «Діяльність Чернігівської губернської організації КП України в 1919 – 1920 рр.». 13 жовтня 1965 р. Вища атестаційна комісія СРСР присвоїла вчене звання доцента кафедри політекономії [15, арк. 11].

З лютого 1960 р. до жовтня 1965 р. працював старшим викладачем, а потім, аж до смерті, – доцентом кафедри філософії та політекономії.

За час своєї науково-педагогічної діяльності підготував значну кількість наукових публікацій, у тому числі:

«Партійна організація Чернігівщини в перші роки Радянської влади». Чернігів, 1958, 44 с. «Півстоліття невтомної праці. Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. К., 1966, 100 с. (у співавторстві). «Нариси історії Чернігівської обласної партійної організації». К., 1970, 414 с. Автор III та IX розділів та член редколегії. У 1980 р. вийшло в світ друге видання нарисів, в якому Василь Устинович був співавтором кількох розділів [16, арк. 13].

Відзначений 6 медалями та грамотою Президії Верховної Ради УРСР від 4 травня 1966 р.

Помер Василь Устинович Чорноус 21 вересня 1989 р. Похований у м. Чернігові.

Отже, за 16 місяців керівництва інститутом Василь Устинович зміг покращити матеріальну базу навчального закладу, намагався створити нормальні побутові умови життя викладачів і студентів, зумів налагодити чітку систему контролю за підготовкою науково-педагогічних кадрів. Це дало змогу збільшити кількість викладачів з науковими ступенями та підвищити статус учительського інституту до педінституту, тобто вищого навчального закладу. Проте його становлення як науковця відбулось пізніше, коли він уже не керував навчальним закладом.

### ***Джерела та література***

1. Архів Чернігівського національного педагогічного університету (далі архів ЧНПУ), ф. Р.- 608, оп. 1- О, спр.1129, 32 арк.
2. Там само.
3. Держ архів Чернігівської обл., ф. Р.- 608, оп. 2, спр. 324, 72 арк.

4. Там само, спр. 111, 33 арк.
5. Там само, спр. 324, 72 арк.
6. Там само, спр. 111.
7. Там само, спр. 324.
8. Там само.
9. Там само.
10. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1481, 184 арк.
11. Держ архів Чернігівської обл., ф. Р. – 608, оп. 2, спр. 155, 128 арк.
12. Там само.
13. Там само, спр. 21.
14. Архів ЧНПУ, ф. Р.-608, оп. 1-О, спр. 1129, 32 арк.
15. Там само.
16. Там само.

## РОЗДІЛ 9.

### **КОСТАРЧУК ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ – РЕКТОР ЧЕРНІГІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ**

---

Тривалий час навчальним закладом керував Віктор Миколайович Костарчук. Народився він 22 серпня 1918 р. у м. Костянтинівці Донецької області у сім'ї учителів. 1936 р. закінчив середню школу цього міста і вступив на фізико-математичний факультет Харківського державного університету імені О.М. Горького, який закінчив 1941 р. за спеціальністю «математика».

Відразу ж після закінчення університету 9 липня 1941 р. був мобілізований до армії і направлений до вищої військової школи протиповітряної оборони при академії імені М. Фрунзе у Москві. У



листопаді 1941 р. військову школу було евакуйовано до м. Пензи. У травні 1942 р. закінчив цю школу у військовому званні лейтенанта і відбув на фронт командиром взводу 18 батареї, 329 зенітно-артилерійського полку. В грудні 1942 р. був призначений командиром батареї цього ж полку, а в липні 1943 р. – командиром батареї 1751 полку, 54 зенітно-артилерійської дивізії особливої Московської армії ППО. З квітня 1944 р. – член КПРС.

У січні 1945 р. був призначений заступником командира військової частини 338 окремого зенітного дивізіону. З даної посади в грудні 1945 р. у званні старшого лейтенанта був демобілізований. Повернувшись у м. Костянтинівку з лютого до серпня 1946 р. працював завідувачем військового відділу Костянтинівського міського КП України, а потім до серпня 1948 р. – начальником планового відділу Костянтинівського металургійного заводу імені М. Фрунзе.

У серпні 1948 р. Міністерством освіти УРСР був направлений на роботу асистентом кафедри математики Житомирського

педінституту. З вересня 1949 р. до вересня 1950 р. працював деканом фізико-математичного факультету та асистентом кафедри математики. Продовжуючи керувати фізико-математичним факультетом, з вересня 1950 р. до січня 1955 р., працював старшим викладачем кафедри математики.

У лютому 1954 р. захистив кандидатську дисертацію на тему: «Дослідження деяких ітераційних процесів», а 11 січня 1955 р. був призначений директором Чернігівського педагогічного інституту. (Див. документи Т).

1955 р. ухвалою ВАК СРСР затверджене вчене звання доцента по кафедрі математичного аналізу і алгебри.

У 1972 р. присвоєно вчене звання професора. На посаді керівника навчального закладу працював до 12 січня 1982 [1, арк.16 – 17] .

Приступивши до роботи новий директор ознайомився з матеріальною базою інституту. Вона формувалася на основі існуючої в учительському інституті. Триповерховий корпус колишньої середньої школи №16 по вул. Ласаля, буд. 1 (згодом – вул. Свердлова, 53, нині Гетьмана Полуботка, буд. 53), використовувалось як навчальне приміщення інституту. Воно мало необхідну кількість аудиторій та кабінетів, які могли забезпечити навчальний процес. Використовувалися дві великі аудиторії, у яких були робочі місця для 75 студентів, шість аудиторій – для 50 студентів. Окрім того працювали кабінети марксизму-ленінізму, педагогіки, літератури і математики. При кафедрі фізики працювали лабораторії: механіко-теплова, електрики, оптики, фотолабораторія і лабораторія шкільного експерименту. Були також навчальні майстерні – слюсарна і столярна. Кабінети і лабораторії обладнано приладами для організації навчального процесу, а майстерні – необхідним обладнанням та станками з обробки металу і дерева. У майбутньому планувалося створити кабінети графіки, методики фізики, радіо та кіно лабораторії [2, арк.3].

Важливу роль для педагогічного вишу мала бібліотека, у якій на той час нараховувалося 69 тис. екземплярів книг, журналів, брошур. Поповнення фондів бібліотеки здійснювалось шляхом придбання нових видань, а також за допомогою інших навчальних закладів, які виділяли необхідну навчальну літературу відповідно до розпорядження Міністерства освіти УРСР [3, арк. 4].

Проте бібліотечний фонд знаходився у занедбаному стані. Наявний фонд книг не відповідав інвентарній реєстрації. У бібліотеці налічувалась значна кількість книг, не потрібних інституту, тому їх було передано педагогічним училищам та іншим інститутам за їх профілем спеціальностей. Слабким місцем в роботі бібліотеки була відсутність читального залу.

Також в інституті був відсутній спортивний зал, заняття з фізичного виховання проходили у невеликій кімнаті, яка не відповідала існуючим вимогам. Фактично інститут не мав і гуртожитку. Невеличкий будинок у дворі інституту був пристосований для проживання 22 круглих сиріт.

Значні проблеми були з квартирами для викладачів через відсутність житлового фонду у виші. Але протягом 1954-1955 р.р. інституту було виділено 4 квартири.

Ще однією з проблем, яка існувала в інституті, була недостатня забезпеченість транспортом. У лютому 1955 р. силами співробітників та студентів інституту було відремонтовано знятий з реєстрації за непридатністю автомобіль «Форд-6». Разом з тим інститут мав ще 2-х коней. Але наявна кількість транспорту не давала змоги повною мірою забезпечити господарські потреби навчального закладу [4, арк. 5].

Новий директор усі зусилля спрямував на поступове зміцнення навчально-матеріальної бази, яке розпочалося уже в 1955-1956 навчальному році, коли було створено кабінети машинознавства, автосправи, методики фізики, електротехнічні та фото лабораторії. У кабінеті фізики створено лабораторію шкільного експерименту. Змінений був лаборантський склад кафедри фізики спеціалістами з електротехніки, кіно, фото і радіосправи [5, арк.2].

За рік роботи педагогічного інституту відбулися позитивні зміни в роботі бібліотеки, фонди якої збільшились на 2837 екземплярів на суму 17282 крб. Працівники бібліотеки протягом навчального року здійснювали каталогізацію бібліотечного фонду, а також оновили комплектацію всіх кабінетів кафедр необхідною літературою [6, арк. 3].

1957-1958 навчального року в інституті відбулися деякі структурні зміни. Замість факультету мови і літератури був створений один з перших в Україні факультет підготовки учителів

початкової школи, для забезпечення навчального процесу на ньому були створені кабінети природознавства, малювання, музики і співів. На їх обладнання було витрачено 36641 крб. [7, арк. 2].

Значні зусилля приклав В.М.Костарчук з організації навчально-дослідної ділянки в Ялівщині площею 2,8 га. На ділянці 0,8 га закладений плодовий сад, а на іншій території висаджена захисна смуга та проведений посів сільськогосподарських культур. Також вирощувалася колекція сільськогосподарських рослин 80 видів, закладена дендрологічна ділянка з 26 порід дерев та декоративних чагарників, у квітниках висаджено 12000 різних квітів [8, арк. 2].

Силами студентів добудовано до існуючих майстерень 2 кімнати загальною площею 120 м<sup>2</sup>. Для кабінету машинознавства придбано трактор, сівалку та культиватор, а також кінознімальний апарат і 5 швейних машин. Загалом за весь навчальний рік витрачено 127336 крб. Значним недоліком було те, що меблі в аудиторіях були старими і недостатньо пристосованими для навчальної роботи [9, арк. 5].

Відбулося деяке покращення умов проживання студентів. Міська влада виділила будинок, у якому розмістили гуртожиток на 100 студентів, хоч він повною мірою не задовольняв потреб інституту.



*Гуртожиток інституту*

Віктор Миколайович Костарчук розумів, що із збільшенням кількості студентів як денної, так і заочної форм навчання та



неповерненням інститутських приміщень по вул. Селюка, 34 потрібно було розширювати існуюче вузівське приміщення. Тому протягом 1957-1960 рр. до діючого на той час навчального корпусу було зроблено дві добудови – з актовим і спортивним залами та аудиторіями й кабінетами. Велику допомогу в будівництві інституту надали студенти. Кожна академічна група відпрацювала по 2,5 тис. годин. Перший корпус було введено в експлуатацію вже в 1959 р. У наступному році було завершено будівництво і другого корпусу. У них було розміщено 28 аудиторій, кабінетів і лабораторій площею 1632 м<sup>2</sup>, актовий зал на 600 місць та великий спортивний зал площею 360 м<sup>2</sup>. У новозбудованих корпусах розмістилися фізичні лабораторії та кабінети, спортивні підсобні приміщення, кабінет музики і співів, кіно лабораторія. Це дало змогу значно покращити навчальний процес на обох факультетах інституту.



*Добудова навчальних корпусів*



Разом з тим було також збудовано типову навчальну майстерню з обробки дерева, металу, електрозварювання, обладнати складувний, гальванічний і міднообробний цехи. За навчальний рік було придбано лабораторного обладнання на суму 196 тис. крб. [10, арк. 4-5].

Значно покращилася навчальна база факультету педагогіки і методики початкової освіти. У новозбудованому корпусі розміщено кабінет музики і співів, класи для гри на музичних інструментах. Придбано значну їх кількість, що дало змогу забезпечити індивідуальні заняття з музики. На факультеті в 1960 р. налічувалося 9 фортепіано, 37 домбр, 15 скрипок, 24 баяни, 2 комплекти духових інструментів, значна кількість музичної літератури, магнітофонів, радіол та грамплатівок. Обладнано кабінет ручної праці, для якого придбано верстати для обробки дерева, швейні машини, значну кількість різних інструментів.

На навчально-дослідній ділянці збудовано приміщення для занять з основ сільського господарства і природознавства. Закладено зразкову пришкольну ділянку для учнів I-IV класів. Ділянку огородили парканом. Для потреб інституту придбано меблів на суму 33500 крб. Бібліотечний фонд на 1960 р. значно збільшився і становив 115567 одиниць зберігання.

На території інституту збудували й ввели в дію понижувальну електростанцію, що дало змогу мати безперебійне забезпечення електроенергії в лабораторіях та аудиторіях. Завершили також роботи з газифікації котельні, що дало змогу перейти на газове опалення. Створено також оздоровчий табір для студентів на березі р. Десни, у якому відпочивали протягом літа 100 студентів. Сім сімей викладачів протягом 1959-1960 рр. отримали квартири [11, арк. 9].

Отже, за період 1955-1960 рр. відбувся період становлення педагогічного інституту у м. Чернігові. За цей час важливо було не лише перейти на нові навчальні плани, провести зміцнення кадрового складу викладачів, а й створити відповідну вищому навчальному закладу навчально-матеріальну базу. Кожного року створювалися нові навчальні кабінети й лабораторії, збільшувався бібліотечний фонд, закуповувалося нове приладдя і обладнання. Було здійснено дві добудови до основного корпусу та будівництво навчальних майстерень, що дало змогу, хоч не на довгий час, але вирішити проблему із забезпеченням студентів аудиторіями, кабінетами, актовим та спортивним залами. Значна заслуга у цих змінах була керівника інституту В.М.Костарчука, який чітко ставив завдання, контролював їх виконання й успішно їх виконував.



На початку 60-х р. інститут намагався хоча б частково вирішити питання проживання студентів з інших населених пунктів. У грудні 1962 р. було введено в експлуатацію новозбудований п'ятиповерховий студентський гуртожиток, який був обладнаний новими меблями та іншим устаткуванням. Він був радіофікований, працював читальний зал, на кожному поверсі функціонували кухні для приготування їжі [12, арк. 4].



*Гуртожитку по вул Шевченка*

З кожним роком зростала матеріальна база вишу. Вже у 1962 р. в інституті нараховувалося 15 піаніно, 49 акордеонів і баянів, 77 домбр, 15 скрипок, 10 бандур, 2 комплекти духових інструментів та інструменти для естрадного оркестру. В інституті працювали 30 кабінетів і лабораторій. Книжковий фонд бібліотеки становив 150 тис. екземплярів [13, арк. 9].

Уже з 1961-1962 навчального року навчальних площ не вистачило, навіть пропонувався перехід на навчання у 3 зміни, тому керівництво інституту неодноразово зверталось до Міністерства освіти УРСР з проханням про необхідність у найближчий час збудувати новий навчальний корпус [14, арк. 10].

Розширення аудиторного фонду продовжилося і у другій половині 60-х років. Потреба в цьому полягала не лише через збільшення контингенту студентів, який сягав 1966-1967 навчального року близько 3 тис. осіб. Зокрема на денному

відділенні навчалось 1007 студентів [15, арк. 9]. Відбулось також збільшення факультетів. Окрім фізико-математичного та факультету педагогіки і методики початкової освіти, уже було започатковано факультет англійської мови та фізичного виховання. А це також потребувало розширення матеріально-технічної бази для підготовки учителів нових спеціальностей.

1966 рік позначився дуже приємною подією для викладачів інституту. Було завершено будівництво 60-ти квартирної житлового будинку для викладачів педагогічного й філії політехнічного інститутів. Більше 30 сімей викладачів отримали квартири [16, арк. 2].

1966 р. інститут відзначив своє 50-ти річчя з часу його створення. Керівництво навчального закладу змогло переконати як обласних, так і республіканських очільників про необхідність будівництва нового навчального корпусу та здійснення його проектування. Уже наступного 1967 р. було розпочато його будівництво. Проте, як вказувалося у звіті про роботу інституту за 1967-1968 навчальний рік, будівництво нового корпусу йшло «край незадовільно», будівельники не виконували графіку будівництва, хоча завершення робіт планувалося на III квартал 1969 р. [17, арк. 3].

Саме на початку 1969-1970 навчального року було введено в експлуатацію нову добудову загальною площею 7740 м<sup>2</sup>. У ній було розміщено фізичний і математичний факультети, аудиторії, бібліотека, читальні зали, їдальня, кабінет суспільних дисциплін, лабораторії, адміністрація інституту. У той же час інститут замовив виготовлення проектної документації на будівництво спортивного комплексу для факультету фізвиховання [18, арк. 5].



*Добудова навчального корпусу*

Усі навчальні кабінети поповнювалися новою літературою, приладдям і устаткуванням, наочними посібниками. Кабінет і лабораторія методики фізики поповнилися новими зразками шкільного лабораторного

обладнання, а кабінет обчислювальної математики – новими обчислювальними машинами та необхідним приладдям.

На факультеті педагогіки і методики початкового навчання переобладнано кабінет педагогіки, доповнено його методичними матеріалами, наочними посібниками й літературою. Факультет мав добре обладнаний кабінет малювання та каліграфії, а кабінет музики поповнено новими музичними інструментами, що дало можливість забезпечити самостійну роботу студентів для підготовки до занять музики.

Отже, в 60-ті роки основні зусилля ректора були спрямовані на розширення навчальних площ, шляхом добудови до існуючого, нового навчального корпусу. У новобудові розмістили фізичний та математичний факультети з їх лабораторіями й кабінетами, значно розширили аудиторний фонд, бібліотеку з читальними залами, студентську їдальню. Для покращення навчального процесу було закуплено обладнання та наочні посібники, бібліотека поповнилася новою літературою. Разом з тим введення в дію нової добудови дало змогу покращити навчальні умови й на факультеті педагогіки і методики початкового навчання.

На початок 70-х років інститут відчував гостру потребу у розширенні студентських гуртожитків, яких налічувалося два, проте один із них знаходився у одноповерховій, аварійній, пристосованій будівлі, інший – п'ятиповерховий, типовий будинок гуртожиток. У них проживало 528 студентів. Загальна житлова площа їх становила 2538 м<sup>2</sup>., або 4,7 м<sup>2</sup>. – на одного студента. Забезпеченість іногородніх студентів гуртожитком становила 46,4% [19, арк. 85].

З відкриттям нової спеціальності на фізичному факультеті – загальнотехнічних дисциплін і фізики, зросла потреба у розширенні інститутських майстерень. Разом з тим існувала значна проблема із забезпеченням викладачів житлом. Більше 30 сімей викладачів винаймали житло [20, арк. 6].

Лише тільки 1973-1974 академічного року навчальний процес в інституті почав здійснюватися в одну зміну, але всі кабінети, лабораторії, читальні і спортивні зали працювали у дві зміни [21, арк. 96].

Період навчання в одну зміну був нетривалим. Згідно з наказом Міністерства освіти УРСР 1972-1973 навчального року з



Ніжинського педінституту переведено до Чернігова історичний факультет, а факультет англійської мови переведений до Ніжина. 1972 р. введено спеціальність «Фізика», а 1974 р. – «Загальнотехнічні дисципліни і праця».

За п'ять років, з 1970 до 1975 збільшився контингент студентів денної форми навчання на 339 осіб та студентів-заочників – на 334 особи. [22, арк. 5].

Загальна площа навчальних приміщень у 1974 р. становила 6032 м<sup>2</sup>, з розрахунку на 1 студента – 3,29 м<sup>2</sup>. З 25 аудиторій у яких навчалися студенти, лише 5 – були груповими, розрахованими на 25 осіб, 7 – на 50, 8 – на 75, 3 – на 100 і 2 – більше 100 студентів. Крім того, працювали 23 кабінети та 22 лабораторії, 5 майстерень, 2 читальні та 2 спортивні зали. Технічними засобами на постійній основі було оснащено 6 кабінетів та 8 лабораторій. У 1975 р. розпочалось будівництво типових дев'ятиповерхових гуртожитків та спортивного корпусу. У 1976 р. став до ладу спортивний корпус, а в 1977 р. були здані в експлуатацію два гуртожитки площею 4886 м<sup>2</sup> та 4255 м<sup>2</sup>. [23, арк. 96, 15].



*Студентські гуртожитки на березі річки Стрижень*

Проте проблеми з навчально-матеріальною базою особливо загострилися у зв'язку з відкриттям нової спеціальності «початкова військова підготовка та фізичне виховання». Постанова Ради Міністрів СРСР №727 від 25 серпня 1978 р. «Про подальші заходи з покращення початкової військової підготовки молоді» передбачали,

що в Чернігівському педагогічному інституті з 1982 р. буде відкрита нова спеціальність. Щорічно інститут мав приймати по 150 осіб на навчання за новою спеціальністю. До 1982 р. необхідно було підготувати базу військової кафедри та забезпечити її необхідними кадрами.

Активна підготовка ректорату до створення нової кафедри і спеціальності розпочалося лише наприкінці 1980 р. Своїми силами вирішити цю проблему інститут не міг, тому звертався до міського й обласного керівництва, а також до Міністерства освіти УРСР. У зверненні до Міністерства освіти ректорат вказував, що інститут працює у 2 зміни, а з відкриттям нової спеціальності стан матеріальної бази погіршиться ще більше. Характеризуючи стан навчально-матеріальної бази інституту, було вказано на відсутність поточних аудиторій, недостатню кількість аудиторій для групових занять. У дуже важкому стані знаходилися майстерні, кабінети й лабораторії спеціальності «загальнотехнічні дисципліни». Не забезпечують потреби інститутська спортивна база та студентська їдальня. Більше 400 студентів проживають у приватних квартирах. У зв'язку з таким складним становищем з навчально-матеріальною базою ректорат вважав за необхідне терміново розпочати будівництво нового навчального корпусу, студентського гуртожитку й майстерень [24, арк. 80].

У листі наголошувалось, що для військової кафедри потрібно надати повністю ізольоване приміщення і створити необхідні умови для зберігання бойової зброї та техніки й іншого спорядження. Але саме такого приміщення інститут не мав. Тому керівництво інституту запропонувало тимчасове вирішення цього питання (на 1-2 роки). Інститут пропонував, як можливі варіанти, передати для потреб кафедри приміщення середньої школи № 9 або приміщення облвно, які територіально близькі до інституту. За таких умов можливе функціонування військової кафедри.

Ректорат наголошував також і на проблемах, які можуть виникнути на факультеті фізвиховання. На квітень 1981 р. на ньому навчалось 400 студентів, а з введенням нової спеціальності контингент студентів збільшився ще на 600 чол., тобто загальна кількість студентів буде сягати 1000 чоловік. У зв'язку з цим існуюча спортивна база не зможе забезпечувати потреб навчального

процесу. Тому потрібно терміново будувати спортивний комплекс із залами та басейном.

Керівництво інституту нагадувало про неодноразові звернення до Міністерства освіти УРСР з метою необхідності зміцнення навчально-матеріальної бази інституту. Очільники освітянської галузі не стояли осторонь цих проблем і виділили кошти на будівництво студентської їдальні на 300 посадкових місць та навчального корпусу вартістю 2,45 млн. крб., а також надали ліміти для проектування студентського гуртожитку на 640 місць.

У листі зазначалося, що проектування гуртожитку вже завершено, але остаточно його ще не затверджено. Проектування навчального корпусу вже здійснюється, хоч інститут отримав повідомлення про відсутність асигнувань на проектні роботи на 1981 р. Тому пропонувалося припинити проектні роботи.

За рік до початку набору студентів за новою спеціальністю керівництво інституту знову пропонувало владним органам:

- дати згоду на передачу інституту приміщення середньої школи №9 чи приміщення об'єкту для тимчасового розміщення військової кафедри;
- виділити кошти для закінчення проекту нового навчального корпусу;
- запланувати на 11-ту п'ятирічку будівництво навчального корпусу вартістю 2,9 млн. крб., студентського гуртожитку на 640 місць, спортивного корпусу та приміщень для майстерень [25, арк. 81].

Як же виконувалися вищезгадані прохання?

Передавати інституту приміщень школи чи об'єкту не довелося. Місцеві органи влади надали на правах орендного утримання приміщення колишнього Чернігівського районного комітету КПУ. Двоповерхове приміщення з господарськими спорудами задовольняло новостворену військову кафедру.

Упродовж 1981-1982 рр. будувалась студентська їдальня. Будівництво здійснювало управління капітального будівництва м. Чернігова. Кошторис будівництва становив 115,8 тис. крб. [26, с. 386]. Хоч введення в дію вже відбулося за іншого ректора.

Отже, на 70-ті – початок 80-тих років виникла об'єктивна необхідність розширення матеріальної бази через значне

збільшення нових спеціальностей та спеціалізацій, а разом з тим і зростання кількості студентів. Проблема розширення навчальних площ та гуртожитків вирішувалась шляхом будівництва спортивного корпусу, навчальних майстерень та двох студентських гуртожитків, а також надання інституту колишніх приміщень партійних чи радянських установ. Розпочалося проектування нового навчального корпусу. Створена за час керівництва педагогічним інститутом В.М. Костарчуком навчально-матеріальна база відповідала потребам вищого навчального закладу педагогічного спрямування.

### **Формування професорсько-викладацького складу викладачів та контингенту студентів.**

З початком керівництва Чернігівським педагогічним інститутом в січні 1955 р. перед В.М. Костарчуком постало гостре питання про забезпечення навчального закладу висококваліфікованими викладачами. У штаті інституту на той час працювало 33 викладачі, проте лише 6 з них мали вчені звання та наукові ступені, а це становило всього 18,1% від загальної кількості викладачів. Старших викладачів працювало – 15 та асистентів – 17. Здебільшого викладачі мали значний педагогічний стаж роботи: 14 – більше 10 років, 8 – від 5 до 10 років та 9 – до 5 років [27, арк. 7].

Педагогічний інститут уже в перший рік після реорганізації потребував поповнення кадрового складу. Так на кафедрі основ марксизму-ленінізму відсутній був викладач з курсу філософії та логіки, на кафедрі фізики не було спеціаліста з теоретичної фізики та теоретичної механіки, кафедра математики мала потребу у викладачі з геометричного циклу предметів, на кафедрі мовознавства не вистачало викладача російської мови, а на кафедрі педагогіки та психології теж була вакантна посада викладача педагогіки.

У 1955 – 1956 навчальному році штат науково-педагогічних працівників інституту уже становив 36 викладачів. На 1 липня 1956 р. працювало 9 доцентів, кандидатів наук, старших викладачів – 13, асистентів – 11. Кількість кандидатів наук збільшилася за рахунок прибулих за конкурсом кандидата філологічних наук Гончарук Т.М. та кандидата філософських наук Гончарука С.І. Крім того захистили дисертації: Мінеєв П.Г. – кандидат філологічних наук та Кролевець

В.С. - кандидат педагогічних наук [28, арк. 5]. Отже, за звітом про роботу інституту на 1956 р. кількість викладачів з науковими ступенями та вченими званнями становила уже 25%. Проте у річному звіті про науково-дослідницьку роботу викладачів за 1956 р. значиться 8 кандидатів наук, тобто на одного менше [29, арк. 39].

Це неспівпадіння статистичних даних можна пояснити тим, що Павло Георгійович Мінеєв у даний час займав посаду не лише завідувача кафедри мови і літератури, а й заступника директора з навчальної та наукової частини. Він дійсно захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук на тему: «Художні особливості «Тихого Дону» М.Шолохова», про що свідчив наказ №35 по Чернігівському педагогічному інституту від 14 березня 1956 р. У ньому говорилося про те, щоб Мінеєву П.Г. «встановити з 8 березня 1956 р. відповідний оклад, як кандидату філологічних наук». Підставою для видання цього наказу був протокол №4 засідання спеціалізованої вченої ради Чернівецького державного університету від 8 березня 1956 р. [30, арк. 75].

Подібний наказ за №55 від 16 квітня 1956 р. був виданий щодо захисту дисертації Кролевця В.С. Встановлювався новий оклад оплати праці на основі протоколу №8 засідання спеціалізованої вченої ради Київського державного педагогічного інституту ім. О.Горького від 13 квітня 1956 р. Це і стало підставою для заступника директора П.Г.Мінеєва у звіті про діяльність інституту за навчальний рік вказати і власне прізвище, як особи, що захистила дисертацію.

Достатньо тривалий час експертна комісія Вищої Атестаційної Комісії СРСР вивчала матеріали дисертації Мінеєва П.Г. Рішення ВАКу нам не вдалося знайти, але у наказі №400 по Чернігівському педінституту від 9 грудня 1957 р. говориться: «В зв'язку з рішенням експертної комісії ВАК та додатковим роз'ясненням фінансового відділу Міністерства освіти УРСР з 1 грудня 1957 р. тов. Мінеєву П.Г. встановити місячний оклад старшого викладача» не кандидата наук [31, арк. 432]. З цього наказу можна зрозуміти, що наукового ступеня кандидата філологічних наук йому не було присвоєно. Повторний захист дисертації відбувся лише в 1964 р. Тому фактично 25% рубежу викладачів з науковими ступенями й вченими званнями інститут не досягнув.



Контингент студентів інституту на початку 1955 – 1956 навчального року становив 373 особи, вибуло 7 чоловік, прибуло – 2. На кінець навчального року залишилося 268 осіб [32, арк. 7].

Кількість студентів з кожним роком збільшувалася і через п'ять років існування педагогічного інституту, а саме у 1960 – 1961 навчальному році контингент студентів становив уже 691 особу на денному відділенні та 958 – на заочному [33, арк. 3].

На 1960 – 1961 навчальний рік на 8 кафедрах (основ марксизму-ленінізму, педагогіки і психології, математики, елементарної математики і методики викладання математики, фізики, загально-технічних дисциплін, педагогіки і методики початкової освіти, мови і літератури) та у 2 предметних секціях (фізичного виховання, музики і співів) за нашими підрахунками працювало 66 викладачів, з них 5 доцентів, кандидатів наук (Костарчук В.М. – ректор, Курганський О.П. та Шульга Я.Н. – кафедра основ марксизму-ленінізму, Коробова Т.В. – кафедра педагогіки і методики початкової освіти, Рязанов О.І. – кафедра фізики) та 10 кандидатів наук (Вивальнюк Л.М. – кандидат фізико-математичних наук, завідувач кафедри математики, Глушков П.М. – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри елементарної математики, Ілляшенко Г.Ю. – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри фізики, Красіко М.С. – кандидат історичних наук, завідувач кафедри основ марксизму-ленінізму, Кролевець В.С. – кандидат педагогічних наук, декан фізико-математичного факультету, Марценюк С.П. – кандидат філософських наук, Максимов В.Ф. – кандидат фізико-математичних наук, Муравйова В.М. – кандидат філологічних наук, Папіна А.Ф. – кандидат філологічних наук, Чорноус В.У. – кандидат історичних наук) [34, арк. 12]. Тобто, в інституті працювало 15 викладачів, які мали наукові ступені та вчені звання. Це становило 22,7% від загального складу викладачів.

Найкраще укомплектованою науково-педагогічними кадрами була кафедра основ марксизму-ленінізму, де із 7 членів кафедри 5 мали наукові ступені та вчені звання, а старший викладач цієї кафедри Марценюк Н.Я. завершувала дисертацію та старший викладач Марченко С.С. склав екзамен кандидатського мінімуму та працював над текстом дисертації. Але не мала кандидатів наук кафедра педагогіки та психології, де працювали 5 викладачів і лише

один з них Шморгун В.Ф. подав до захисту кандидатську дисертацію. Жодного кандидата наук не було також на кафедрі загально-технічних дисциплін, а також у секціях фізвиховання та музики і співів. Разом з тим інститут мав гостру потребу в досвідчених викладачах малювання, музики, педагогіки та електротехніки [35, арк. 20].

Більш плідною в підготовці науково-педагогічних кадрів стали наступні п'ять років роботи інституту. Так у 1965 – 1966 навчальному році в інституті працювало 116 штатних викладачів, 25 кандидатів наук, з них 16 доцентів. У порівнянні з 1960 – 1961 навчальним роком кількість викладачів вищої кваліфікації збільшилася на 16 осіб, що становило 21, 5% від штатного складу викладачів. Але із зростанням загальної кількості викладачів за 5 років на 50 осіб процентне співвідношення кількості викладачів вищої кваліфікації за п'ятирічку зменшилося на 1,2%.

Найбільше поповнення викладачів вищої кваліфікації за період від 1961 до 1965 років відбулося за рахунок захисту кандидатських дисертацій. За 5 років захистили дисертації 10 викладачів інституту. У 1961 – 1962 навчальному році, коли в інституті навчалось 787 студентів денного відділення та 1183 студенти заочного відділення працювали 72 викладачі, з них 14 кандидатів наук, доцентів. Протягом навчального року захистили дисертації 3 викладачі: Кіндрат К.П. та Шморгун В.Ф. – кафедра педагогіки і психології, Неліп І.П. – кафедра основ марксизму-ленінізму [36, арк. 6, 11].

1962 – 1963 навчального року в інституті навчалось на денному відділенні 778 студентів та на заочному відділенні разом із студентами загально-наукового факультету (які навчалися за вечірньою і заочною формою навчання) 2002 студенти. В інституті працювали 87 викладачів інституту, з них 16 кандидатів наук, доцентів. За навчальний рік захистили дисертації Скубенко А.Ф. – кафедра фізики та Ройтберг Я.А. – кафедра математики. Разом з тим окремі кафедри були зміцнені за рахунок обрання за конкурсом кандидатів наук. На кафедру мови і літератури був обраний кандидат педагогічних наук Шлаган Я.С. та на кафедру педагогіки і психології кандидат педагогічних наук Матюша І.К. [37, арк. 10, 24].

Наступного 1963 – 1964 навчального року на денному відділенні навчалось 776 студентів, це майже стільки як і у попередньому році.

Проте відбувалося значне зростання студентів на заочному відділенні, там навчалось 2068 студентів та 344 на загально-науковому факультеті. Навчальний процес здійснювали 92 штатних викладачів й більше 30 – на умовах погодинної оплати. 23 штатні викладачі мали наукові ступені та вчені звання. Кандидатську дисертацію захистила старший викладач кафедри основ марксизму-ленінізму Марценюк Н.Я. За рахунок обрання за конкурсом зміцнили свій склад кафедра фізики двома кандидатами наук (Штепа М.І., Клиго К.І), кафедра мови і літератури одним кандидатом наук (Півторадні В.І.) та кафедра основ марксизму-ленінізму одним кандидатом наук, доцентом (Гінькот О.Д.). Саме цього навчального року відсоток викладачів вищої кваліфікації становив 25% від загальної кількості штатних викладачів [38, арк. 13, 20].

Кількість студентів у 1964 – 1965 навчальному році майже незмінилася у порівнянні з попереднім роком. Кількість штатних викладачів дещо збільшилося і становило 98 осіб та 35 – з погодинною оплатою. 21 викладач мав наукові ступені та вчені звання. Захистили кандидатські дисертації Мінеєв П.Г. – кафедра мови і літератури та Колесник М.І. – кафедра філософії та політекономії. У порівнянні з попереднім роком кількість викладачів вищої кваліфікації зменшилася на дві особи. Це пояснюється тим, що обрані за конкурсом викладачі не бажали тривалий час проживати у найманих квартирах чи гуртожитках, адже 60 викладачів та співробітників інституту стояли в черзі на квартиру. Ось тому вони переїздили до іншого місця роботи [39, арк. 6-7].

Отже, за період 1961 – 1965 років керівник педагогічного інституту значну роботу здійснив з покращення кадрового складу викладачів. Основним напрямком поповнення науково-педагогічних кадрів було направлення власних викладачів та випускників інституту до аспірантур провідних університетів країни й підготовка ними дисертацій. Інший напрямок – це оголошення конкурсу на заміщення вакантних посад і обрання на викладацькі посади осіб, які вже мали наукові ступені та вчені звання. Проте останні не завжди на тривалий час затримувалися у м. Чернігові, не маючи власної квартири. Третій напрямок – це

систематичний контроль ректора інституту, завідувачів кафедр за складанням екзаменів кандидатського мінімуму та підготовкою дисертаційних досліджень викладачами інституту, надання ним творчих відпусток, відряджень для наукової роботи. Усе це в комплексі дало змогу готувати викладачів високої кваліфікації.

Наступні п'ять навчальних років з 1966 – 1967 до 1970 – 1971 було значно пліднішим у роботі ректора Костарчука В.М. з формування викладацького складу та підготовці висококваліфікованих викладачів. Крім того відбувалося зростання контингенту студентів, що потребувало розширення викладацького складу. Кількісні параметри контингенту студентів та якісного складу викладацького колективу можна побачити в наступній таблиці[40, арк. 5,7; 5, 10; 4, 9; 7, 13; 7, 11].

Навчальний рік	Студентів денного відділення	Кількість викладачів	Докторів наук, професорів	Доцентів	Кандидатів наук	Захищено дисертацій		Обрано за конкурсом	
						Докторських	Кандидатських	Професорів	Доцентів
1966-1967	1007	120	1	17	24	-	1	1	1
1967-1968	1100	127	1	23	8	-	-	-	2
1968-1969	1201	128	2	27	10	1	2	-	1
1969-1970	1308	130	2	25	14	-	5	-	1
1970-1971	1459	134	1	30	17	-	4	-	1

Статистичні дані, наведені в таблиці показують, що у 1966 – 1967 навчальному році на денній формі навчання чотирьох факультетах інституту здобувало педагогічну професію 1007 студентів. Разом із студентами-заочниками навчалось близько 3 тисяч осіб. Проте кожного наступного року відбувалося збільшення кількості студентів денного відділення. Так на початку 1970 – 1971 навчального року їх кількість становила 1459 осіб. Шляхом переведення з інших вишів та інших форм навчання прибуло 20 студентів, а вибуло з різних причин 56 осіб. Найбільший відсів

студентів був «за неуспішність» – 21 особа, значна частина їх навчалася на фізико-математичному факультеті. Основною причиною відсіву викладачі факультету вважали слабку шкільну підготовку окремих студентів і неспроможність їх оволодіти навчальною програмою з основних дисциплін факультету.

Ректорат вивчивши детально причини невдач студентів, прийшов до висновку про необхідність ретельного відбору найбільш здібної молоді до навчання у виші, покращення організації самостійної роботи студентів, надання індивідуальної допомоги шляхом проведення додаткових занять та консультацій відстаючим. Ці заходи дали бажані результати і уже в 1968 – 1969 навчальному році відсів становив 46 осіб, а з причин неуспішності було виключено з інституту 15 студентів[41, арк. 13].

Наведені в таблиці статистичні дані свідчать також про зростання кількості та покращення якісного стану викладацького складу інституту. Так, у 1966 – 1967 навчальному році навчально-виховний процес здійснювали 120 викладачів, з них: 1 – доктор наук, професор, 41 доцентів, кандидатів наук. Викладачі з вченими званнями та науковими ступенями становили 36,6%. Окрім того працювало близько 50 осіб з погодинною оплатою, здебільшого вони викладали медичну підготовку, фізвиховання, музику та співи.

Основним джерелом поповнення висококваліфікованих кадрів була підготовка дисертаційних досліджень викладачами інституту. За 1967 – 1971 рр. кандидатські дисертації захистили: Неділя Л.І., Антоненко Є.І., Медвідь А.Г., Пронікова В.Д., Петров М.В., Редька І.І., Акименко М.І., Кургузова В.Я., Боровик В.Н., Пушкаренко М.Г., Середній А.П. [42, арк. 5, 5, 8-9, 8]. У 1968 р. докторську дисертацію захистив доцент кафедри математики Ройтберг Я.А., це був перший в історії навчального закладу викладач, який, працюючи в інституті, захистив докторську дисертацію.

Одним з напрямків поповнення інституту науково-педагогічними кадрами було направлення до цільової аспірантури молодих асистентів. Так, у 1966 – 1967 навчальному році до цільової аспірантури були направлені і вступили асистент кафедри математики Хренова О.С., асистент кафедри фізики Коновець М.К. У наступному 1968 році – викладачі інституту Острянюк М.М. і Редька І.І., у 1969 р. – Гриценко М.І., Бурляй М.Ф., у 1970 р. –

Мурач М.М., у 1971 р. – Бедринець О.Г., Іржавська В.З. [43, арк. 6, 6, 5, 9, 9].

Важливим напрямком підвищення фахового рівня викладачів інституту стало системне направлення їх на стажування у провідні наукові установи та навчальні заклади країни, а також на навчання у інститутах та факультетах підвищення кваліфікації. За п'ять років з 1967 до 1971 рр. підвищили свою кваліфікацію 41 викладач інституту.

Значну роль в покращенні якісного складу викладачів відігравав конкурс на заміщення вакантних посад. Не всі кафедри педінституту мали достатню кількість викладачів високої кваліфікації. Найкраще були укомплектовані кафедри математики, фізики, історії КПРС і наукового комунізму та філософії і політекономії. Проблеми з комплектуванням викладачів були на кафедрах іноземних мов, спорту і спортивних ігор, музики і співів. По кілька разів протягом навчального року педінститут оголошував конкурс на заміщення посад завідувачів кафедр іноземної мови й фізвиховання та викладачів – кандидатів наук зі спеціальностей англійської й німецької мов, електротехніки, теорії фізики й фізвиховання. Проте не завжди могли підібрати на вакантні посади відповідні кандидатури. Протягом 1967 – 1971 рр. за конкурсом був обраний доктор філософських наук, професор Москаленко Ф.Я. та кандидати наук, доценти: Філіпов В.К., Левченко І.П., Левицький В.В., Іванова Н.О., Татарчук В.О., Васильєва А.А., Матюшко І.С., Білан С.А., Жарських М.В. [44, арк. 6, 6, 5, 9, 9].

Відбувалися також кадрові зміни в педінституті пов'язані з переїздом викладачів до інших місць роботи. Так, у 1966 – 1967 навчальному році з викладацького складу вибули: Дема П.П. – завідувач кафедри педагогіки і психології (помер), Гуменюк Є.Г. – кандидат історичних наук, Йовенко В.О. – старший викладач електротехніки, Ковальов В.Д. – завідувач кафедри фізвиховання. За п'ять років вибуло 27 викладачів, з них – 5 кандидатів наук, доцентів. Вибували вони з різних причин: 8 – вступили до аспірантури, 3 – були призвані до армії, 3 – померли, останні – з різних причин.

З часу реорганізації інституту в педагогічний кожного року практикувалося проведення внутрішнього конкурсу викладачів.

Після завершення терміну обрання на викладацьку посаду кожен викладач підлягав переобранню шляхом проходження конкурсного відбору. Випадків звільнення викладачів за непридатністю до викладацької роботи не було [45, арк. 6].

Отже, зусиллями ректора Костарчука В.М. на початку 70-х років ХХ ст. було проведено значну роботу щодо формуванню повноцінного науково-педагогічного складу викладачів. Відсоток осіб з науковими ступеннями та вченими званнями перевищував 35% рубіж.

Наступна п'ятирічка з 1971 р. до 1975 р. характеризується зростанням кількості студентів як денної, так і заочної форм навчання. Якщо у 1971 – 1972 навчальному році, на його початку, на денному відділенні навчалось 1533, а на заочному відділенні – 1378 студентів, то у 1974 – 1975 навчальному році на денному відділенні навчалось 1981, а на заочному відділенні – 1712 осіб [46, арк. 143]. Загальна їх кількість становила 3693 особи, причому збільшення відбувалось кожного року на 100 – 150 чоловік.

Зростала також і кількість викладачів. Якщо в 1971 р. їх було у штаті 151 особа, то у 1975 р. – 181. Збільшилась кількість докторів наук, професорів, на початку п'ятирічки був один, а наприкінці стало – три. Захистив докторську дисертацію Матюша І.К. та прийшов до інституту за конкурсом Протас Ф.М. Кандидатів наук, доцентів було 51, а стало 69. Відсоток осіб високої кваліфікації збільшився від 35 до 40% [47, арк. 119].

За п'ять років захистили кандидатські дисертації 18 викладачів інституту: Пушкаренко М.Г., Острянюк М.М., Зволь В.К., Чуприна М.С., Гриценко М.І., Бурляй М.Ф., Рафаловський Е.В., Тимчук М.В., Страшинський В.І., Шибицька Л.О., Градобик М.С., Коновець М.К., Кислуха М.І., Кононенко М.М., Кирей І.Ф., Мурач М.М., Коваленко І.П., Соколенко О.І. У той же час навчались у цільовій аспірантурі 17 осіб: Мозоль П.О., Кислуха М.І., Соколенко О.І., Сергієнко Л.П., Майборода І.М., Федосова Л.Б., Антоненко М.І., Борщ М.І., Шморгун А.В., Федотова Н.М., Рудько М.О., Краснолоб М.П., Дедович М.М., Саприкіна Л.О., Бедринець О.Г., Іржавська В.З. [48, арк. 132, 136].

Отже, за період 1971 – 1975 рр. у Чернігівському педінституті відбулося зростання кількісного складу студентів, яке на денному

відділенні наблизилося до двох тисяч, а загальна кількість становила понад три тисячі шістсот осіб. Зростав й викладацький склад інституту, особливе збільшення відбулося у якісному відношенні. Відсоток викладачів з науковими ступенями та вченими званнями збільшився до 40%.

З 1976 р. до 1981 р. продовжувалося зростання кількості студентів денної форми навчання. На початку 1976 – 1977 навчального року на денному відділенні навчалося 1992 студенти, а на заочному відділенні – 1853 студенти, тобто загальна кількість становила 3845 студентів [49, арк. 134, 135]. На початку 1981 – 1982 навчального року на денному відділенні кількість студентів збільшилась на 242 студенти і становила 2234 особи, а на заочному відділенні їх кількість зменшилася до 1552 осіб [50, арк. 4]. Загальний контингент студентів становив 3786 осіб.

Кількість викладачів на початок 1976 – 1977 навчального року становила 187 чоловік, з них 3 – доктори наук, професори, 78 – кандидатів наук, доцентів та 106 викладачів без наукових ступенів та вчених звань [51, арк. 105]. На початок 1981 – 1982 навчального року загальна кількість викладачів становила 229 осіб, з них 5 докторів наук, професорів, та 90 кандидатів наук, доцентів [52, арк. 118]. Проте процентне співвідношення викладачів з науковими ступенями та вченими званнями у порівнянні із загальною кількістю викладачів за вищезгаданий період зменшилось. Так, на 1976 – 1977 навчальний рік відсоток викладачів вищої кваліфікації становив 43,3% , а на 1981 – 1982 навчальний рік зменшився до 41,4%.

Отже, за час управління педагогічним інститутом В.М. Костарчуком відбулись значні кількісні зміни у чисельності студентів. Якщо на час вступу на керівну посаду на денному відділенні навчалось 373 студенти, то на час завершення його керівництва контингент студентів денного відділення становив 2234 особи, тобто збільшився у 6 разів.

Збільшився викладацький склад інституту. У 1954 – 1955 навчальному році працювало штатних 33 викладачі, з яких всього 6 були кандидатами наук, що становило 18,1%. На 1981 – 1982 навчальний рік уже в педінституті працювало 229 викладачів, з яких 5 – докторів наук, професорів, 90 – кандидатів наук, доцентів, що



становило 41,4%. Саме за цей час педінститут піднявся на якісно новий рівень забезпечення науково-педагогічними кадрами.

### **Формування структурних підрозділів Чернігівського державного педагогічного інституту.**

На час реорганізації Чернігівського учительського інституту в педагогічний 1955 р. діяло два факультети: фізико-математичний та мовно-літературний. Працювало шість кафедр, дві на фізико-математичному факультеті: математики (завідувач кандидат фізико-математичних наук В.М. Костарчук, а з 19 грудня 1957 р. кафедру очолив кандидат педагогічних наук П.М. Глушков) та фізики (завідувач старший викладач С.А. Хатюков). На мовно-літературному діяли також дві кафедри: мовознавства (завідувач старший викладач А.А. Берлізов) та літератури (старший викладач П.Г. Мінеєв). Дві кафедри були загальноінститутськими: педагогіки і психології (завідувач доцент І.П. Львов) та кафедра марксизму-ленінізму (завідувач кандидат історичних наук М.С. Красіко). Крім того діяли дві секції викладачів: іноземної мови та фізвиховання, де працювало по два викладачі [53, арк. 9-19].

Наступного 1955 – 1956 навчального року кафедри мовознавства і літератури були об'єднані в одну – мови і літератури, яку очолив старший викладач П.Г. Мінеєв.

У червні 1957 р. в структурі факультетів педагогічного інституту відбулися зміни. Наказом Міністерства освіти УРСР за №253 від 12 червня 1957 р. передано відділ початкової школи Київського педагогічного інституту ім. О.М.Горького до Чернігівського педагогічного інституту. Передавався лише один перший курс відділення підготовки учителів 1-4 класів у кількості 48 осіб.

Факультети підготовки учителів початкових класів було започатковано в Україні у 1956 р. у Київському, Вінницькому, Бердичівському, Ізмаїльському і Глухівському педінститутах. Створення їх здійснювалося з метою завершення комплектування шкіл учителями з вищою освітою. Адже не є таємницею, що саме у початкових класах загальноосвітніх шкіл працювали учителі із середньою спеціальною освітою або з вищою, але не профільною освітою. До 1956 р. подібних факультетів у педагогічних інститутах не існувало.

25 червня 1957 р. директором Київського педінституту доцентом М. Підтиченком та заступником директора з наукової і навчальної роботи Чернігівського педінституту П. Мінеєвим був підписаний акт прийому й передачі документів. До м. Чернігова надійшли: особові справи студентів, екзаменаційні відомості за перший курс, залікові книжки, навчальні картки студентів, навчальні і робочі плани, наказ директора Київського педінституту про переведення студентів на другий курс та про призначення їм стипендії за наслідками весняної екзаменаційної сесії [54, арк. 193]. (Див. документи X, Ц).

Для повноцінної організації навчального процесу студентів нової спеціальності, наказом директора від 2 серпня 1957 р. було призначено І. П. Куценка деканом новоствореного факультету підготовки учителів 1-4 класів, «без відповідної плати, за рахунок деякого зменшення навчального навантаження» [55, арк. 256]. На початку навчального року для організації на факультеті вивчення навчальних дисциплін, які не викладалися в інституті, були створені предметні комісії, що об'єднували викладачів теорії музики та співів, а також ручної праці й основ сільського господарства.

До початку навчального року було проведено вступні екзамени й конкурсний відбір студентів нового факультету. На перший курс було зараховано 51 студента [56, арк. 323-324]. Таким чином, на факультеті початкової школи (саме таку назву було зафіксовано у вищезгаданому наказі про зарахування студентів першого курсу) вже навчались студенти двох курсів. Наприкінці жовтня з Київського педінституту було передано до Чернігівського особові справи студентів-заочників цього факультету [57, арк. 386]. Тому з 1957 – 1958 навчального року підготовка учителів початкових класів здійснювалася як на денній, так і заочній формах навчання.

Зміни відбулися в роботі мовно-літературного факультету. На основі наказу Міністерства освіти УРСР № 234 від 11 вересня 1957 р. прийом студентів на перший курс припинявся, але робота другого, третього та четвертого курсу продовжувалася на базі Чернігівського педінституту. (Див. документ Ш).

У березні 1960 р. Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти започаткувало створення на базі Чернігівського педінституту загально-технічного факультету Київського політехнічного інституту. Перший набір студентів розпочав навчальну діяльність з

вересня 1960 р. Деканом цього факультету з 26 серпня 1960 р. став Є.Г. Калита, якого було звільнено з посади декана факультету педагогіки та методики початкової освіти [58, арк. 408].

Новостворений факультет не був структурним підрозділом педінституту, але керівництво інституту допомагало факультету у створенні його матеріальної бази. Так, у звіті про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1959 – 1960 навчальний рік говориться про те, що для успішної роботи нового факультету було створено три лабораторії: хімічну, опору металів й технічної механіки і кабінету технічного креслення [59, арк. 5].

Проте в подальшому цей факультет, як філія Київського політехнічного інституту, стає окремим вищим навчальним закладом м. Чернігова. Йому було надано приміщення колишньої чоловічої гімназії (нині будівля історичного музею імені В.Тарновського). А у педінституті з наступного 1960 - 1961 навчального року на фізико-математичному факультеті працювали відділи математики і креслення та фізики і загальнотехнічних дисциплін.

Відбулися зміни і в структурі кафедр. З 1960 – 1961 навчального року з'являються три нових кафедри, а саме: елементарної математики та методики викладання математики (завідувач кандидат педагогічних наук П.М.Глушков), педагогіки і методики початкової освіти (завідувач Т.Б.Коробова, кандидат біологічних наук, доцент), кафедра загально-технічних дисциплін (завідувач І.П. Євдокименко, старший викладач). Кафедру математики було перейменовано в кафедру вищої математики, яку очолив кандидат фізико-математичних наук Л.М.Вивальнюк. Також працювало ще п'ять кафедр, які вели свою роботу в попередні роки, та дві секції: фізвиховання, музики і співів [60, арк. 15-20]. (Див. документ Ю).

28 березня 1961 р. Рада Міністрів Української РСР своєю постановою за № 390 присвоїла Чернігівському педагогічному інституту ім'я Т.Г. Шевченка [61, арк. 192]. (Див. документ АА). Змінили у цей час свою назву і керівні підрозділи інституту. Відповідно до Положення про вищі навчальні заклади СРСР, затверджені постановою Ради Міністрів СРСР від 21 березня 1961 р. за № 251, вони отримали нові назви: директор інституту став називатися ректором, заступник директора з навчально-наукової

роботи – проректором з навчально-наукової роботи. Проректорами також називали заступників директорів із заочного навчання та адміністративно-господарської частини. Наказ про перейменування посад у Чернігівському педінституті було видано 12 травня 1961 р. [62, арк. 309].

У 60-ті роки чітко проявляється тенденція у галузі вищої освіти на збільшення кількості студентів заочних відділень, тобто тих, хто навчався без відриву від виробництва. З 1962 р. у 15 університетах та 21 педагогічному виші було створено загальнонаукові факультети, де навчалися студенти перших двох курсів споріднених спеціальностей за єдиним навчальним планом. На третій курс, а інколи – на другий, студенти переводилися відповідно до обраного фаху на заочні відділення університетів, фінансово-економічних, торгівельних, сільськогосподарських та педагогічних інститутів міст Києва, Харкова, Донецька, Львова та інших. Це давало можливість молодим людям свідомо обирати спеціалізацію залежно від їх нахилів чи профілю роботи. Процес навчання відбувався у вечірній та заочній формах [63, с. 134]. Навчальна робота зі студентами здійснювалася не лише під час зимової і літньої екзаменаційної сесій, а й у міжсесійний період згідно з графіком, який складали у деканаті на кожний навчальний рік.

Саме такий факультет 1962 – 1963 навчального року створено у Чернігівському педінституті з набором студентів на вечірню форму навчання [64, арк. 20]. За період його існування деканами факультету були Боровик Василь Наумович, з вересня 1962 р. до квітня 1963 р., та Марченко Степан Савич – з квітня 1963 р. до січня 1968 р.

Наказом ректора В.М.Костарчука за № 242 від 1 серпня 1962 р. на підставі рішення приймальної комісії було проведено зарахування студентів на загальнонауковий факультет педагогічного інституту. На гуманітарний відділ із різних спеціальностей було зараховано 155 студентів, на агробіологічний відділ – 55 студентів [65, арк. 61-70]. Наказом за № 245 від 1 серпня 1962 р. було продовжено зарахування студентів на економічний відділ різних спеціальностей – 195 студентів та на гуманітарний відділ із спеціальностей журналістика й правознавство ще 30 студентів [66, арк. 73-80]. З утворенням нового факультету інститут поповнився відразу на 435 студентів.

Після двохрічного навчання на загальнонауковому факультеті Чернігівського педінституту і завершення вивчення спільних для всіх спеціальностей наукових дисциплін студентів переводили на другий етап навчання до профільних навчальних закладів для здобуття фахових знань та формування професійних умінь і навичок. Так, наказами Чернігівського педінституту за №№ 349 – 358 від 14 серпня 1964 р. відраховувались із складу студентів третього курсу загальнонаукового факультету у зв'язку з переводом на другий етап навчання до Київського інституту народного господарства 17 студентів спеціальності «Фінанси і кредит», 14 студентів спеціальності «Бухгалтерський облік», 1 студент спеціальності «Економіка торгівлі».

До Донецького інституту радянської торгівлі переводились 13 студентів спеціальності «Економіка торгівлі», 2 студенти спеціальності «Бухгалтерський облік», 6 студентів спеціальності «Товарознавство продтоварів», 4 студенти спеціальності «Товарознавство промтоварів». Окрім того, до Львівського торгово-економічного інституту переводилися 8 студентів чотирьох спеціальностей, до Київського університету імені Тараса Шевченка – 19 студентів спеціальності «Історія» і 1 студент спеціальності «Математика», до Харківського бібліотечного інституту за спеціальністю «Бібліотекознавство» – 8 студентів. 29 студентів переводилося на різні спеціальності Київського, Полтавського, Криворізького та Ніжинського педагогічних інститутів [67, арк. 78-87].

З окремих спеціальностей перевід на другий етап навчання відбувався після першого курсу загальнонаукового факультету. Так, наказом Чернігівського педінституту за № 366 від 20 серпня 1964 р. до Київського університету переводились 14 студентів спеціальності «Романо-германські мови», 24 студенти спеціальності «Біологія», 17 студентів другого курсу та 12 студентів першого курсу спеціальності «Журналістика», 14 студентів першого курсу спеціальності «Географія» [68, арк. 132-133].

У процесі його роботи виникали труднощі, спричинені насамперед недостатньою навчально-матеріальною базою інституту для задоволення потреб факультету, браком навчальної літератури з тих спеціальностей, яких не було в інституті.

Негативну роль в долі загальнонаукових факультетів відіграла вузьковідомча позиція окремих міністерств, які виступали за підготовку фахівців у власних навчальних закладах. Тому наприкінці 60-х років здебільшого ці факультети припиняють свою роботу.

Отже, діяльність загальнонаукового факультету в Чернігівському педагогічному інституті сприяла розширенню можливостей бажаючих отримати вищу освіту й спеціальність з тих професій, яких не готували на Чернігівщині. Факультет дав путівку в життя тисячам фахівців, які працювали в різних галузях регіону.

В грудні 1964 р. відбулися зміни в структурі загальноінститутських кафедр. Відповідно до наказу № 188 Міністерства освіти УРСР від 21 жовтня 1964 р. було видано наказ за № 547 Чернігівського педагогічного інституту імені Т.Г.Шевченка від 9 грудня 1964 р. про розподіл існуючої кафедри марксизму-ленінізму на дві – кафедру марксизму-ленінізму та кафедру марксистсько-ленінської філософії.

У наказі йшлося про розподіл між цими кафедрами навчальних дисциплін та штату викладачів. Завідувачами кафедр призначалися – І.П. Неліп – кандидат історичних наук, який завідував колишньою об'єднаною кафедрою і був раніше затверджений на цій посаді наказом Міністерства освіти УРСР. Іншу новоутворену кафедру очолив доцент, кандидат філософських наук С.П. Марценюк [69, арк. 425-427]. Проте на основі подання Чернігівського педінституту уже 22 лютого 1965 р. наказом Міністерства освіти УРСР суспільні кафедри було затверджено під новими назвами. Перша з них стала називатися кафедра історії КПРС і наукового комунізму, а інша – кафедра філософії і політекономії.

Наступного року відбулася реорганізація двох кафедр фізико-математичного факультету. У відповідності до листа Міністерства освіти УРСР від 6 травня 1965 р. було видано наказ по Чернігівському педагогічному інституту від 4 червня 1965 р. Зміни стосувалися кафедри фізики та іншої кафедри загальнотехнічних дисциплін. Їх реорганізовано на кафедру фізики та кафедру – фізики і загальнотехнічних дисциплін. Було визначено підпорядкування лабораторій та майстерні, штату викладачів та навчальні дисципліни, віднесено до кожної з них. Кафедру фізики очолив

доцент М.І. Штепа, а іншу – доцент Г.Ю. Ілляшенко. У зв'язку із ліквідацією кафедри загальнотехнічних дисциплін старшого викладача І.П. Євдокименко було звільнено від виконання обов'язків завідувача кафедри [70, арк. 306-308].

У 60-ті роки в Україні значну увагу приділяли створенню умов для здійснення загального обов'язкового восьмирічного навчання. Розроблялись перспективні плани розвитку мережі шкіл, забезпечення їх кадрами. Виникла значна потреба у підготовці учителів іноземної мови, фізичного виховання, музики і співів та інших. З цією метою керівництво інституту вело значну роботу з формування бази для відкриття нових спеціальностей.

На основі наказу Міністерства освіти УРСР за № 92 від 8 травня 1965 р. у педагогічному інституті в структурі факультетів з'являється новий факультет підготовки учителів англійської мови. З 1 вересня навчальний процес розпочали 50 студентів цього факультету [71, арк. 225-227].

Іншими двома наказами Міністерства освіти УРСР за №№102 і 103 від 24 травня 1965 р. було створено кафедри: іноземних мов, музики і співів та фізичного виховання. Робота цих кафедр розпочалась з 1 вересня 1965 р.

Створення замість секції викладачів фізичного виховання відповідної кафедри дало змогу підготувати необхідну базу для організації факультету фізичного виховання та здійснення підготовки учителів фізичної культури. Відомо, що значна частина учителів фізкультури Чернігівської області та інших областей України не мали вищої освіти. Наказом Міністерства освіти УРСР № 184 від 12 липня 1966 р. дозвіл на організацію факультету було надано. 60 студентів денної форми навчання 1 вересня 1966 р. приступили до занять [72, арк. 261-263]. (Див. документ АЕ).

Отже, за перше десятиріччя існування педагогічного інституту відбулися певні зміни в структурі підрозділів навчального закладу. По-перше – зросла кількість факультетів. Якщо на час реорганізації у педагогічний інститут їх було два, то на період 1966 р. уже діяли п'ять, адже до існуючих додався заочно-вечірній загальнонауковий факультет, а також утворені в середині 60-х років факультети англійської мови та фізичного виховання. По-друге, збільшилась кількість кафедр. У 1955 р. їх було п'ять, через десять років їх стало

одинадцять. Створення нових кафедр було викликано необхідністю підготовки вчителів нових спеціальностей. Потреба держави у збільшенні кількості кваліфікованих учителів різних спеціальностей призводила до подальших змін в структурі навчального закладу.

На початку 1967 р. знову відбулася реорганізація кафедр фізико-математичного факультету. Виконуючи наказ № 302 Міністерства освіти УРСР від 30 грудня 1966 р., був виданий наказ по Чернігівському педінституту № 72 від 18 лютого 1967 р. про об'єднання кафедри фізики та кафедри фізики і загальнотехнічних дисциплін в одну кафедру фізики. Виконувачем обов'язків завідувача кафедри був призначений доцент Г.Ю.Ілляшенко [73, арк. 97].

Проте уже на початку навчального року відбувається нова реорганізація кафедри фізики. Наказом по Чернігівському педінституту № 468 від 1 вересня 1967 р. її було розділено на дві – кафедру фізики й кафедру методики фізики та технічних засобів навчання. У зв'язку з цим були між ними розподілені навчальні дисципліни, штат викладачів, лабораторії та допоміжний склад працівників лабораторій. Виконувачами обов'язків завідувачів кафедр були призначені: кафедрою фізики – доцент А.Ф. Скубенко, а іншої кафедри – Г.Ю. Ілляшенко [74, арк. 173-176].

Наприкінці 1967 р. в інституті з'являється новий структурний підрозділ – навчальна частина, яка мала «займатись організацією навчального процесу та контролем за його здійсненням». Це нововведення відбулося у зв'язку із появою нового штатного розкладу інституту, у якому була ліквідована посада керівника педагогічної практики і введена посада завідувача навчальної частини. Тому з 1 січня 1968 р. керівник педпрактики В.П. Працун був призначений на посаду завідувача навчальної частини [75, арк. 484]. Відділ мав одного працівника і не міг в повному обсязі виконувати функції організації і контролю навчального процесу на всіх факультетах інституту, проте його започаткування мало на меті в подальшому створення повноцінного підрозділу. (Див. документ АД).

20 лютого 1968 р. наказом Міністерства освіти УРСР за № 34 затверджено назви факультетів та спеціальностей у Чернігівському педагогічному інституті імені Т.Г.Шевченка: 1. Фізико-



математичний, із спеціальностями: математика, математика і фізика, фізика і електротехніка, фізика, фізика і технічна механіка. 2. Факультет англійської мови. 3. Факультет фізичного виховання. 4. Факультет підготовки учителів початкових класів. Наказом № 14 від 2 березня 1968 р. по Чернігівському педінституту пропонувалося внести відповідні зміни назв до статуту інституту [76, арк. 154].

У переліку факультетів не значився загальнонауковий факультет, адже він здійснював свою роботу до січня 1968 р. (Див. документ АЖ).

На перших порах після започаткування факультети англійської мови та фізичного виховання, аж до жовтня 1968 р., не мали штатних деканів. Так студентами факультету англійської мови керував деканат факультету підготовки учителів початкових класів, а студентами факультету фізвиховання керував завідувач кафедри фізвиховання, який був і деканом факультету на громадських засадах. Лише 17 жовтня 1968 р. Міністерство освіти УРСР наказом № 202 задовольнило клопотання ради Чернігівського педінституту щодо організації двох факультетів: фізичного виховання та англійської мови. Після видання цього міністерського наказу наказом ректора В.М. Костарчука 23 жовтня 1968 р. було офіційно затверджено існування нових факультетів та призначені їх керівники. Деканом факультету англійської мови став В.П. Петрух, а факультету фізвиховання – С.Д. Федченко [77, арк. 53, 54].

У зв'язку із створенням факультету фізвиховання відбулися зміни і в структурі його кафедр. Із збільшенням викладацького складу та змінами змісту роботи викладачів за дозволом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР 27 серпня 1968 р. було створено кафедру спорту і спортивних ігор й проведено розподіл викладачів та навчальних дисциплін існуючої кафедри фізвиховання. До кафедри спорту і спортивних ігор увійшли 9 членів кафедри, її очолив О.В. Петунін. Сім членів кафедри увійшли до кафедри фізвиховання, яку очолив В.Й. Сидоренко [78, арк. 88].

Наприкінці 60-х років на фізико-математичному факультеті готували студентів з п'яти спеціальностей. У липні 1969 р. Колегія Міністерства освіти УРСР дала дозвіл на відкриття з 1 вересня нової

спеціальності – загальнотехнічні дисципліни і фізика. Тому ректорат дав вказівку приймальній комісії про оголошення прийому документів вступників на нову спеціальність, а деканату фізико-математичного факультету про проведення необхідної роботи з підготовки матеріальної бази до початку навчального року [79, арк. 147]. З 1 вересня навчальний процес розпочали 60 студентів нової спеціальності [80, арк. 245-246].

З 1 вересня 1969 р. на факультеті фізвиховання започаткувала свою роботу кафедра анатомії і фізіології людини. До її складу увійшли шість викладачів, чотири з яких були кандидатами наук. Виконувачем обов'язків завідувача кафедри була призначена кандидат біологічних наук Г.І. Зенченко [81, арк. 166].

Зміни в структурі факультетів відбулися у грудні 1969 р. Вони були пов'язані з поділом одного з найбільших факультетів інституту – фізико-математичного. Ще 15 жовтня Міністерством освіти УРСР було надано дозвіл на його поділ. 8 грудня факультет було поділено на математичний і фізичний. До математичного факультету були віднесені спеціальності «математика» та «математика і фізика». На факультеті працювали: кафедра вищої математики та кафедра елементарної математики і методики математики. (Див. документ АЗ, АК).

До фізичного факультету були віднесені спеціальності «фізика», «фізика і електротехніка», «фізика і технічна механіка», «фізика і загальнотехнічні дисципліни», а також кафедри фізики, методики фізики і технічних засобів навчання. Виконувачем обов'язків декана математичного факультету був призначений доцент В.С. Кролевець, а декана фізичного факультету – доцент М.І. Штепа. Посада заступника декана була лише одна, і тому на цю посаду був призначений Е.В.Рафаловський як заступник декана математичного факультету [82, арк. 213].

1970 р. в інституті з'являється ще один новий структурний підрозділ – підготовче відділення. Відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР № 116 від 4 червня 1970 р. було дозволено його відкриття. 23 жовтня 1970 р. було видано відповідний наказ по Чернігівському педінституту. Відділення мало вести підготовку для вступу до інституту на фізико-математичний і факультет фізвиховання як на денному, так і заочному відділеннях.

Було затверджено перелік дисциплін, обсяг часу на їх вивчення. Виконуючій обов'язки завідувача підготовчим відділенням К.С. Чуприні до 1 листопада ректорат пропонував підготувати план-календар занять слухачів відділення заочної форми навчання [83, арк. 162].

30 листопада 1970 р. вийшов наказ по педінституту про зарахування слухачів підготовчого відділення. На спеціальність «фізичне виховання» було зараховано 24 слухачі, а на спеціальність «математика-фізика» - 49 слухачів денного відділення [84, арк. 382].

Ідея відновлення історичного факультету в Чернігівському педагогічному інституті виникла у В.М. Костарчука ще на початку його керівництва навчальним закладом. Проте основною проблемою у вирішенні цього питання була відсутність в інституті викладачів високої кваліфікації з вітчизняної і зарубіжної історії. Але коли на початку 70-х років на кафедрах суспільних дисциплін вже працювало достатньо викладачів із науковими ступенями та вченими званнями, питання про відновлення історичного факультету було поставлене ректором інституту перед владними органами області та Міністерством освіти УРСР.

21 квітня 1972 р. було видано наказ по інституту за № 52, у якому говорилося, що «з метою проведення підготовчої роботи для створення історичного факультету» необхідно провести низку організаційних заходів. По-перше, було призначено виконувача обов'язків декана факультету на громадських засадах кандидат історичних наук, старший викладач В.К. Молочко. По-друге, зобов'язали кафедри суспільних дисциплін максимально сприяти створенню матеріальної бази й організації навчального процесу на факультеті. По-третє, доручили виконувачу обов'язків декана В.К. Молочку й завідувачу кафедри історії КПРС та наукового комунізму І.П. Неліпу провести добір викладачів для викладання циклу історичних дисциплін. По-четверте, зобов'язали Молочка В.К. та завідувачів кафедр суспільних дисциплін І.П. Неліпа й С.П. Марценюка до 1 серпня 1972 р. створити кабінет історії СРСР і розпочати створення кабінету історії стародавнього світу. Крім того, було зобов'язано В.К. Молочка до 15 травня підготувати навчальні плани для історичного факультету [85, арк. 103]. Отже, цим наказом розпочався процес відродження факультету, який було

започатковано як історичне відділення учительського інституту ще в перші роки його створення. (Див. документ АЛ).

На початку червня 1972 р. було проведено вступні іспити на заочному відділенні історичного факультету. 24 червня пройшло зарахування студентів-заочників першого курсу. Поза конкурсом було зараховано 22 особи, та за конкурсним відбором – 53 студенти. У липні 1972 р. на настановчій сесії приступило до навчання 75 осіб, майбутніх учителів історії [86, арк. 33-35].

Улітку розпочалося зарахування на роботу викладачів історичного факультету. З 1 липня був зарахований на посаду доцента кафедри історії КПРС П.З.Козік, кандидат історичних наук, доцент, як обраний за конкурсом. Також була зарахована на посаду доцента Н.П.Баженова, кандидат історичних наук, доцент [87, арк. 82]. Проте доцент Козік П.З. пропрацював на факультеті всього 16 днів, а 17 липня звільнився із займаної посади за власним бажанням.

21 серпня були зараховані на посаду викладачів кафедри історії КПРС з погодинною оплатою С.О.Половнікова та І.І.Єдомаха. 21 вересня зарахували на посаду асистента, 0,5 ставки, М.О. Рудька. 13 грудня зарахований на посаду викладача з погодинною оплатою М.С.Чуприна [88, арк. 94, 110, 136].

З 1 вересня приступили до навчання на першому курсі історичного факультету 60 студентів, а також поповнили перший курс 15 випускників підготовчого відділення Ніжинського педагогічного інституту, які успішно склали випускні екзамени [89, арк. 394, 398]. Отже, 1972 р. став роком відродження цього факультету. Наступного року 6 липня 1973 р. наказом Міністерства освіти УРСР за № 194 було офіційно підтверджено його створення. Наказом по Чернігівському педінституту № 191-ст від 12 вересня було зараховано до складу студентів історичного факультету шляхом переводу 141 студента 3-4 курсів денного відділення Ніжинського педагогічного інституту. Тобто з вересня 1973 р. історичний факультет мав повний комплект студентів від першого до четвертого курсів. Це давало змогу для створення повноцінного керівного органу факультету – деканату, де всіх його працівників було переведено на штатні посади.

4 жовтня 1973 р. наказом Міністерства освіти СРСР за № 240 було надано дозвіл на створення кафедри історії. 16 жовтня наказом

№ 281 по Чернігівському педагогічному інституту було затверджене академічне навантаження викладачів кафедри, до якої увійшли 11 членів, 6 з яких мали науковий ступінь кандидата історичних наук: К.Г.Устинова, С.М. Мельник, Н.П. Баженова, Е.В. Яковенко, О.Д. Гінькот, М.С. Чуприна. Крім вищезгаданих, на кафедрі працювали: Л.Б. Міляшкіна, В.І. Оніщенко, І.З. Оніщенко, М.О. Рудько, О.П. Удод. Загальне академічно навантаження викладачів становило 7451 годину[90, арк. 374-375]. З 20 листопада 1973 р. виконувачем обов'язків завідувачки кафедри була призначена доцент К.Г. Устинова. (Див. документ АМ).

Зміни в структурі інституту у 1972 р. стосувались також факультету англійської мови. У зв'язку з переведенням його до Ніжинського педагогічного інституту влітку 1972 р. набору на перший курс цього факультету не відбулося. Згідно з наказом Міністерства освіти УРСР №194 від 6 липня 1973 р. студентів факультету англійської мови Чернігівського педагогічного інституту мали перевести на навчання до Ніжинського педінституту. Третього серпня 1973 р. вийшов наказ ректора Чернігівського педінституту, який підтвердив переведення 29 студентів третього та 29 студентів четвертого курсів до Ніжина.

1972 р. відбулися також зміни в структурі кафедр фізичного і математичного факультетів. Дозвіл на відкриття нових кафедр дало Міністерство освіти УРСР 30 червня 1972 р. На математичному факультеті з 13 липня 1972 р. було створено кафедру математичного аналізу, яку очолив виконувач обов'язків професора Я.А. Ройтберг. До неї увійшли 7 викладачів та старший лаборант. Також було визначено перелік навчальних дисциплін, які віднесено до цієї кафедри.

На математичному факультеті також працювала кафедра математики, яку очолював доцент Л.М. Вивальнюк. На ній було 8 викладачів. Кафедру елементарної математики і методики математики очолював доцент В.М. Петров, і працювало на ній 9 викладачів[91, арк. 229-230].

На фізичному факультеті з 13 липня 1972 р. було створено кафедру загальнотехнічних дисциплін, до якої увійшли 9 викладачів кафедри, 5 осіб навчально-допоміжного персоналу та 6 осіб виробничого персоналу. Також було визначено перелік дисциплін,

підпорядкованих цій кафедрі. Очолив її доцент В.О. Татарчук. Створення кафедри було наслідком відкриття ще у липні 1969 р. спеціальності «загальнотехнічні дисципліни і фізика». Крім того, на фізичному факультеті працювали кафедра фізики та кафедра методики фізики і технічних засобів навчання. До першої з них входили 11 викладачів та 7 осіб навчально-допоміжного персоналу. Завідував кафедрою доцент А.Ф. Скубенко. На кафедрі методики фізики і технічних засобів навчання працювало 7 викладачів і 5 осіб навчально-допоміжного персоналу. Завідував кафедрою доцент Г.Ю. Ілляшенко [92, арк. 226-228]. На математичному факультеті у серпні 1974 р. кафедра елементарної математики і методики викладання математики була перейменована на кафедру геометрії і методики викладання математики.

Якісні зміни в структурі кафедр історичного факультету відбулися напередодні 1974 – 1975 навчального року. Відповідно до наказу № 155 Міністерства освіти УРСР від 18 червня 1974р. наказом по Чернігівському педагогічному інституту від 28 серпня 1974 р. кафедру історії було поділено на дві: кафедру історії СРСР і УРСР та кафедру загальної історії. До першої кафедри увійшло сім викладачів, чотири з яких мали науковий ступінь кандидатів історичних наук. Виконувачем обов'язків завідувача кафедри було призначено старшого викладача, кандидат історичних наук М.С.Чуприну.

До кафедри загальної історії увійшло шість викладачів, три з яких були кандидатами наук. Виконувачем обов'язків завідувача кафедри було призначено старшого викладача, кандидата історичних наук М.В. Тимчука, якого перевели з кафедри історії КПСР і наукового комунізму [93, арк. 35].

Академічне навантаження, яке виконували викладачі кафедри історії СРСР і УРСР становило 5081 годину, а викладачів кафедри загальної історії – 4598 годин. Окрім того, на обох кафедрах існував значний обсяг нерозподілених годин, які було винесено у погодинний фонд. Так у першій з них він становив 2316 годин, а це більше чотирьох ставок, адже середнє академичне навантаження викладачів кафедри історії СРСР становило 550 годин. Погодинний фонд кафедри загальної історії був дещо меншим – 1381 година [94, арк. 165, 172].

Подібний поділ кафедри відбувся також і на факультеті фізвиховання. Наказом Міністерства освіти УРСР № 121 від 25 червня 1976 р. було надано дозвіл на поділ кафедри спорту і спортивних ігор. Сьомого липня наказом ректора Чернігівського педагогічного інституту процес поділу було завершено. До кафедри теорії і методики фізичного виховання було зараховано 14 викладачів, 5 з яких мали наукові ступені. Окрім того, працювали на кафедрі 3 лаборанти. Виконувачем обов'язків завідувача був призначений кандидат психологічних наук, старший викладач В.Я. Подорога.

До кафедри спортивних дисциплін увійшли 17 викладачів, 1 з яких був кандидатом педагогічних наук, та два лаборанти. Між кафедрами здійснено поділ навчальних дисциплін, усіх видів практик, керівництво підготовкою курсових та дипломних робіт [95, арк. 1-3]. (Див. документ АН).

Проте 4 вересня 1979 р. наказом ректора інституту було внесено корективи у розподіл навчальних дисциплін та у персональний склад кафедр. До кафедри теорії і методики фізичного виховання було віднесено такі дисципліни: теорія фізичного виховання, історія і організація фізичної культури, гімнастика, легка атлетика і плавання. На кафедрі працювало 18 викладачів, 3 з яких мали наукові ступені та вчені звання. Продовжував очолювати кафедру доцент А.І. Панін.

На кафедрі спорту і спортивних дисциплін викладались такі дисципліни: спортивні ігри, лижі, ковзани, музикальна ритміка, боротьба і туризм. На ній працювало 12 викладачів. Очолив кафедру М.О. Скачков [96, арк. 151-152]. Доцент В.Я. Подорога, який раніше керував кафедрою, перейшов працювати на іншу кафедру.

Тривалий час загальноінститутська кафедра педагогіки і психології діяла об'єднаним складом викладачів педагогічних та психологічних дисциплін. 3 липня 1978 р. Міністерство освіти УРСР дало згоду на її поділ. 13 вересня 1978 р. наказом ректора відбувся поділ на дві кафедри. До кафедри педагогіки увійшли 8 викладачів, 5 з яких мали наукові ступені та вчені звання: І.К. Матюша, М.М. Артеменко, О.Я. Куриш, І.В. Бугаєвич та Л.С. Ульяницька. Окрім того, на кафедрі працювали викладачі М.Т.

Благінін, І.П. Куценко, Г.П. Свирид. Очолив кафедру доктор педагогічних наук, професор І.К. Матюша.

До кафедри психології увійшло 5 викладачів, 3 з яких мали наукові ступені та вчені звання: В.Ф. Шморгун, Я.Г. Опилат, Л.О. Шибицька, а також викладачі В.О. Сіллер та Т.П. Губенко. Очолив кафедру кандидат педагогічних наук, доцент В.Ф. Шморгун [97, арк. 159-161]. (Див. документ АП).

З уведенням нових умов оплати праці працівників невиробничих галузей народного господарства в СРСР було внесено зміни урядом країни до штатних розписів установ та організацій у відповідності до номенклатури нових посад. У зв'язку з цими змінами наказом ректора інституту від 20 листопада 1979 р. «учбову частину» стали називати «учбовим відділом». Цей термін, хоч і походить від українського слова «навчати», але він використовувався на той час не лише у повсякденному спілкуванні, а й у наказах Міністерства освіти. Завідувачем цього відділу працював С.Я. Суярко [98, арк. 154].

У 60 – 70-х роках ХХ століття в СРСР значну увагу приділяли цивільній обороні. Це стосувалося не лише введення такої навчальної дисципліни до навчальних планів середніх шкіл та вищих навчальних закладів, а й підготовки медичних сестер запасу на випадок війни. Саме для виконання цього завдання в інституті існувала секція викладачів медичної підготовки та цивільної оборони. Здебільшого в ній працювали офіцери запасу та лікарі-сумісники. Ось тому 29 серпня 1980 р. Міністерство освіти УРСР видало наказ № 235 про організацію в інституті кафедри цивільної оборони. 10 вересня 1980 р. наказом ректора інституту було створено таку кафедру. Виконувачем обов'язків завідувача кафедри став старший викладач М.М. Кононенко [99, арк. 65]. (Див. документ АР).

Ще одна зміна у структурі кафедр факультету фізвиховання відбулась у вересні 1981 р. Від кафедри теорії і методики фізичного виховання було відокремлено кафедру легкої атлетики. Наказом ректора № 251-вк від 10 вересня 1981 р. було визначено персональний склад обох кафедр. До кафедри легкої атлетики увійшли 13 викладачів і 1 лаборант. Очолив кафедру старший викладач М.І. Шмаргун. Кафедра теорії і методики фізичного



виховання налічувала 10 викладачів та 2 лаборанти. Завідувачем кафедри став М.М. Огієнко [100, арк. 91-92].

Отже, за 27 років керівництва Чернігівським педагогічним інститутом Віктором Миколайовичем Костарчуком відбулись значні зміни в структурі факультетів і кафедр інституту. Від двох факультетів і п'яти кафедр, які були у січні 1955 р. уже в грудні 1981 р. діяло п'ять факультетів і 22 кафедри, які виконували важливі завдання підготовки педагогічних кадрів.

Усі вищезгадані статистичні показники є яскравим свідченням досягнень керівника і всього педагогічного колективу інституту.

**Навчально-методична робота викладачів.** З 1954 – 1955 навчального року у загальноосвітній школі відбулися принципові зміни пов'язані із впровадженням нових навчальних планів та програм. Згідно з цими документами у 1 – 4 класах вводилися уроки праці, а у 5 – 7 класах – практичні заняття у майстернях і на навчально-дослідних ділянках, у 8 – 10 класах – трудові практикуми [101, с. 116]. Тобто, у школах більше уваги приділялося трудовому вихованню підростаючого покоління. У зв'язку з цими змінами у загальноосвітній школі відбулися зміни і у системі підготовки педагогічних кадрів. З урахуванням завдань політехнічної освіти учителів Міністерство вищої освіти СРСР затвердило нові навчальні плани, за якими з 1954 – 1955 навчального року мали працювати всі вищі педагогічні заклади України.

Проаналізувавши ці нові навчальні плани педвузів різних спеціальностей, професор В.К. Майборода дійшов висновку, «що більшість з них була перевантажена теоретичним матеріалом». Нерівномірно розподілявся час на вивчення окремих дисциплін, а історію і культурну спадщину України з навчальних планів було виключено. У підготовці фахівців переважала лекція [102, с. 116].

Особливо складними були завдання з переходу на нові навчальні плани та програми для викладачів Чернігівського педінституту, адже в той же час здійснювався перехід від учительського трьохрічного терміну навчання до чотирирічного. Студенти другого та третього курсів продовжували навчатися за попередніми навчальними планами та програмами, а лише перший курс мав перейти на нові плани і програмами педагогічних інститутів. Ось тому уже 26 листопада 1954 р. на вченій раді інституту було

заслухано інформацію завідувачів кафедр педагогіки і психології доцента І.П. Львова та мови і літератури старшого викладача П.Г. Мінеєва про перебудову роботи кафедр у зв'язку з реорганізацією інституту та переходом на нові навчальні плани.

У результаті обговорення вчена рада визначила ряд суттєвих недоліків в роботі обох кафедр. Ще не був налагоджений зв'язок зі школами членами обох кафедр та не була спланована їх подальша взаємодія. Був відсутній систематичний контроль за самостійною роботою студентів, тому кафедральні навчальні кабінети не використовувалися ними. Указувалося на необхідність посилення лекторської роботи викладачами кафедр в установах та організаціях міста та на активізації наукової роботи викладачів. Разом з тим вчена рада вирішила за необхідне покращити контроль за самостійною роботою студентів особливо у період підготовки до зимової екзаменаційної сесії. Було вирішено остаточно визначитися у питанні про базову школу інституту та встановити тісні зв'язки з її педагогічним колективом, запланувати подальшу взаємодію у покращенні успішності та дисципліни учнів. Рекомендувалося активізувати роботу студентських наукових гуртків, а всім викладачам інституту визначити чіткі плани наукової роботи та терміни її виконання. Пропонувалося на всіх кафедрах інституту обговорити питання про перебудову їх роботи у зв'язку з підвищенням її якості [103, арк. 15].

15 січня 1955 р. в роботі вченої ради педагогічного інституту взяв участь заступник міністра освіти УРСР О.М. Русько. Визначаючи завдання подальшої роботи педколективу заступник міністра освіти вказав на низку недоліків, які потребували негайного виправлення. Особливої уваги заслуговувала перебудова викладачів з організації навчальної роботи – ведення лекцій і семінарських занять. Виступаючи на вченій раді говорили про покращення викладацької роботи та про те, як викладачі працюють над оволодінням методикою роботи у вищій школі. Представник міністерства вважав, що слабким місцем у роботі педагогічних навчальних закладів є те, що студенти-математики не завжди можуть вирішити шкільні задачі, фізики не знають шкільних лабораторних приладів, а інші студенти – не знають підручників середньої школи.

На думку О.М. Русько, педагогічна практика у ВНЗ організована формально. Першим показником такої її оцінки є те, що 99% студентів отримують відмінні оцінки. Педагогічною практикою у переважній більшості керують викладачі, яким не вистачає навчального навантаження, але які не працювали в школі і не знають її. Більш кваліфіковані викладачі ухиляються від керівництва педпрактикою. У подальшому подібна організація практики студентів має бути змінена.

Гостро постало також питання щодо базової школи, у якій, як у навчальній лабораторії мали працювати викладачі й студенти інституту. Але чомусь виш, на думку виступаючого, обрав школу «найгіршу по місту» за навчальними досягненнями і дисципліною. Заступник міністра розумів, щоб стала ця школа «зразковою» потрібно багато часу для комплектування педагогічного колективу кращими учителями міста та для перебудови в ній всієї системи навчально-виховної роботи. Було виголошено побажання, щоб мова викладання в інституті була українською, але чомусь й на засіданні ради «всі виступаючі говорили російською». Значна частина зауважень заступника міністра увійшла до ухвали засідання вченої ради інституту [104, арк. 29-30].

Перед педагогічним колективом інституту були поставлені завдання: підвищити науково-теоретичний і методичний рівень лекційних, семінарських і практичних занять, надавати студентам допомогу у засвоєнні навчального матеріалу, організувати систематичний контроль за самостійною їх роботою; посиливши зв'язок кафедр зі школами, приділити максимальну увагу професійній і політехнічній підготовці майбутніх учителів; забезпечити систематичну роботу студентських гуртків та широко розгорнути наукову роботу викладачів, забезпечити видання в 1955 р. наукових записок інституту [105, арк. 31].

Аналізуючи протоколи засідань вчених рад та нарад викладачів інституту за 1955 р. можна зробити висновок, що завдання, поставлені на початку року перед викладачами інституту успішно виконувалися. Кожного засідання розглядалися актуальні питання щодо покращення навчально-виховного процесу, звіту кафедр та окремих викладачів за свою роботу. Крім того, інститут був під постійним контролем з боку Міністерства освіти УРСР.

Начальник управління підготовки педагогічних кадрів Ф.В. Усенко разом із своїми колегами перевірів роботу кафедр та викладачів і 13 травня 1955 р. провів нараду всього педагогічного колективу інституту. Хоч основним питанням перевірки була політико-виховна робота серед студентів, але обговорення стосувалася всієї навчально-виховної роботи викладачів.

У своєму виступі Ф.В. Усенко зосередив увагу на аналізі якості лекцій і практичних занять. На основі стенограми проаналізував лекцію з стародавньої літератури на першому курсі. Головним його зауваженням було те, що викладачка, що проводила лекцію давала характеристики окремих програмових творів, а основну увагу зосередила на творах відсутніх у навчальній програмі. У ході обговорення заняття виступаючі правильно вказали на недоліки, але йому не сподобалася оцінка цього заняття, дана членами кафедри, які вважали, що «лекція відповідає вузівським вимогам».

Обурливим він назвав той факт, що застенографована лекція на кафедрі основ марксизму-ленінізму ще у листопаді обговорена через півроку. Звинуватив він у «безвідповідальному, недбалому відношенні до своїх прямих обов'язків» завідувача цієї кафедри. До травня на кафедрі залишалось кілька стенограм лекцій, які не було прорецензовано та обговорено на засіданні кафедри.

Сам Ф.В. Усенко відвідав семінарське заняття Н.Я. Марценюк, яке за його оцінкою «пройшло добре, при достатній активності студентів». Проте, даючи позитивну оцінку організації заняття, перевіряючий зробив зауваження викладачці щодо виставлених оцінок студентам, які, на його думку, у деяких з них були дещо завищеними [106, арк. 56].

Підсумовуючи організацію навчальної роботи у педінституті виступаючий назвав окремих викладачів, які спізнюються на лекції та несвоєчасно проводять консультації студентам, а деякі з них не мали авторитету у студентів.

Виступаючий також зупинився на ролі комсомольської організації у вихованні студентів. Відвідавши комсомольські збори фізико-математичного факультету, він констатував, що студенти-комсомольці «обговорюють злободенні питання навчання і виховання». На них виступили 19 учасників, які «викривали неправильну поведінку та недоліки у навчанні власні та своїх товаришів».

На основі власних спостережень представник Міністерства освіти визначив недоліки проведення політзанять в інституті. Він не погоджувався з тим, що тематика цих занять здебільшого стосувалася міжнародних подій. Так, у вересні місяці всі чотири заняття було присвячено даній тематиці і як наслідок розгляд цих питань перетворюється у з'ясування 15-ї глави з курсу «Історія КПРС». Ось тому він вважав за потрібне розглядати частіше актуальні питання розвитку країни й пов'язувати з життям студентства [107, арк. 57].

На зборах викладачів виступив також директор педагогічного інституту В.М. Костарчук, який вважав, що у ідейному вихованні студентів є певні досягнення. Так, у квітні було проведено студентську наукову конференцію, у роботі якої взяла участь «більша частина студентів». Значну виховну роботу серед молоді вели викладачі кафедр математики і фізики. Кафедра математики організувала й провела обласну математичну олімпіаду та інститутський математичний турнір. Викладачі кафедри фізики разом із студентами протягом навчального року проводили у школах міста гурткову роботу.

Крім певних досягнень, директор інституту вказав на необхідність виправлення недоліків у цій роботі. В організації політзанять варто більше уваги звертати на виховання у студентів культури поведінки, увічливості, поваги. Більше уваги звертати на обговорення матеріалів молодіжних та освітянських газет. Політінформації мають стати невід'ємною частиною політзанять [108, арк. 61].

Отже, протягом першого навчального року роботи педагогічного інституту, як директором інституту так і працівниками Міністерства освіти УРСР було зосереджено значну увагу на перебудові всієї навчально-виховної роботи, що відповідала б вимогам вищої школи.

На основі аналізу архівних матеріалів можна сказати, що процес становлення системи навчально-виховної роботи вищої школи проходив у Чернігівському педагогічному інституті протягом першого десятиліття його існування. Саме з 1954 – 1955 до 1964 – 1965 навчальних років в інституті працювали всього два факультети – фізико-математичний та мовно-літературний до 1957 р., а потім

після його закриття розпочав роботу факультет підготовки учителів початкових класів. За цей час відбулось значне зростання кількості штатних викладачів від 33 до 98 осіб. Також покращився якісний стан викладацького складу. Якщо у 1954 р. всього 6 викладачів мали кандидатські ступені, а вже у 1965 р. – була 21 особа. Зросла кількість кафедр з 6 до 11, які могли повною мірою забезпечували навчально-виховний процес.

У річних звітах за перше десятиліття роботи педагогічного інституту в розділі «Організація навчального процесу» майже кожного року значилося, що «інститут працював над перебудовою навчального процесу, над наближенням його до практики й потреб школи» [109, арк. 12].

На кожному факультеті в плані організації навчальної діяльності були визначені свої завдання. Так, на фізико-математичному факультеті працювали над піднесенням рівня підготовки висококваліфікованих спеціалістів, а особлива увага була звернута на професійну підготовку майбутніх учителів. З цією метою курси лекцій викладачів факультету намагались супроводжувати «демонстративним експериментом», використанням навчального кіно та інших технічних засобів навчання.

З метою покращення політехнічної підготовки кожен із студентів, що навчався на факультеті за час навчання отримував посвідчення кіно демонстратора, права на управління трактора і автомобіля, певний розряд із токарної чи слюсарної справи. Окрім того, усі студенти набували умінь та навичок з фото справи та електро- та радіотехніки. Переважна більшість студентів старших курсів фізмату керували в школах міста різними технічними та математичними гуртками, працювали на станції юних техніків [110, арк. 61].

Характерною особливістю прийому на навчання студентів наприкінці

50-х років ХХ ст. було надання переваг виробничникам, тобто тим молодим людям, які після завершення навчання в середній школі протягом двох, а то й більше років працювали на фабриках, заводах, колгоспах чи радгоспах. Причому саме виробничники, отримуючи перевагу при вступі до інституту, складали більшість контингенту студентів. Так, у 1959 р. на фізико-математичний

факультет вступило 70% виробників, а факультет педагогіки і методики початкової освіти – 74% [111, арк. 112, 114].



*Лабораторне заняття з фізики*

Проте не є таємницею, що саме у цих студентів виникали певні проблеми пов'язані з тим, що за час роботи на виробництві вони забували окремі положення з основних навчальних дисциплін. Тому особливо на першому курсі у таких студентів виникали проблеми із засвоєнням навчального матеріалу. Ось тому для допомоги таким студентам на фізматі протягом першого та другого семестрів за окремим графіком організовувались додаткові заняття. На факультеті педагогіки і методики початкової освіти додаткові заняття організовували протягом перших трьох місяців навчання, а потім – за необхідністю.

Проблеми іншого плану в організації навчально-виховної роботи були на факультеті підготовки учителів початкових класів. Переведений у 1957 р. з Київського педагогічного інституту ім. О.М. Горького другий курс цього факультету та набраний перший курс уже у Чернігові започаткували у педінституті новий факультет, який з 1959 – 1960 навчального року стали називати педагогіки і методики початкової освіти. Викладачам, які працювали на ньому, довелося випробувати перші не досить досконалі навчальні плани та програми навчальних дисциплін, які проходили опробування також у Вінницькому, Бердичівському, Ізмаїльському та Глухівському педінститутах, де вперше в Україні діяли подібні факультети.

Доводилося долати низку проблем, які були пов'язані з відбором кваліфікованих кадрів з методик навчання музики, співів, малювання і початкового навчання, адже таких спеціалістів не готувала жодна вища школа. Були відсутні підручники та навчальні посібники для студентів цього факультету, а також не вистачало музичних інструментів та іншого обладнання.

З метою вивчення передового педагогічного досвіду учителів початкових класів було встановлено тісний зв'язок з школами міста. Учителі шкіл ділилися своїм практичним досвідом із студентами факультету. Цікавими й повчальними були доповіді серед студентів директора середньої школи № 9 м. Чернігова П.П. Овдака – «З досвіду виховання свідомої дисципліни у школі», заслуженої учительки УРСР О.В. Карташової – «Виховання колективізму у дітей», заступника директора середньої школи №1 м. Чернігова В.Ф. Нюнька про специфіку і методику роботи у початкових класах та інші. Для учителів початкових класів м. Чернігова викладачами факультету спільно з обласним інститутом удосконалення кваліфікації учителів організували постійно діючий семінар, на якому обмінювались досвідом роботи з організації навчальної діяльності школярів. Постійними доповідачами на ньому були викладачі факультету [112, арк. 40].

Тривалий контакт викладачів з учителями шкіл дав можливість знайти новий підхід в організації безвідривної педагогічної практики студентів. Уже починаючи з першого курсу, усі студенти розподілялися по школах і прикріплювалися по 1 – 2 особи до класу, в якому вони працювали як піонервожаті, керівники гуртків, а потім ставали помічниками учителів [113, арк. 40].

Проаналізувавши на факультеті хід безвідривної педпрактики з 1959 – 1960 навчального року було внесено деякі корективи в її організацію. У зв'язку з тим, що першокурсники не мали необхідних педагогічних знань, а також практичних навичок, було змінено час початку цієї педпрактики – другий курс четвертий семестр, і продовжувалася вона у п'ятому семестрі третього курсу. Для проведення запланованих заходів у школі для кожної групи студентів виділявся один день на тиждень. Окрім того, цього ж дня планувалось проведення лабораторних занять з методик різних навчальних дисциплін, шкільної гігієни, психології або методики



виховної роботи. Проте і такий підхід у організації безвідривної педпрактики був не ідеальним. Виникали труднощі у проведенні лабораторних занять на третьому курсі, де вивчалася значна кількість методик навчальних предметів, які були у I – IV класах. Різні викладачі навчали студентів окремих методик, і тому було складно скласти графік проведення цих лабораторних занять, а також консультацій. Разом з тим потрібно було підлаштуватися також і під шкільний розклад [114, арк. 116].

На фізико-математичному факультеті з кінця 50-х і до початку 60-х років навчально-виховна практика студентів четвертого курсу проходила протягом навчального року, коли студенти працювали на робочих місцях учителів. Саме такий спосіб проведення педпрактики давав змогу студентам-практикантам заповнювати вакантні місця учителів і за свою роботу отримувати заробітну плату. Студентів четвертого курсу Чернігівського педінституту направляли до різних районів Чернігівської, Київської та Сумської областей. Такий тривалий термін практики давав можливість відчувати відповідальність кожного студента за якісне виконання поставлених завдань, перевірити власні можливості та з'ясувати слабкі місця у теоретичній і методичній підготовці, а разом з тим і набути першого досвіду учительської роботи.

Проте річний термін педпрактики на четвертому курсі фізмату на прохання Міністерства освіти УРСР довелось проводити і в 1964 – 1965 навчальному році. Саме таким чином доводилося вирішувати проблему дефіциту учителів математики і фізики в різних областях України.

Інститутські методисти аналізували результати педпрактики, та визначали досягнення й прорахунки у своїй роботі. Типовим недоліком у організації тривалої педпрактики було те, що студентів-практикантів директори шкіл довантажували годинами поза профілем їх навчання. Доводилося їм вести уроки географії, історії, фізвиховання та інших дисциплін з яких у студентів не було методичних знань в організації навчання. Більшість студентів та методистів відзначали проблеми в організації навчального процесу на початку педпрактики, коли в них не було досвіду в проведенні уроків. Окрім того у окремих невеликих школах не було досвідчених учителів-порадників, тому що всі учителі були майже одного віку й не мали досвіду роботи в школі [115, арк. 113].

Виникали також проблеми у викладачів інституту з відвідуванням віддалених шкіл та наданням методичної допомоги студентам. Здебільшого консультування таких студентів відбувалося у канікулярний час, коли організовувалася методична допомога цим студентам.



*Ранкова зарядка студентів інституту*

З 1960 – 1961 навчального року перший та другий курс фізико-математичного факультету педагогічну практику проводили за новими навчальними планами й програмами, а інші курси продовжували навчатись за старими. Нововведення у організації педпрактики було в тому, що безвідривна педпрактика розпочиналась з першого курсу у позашкільних дитячих установах, в обласній станції юних техніків та у палаці піонерів. Саме у цих дитячих установах студенти протягом першого семестру один раз на тиждень набували певних навичок організації дитячої технічної творчості. З наступного семестру їх направляли до шкіл м. Чернігова, де вони керували авіа, судно та автомобельними гуртками. Крім того під керівництвом викладачів психології вели спостереження, вивчали учнів закріплених за ними класів, допомагали учителям математики та фізики, а також класним керівникам в організації навчально-виховної роботи.

На другому курсі для безвідривної педпрактики виділявся один вільний від занять день, що давало змогу студентам проводити в школі виховну роботу і брати участь в організації уроків фізики і

математики в ролі помічників учителя. У ці ж дні у студентів проходили в школі практичні чи лабораторні заняття з педагогіки. До своїх індивідуальних планів роботи студенти другого курсу також включали – роботу з невстигаючими учнями, виготовлення наочних посібників, керівництво гуртком, проведення екскурсій, культпоходів та інше [116, арк. 74-75].

За новим навчальним планом 1961 р. на третьому курсі безвідривна педпрактика поєднувалася із вивченням окремих методик навчання математики чи фізики й проведенням практичних чи лабораторних занять в шкільних умовах. На четвертому курсі був скорочений термін практики до однієї чверті, коли першого тижня студенти знайомились із школою та закріпленим класом, складали індивідуальні плани та графіки проведення уроків. Протягом другого тижня проводили пробні уроки: по 3 – з математики та 2 – з фізики. Наступні чотири тижні студенти проводили у закріплених класах усі уроки математики й фізики та виконували роль класного керівника. Крім того для практикантів організовувалися показові уроки досвідченими учителями шкіл.

На п'ятому курсі фізмату педпрактика проходила у кращих сільських середніх школах області, школах інтернатах, вечірніх школах та школах сільської молоді протягом першої навчальної чверті. У школи студенти мали з'явитись 23 – 24 серпня для участі у районних нарадах учителів. Окремих п'ятикурсників направляли на вакантні посади учителів до восьмирічних шкіл [117, арк. 76,78].

З 1961 – 1962 навчального року п'ятий курс фізмату проходив педпрактику за новим навчальним планом на робочих місцях учителів протягом першого півріччя. Більшість студентів, які працювали у віддалених селах Чернігівської та Київської областей мали навантаження по 20 – 25 годин на тиждень. Для підбиття підсумків педагогічної практики в інституті організовувалася триденна методична конференція, на якій брали участь викладачі-методисти інституту, студенти, учителі шкіл області [118, арк. 149].

Отже, з прийняттям нових навчальних планів для педагогічних вузів у 1961 р. значну увагу було приділено організації всіх видів педпрактики. Для проведення безвідривної виховної практики студенти з II до IV семестру один день на тиждень працювали у школах, виконуючи обов'язки піонервожатога, помічника класного

керівника, або керівника предметного гуртка. Важливо, що теоретичні заняття з психолого-педагогічних дисциплін пов'язувалися з проведенням практичних занять та виконанням конкретних завдань у школах під час безвідривної педпрактики. Навчально-виховну шеститижневу педпрактику студенти проходили наперед випускних курсах, а випускники – семестрову педагогічну практику на робочих місцях учителів або в школах сільської місцевості.

На фізико-математичному факультеті студенти також проходили виробничу практику. Трьохкурсники не лише знайомилися з виробничими процесами, а й самі працювали на робочих місцях слюсаря, токаря, фрезерувальника, формувальника. Після проходження практики студенти склали екзамен на присвоєння кваліфікаційного розряду, а екзаменаційна комісія ухвалювала рішення й видавала посвідчення [119, арк. 161].

П'ятикурсники відділу математики проходили виробничу практику протягом двох тижнів у обчислювальній лабораторії Київського педагогічного інституту імені О.М. Горького. Студенти не лише знайомилися з роботою обчислювальних машин, а й самі вчилися виконувати обчислювальні операції [120, арк. 120].

Отже, за перше десятиліття роботи педагогічного інституту керівництву закладу та педагогічному колективу довелося провести значну роботу з вивчення і використання на практиці методики організації навчального процесу вищої школи та проведення всіх видів практик.

На першому етапі становлення вузівської системи навчального процесу у Чернігівському педінституті важливе значення мало формування системи контролю за роботою викладачів. Ця система складалася із контрольних заходів, здійснюваних директором та його заступником, а з 1961 р. – ректором та проректором з навчально-наукової роботи інституту, деканів та завідувачів кафедр. Здебільшого цей вид контролю відбувався шляхом відвідування та аналізу занять.

На основі аналізу архівних матеріалів встановлено, що кількісні параметри показників контрольних заходів у звітах про роботу інституту стали систематично подаватись у таблиці «Зведена відомість про контроль педпроцесу і стан навчально-методичної

роботи» з початку 60-тих років. З них видно, що кожного навчального року ректор відвідував та аналізував від 30 до 40 навчальних занять викладачів різних кафедр. У проректора з навчально-наукової роботи проконтрольованих занять було від 60 до 70, причому, у тих кафедрах, які перевірялися до засідань вченої ради проректор відвідував заняття майже всіх викладачів.

Декани, в залежності від завдань контролю, мали різну кількість проконтрольованих занять. Так, на фізико-математичному факультеті, де вже працював більш кваліфікований склад викладачів кількість відвіданих занять протягом року становила до 30. А от на факультеті педагогіки і методики початкової освіти, де відбувалося становлення стабільного викладацького складу кафедр, була потреба у декана частіше контролювати та надавати методичну допомогу молодим викладачам. Ось тому протягом року кількість проконтрольованих занять від 70 до 80 [121, арк. 205].



*Заняття з математики на фізико-математичному факультеті*

Система контролю за якістю проведених лекцій і практичних занять на кафедрах інституту здійснювалася їх завідувачами. Ще на початку навчального року кожен завідувач планував кількість занять для контролю навчального процесу. Ця кількість годин була різною на існуючих кафедрах. Так, на кафедрі фізики у 1958 – 1959 навчальному році її завідувач М.Ф. Максимов відвідав всього 8 занять членів кафедри, за що мав зауваження від керівництва інституту. Інший завідувач тієї ж кафедри Г.Ю. Ілляшенко у 1961 –

1962 навчальному році запланував і відвідав 80 навчальних занять у 8 членів кафедри, тобто по 10 занять на кожного [122, арк. 47, 205].

Аналіз чисельних показників відвіданих занять вказує на те, що завідувачі кафедр планували кількість контрольних відвідувань занять від чисельності членів кафедри, з розрахунку по 1 – 2 заняття на кожного викладача. Ось тому річна кількість таких занять становила від 20 до 30 занять. Здебільшого досвідчені завідувачі розуміли, що якість контролю залежить не від кількості відвіданих занять, а від якості їх аналізу та методичних порад своїм колегам й контролю за виправленням раніше зроблених зауважень. Разом з тим не всі кафедри інституту були достатньою мірою укомплектовані кваліфікованими кадрами. У середині 60-х років жодного кандидата наук не було на кафедрі загальнотехнічних дисциплін, у секціях фізвиховання та музики і співів. Саме такі підрозділи інституту були під постійним контролем керівництва інституту.

Характерною особливістю роботи кафедр був розгляд питань про якість викладання окремих кафедральних дисциплін на засіданнях кафедри. Це давало змогу покращити якість взаємовідвідування занять, адже такий підхід вимагав від членів кафедри не лише побачити, а й оцінити навчальну діяльність свого колеги. Причому на вченій раді інституту, ще в 1958 – 1959 навчальному році було ухвалено рішення, що кожен викладач протягом 1 місяця має відвідати не менше 2 занять своїх колег. Здебільшого рішення і в наступні роки виконувалось викладачами кафедр. Проте з роками цей контрольний захід носив формальний характер.

Отже, за час першого десятиліття роботи Чернігівського педагогічного інституту відбулось становлення системи контролю за здійсненням навчальної роботи у виші. Разом з тим за цей час відбувся перехід всієї системи навчальної роботи на стандарти вищих навчальних закладів.

Наступний етап пов'язаний із змінами в організації навчального процесу педагогічного інституту, коли відбувалось розширення кількості факультетів і створення на кожному з них необхідних умов підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів. Цей період охоплює час від започаткування з 1 вересня 1965 р.



факультету англійської мови і до утворення незалежної держави України у серпні 1991 р.

На 1965 – 1966 навчальний рік одним з найбільших факультетів у інституті був фізико-математичний, на якому навчалося «більше 560 студентів стаціонарного відділення та 700 – на заочному відділенні». Факультет готував фахівців із трьох спеціальностей: «математика», «фізика і електротехніка» та «фізика і технічна механіка». Матеріально-технічна база факультету з добре обладнаними лабораторіями, кабінетами й майстернями давала можливість успішно організовувати навчальний процес. Чотири факультетські кафедри, де працювало 10 викладачів, які мали науковий ступінь кандидата фізико-математичних наук і значний досвід підготовки педагогічних кадрів. Окрім того, факультетські кафедри (математики, елементарної математики і методики математики, фізики та фізики і загальнотехнічних дисциплін) стали осередками методичної роботи в області та в напрямку підвищення кваліфікації учителів математики і фізики [123, арк. 55-56].

Викладачі фізмат факультету особливу увагу звертали на професійну спрямованість навчальних занять. Добирали такі задачі і вправи, які були пов'язані з основними розділами шкільної навчальної програми. На семінарських та практичних заняттях формували у студентів уміння пояснювати навчальний матеріал стисло, логічно, обґрунтовано та аргументовано. Викладачі навчали студентів як домагатися від учнів чітких, правильно сформованих відповідей, як здійснювати активізацію процесу навчання, як робити записи на дошці та іншого.

Факультет педагогіки і методики початкового навчання, який у Чернігівському педагогічному інституті існував з 1 вересня 1957 р. також набув досвіду підготовки учителів. До середини 60-х років на факультеті було підготовлено «більше тисячі учителів початкових класів з вищою освітою». На факультеті була створена необхідна навчально-матеріальна база та була вироблена певна система підготовки учителів цього профілю. Факультет мав три кафедри: педагогіки і методики початкового навчання, мови і літератури, музики і співів. На них працювало 5 викладачів з науковими ступенями. Більшість викладачів цих кафедр не мали наукових ступенів, проте були досвідченими, висококваліфікованими

працівниками, які добре знали школу й володіли методикою роботи у вищій школі [124, арк. 85].



*Державний екзамен на факультеті педагогіки і методики початкового навчання*

З 1 вересня 1965 р. в педінституті було створено кафедру іноземної мови, а також проведено набір студентів за новою спеціальністю «англійська мова». Адміністративно студенти підпорядковувалися деканату факультету педагогіки та методики початкового навчання, а у річних звітах про роботу педінституту вже з 1965 – 1966 навчального року вказували як про окремий факультет іноземних мов. Як сказано у звіті, «перший рік роботи цього факультету був досить напруженим». Необхідно було вирішити питання пов'язані із створенням навчальної база, підбором викладачів та налагодженням навчального процесу. Протягом року було створено два кабінети з іноземної мови, які були устатковані сучасною на той час звукотехнікою, індивідуальними кабiнами для самостійної роботи студентів, придбано значну кількість звукових записів англійською мовою та друкованої літератури. Новостворена кафедра іноземної мови налічувала 15 викладачів, здебільшого випускників дворічних педагогічних курсів у м. Києві. Всі викладачі вже склали екзамени кандидатського мінімуму, 7 з них склали по 1 екзамену, 4 – склали 2 екзамени, 3 – готуються скласти третій екзамен [125, арк. 101].





*Зустріч студентів та викладачів інституту з письменником О.Гончаром*

Для задоволення потреб шкіл у дипломованих спеціалістах з фізвиховання наказом Міністерства освіти УРСР за № 184 від 12 липня 1966 р. у Чернігівському педінституті з 1 вересня було відкрито факультет фізвиховання. На цьому факультеті працювала кафедра фізвиховання. Протягом першого навчального року у роботі викладачів факультету виникли значні проблеми пов'язані з організацією навчального процесу. Відсутнім був постійно діючий медичний пункт, також державні програми з багатьох видів спорту, лижна база була на стадії створення, на навчальних заняттях майже не використовувалися технічні засоби навчання [126, арк. 51].

Отже, у середині 60-х років із започаткуванням у педінституті двох нових факультетів в організації навчального процесу виникли проблеми традиційні для новостворених структурних підрозділів. Потрібно було створити необхідну навчально-матеріальну базу, провести підбір кваліфікованого викладацького складу, забезпечити викладачів та студентів необхідною навчально-методичною літературою.

На основі аналізу річних звітів можна визначити особливості організації навчального процесу на факультетах. Так на фізико-математичному факультеті головною проблемою з підготовки учителів математики була слабка математична підготовка значної частини випускників середніх шкіл. Аналіз результатів

екзаменаційних сесій показує, що успішність студентів з дисциплін елементарної математики є не високою. Студенти протягом трьох років навчання розширюють знання з арифметики, геометрії, алгебри і тригонометрії, і з цих дисциплін складали лише один екзамен. Проте викладачі кафедри вищої математики вважали, що основним недоліком в теоретичній і практичній підготовці з вищої математики були неглибокі знання студентів з курсу елементарної математики, недостатнє розуміння окремих тем: рівняння, площі, об'єми та інших [127, арк. 15].

Аналізуючи результати літніх заліково-екзаменаційних сесій, ми приходимо до висновку, що вони були самими низькими в інституті. Так, у 1966 р. успішність студентів фізико-математичного факультету становила 83,5%, у 1967 р. – 86,4%, у 1968 р. – 87,3%, а на факультеті педагогіки і методики початкової освіти успішність студентів була у 1967 р. – 95%, а на двох курсах факультету англійської мови – 96%. Навіть з поділом факультету на математичний і фізичний факультети загальна успішність студентів на них залишалась невисокою. Так на літній сесії 1970 р. успішність студентів математичного факультету становила 90%, а фізичного – 87,2%. Близькою до цих показників була успішність студентів факультету фізвиховання, яка становила також 87,2% [128, арк. 131- 138].

У 70-ті роки загальна успішність студентів усіх факультетів зростала і на 1981 р. вона становила по інституту 94,5%. [129, арк. 27]. Такий прогрес в успішності студентів періоду середини 60-х – початку 80-х років можна пояснити низкою причин. По-перше, на факультетах з найбільш низькими показниками успішності студентів ректоратом інституту було звернуто увагу викладачів на більш якісний відбір випускників шкіл. По-друге, на факультетах значну увагу приділяли акліматизації першокурсників, шляхом проведення додаткових занять з окремих предметів. По-третє, для допомоги студентам у оволодінні навиками самостійної роботи з підготовки семінарських та практичних занять, а також для формування умінь ведення елементарних наукових досліджень були введені до наукових планів окремі спецкурси. Не останню роль у цьому процесі відіграло зміцнення навчальної бази середніх шкіл та покращення всієї системи навчально-виховної роботи в школах. Запроваджені заходи дали бажані результати.

Аналіз результатів літніх сесій дає можливість стверджувати, що із збільшенням кількості студентів у інституті збільшується кількість відсіву студентів, які мали академзаборгованість. Але цю тенденцію можна спостерігати лише у 60-ті – і до початку 70-х років. Так, на початок 1966 – 1967 навчального року навчалось 940 студентів, за період літньої сесії 1967 р. 754 студенти успішно склали екзамени й були переведені на наступні курси, 103 – мали академзаборгованість, 8 – було відраховано [130, арк. 122]. На початок 1970 – 1971 навчального року навчалось 1423 студенти, закінчили виш 247 осіб, на наступний курс переведено 1135 студентів, 179 студентів мали по одній і більше негативних оцінок, 17 – залишені на другий рік навчання, 19 – відраховано [131, арк. 96]. У наступні роки з 1971 і до 1975 відсів студентів за «неуспішність» стабілізувався і становив від 12 до 17 студентів кожного навчального року, або 0,8% - 1% від загальної кількості студентів. Проте кількість студентів, які з різних причин припиняли навчання була значно більшою. Так, у 1971 – 1972 навчальному році вибуло 117 студентів або 4%, з них 57 – денного відділення, 60 – заочного. Здебільшого це були студенти, які отримували академвідпустки. У 1974 – 1975 навчальному році кількість студентів, які припинили навчання становила 86 осіб, з них 50 – денної форми навчання і 36 – заочної [132, арк. 123].

У наступній п'ятирічці кількість студентів, які припиняли навчання з різних причин становила 131 особа в 1976 р., з них 46 студентів денної форми навчання і 85 – заочної, то у 1980 р. – 56 студентів (26 і 30). Але в попередні роки відсів становив 86 осіб (44 і 42), 94 особи (38 і 56), 97 (65 і 32) [133, арк. 59]. На денній формі навчання близько 30% студентів від загальної кількості відсіву з різних сімейних причин переводилися на заочну форму, а кількість студентів, які вибували через неуспішність стабілізувалася в межах попередньої п'ятирічки до 1% від загальної кількості студентів.

Особливого пожвавлення набувають зв'язки педагогічного інституту із школами м. Чернігова і області. У середині 60-х років було започатковано роботу комісії ради інституту по зв'язках із школами, яка координувала роботу кафедр з даного напрямку. У м. Чернігові всі учителі були охоплені навчанням в університеті педагогічних знань. Він мав 12 факультетів, де раз на місяць

проходили заняття з понад 700 учителями різних навчальних дисциплін шкіл міста. Заняття проводили провідні викладачі педагогічного інституту, а також науковці м. Києва. Подібні університети педагогічних знань було організовано викладачами інституту у Сосниці, де у 1969 р. був проведений перший випуск слухачів [134, арк. 86].



*Духовий оркестр педінституту*

Спільно в обласним відділом народної освіти та обласним інститутом удосконалення кваліфікації учителів викладачі факультету початкового навчання організували постійно діючий семінар учителів шкіл Куликівського району з питань експериментальної перевірки нових навчальних планів, програм і підручників для першого класу. Кожного місяця викладачі інституту проводили навчальні заняття з учителями району.

При педагогічному інституті працювали курси перепідготовки учителів математики і фізики. За період 1967 – 1969 років пройшли перепідготовку 500 учителів середніх шкіл області. За період з 1976 до 1980 років перепідготовку в педагогічному інституті пройшли 1363 учителі області, з них: 691 учитель математики, 312 учителів фізики та 360 учителів історії [135, арк. 30]. Окрім того, викладачі інституту брали участь у курсах підвищення кваліфікації, які проводив обласний інститут удосконалення кваліфікації учителів кожного року протягом літніх канікул.

Викладачі фізико-математичного факультету брали активну участь у підготовці і проведенні факультативних занять у школах міста Чернігова. Так, викладач В.М. Петров проводив заняття у СШ № 1, доцент В.С. Кролевець – у СШ № 20, старший викладач В.Н. Боровик – у СШ № 9, викладач Є.І. Антоненко – у СШ № 1. Значну увагу викладачі інституту приділяли організації учнівських гуртків. При кафедрі іноземних мов з 1967 р. розпочав свою роботу гурток для старшокласників з вивчення англійської мови. Викладачі кафедри музики допомагали учителям СШ № 9 та школи-інтернат в організації шкільних хорів та підготовки їх до міського огляду художньої самодіяльності [136, арк. 89, 92].

Доброю традицією стали виступи кращих учителів області серед студентів різних факультетів інституту в рамках програми «Трибуна передового досвіду». З доповідями виступали заслужені учителі Шелухіна, Лаврова, Острицька. Завідувачі малокомплектних шкіл з Козелецького району М.М. Боровик, М.С. Острицький, директори шкіл м. Чернігова І.В. Байдала, П.П. Овдак, О.П.Кашуба, учителі математики Ф.П. Хоменко – Андріївська СШ, Сімонтова – СШ № 1 [137, арк. 94]. З роками змінювалися доповідачі, але незмінною залишалась дружня атмосфера спілкування досвідчених педагогів з майбутнім поповненням учительських колективів.

Важливим напрямком педагогізації навчального процесу та підготовки майбутніх учителів до практичної навчальної діяльності була педагогічна практика. Її організацію постійно удосконалювали, як у загальнодержавному масштабі, так і у самих навчальних закладах. З прийняттям у 1970 – 1971 рр. нових навчальних планів змінилося ставлення до організації педагогічної практики. Початковим її етапом на всіх факультетах була безвідривна педпрактика, головним завданням якої було ознайомлення студентів з організацією навчально-виховного процесу в закладах освіти, а також виконання функцій вихователя, керівника гуртка, спортивної секції, помічника класного керівника. Здебільшого безвідривна педпрактика для студентів з чотирьохрічним терміном навчання мала проходити з II по VII семестри усіх факультетів без відриву від навчальних занять 2 години на тиждень, тривалістю 17 – 19 тижнів кожного семестру. Для отримання заліку студенти мали прозвітуватися за проведену роботу [138, с. 149].

У Чернігівському педінституті з 1971 – 1972 навчального року ввели виховну безвідривну педпрактику на III та IV курсах, тобто з 5 по 7 семестр, вважаючи за необхідне перші два роки навчання більше уваги приділяти теоретичним основам навчання. Для проведення цього виду практики на факультетах в розклади занять було визначено по одній парі протягом тижня. Але, як показала реальна дійсність, за розкладами факультетів складно було розрахувати графіки виховних заходів у понад десятку шкіл м. Чернігова. Так, на факультеті початкового навчання в розкладі була визначена третя пара вівторка для безвідривної практики, а навчальні заняття в початкових класах закінчувались до 12 год. 30 хв., і тому студенти не встигали своєчасно приїхати до віддалених 13, 14, 15, 19 середніх шкіл. Подібні неузгодження виникли і у студентів факультету фізвиховання, у яких у другій половині кожного дня проходили заняття з підвищення спортивної майстерності. Окрім того, значна частина студентів тривалий період проводили на різного роду змаганнях.

Суттєвим недоліком практики було те, що у школах на початку навчального року та другого півріччя по 2 – 3 тижні не було сталого розкладу, ще не затверджено плани виховної роботи і тому це був привід для студентів не з'являтися до школи. Разом з тим дирекції шкіл, класні керівники не приділяли належної уваги організації цієї практики, вважаючи, що це справа методистів інституту. Не завжди студенти сумлінно ставилися до виконання своїх обов'язків в ході практики. Так, у 1971 р. із 303 студентів інституту, які проходили практику, 26 протягом двох місяців не з'являлися до школи. Значна частина тих, які проходили практику намагалися лише допомагати класним керівникам в організації виховних заходів, підбирали літературу та матеріали до стендів, були присутніми на класних годинах, але самі навіть не пробували провести виховний захід [139, арк. 144 – 149].

В 70-х роках у педагогічних ВНЗ більше уваги було приділено теоретичній підготовці студентів і менше уваги звертали на професійну, практичну підготовку студентів. У зв'язку з тим, що було складно узгодити розклади занять в інституті і в цілому ряді шкіл міста безвідривну педпрактику стали виносити на поза навчальний час. На нашу думку, цей вид педагогічної практики у 70-ті роки став малопродуктивним. Після 36 годинного навчального



тижня студенти відвідували також факультативні заняття, гуртки художньої самодіяльності та спортивні секції. Тому тижневе навантаження студентів фактично становило більше 40 годин. Окрім того, вони мали виділити час для відвідання школи і проведення там виховних заходів. Студенти сприймали цей вид педпрактики, що існував поза розкладом, як не обов'язковий вид роботи. Контроль за її організацією здійснювали куратори груп, а консультативну допомогу надавали викладачі кафедр педагогіки і психології. Як правило, кураторами груп на кожному факультеті були фахівці не психолого-педагогічного профілю і лише поверхово орієнтувалися у формах і методах організації виховного впливу на учнів. Тому позитивні відгуки про роль безвідривної педпрактики можна знайти лише у звітах інституту, де відзначалося про нагородження кількох студентів-практикантів грошовими преміями та подяками. Щодо подібних оцінок в організації виховної практики з боку студентів та їх методистів нам не вдалося знайти.

Піонерська педпрактика проводилася у літній час здебільшого у піонерських таборах для «ознайомлення з методикою проведення різних форм виховної роботи». Перед її проведенням студенти вивчали 16 годинний практичний курс, а потім проходили 3-денний збір на базі піонерського табору «Супутник» та розподілялися на місця проведення практики. Так, за направленням інституту в 1978 р. 289 студентів проходили піонерську педпрактику у таборах Чернігівської та інших областей, 60 студентів працювали педагогами-вихователями на туристичних базах міст Києва, Одеси, Москви, Ленінграду, Волгограду, а 63 студенти – в дитячих кімнатах міліції [140, арк. 70, 94].

На завершальному етапі проходження піонерської практики студенти звітували про її результати та отримували заліки. Саме з цього виду практики ми знайшли найбільше позитивних її оцінок як від студентів, так і від керівників піонерських таборів про успішну роботу студентів. Окрім того, за організацію відпочинку дітей влітку 1974 р. Чернігівський державний педагогічний інститут імені Т.Г. Шевченка був нагороджений грамотою Міністерства освіти СРСР та ЦК ВЛКСМ та грошовою премією [141, арк. 54].

У 70-ті роки тривалість навчально-педагогічних практик наперед випускних та випускних курсах поступово зменшувалась і

становила в середньому 6 тижнів. Так у 1979 – 1980 навчальному році найменшою тривалістю педпрактики була на перед випускному III курсі на факультеті початкового навчання – 30 днів, або ж 4 тижні і 2 дні. Хоча варто зазначити, що на випускному IV курсі тривалість педпрактики на цьому факультеті була 7,5 тижнів, тобто найбільш тривалою.

Значно зменшили тривалість педпрактики на математичному факультеті. На перед випускному курсі вона тривала 5 тижнів, а на випускному – 6 тижнів, хоч останній вид практики у 50-60-х роках тривав до 1 року, або ж 1 семестр. На факультетах фізичному, історичному та фізвиховання обидві навчально-виховні педпрактики тривали по 6 тижнів [142, арк. 98, 100].

Аналіз результатів навчально-виховних педпрактик дає підстави сумніватися у об'єктивності оцінювання студентів. Так, на перед випускній педпрактиці на історичному та фізичному факультетах всі студенти отримали оцінки «5» і «4», причому на історичному факультеті з 96 студентів 83 – мали п'ятірки. Узагалі по всіх п'яти факультетах 518 студентів, які проходили педпрактику 311 отримали відмінні оцінки, 194 – добрі, що становить 97,5%, і лише 13 – отримали трійки. На випускних курсах відсоток тих, хто мав відмінні і добрі оцінки сягав 95%. З 455 студентів п'яти факультетів 330 мали п'ятірки, 102 – четвірки і 23 – трійки [143, арк. 98, 100].

Аналіз зауважень методистів щодо роботи практикантів підсилює наші сумніви в об'єктивності оцінювання студентів. Зауваження були такими. У частини студентів виникали проблеми у здійсненні індивідуального підходу до учнів у процесі навчання. Частина студентів математичного і фізичного факультетів мали проблеми з визначенням, а потім і з реалізацією виховних цілей уроків. Практиканти «избегают проблемных методов обучения». Під час складних ситуацій у студентів виникали проблеми з прийняттям рішень. Частина студентів неправильно обирали форми і методи проведення уроків та визначали їх завдання. Деякі студенти слабо орієнтуються у шкільних підручниках та «избегают использование технических средств обучения» [144, арк. 100, 101].

Саме такі зауваження були типовими для студентів-практикантів причому окремі з них були дуже суттєвими. Цікавим є у загальних інститутських звітах той факт, що автори їх



використовували інформацію викладачів інституту, не згадуючи про думку самих студентів. У звітах викладачів суттєвим недоліком є те, що не говорилося у них про кількість уроків відвіданих ними під час педпрактики, а здебільшого акцентувалася увага на відгуках учителів про роботу студентів та належний рівень їх підготовки. У звітах методистів дуже часто використовувався вираз «на думку учителів» і нібито власної точки зору у інститутських методистів не було. Виставлення оцінок студентам-практикантам не викладачами інституту, а учителями шкіл приводило до завищення їх результатів.

Аналізуючи результати педпрактик, методисти відзначали ряд недоліків у її організації. Так, на математичному факультеті навчальна програма з методики викладання математики неузгоджена з графіком проведення педпрактики. Студенти III курсу йдуть на практику у той час, коли значна частина тем з методики не вивчені. Лабораторні заняття з моделювання уроків проводяться після завершення педпрактики на четвертому курсі. На фізичному факультеті за навчальними планами спеціальностей «Фізика» та «Загальнотехнічні дисципліни і фізика» педагогічна практика проводиться у один і той же час, що затрудняє роботу методистів малочисельної кафедри фізики. Окрім того, на думку керівництва інституту завищення оцінювання студентів в ході педпрактики було наслідком того, що не всі групові керівники та методисти ставлять єдині вимоги до студентів, а також «відсутні чіткі критерії оцінок за проведені уроки та виховні заходи» [145, арк. 70, 94].

У подальшому відбувались певні позитивні зміни в організації педагогічних практик в інституті. На засіданні вченої ради інституту у січні 1976 р. вже не згадували про попередні проблеми в організації навчально-виховної педпрактики на математичному і фізичному факультетах. Також вказувалось про ряд заходів з підвищення ефективності цих практик: проведення науково-практичних конференцій на факультетах, призначення досвідчених керівників практик, запровадження спецкурсів і спецсемініарів наближених до потреб школи, кращий підбір сільських шкіл та учителів для проведення практики. Проте і в подальшому в інституті не позбавились недоліків в даному напрямку роботи. На

окремих кафедрах і в першу чергу на кафедрах фізики, загальнотехнічних дисциплін, педагогіки і психології та інших не приділялось належної уваги плануванню навантаження викладачів з педпрактики, не було сталого складу методистів, призначались керувати студентами викладачі, які не працювали в школі. Недостатній контроль за ходом педпрактики був з боку окремих завідувачів кафедр та деканів факультетів: фізичного та факультету початкового навчання, кафедри загальної історії та анатомії і фізіології людини. Потрібно було посилювати контроль за роботою методистів також з боку факультетських керівників практики [146, арк. 131].

З появою в інституті історичного факультету з'явився і новий вид практики – археологічної. Під керівництвом кандидата історичних наук, доцента Е.В. Яковенко вона проходила на базі Бортницької (Київська область) та Староруської (Хмельницька область) експедицій. Першокурсники істфаку в ході практики набували певних навичок із відбору та систематизації матеріалів розкопок. Після археологічних практик організовувались виставки знахідок, а також частина студентів узагальнювала матеріали досліджень у курсових роботах та у доповідях на наукових конференціях [147, арк. 84].

Виробничу практику студенти 5 курсу фізичного факультету з навчального курсу «Автомобілі, трактори і сільськогосподарські машини» проходили на авторемонтному заводі №2, об'єднанні «Укрсільгосптехніка» та Чернігівському районному об'єднанні «Сільгосптехніка». Студенти 3 курсу – на ремонтному заводі «Жовтневий молот», а студенти 4 курсу спеціальності «Фізика і електротехніка» – в електроцеху та цеху контрольно-вимірювальних приладів Чернігівського комбінату хімічного волокна. В ході практики студенти ознайомлювались із структурою виробництва і виробничими процесами, організовували екскурсії в цехи, де студенти не працювали. За кожним студентом було закріплене робоче місце. У «Маршрутній картці проходження практики» було визначено послідовність її проходження. Практиканти брали участь у ремонті автомобілів, тракторів, електродвигунів та інших виробничих процесах [148, арк. 86]. Проходження даного виду практики давало змогу студентам

фізичного факультету поєднати теоретичні знання, отримані в ході навчальних занять з практикою на виробництві.

Сформована система вузівського контролю ще у 50 – середині 60-х років досить добре діяла і в 70-х – поч.80-х років. Вона включала в себе: перевірку виконання графіків навчального процесу, періодичну інформація деканів на засіданнях ректорату про виконання навчальних планів, контрольні відвідування занять, обговорення тексту лекцій, проведення відкритих занять з послідуочим їх обговоренням, взаємовідвідування занять, звіти викладачів про виконання індивідуальних планів та інше.

Відповідно до навчальних планів на факультетах складали графіки навчального процесу, які визначали календарні терміни теоретичної і практичної підготовки, підсумкового контролю, виконання курсових та дипломних робіт, канікул. Наявність таких графіків значно полегшував контроль за виконанням навчальних планів з кожної дисципліни. Проте виконати повною мірою навчальні плани було можливо лише на випускних курсах, які не виїздили на сільгоспроботи. Студенти інших курсів протягом вересня традиційно допомагали сільгоспідприємствам в збиранні врожаю. Тому на підставі наказу Міністерства освіти УРСР «у зв'язку з довготривалим перебуванням студентів на сільгоспроботах зменшувалася кількість годин першого півріччя на 5% з усіх навчальних дисциплін, крім суспільних». Скорочувалася тривалість зимових канікул до одного тижня. Окремі теми виносились на самостійне опрацювання з наступною їх перевіркою на контрольних роботах чи колоквіумах. У розкладах занять з'являлися також і четверті пари [149, арк. 15, 17].

У графіках навчальної роботи не передбачалося відволікання студентів на сільськогосподарські роботи і тому кожного року доводилось вносити до них корективи. Перші семестри, у зв'язку із скороченням навчальної роботи на один місяць, було перевантажено навчальними заняттями, що негативно впливало на результати засвоєння навчального матеріалу студентами.

Контрольні відвідування навчальних занять викладачів інституту продовжували здійснювати керівники інституту, декани факультетів та завідувачі кафедр. Аналізуючи зведені відомості про контроль педагогічного процесу з початку 70-х і до початку 80-х

років, нами встановлено, що кількість відвіданих занять ректором та проректором з навчальної роботи, а також деканами факультетів була сталою і становила 30 – 40 занять кожного року. Кількісні показники відвіданих занять завідувачами кафедр за цей час змінилися. Так, на початку 70-х років 85% завідувачів кафедр відвідували за рік від 50 до 70 навчальних занять і лише очільники кафедр історії КПРС та мови і літератури відвідали відповідно 26 та 37 занять викладачів. Причому це були не найменші за чисельністю кафедри інституту, так кафедра мови і літератури була найчисельнішою, на ній працювало 18 викладачів, а на кафедрі історії КПРС – 15 викладачів [150, арк. 94-95].

Проте уже в 1973 – 1974 навчальному році ректорат визначив для завідувачів кафедр чисельні параметри контрольних відвідувань в межах 25 – 35 навчальних занять [151, арк. 105].

Про кількісні показники ми знаходимо інформацію в річних звітах роботи інституту, але в них відсутня інформація про якість і дієвість цього контролю. Проте певну оцінку внутрішнього контролю можна отримати з довідок про перевірку інституту.

Важливе значення для об'єктивної оцінки роботи Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка мала його фронтальна перевірка комісією Міністерства освіти УРСР, яку очолював В.К. Майборода. Перевірка проходила з 1 по 10 квітня 1981 р., а наприкінці квітня відбулась колегія Міністерства освіти, де було розглянуте питання «Про стан підготовки учительських кадрів у Чернігівському педагогічному інституті в світлі рішень XXVI з'їзду КПРС».

У рішенні колегії Міністерства освіти було в цілому позитивно оцінено організацію підготовки учительських кадрів та соціалістичного змагання у виші, належне забезпечення навчального процесу науково-педагогічними кадрами та їх наукової діяльності, зв'язки інституту із школами та інше. Але значне місце у рішенні займали недоліки в роботі навчального закладу. Так, рівень методичної роботи не повною мірою відповідав сучасним вимогам, недостатньо використовувалися технічні засоби навчання, окремі лекційні курси на кафедрах історії СРСР та УРСР, мови і літератури, математики та інших, вели асистенти, а в той же час доценти не завжди мали достатню кількість лекційного

навантаження. Кафедри суспільних і психолого-педагогічних дисциплін мало проводили спільних засідань з фаховими кафедрами, що не сприяло педагогізації викладання спеціальних дисциплін. Кафедри суспільних дисциплін не виконали наказу Мінвузу УРСР № 463 від 9 вересня 1974 р. про розробку лекційних курсів і зосередження їх у навчально-методичних кабінетах. Не виконано інструктивний лист Міністерства освіти СРСР щодо спецкурсів з психолого-педагогічних дисциплін, на які мало відводиться 30-35% годин виділених на курси за вибором. Ряд викладачів кафедр, зокрема й методичних, керували педпрактикою студентів, хоч не працювали жодного дня у школі.

Було виявлено значну розбіжність між результатами контрольних робіт і оцінками екзаменаційної сесії. Так, за результатами сесії з української мови на 4 курсі факультету початкового навчання успішність студентів була 100%, якість знань – 89%, а контрольні роботи написали – 29% на «незадовільно», 42% – на «задовільно», лише менше третини студентів підтвердили отримані оцінки під час сесії. Студенти математичного факультету виявили низький рівень знань з курсу шкільної математики. Комісія вказала на низку недоліків в роботі завідувачів кафедр, їх недостатній рівень вимогливості. Аналізи відвіданих ними занять здебільшого носили поверховий характер. Значна частина викладачів кафедр математики, психології, мови та літератури, педагогіки і методики початкового навчання не керувала підготовкою студентських наукових робіт [152, арк. 195].

Перелік недоліків в роботі, визначений комісією Міністерства освіти УРСР, указував на основні напрямки покращення діяльності ректорату, факультетів і кафедр інституту. Значні зусилля необхідно було докласти в посиленні навчально-методичного напрямку діяльності педагогічного інституту. Разом з тим ця перевірка показала, що не все гаразд було з якістю і дієвістю внутрішнього контролю.

Перевірка роботи Чернігівського державного педагогічного інституту комісією Міністерства освіти УРСР не була єдиною у 1981 р. У зв'язку з чисельними скаргами про недоліки в роботі, зловживання, хабарництво та аморальні вчинки окремих викладачів педінституту, які продовжували надходили до радянських,

партійних і правоохоронних органів призводить до того, що ЦК Компартії України у жовтні 1981 р. направив комісію для перевірки навчально-виховної роботи в інституті та перевірки цих скарг. Одночасово управління Комітету державної безпеки УРСР у Чернігівській області активізувало оперативно-слідчі дії у навчальному закладі. 14 грудня 1981 р. за матеріалами перевірки ЦК КПУ прийняв постанову «О серьёзных недостатках и упущениях в учебном и воспитательном процессе, злоупотреблениях, взяточничестве и поборах в Черниговском педагогическом институте». Лише після прийняття постанови ЦК КПУ 23 грудня 1981 р. на засіданні бюро Чернігівського обкому КПУ було розглянуте вище згадане питання. На ньому крім членів бюро було запрошено ректора інституту В.М. Костарчука, секретаря партійного комітету інституту М.М. Острянка, проректорів з навчальної роботи й заочної форми навчання та трьох викладачів – членів партії, які звинувачувалися у хабарництві та поборах.

Під час розгляду питання про серйозні недоліки в навчально-виховній роботі, хабарництво та порушеннях норм поведінки у Чернігівському педінституті розглядалося кілька документів. Це постанова з цього ж питання ЦК КПУ, також довідка підготовлена завідувачем відділу науки і навчальних закладів обкому Ю.І. Гірманом, та доповідна записка начальника управління КДБ у Чернігівській області А.Н. Диченка від 19 листопада 1981 р. й доповнення до неї від 30 листопада 1981 р.

Комісія ЦК Компартії України вказала, що виявлені «серьёзные недостатки и упущения в организации учебной и воспитательной работе». Не вказуючи прізвищ викладачів констатується, що окремі лекції у навчальному закладі проводяться на низькому професійному і теоретичному рівні. Зафіксовано багато пропусків занять студентами без поважних причин (15240 годин за минулий навчальний рік). Успішність студентів нижча ніж в середньому по педагогічних ВНЗ України.

За останні 5 років збільшилася плінність кадрів. Так, за цей час звільнилося 48 викладачів, зокрема 1 доктор наук та 12 кандидатів наук. За той же час прийнято на роботу 83 викладачі, з них лише 14 кандидатів наук. За конкурсом обираються викладачі (вказано 2

прізвища), які в минулому скомпрометували себе, виключалися із партії і на думку партійного керівництва області «не имеют морального права вести учебно-воспитательную работу со студентами». Окрім того, в інституті працювало 34 викладачі й співробітники, які були пов'язані родинними зв'язками, що негативно впливало на розвиток критики та самокритики [153, арк. 2].

Значного поширення в інституті набуло хабарництво, особливо на заочному відділенні. Нагativної практики набув збір коштів зі студентів для гарантування успішного складання заліків і екзаменів, для придбання цінних подарунків викладачам. На деяких факультетах напередодні державних екзаменів студенти здавали по 30 чи 40 рублів й збирали коштів до 3 тисяч рублів. Витрачалися вони на подарунки членам державних екзаменаційних комісій. Так, у червні 1980 р. на заочному відділенні факультету фізвиховання голові комісії подарували портативний телевізор вартістю 290 руб., а одному з професорів, членів цієї комісії – електронний наручний годинник вартістю 126 руб. Секретарю цієї ж державної екзаменаційної комісії «за организацию «сдачи» госэкзаменов по заранее известным студентам билетам вручено одно из подписных изданий стоимостью 900 руб.» [154, арк. 6].

Окремі студенти-заочники педфаку показали, що напередодні державних екзаменів у червні 1981 р. одна із завідувачок кафедри продала за 250 руб. двом групам студентів білети державних екзаменів з російської мови і літератури, за 120 руб. – білети з математики, за 60 руб. – з наукового комунізму. Ця ж завідувачка кафедри вимагала хабарів від підлеглих їй лаборанток, «тероризируя пока те не предоставляли ей какой-нибудь «подарок». За показаннями цих трьох лаборанток ця завідувачка «получила два отреза на платье, хрустальную вазу, искусственный мех» [155, арк. 12, 13].

У доповідній записці обласного управління КДБ мова йшла також про аморальну поведінку окремих викладачів-чоловіків, що «сожительствовавали» із своїми підопічними, а також студентками, причому деякі випадки їх аморальної поведінки було відомо в колективі.

Окремо відзначались викладачі, які на думку працівників КДБ, поширювали серед викладачів «пасквили на советскую действительность, допускали оскорбительные выпады в адрес

одного из руководителей ЦК КПСС и Советского государства». З ними були проведені профілактичні бесіди працівниками КДБ. Але разом з тим автори такої інформації підводили до висновку – чи можуть такі викладачі виховувати майбутніх учителів?

За провину одному з професорів вказувалася його робота учителем на окупованій фашистами території в роки війни. Згадувався також один із заступників деканів, який ще у 1977 р., навчаючись в аспірантурі Науково-дослідницького інституту педагогіки висловлював націоналістичні ідеї. З ним також працівниками управління КДБ м. Києва та Київської області велась профілактична робота. Саме таким чином працівники КДБ підводили також до іншого висновку – про непродуманий підбір викладацьких кадрів в інституті.

З матеріалів наданих управлінням КДБ у Чернігівській області можна зробити висновок, що основні звинувачення будуть спрямовані проти 5 викладачів і співробітників інституту за частиною 2, статті 168 Кримінального кодексу УРСР.

Бюро обкому партії, розглянувши це питання, вирішило, що за серйозні недоліки в роботі інституту, неприйняття своєчасних заходів з наведення порядку, некритичну оцінку становища справ у колективі ректору Чернігівського педагогічного інституту, члену КПРС Костарчуку В.М. оголосили сувору догану із занесенням до облікової картки, а разом з тим наголошувалося: «считать нецелесообразным его дальнейшее пребывание в должности ректора». Сувору догану із занесенням до облікової картки було оголошено секретарю парткому педінституту М.М. Острянку. Таке ж партійне стягнення отримав проректор заочного навчання, хоч він «заслуживает исключения из членов КПСС», але враховуючи, що він дав принципову оцінку допущеним недолікам і запевнив, що він прийме всі необхідні заходи до їх усунення. Проректора з навчальної роботи за прорахунки в роботі та «недостойное поведение в быту» виключили із членів партії та визнали «нецелесообразным его дальнейшее пребывание в должности проректора».

Були виключені з партії викладачі, поведінку яких розглядали на цьому засіданні, а також визнали, що неможливо в подальшому їх робота у виші. Адміністрації інституту рекомендувалося вирішити



питання щодо роботи в інституті викладачів, не членів КПРС, які допускали факти хабарництва і недостойної поведінки.

Партійні стягнення отримали також працівники обкому, міському та Деснянського райкому КПУ, які безпосередньо відповідали за роботу інституту. Обласному прокурору звернули увагу на допущений поверховий підхід, некваліфікований розгляд документів про порушення у Чернігівському педінституті, які розглядалися нею ще до перевірки комісією ЦК КПУ [156, арк. 81-83].

Незабарилася із відповідною реакцією і обласна прокуратура. Перше подання від неї надійшло до інституту 25 грудня 1981 р. Того ж дня ректором інституту В.М. Костарчуком було видано наказ, у якому йшлося про те, що три викладачі, «під час роботи на заочному відділенні брали подарунки, гроші за прийом екзаменів і заліків, вели себе аморально». Тому на підставі статті 41, пункту 3 Кодексу законів про працю УРСР цих осіб «за аморальний проступок, несумісний з продовженням даної роботи» було звільнено із займаних посад. Згоду на звільнення дав місцевий профспілковий комітет [157, арк. 200].

Наступне подання обласної прокуратури, яке стосувалося професора однієї з кафедр було надіслане уже у січні 1982 р., коли відбувалась зміна керівництва в інституті. Тому наказ нового ректора вийшов лише після передачі всіх документів та ознайомленням із поточними справами навчального закладу, а саме 19 березня 1982 р. У наказі мова йшла про те, що професор «К» «під час складання випускниками інституту державних екзаменів на заочному відділі взяв цінний подарунок від студентів». Знову, як і у попередньому випадку цього викладача за згодою місцевому було звільнено з роботи «за аморальний проступок, несумісний з продовженням даної роботи» [158, арк. 86].

18 березня 1982 р. до ректорату інституту надійшло ще одне подання обласної прокуратури про протиправні дії ще шести викладачів різних кафедр інституту. Як наслідок ректором було видано шість наказів, які стосувалися персонально кожного із суб'єктів подання. Цих викладачів звинувачували у неодноразовому отриманні «взятки от студентов за незаконное выставление зачетов и положительных оценок на экзаменах». У якості хабаря вони отримували від студентів-заочників гроші, продукти харчування,

спиртні напої на різні суми від 5 руб. (дві коробки цукерок) до 250 руб. отриманих одним з викладачів за вступ абітурієнта до вузу у 1976 р. Місцевий комітет профспілки дав згоду на звільнення з роботи цих викладачів, і всі вони були звільнені з часу видання наказу – 25 березня 1982 р. [159, арк. 100-105]. На початку квітня місяця, не дочекавшись закінчення семестру кілька викладачів звільнилися з роботи «за власним бажанням», а можливо за наполяганням правоохоронних органів. За нашими підрахунками таких було більше 20 осіб.

Наказом Міністерства освіти УРСР від 12 січня 1982 р. за № 21-к В.М. Костарчук був звільнений з посади ректора Чернігівського педагогічного інституту імені Т.Г.Шевченка, але він продовжував працювати в інституті. Із 12 січня 1982 р. до 31 серпня 2000 р. працював професором кафедри математичного аналізу [160, арк.16-17].

За час військової служби та трудової діяльності Віктор Миколайович був нагороджений:

- 1944 р. – орденом Червоної Зірки;
- 1945 р. – медаллю за перемогу над Німеччиною;
- 1961 р. – знаком «Відмінник народної освіти»;
- 1962 р. – орденом Трудового червоного прапора;
- 1966 р. – Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР;
- 1968 р. – Заслужений працівник культури УРСР;
- 1970 р. – ювілейною медаллю «За доблесну працю»;
- 1971 р. – орденом Трудового червоного прапора;
- 1975 р. – медаллю А.С. Макаренка;
- 1978 р. – медаллю Н.К. Крупської;
- 1978 р. – орденом Трудового червоного прапора;
- 1979 р. – медаллю «За оборону Москви»;
- 1984 р. – медаллю «Ветеран праці».

В.М. Костарчук з 1955 р і до 1982 р. був незмінним головою правління обласної організації товариства «Знання», автором більше 70 наукових робіт, зокрема підручників і навчальних посібників для студентів педагогічних закладів з математичного аналізу та вищої алгебри.

Рівно 27 років (з 11 січня 1955 р. до 12 січня 1982 р.) Віктор Миколайович очолював Чернігівський педагогічний інститут і 45 років працював у ньому. Він доклав значних зусиль, знань і умінь

для подальшого розвитку навчального закладу, зміцнення його навчально-матеріальної бази, створення творчого колективу викладачів і студентів.

Помер Віктор Миколайович Костарчук 19 липня 2001 р. Похований у м. Чернігові.

### ***Джерела та література***

1. Архів Чернігівського національного педагогічного університету (далі архів ЧНПУ), ф. Р.- 608, оп. 1- О, спр.1551, 32 арк.

2. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 139, 58 арк.

3. Там само.

4. Там само.

5. Там само, спр.170, 39 арк.

6. Там само.

7. Там само.

8. Там само, спр. 224, 58 арк.

9. Там само.

10. Там само, спр. 262, 160 арк.

11. Там само.

12. Там само, спр. 359, 174 арк.

13. Там само, спр. 301, 205 арк.

14. Там само.

15. Там само, спр. 454, 158 арк.

16. Там само.

17. Там само, спр.484, 81 арк.

18. Там само, спр. 542, 148 арк.

19. Там само, спр. 570, 102 арк.

20. Там само, спр. 542, 148 арк.

21. Там само, спр. 666, 111 арк.

22. Там само, спр. 705, 166, арк.

23. Там само, спр. 666, 111 арк.; спр. 1468, 18 арк.

24. Там само, спр. 1007, 82 арк.

25. Там само.

26. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернігівська область. – К.: Знання України, 2012. – 419 с.

27. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 139, 58 арк.
28. Там само, спр. 170, 39 арк.
29. Там само, спр. 210, 43 арк.
30. Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 149, 408 арк.
31. Там само, спр. 158, 456 арк.
32. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 170, 39 арк.
33. Там само, спр. 283, 178 арк.
34. Там само.
35. Там само.
36. Там само, спр. 301, 205 арк.
37. Там само, спр. 359, 174 арк.
38. Там само, спр. 380, 197 арк.
39. Там само, спр. 399, 164 арк.
40. Там само, спр. 454, 128 арк.; спр. 484, 178 арк.; спр. 510, 157 арк.; спр. 542, 148 арк.; спр. 570, 102 арк.
41. Там само, спр. 542, 148 арк.
42. Там само, спр. 510, 157 арк.; спр. 542, 148 арк.; спр. 570, 102 арк.
43. Там само, спр. 454, 128 арк.; спр. 484, 178 арк.; спр. 510, 157 арк.; спр. 542, 148 арк.; спр. 570, 102 арк.
44. Там само.
45. Там само, спр. 454, 128 арк.
46. Там само, спр. 604, 143 арк.
47. Там само.
48. Там само.
49. Там само, спр. 773, 162 арк.
50. Там само, спр. 1215, 43 арк.
51. Там само, спр. 946, 128 арк.
52. Там само, спр. 981, 163 арк.
53. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 139, 58 арк.
54. Архів ЧНПУ, ф. Р.- 608, оп. 1-о, спр.158, 456 арк.
55. Там само.
56. Там само.
57. Там само.
58. Там само, спр. 185, 632 арк.
59. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 262,161 арк.
60. Там само, спр. 283, 178 арк.

61. Архів ЧНПУ, ф. Р.- 608, оп. 1-о, спр.196, 421 арк.
62. Там само.
63. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917 – 1985) . – К.: Либідь 1992. – 196 с.
64. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 359, 174 арк.
65. Архів ЧНПУ, ф. Р.- 608, оп. 1-о, спр.207, 366 арк.
66. Там само.
67. Там само, спр. 229, 470 арк.
68. Там само.
69. Там само.
70. Там само, спр. 240, 364 арк.
71. Там само, спр. 241, 479 арк.
72. Там само, спр. 254, 503 арк.
73. Там само, спр. 274, 457 арк.
74. Там само, спр. 275, 484 арк.
75. Там само.
76. Там само, спр. 301, 173 арк.
77. Там само.
78. Там само.
79. Там само, спр. 321, 229 арк.
80. Там само, спр. 323, 304 арк.
81. Там само, спр. 321.
82. Там само.
83. Там само, спр. 343, 219 арк.
84. Там само, спр. 342.
85. Там само, спр. 379, 419 арк.
86. Там само, спр. 389, 111 арк.
87. Там само, спр. 381, 141 арк.
88. Там само.
89. Там само, спр. 379.
90. Там само, спр. 398, 489 арк.
91. Там само, спр. 379.
92. Там само.
93. Там само, спр. 479, 238 арк.
94. Там само.
95. Там само, оп. 1-л, спр. 506, 230 арк.

96. Там само, спр. 607, 260 арк.
97. Там само, спр. 570, 251 арк.
98. Там само, спр. 608, 303 арк.
99. Там само, спр. 644, 229 арк.
100. Там само, спр. 680, 207 арк.
101. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917 – 1985 рр.). – К, Либідь, 1992, 196 с.
102. Там само.
103. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 145, 64 арк.
104. Там само.
105. Там само.
106. Там само.
107. Там само.
108. Там само.
109. Там само, спр. 240, 68 арк.
110. Там само.
111. Там само.
112. Там само.
113. Там само.
114. Там само, спр. 262, 161 арк.
115. Там само, спр. 399, 164 арк.
116. Там само, спр. 283, 178 арк.
117. Там само.
118. Там само, спр. 301, 205 арк.
119. Там само.
120. Там само, спр. 399, 164 арк.
121. Там само, спр. 301, 205 арк.
122. Там само, спр. 240, 68 арк, спр. 301, 205 арк.
123. Там само, спр. 429, 163 арк.
124. Там само.
125. Там само.
126. Там само, спр. 454, 128 арк.
127. Там само.
128. Там само, спр. 526, 35 арк.
129. Там само, спр. 1042, 115 арк.
130. Там само, спр. 454, 128 арк.

131. Там само, спр. 570, 102 арк.
132. Там само, спр. 705, 166 арк.
133. Там само, спр. 979, 134 арк.
134. Там само, спр. 510, 157 арк.
135. Там само, спр. 979, 134 арк.
136. Там само,спр. 510, 157 арк.
137. Там само.
138. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917 – 1985 рр.). – К.: Либідь, 1992. – 196 с.
139. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 585, 195 арк.
140. Там само, спр. 814, 149 арк; спр. 979, 134 арк.
141. Там само, спр. 705, 166 арк.
142. Там само, спр. 979, 134 арк.
143. Там само.
144. Там само.
145. Там само, спр. 705, 166 арк.
146. Там само, спр. 723, 222 арк.
147. Там само, спр. 705, 166 арк.
148. Там само.
149. Там само, спр. 814, 149 арк.
150. Там само, спр. 570, 102 арк.
151. Там само, спр. 666, 111 арк.
152. Там само, спр. 952, 271 арк.
153. Держархів Чернігівської обл., ф. П-470, оп.13, спр. 294, 78 арк.
154. Там само.
155. Там само.
156. Там само, спр. 283, 178 арк.
157. Архів ЧНПУ, ф. Р.- 608, оп. 1-О, спр. 680.
158. Там само, спр. 718, 213 арк.
159. Там само.
160. Там само, оп. 1-о, спр.1551.

## РОЗДІЛ 10.

### **ВІД ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ ДО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. ЯВОНЕНКО ОЛЕКСАНДР ФЕДОТОВИЧ**

---

Подальші зміни в організації управління навчальним закладом були пов'язані з О.Ф. Явоненком. Народився він 4 грудня 1939 р. в с. Новомиколаївці Єлинського району Миколаївської області у сім'ї колгоспників. Батько – Федот Михайлович, 1897 року народження, працював у колгоспі. Помер у 1940 р. Мати – Катерина Михайлівна, 1897 року народження, працювала у колгоспі с. Новомиколаївки. Померла у 1973 р.

Олександр з 1947 р по 1954 р. навчався у Новомиколаївській семирічній школі, а у 1957 р. закінчив Тернівську середню школу Жовтневого району Миколаївської області. Після закінчення середньої школи вступив на зоотехнічний факультет Херсонського сільськогосподарського інституту імені О. Цюрупи, який закінчив у 1962 р.



З травня 1962 р. до листопада 1963 р. працював асистентом кафедри анатомії, фізіології та біохімії Херсонського сільськогосподарського інституту. З листопада 1963 р. до листопада 1966 р. навчався в аспірантурі при лабораторії обміну речовин Українського науково-дослідного інституту фізіології та біохімії сільськогосподарських тварин

(м. Львів).

Після закінчення навчання в аспірантурі з листопада 1966 р. до березня 1967 р. працював старшим науковим співробітником Київської дослідної станції тваринництва «Терезіно» (Київська область).

Дисертацію кандидата біологічних наук захистив у 1966 р. Із березня 1967 р. до серпня 1974 р. працював у Херсонському педагогічному інституті імені Н. Крупської спочатку на посаді



старшого викладача, а пізніше доцента та завідувача кафедри хімії, а з лютого 1973 р. – на посаді проректора з наукової роботи.

Член КПРС з травня 1969 р.

Докторську дисертацію на тему: «Роль стінки рубця в азотистому обміні великої рогатої худоби і овець» захистив у 1973 р. Затверджена ВАК СРСР 20 грудня 1974 р.

ВАКом СРСР 15 жовтня 1976 р. присвоєно вчене звання професора кафедри органічної і біологічної хімії.

У серпні 1974 р. був переведений на посаду ректора Тернопільського педагогічного інституту імені Я. Галана. На цій посаді працював до січня 1982 р. [1, арк. 129-130]. З 12 січня 1982 р. до 4 квітня 2005 р. працював ректором Чернігівського педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка, а з 13 березня 1998 р. після реорганізації педінституту в педагогічний університет – ректором педагогічного університету.

З приходом нового ректора Міністерство освіти УРСР 15 січня 1982 р. звільнило проректорів інституту – І.П. Левченка, проректора з навчальної роботи та І.І. Редьку, проректора із заочної форми навчання [2, арк. 23].

4 лютого 1982 р. Міністерством освіти УРСР було призначено нових проректорів. На посаду проректора з навчальної роботи «порядком переводу з посади декана історичного факультету Полтавського педагогічного інституту» було призначено кандидата економічних наук, доцента С.М. Кадетов. Проректором з наукової роботи був призначений кандидат фізико-математичних наук, доцент А.П. Середній. Проректором заочної форми навчання призначили кандидата фізико-математичних наук, доцента М.Ф. Бурляя [3, арк. 40]. Окрім того, 1 лютого 1982 р. наказом ректора інституту старшого викладача кафедри історії СРСР та УРСР О.Б. Коваленка було призначено проректором з ідейно-виховної роботи на громадських засадах [4, арк. 30].

О.Ф. Явоненку довелося вирішувати питання розширення навчально-матеріальної бази педінституту. Для потреб новоствореної військової кафедри місцеві органи влади надали на правах орендного утримування приміщення колишнього Чернігівського районного комітету КПУ. Двоповерхова будівля з господарськими спорудами задовольняла новостворену кафедру.



*Приміщення військової кафедри*

Впродовж 1982 р. була добудована студентська їдальня. Будівництво здійснювало управління капітального будівництва м. Чернігова. Кошторис будівництва становив 115,8 тис. крб. Після відкриття нової їдальні під аудиторний фонд факультету загальнотехнічних дисциплін було передано приміщення попередньої їдальні [5, с. 386].

На 1983 р. загальна площа будівель інституту становила 33473 м<sup>2</sup>, зокрема для навчальних потреб – 5887 м<sup>2</sup> і житлова – 7751 м<sup>2</sup>. Інститут мав 27 аудиторій, 54 кабінети та лабораторії, 4 спортивних зали. Їдальня та буфети мали 450 посадкових місць. Спортивно-оздоровчий табір у с. Надинівці розрахований на 250 чоловік та профілакторій на 50 місць, 3 гуртожитки, які забезпечували житлом 70% студентів. Бібліотечний книжковий фонд становив 510700 одиниць зберігання, у трьох читальних залах могли одночасово працювати 250 студентів. Був також актовий зал на 450 місць [6, арк. 2, 15а].



*Читальний зал ріднісної книги*

Уже у 1983 р. було завершено проектування нового навчального корпусу. Це мала бути велика споруда, парадний вхід до якої мав виходити на вулицю Шевченка. Проте розпочати будівництво у 1983 році не змогли у зв'язку з відсутністю фінансування, а коли воно з'явилося, то не знайшли будівельної організації, яка б змогла освоїти виділені кошти. У наступні роки вже зникли неосвоєні кошти, а будівництво так і не розпочалося. Проте будівництво гуртожитку, яке було розпочато у 1987 р., завершилося у 1988 р. [7, с. 386].

Особливу увагу у 80-ті роки було зосереджено на покращення технічного оснащення кабінетів, лабораторій та навчальних аудиторій. Так, з 18 поточних аудиторій технічними засобами було оснащено 14, а з 19 – групових технізовані 12. В навчальному процесі використовувалось 195 клавійних електронно-обчислювальних машин (ЕОМ), крім того працював один клас ЕОМ на 25 місць. Використовувався один лінгафонний кабінет на 16 місць та один клас автоматизованого контролю знань на 25 місць. Значну увагу було зосереджено керівництвом інституту на створення хімічних лабораторій.





*У лабораторії хіміко-біологічного факультету*

Навчальний процес достатньо був забезпечений кінопроекторами. Використовувалися 59 установок на 35 мм. та одна на 16 мм. З фільмофондів інституту використовувалось 255 фільмокопій та значна кількість навчальних фільмів міської фільмотеки. У розпорядженні викладачів було 126 діапроекторів, 19 телевізорів, 11 відеомагнітофонів [8, арк. 8].

За керівництва навчальним закладом О.Ф. Явоненком у серпні 1988 р. був введений в дію новий гуртожиток, що дало змогу покращити умови проживання значної кількості студентів та викладачів.

Наприкінці 80-х років у розпорядженні інституту були навчальні і спортивні корпуси, 2 навчальні майстерні, санаторій-профілакторій на 50 місць, спортивно-оздоровчий табір на 200 чоловік, їдальня, 4 гуртожитки (загальна площа їх становила 24220 м<sup>2</sup>, житлова – 10905 м<sup>2</sup>), де мешкали 2005 чол. Працювала бібліотека, кімната-музей Т. Шевченка, кімната-музей спортивної слави Чернігівщини. Проте інститут продовжував працювати у дві зміни [9, с. 11].



*Гуртожиток педінституту*

У квітні 1991 р. на вченій раді педінституту йшла мова про деяке покращення технічного оснащення навчального процесу. Так, з 1989 до 1991 р. відкрито 4 кабінети електронно-обчислювальної техніки, на електронне оснащення витрачено у 1989 р. 252,5 тисяч карбованців, зокрема 222,5 тисяч бюджетних асигнувань, у 1990 р. – 319,2 тисяч карбованців, з них 269,2 тисячі бюджетних коштів, на 1991 р. заплановано 558,7 тисяч карбованців, в тому числі 456 тисяч бюджетних асигнувань. Проте, оцінюючи загальний стан матеріальної бази, вчена рада констатувала, що вона не відповідає вимогам підготовки спеціалістів, адже на 1 студента припадає 4,1 м<sup>2</sup> навчальної площі при нормі 14,5 м<sup>2</sup>. При наявності 17 поточних аудиторій, 12 кабінетів для проведення практичних і семінарських занять, 57 спеціальних лабораторій, 4 спортивних залів заняття в інституті проходили в дві зміни, а наявність навчальних приміщень було в троє меншим від потреби [10, арк. 70]. У вересні 1991 р. керівництво інституту звернулося до очільників міста Чернігова і області з проханням надати приміщення одного з партійних комітетів м. Чернігова для навчальних потреб.

У 1992 р. обласне керівництво передало інституту колишню будівлю обласного управління внутрішніх справ, розташовану в центрі міста. До революції 1917 р. у цьому приміщенні був готель М. Бодаєва, у тридцяті роки – НКВС, у повоєнні роки – знаходилося управління внутрішніх справ. Приміщення вмістило близько 800 студентів історичного факультету денного відділення і понад 50

викладачів. Заняття в цьому приміщенні проходили теж у дві зміни [11, с. 11].



*Приміщення історичного факультету*

У подальшому розширення навчальних площ не відбулось. Загальна площа навчальних приміщень на період реорганізації педагогічного інституту в педуніверситет становила 23200 м<sup>2</sup>, що давало змогу забезпечити навчання студентів на шести факультетах. На 2005 р. працювали 9 комп'ютерних класів на 108 навчальних дисплейних місць. Система громадського харчування на 100% задовольняла потреби інституту. Разом з тим на даний час інститут мав чотири гуртожитки, житлова площа яких становила 10711,4 м<sup>2</sup>, розрахованих на 1909 ліжко-місць [12, арк. 5, 7]. Бібліотека інституту налічувала понад 710 тисячу одиниць зберігання, 77 відсотків від загальної кількості літератури становив навчальний фонд [13, арк. 72].

Отже, за ректорства О.Ф. Явоненка проблема розширення навчальних площ в основному вирішувалася шляхом надання інституту колишніх приміщень партійних чи радянських установ та добудови до існуючих. А от спорудити спроектований новий навчальний корпус на початку 80-х років так і не вдалося. Але створена навчально-матеріальна база відповідала потребам вищого навчального закладу педагогічного спрямування й забезпечувала необхідні умови праці, навчання, проживання і відпочинку студентів.

**Процес формування структурних підрозділів.** За керівництва О.Ф. Явоненка відбулися деякі зміни в структурі факультетів та кафедр навчального закладу. Згідно з наказом Міністерством освіти УРСР № 244 від 12 липня 1982 р. було дано згоду на створення у Чернігівському педінституті кафедри хімії. 18 серпня ректор видав наказ про створення цієї кафедри. У наказі визначалася структура цього підрозділу, яка мала складатись з лабораторії хімії, лабораторії біології, препарататорської та сховища для реактивів.

Наказ визначав також штати викладачів кафедри. До неї мали увійти 5 викладачів: завідувач кафедри, професор кафедри з курсу «біохімія», доцент кафедри з курсу «ботаніка», старший викладач з курсу «хімія» та асистент кафедри з курсу «зоологія». Персональний склад викладачів у наказі не вказано. До навчально-допоміжного персоналу було включено двох працівників: старший лаборант та лаборант. Відповідно до положення про кафедру ректор доручив завідувачу кафедри доценту Б.В. Яковенку до 25 серпня спланувати роботу кафедри і її підрозділів [14, арк. 176]. У 1982 р. було проведено перший набір студентів за спеціальністю «хімія і біологія». Отже, з приходом нового ректора було започаткована в інституті підготовка студентів ще з однієї спеціальності, і таким чином започатковувався новий факультет. (Див. документ АС).

Через тиждень після створення кафедри хімії відбулися зміни в структурі факультетів. Згідно з наказом Міністерства освіти УРСР від 21 травня 1982 р. за № 175, наказом по Чернігівському педінституту № 468 від 24 серпня з 1 вересня відбулась реорганізація математичного й фізичного факультетів. Замість них було створено два інших: фізико-математичний та підготовки учителів загальнотехнічних дисциплін і праці. Наказом затверджувались напрямки підготовки та структура факультетів. На фізико-математичному здійснювали підготовку фахівців таких спеціальностей: математика (3 – 4 курси), математика і фізика, фізика і астрономія. На цьому факультеті працювали кафедри: математики, математичного аналізу, геометрії і методики математики, фізики, методики фізики і технічних засобів навчання. Окрім того, до цих кафедр були віднесені лабораторії, які й раніше підпорядковувалися їм. (Див. документ АТ).





*Засідання кафедри хімії*

Факультет підготовки учителів загальнотехнічних дисциплін і праці готував фахівців однієї спеціальності – загальнотехнічні дисципліни і праця. До цього факультету було віднесено одну кафедру – загальнотехнічних дисциплін, а також лабораторії і навчальні майстерні, підпорядковані цій кафедрі.

У зв'язку з реорганізацією математичного і фізичного факультетів з 1 вересня було звільнено деканів цих факультетів доцентів Е.В. Рафаловського та М.І. Штепу. Тимчасово виконувачем обов'язків декана фізико-математичного факультету з 1 вересня було призначено доцента Е.В. Рафаловського. Також була створена комісія для створення об'єднаного фізико-математичного факультету.

З 1 вересня 1982 р. тимчасово виконувачем обов'язків декана факультету підготовки учителів загальнотехнічних дисциплін і праці було призначено старшого викладача М.К. Коновця. Ректор доручав деканам до 10 вересня спланувати роботу факультетів, а до 1 жовтня скласти списки студентів академічних груп кожного факультету та подати їх до бухгалтерії для виплати стипендії [15, арк. 5-6].

Отже, на самому початку управління інститутом новий ректор провів деякі зміни в структурі факультетів. Кількість їх поки що не змінилася, але вже було відкрито шлях для створення нового хіміко-біологічного факультету.



У червні 1983 р. відбувається реорганізація кафедри загальнотехнічних дисциплін. Згідно з наказом Міністерства освіти УРСР № 220 від 9 червня 1983 р. та наказом по Чернігівському педагогічному інституту від 28 червня 1983 р. з 1 липня реорганізовувалася ця кафедра на дві – методики трудового навчання та загальнотехнічних дисциплін. У зв'язку з цим доцента Є.І. Антоненка з 1 липня було звільнено з посади завідувача кафедри загальнотехнічних дисциплін і затверджено його на посаді завідувача кафедри методики трудового навчання. Доцента А.П. Чернишова тимчасово було призначено на посаду завідувача кафедри загальнотехнічних дисциплін. Затверджений був також персональний склад обох кафедр. До кафедри загальнотехнічних дисциплін увійшли 8 викладачів, 3 з яких мали наукові ступені та вчені звання – А.П. Чернишов, С.А. Рубінчик та В.М. Петрик. На кафедрі також працювали В.І. Танасюк, І.Л. Ключко, І.О. Газука, О.С. Кулаков та В.П. Меркулов.

До кафедри методики трудового навчання увійшло 9 викладачів, 3 з них мали наукові ступені та вчені звання – Є.І. Антоненко, В.О. Татарчук і В.Г. Гета та викладачі С.М. Новик, М.М. Сердюк, О.Г. Сіромаха, О.І. Герасименко, В.О. Шатун та А.М. Плутук [16, арк. 39-41]. (Див. документ АУ).

Одночасно з реорганізацією кафедр факультету загальнотехнічних дисциплін відбулася реорганізація кафедр фізико-математичного факультету. Відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР № 230 від 14 червня 1983 р. та наказу по Чернігівському педагогічному інституту від 28 червня 1983 р. з 1 липня організовувалася кафедра методики викладання математики і фізики. перейменовувалися інші, так кафедра фізики стала називатися кафедрою загальної фізики, а кафедра методики фізики і ТЗН – кафедрою теоретичної фізики і астрономії.

Доцент М.І. Гриценко залишався завідувачем кафедри загальної фізики. Доцент В.Ф. Савченко був призначений завідувачем кафедри методики викладання математики і фізики, а професор І.К. Коваль – завідувачем кафедри теоретичної фізики і астрономії. Доцента М.І. Акименка з 1 липня звільнено з посади завідувача кафедри методики викладання фізики і залишено на посаді доцента кафедри загальної фізики.

До складу кафедри загальної фізики увійшло 8 викладачів, 5 з яких мали наукові ступені та вчені звання – М.І. Гриценко, А.Ф. Скубенко, С.А. Білан, М.І. Акименко та М.К. Коновець, а також викладачі – В.Є. Бачурний, В.В. Цибуля, Л.Б. Панченко. До кафедри теоретичної фізики і астрономії увійшли 7 викладачів, 5 з яких мали наукові ступені та вчені звання – І.К. Коваль, М.І. Штепа, М.І. Кислуха, Л.П. Сорокіна та А.І. Сатюков та викладачі В.І. Пономаренко і А.В. Карбовський. Кафедра методики викладання математики і фізики мала 7 викладачів, 5 з яких мали наукові ступені та вчені звання – В.Ф. Савченко, М.М. Артеменко, Л.О. Шибицька, М.І. Антоненко та М.М. Дідович й викладачі В.Г. Острицький і Р.Г. Рибас. Крім того, наказом було визначено персональний склад навчально-допоміжного персоналу кафедр [17, арк. 42-46].

25 липня 1984 р. наказом ректора педінституту за № 189 було внесено зміни до назви кафедри геометрії і методики викладання математики. З метою приведення у відповідність назви кафедри і змісту її роботи та у зв'язку із створенням кафедри методики викладання фізики і математики, було перейменовано кафедру геометрії і методики викладання математики у кафедру геометрії [18, арк. 119].

Влітку 1985 р. у відповідності до завдань, які виконували викладачі кафедри анатомії і фізіології людини на факультетах фізвиховання та хіміко-біологічному, виникла потреба у реорганізації даної кафедри. Кафедра біологічних основ фізичного виховання і спорту підпорядковувалась факультету фізвиховання, а кафедра анатомії та фізіології людини і тварин – хіміко-біологічному факультету. Відповідно до наказу по Чернігівському педагогічному інституту № 204 від 15 серпня 1985 р. було призначено завідувачів кафедр: І.П. Фесенко – доктор медичних наук, професор – залишався завідувачем кафедри анатомії..., а виконувачем обов'язків завідувача новоутвореної кафедри – кандидат біологічних наук, доцент Є.Г. Сумак.

Наказом було визначено персональний склад кожної кафедри. До кафедри біологічних основ фізичного виховання і спорту увійшло шість викладачів, п'ять з яких були кандидатами наук, та три лаборанти. До кафедри анатомії та фізіології людини і тварин –

п'ять викладачів, три з яких мали наукові ступені, та два лаборанти [19, арк. 129]. Проте з 8 лютого 1994 р. цю кафедру було перейменовано на кафедру біології.

30 червня 1986 р. Міністерство освіти УРСР наказом № 229 дало дозвіл на створення хіміко-біологічного факультету. 4 вересня 1986 р. наказом № 205 по Чернігівському педагогічному інституту було утворено з 1 вересня 1986 р. хіміко-біологічний факультет. Йому були підпорядковані кафедри хімії, анатомії і фізіології людини і тварин, а також лабораторії: фізколоїдної хімії, органічної хімії і органічного синтезу, біохімії і аналітичної хімії, біологічних дисциплін, анатомії людини. Деканом факультету затвердили доцента Б.В. Яковенка, обраного за конкурсом на цю посаду [20, арк.8].

Наприкінці червня 1989 р. відбулися зміни в структурі факультетських кафедр. Вони були пов'язані з тим, що на двох перших факультетах педагогічного інституту, а саме на фізико-математичному та педагогіки і методики початкового навчання існували методичні кафедри. На них працювали викладачі психолого-педагогічних й методичних дисциплін і повною мірою відповідали за даний напрямок підготовки фахівців. Як показала тривала практика роботи цих факультетів, такий досвід варто було поширити й на інші факультети.

Проте для вивчення думки факультетів про можливість створення факультетських кафедр педагогіки, психології та методик навчання профільних дисциплін кожного факультету на початку лютого 1989 р. була створена комісія у складі 17 осіб. До неї увійшли представники всіх факультетів, які викладали психолого-педагогічні і методичні дисципліни і мали досвід роботи як у вищій школі, так і у загальноосвітній. Очолив роботу комісії доцент М.М. Острянюк.

29 березня 1989 р. на засіданні вченої ради педагогічного інституту було розглянуте питання про підвищення ефективності психолого-педагогічної та методичної підготовки студентів до роботи в школі. Голова комісії, проаналізувавши ставлення викладачів та студентів інституту до піднятої проблеми, прийшов до висновку, що питання реорганізації кафедр педагогіки і психології підтримують факультети: фізико-математичний, хіміко-

біологічний, історичний та фізичного виховання і початкової військової підготовки. Представник комісії, що вивчав це питання на загально-технічному факультеті захворів і тому позицію цього факультету на підтримку реформування кафедр висловив на засіданні вченої ради декан факультету.

Старший викладач Ю.І.Цибенко, який вивчав думку факультету педагогіки і методики початкового навчання вважав, що не всі резерви підвищення ефективності роботи кафедр педагогіки і психології вичерпано. Тому ніяких реорганізацій не варто проводити. Але 98% студентів цього факультету підтримували такі зміни.

Завідувач кафедри педагогіки доцент О.Я. Куриш також відстоював позицію кафедри про необхідність збереження у педагогічному ВНЗ окремих кафедр педагогіки і психології і пропонував передати на кафедру педагогіки спеціалістів з методичних дисциплін[21, арк. 140].

Проте більшість вченої ради підтримала рішення про реорганізацію психолого-педагогічних кафедр. Тому з 1 липня 1989 р. на всіх факультетах було утворено кафедри педагогіки, психології та методики викладання. З'явилися нові кафедри на факультетах фізвиховання, загальнотехнічному, історичному, а на хіміко-біологічному на кафедрі хімії було створено секцію психолого-педагогічних та методичних дисциплін.

Наказом ректора О.Ф. Явоненка за № 131 вк- I від 28 червня 1989 р. було затверджено персональний склад цих кафедр. Так, до кафедр педагогіки, психології і методики викладання історії увійшли 10 викладачів, 6 з яких мали кандидатські ступені: А.М. Боровик, М.Т. Благінін, О.К. Проніков, В.Ф. Шморгун, Л.П. Короткова, О.П. Віхров. Окрім них на кафедрі також працювали викладачі: Г.Г. Сутріна, Н.В. Орлова, Л.М. Завацька, О.Г. Баранков. Завідувачем кафедри, до проведення конкурсу, було призначений кандидата історичних наук, старшого викладача А.М. Боровика.

Кафедру педагогіки, психології та методики викладання загальнотехнічних дисциплін до проведення конкурсу очолив кандидат педагогічних наук, доцент А.М. Плуток. До складу кафедри увійшли 9 осіб, 2 з яких мали кандидатські ступені – А.М. Плуток та В.П. Січенков. На кафедрі також працювали викладачі:

О.І. Герасименко, А.Г. Скок, А.П. Нижник, А.М. Єрмак, В.О Сіллер, Г.А. Хоменко, Т.М. Позняк.

До кафедри педагогіки, психології і методики викладання фізичного виховання увійшло 11 викладачів, 2 з яких мали кандидатські ступені – О.Я. Куриш, якого було призначено завідувачем кафедри, та В.О. Худік. Також на кафедрі працювали викладачі: О.П. Залеська, О.Д. Савчук, П.П. Бенедицький, З.Б. Жаворонкова, Л.А. Воронко, Н.М. Колеватова, А.П. Шпортко, Л.Б. Вачнадзе, Т.А. Бондарчук.

Секція психолого-педагогічних і методичних дисциплін на кафедрі хімії складалась із 4 викладачів: М.І. Шевченко, Я.Г. Опилат, П.В. Самойленко, Н.Б. Сидоренко. Два перші викладачі мали кандидатські ступені. Лабораторія психології підпорядковувалася кафедрі педагогіки, психології і методики викладання загальнотехнічних дисциплін [22, арк. 146-148].

У вищезгаданому наказі мова не йшла про кафедри педагогіки та психології, але по суті ці загальноінститутські кафедри було ліквідовано і утворено комплексні психолого-педагогічні та методичні кафедри на кожному факультеті. Саме викладачам цих кафедр доручалося здійснювати педагогізацію навчального процесу, відповідати за організацію усіх видів педпрактик та за здійснення зв'язків факультетів з школами.

Наступна реорганізація кафедр у педагогічному інституті відбулася у червні 1990 р. Виходячи із змісту нових навчальних планів та програм, на основі рішення вченої ради інституту від 30 травня 1990 р. першого червня ректор О.Ф. Явоненко видав наказ № 114 вк-І. У ньому мова йшла, по-перше, про перейменування кафедри математики в кафедру математики та інформатики. По-друге, з 1 червня була створена в інституті нова кафедра історії і теорії культури. Очолив кафедру до проведення конкурсу кандидат філософських наук, доцент В.А. Личковах. До кафедри увійшли ще п'ять викладачів, чотири з яких були кандидатами філософських наук: В.Ф. Степаненко, М.І. Колесник, М.О. Богун, М.Б. Столяр та викладач П.А. Чернейко.

По-третє, була розділена кафедра історії СРСР і УРСР на дві кафедри – історії СРСР та кафедру історії і археології України. До кафедри історії і археології України увійшли 7 викладачів, 4 з яких

були кандидатами історичних наук, доцентами, О.Б. Коваленко, Т.П. Демченко, В.П. Коваленко, В.М. Шевченко та викладачі О.П. Удод, С.В. Дмитрієнко, Л.В. Ясновська. Очолив кафедру кандидат історичних наук, доцент О.Б. Коваленко.

Кафедру історії СРСР продовжував очолювати кандидат історичних наук, доцент М.К. Бойко. До кафедри увійшли ще 10 викладачів, 7 з яких були кандидатами історичних наук, доцентами, Н.П. Баженова, В.О. Євстратов, С.М. Мельник, В.М. Половець, Л.Е. Раковський, М.С. Чуприна, К.М. Ячменіхін та викладачі С.С. Капітова, С.Ю. Кулінська, М.О. Скачков [23, арк. 132-133].

5 квітня 1990 р. наказом ректора О.Ф. Явоненка за № 60 на підставі рішення вченої ради інституту було перейменовано кафедри суспільних дисциплін. Кафедру історії КПРС і наукового комунізму стали називати кафедрою політичної історії і теорії соціалізму, а кафедру марксистсько-ленінської філософії і політекономії – кафедрою філософії і політекономії [24, арк. 14]. Проте 3 вересня 1991 р. наказом № 189 по Чернігівському педінституту відбулося повторне перейменування кафедри політичної історії і теорії соціалізму в кафедру політичної історії та політології [25, арк. 103]. Відбулося також повторне перейменування кафедри філософії і політекономії. Наказом № 22 від 31 січня 1992 р. згідно з рішенням вченої ради інституту її назвали кафедрою філософії та економічної теорії [26, арк. 39]. Зміни назв кафедр суспільних дисциплін ще й надалі будуть продовжуватися. Так, кафедра політичної історії і політології 18 лютого 1994 р. знову була перейменована у кафедру політології та соціології.

З розпадом Радянського Союзу та утворенням незалежної держави Україна, на підставі листа Міністерства народної освіти України та згідно з рішенням вченої ради 24 жовтня 1991 р. наказом по Чернігівському педагогічному інституту за № 273 вк-І кафедру історії СРСР було реорганізовано у кафедру історії слов'ян. Доцент М.К. Бойко залишався на посаді завідувача цієї кафедри. Пропонувалося деканові та завідувачам кафедр факультету внести відповідні зміни до навчальних планів та програм з історичних дисциплін. Необхідно було забезпечити викладання нових навчальних курсів історії України, археології України, історіографії

історії України, історії слов'ян за рахунок годин, що відводилися на вивчення історії СРСР і частково загальної історії [27, арк. 95].

Наступні зміни в структурі кафедр педінституту 90-х років ХХ ст. стосувалися появи нових спеціальностей. Так, на хіміко-біологічному факультеті у зв'язку із введенням додаткової спеціальності «Екологія», наказом ректора № 179 вк-І від 20 липня 1992 р. створили на факультеті екологічну секцію. До неї увійшли: М.І. Шевченко, В.В. Грубінко, О.П. Третьак, А.О. Жиденко – кандидати наук і викладач В.О. Сердюк. Викладачів секції зобов'язали розробити відповідні програми курсів та координували роботу по створенню матеріальної бази нової додаткової спеціальності [28, арк. 32].

На початку 90-х років відбувалося не лише зростання кількості кафедр, а й їх ліквідація. На основі Постанови Кабінету міністрів України 1992 р. № 490 та наказу Міністра оборони України 1992 р. № 133 з метою проведення заходів з розформування військової кафедри Чернігівського педінституту 18 травня 1993 р. було видано наказ № 73, у якому говорилося про створення ліквідаційної комісії. Відповідно до пропозицій Міністерства оборони України від 10 лютого 1993 р. та Міністерства освіти України від 15 березня 1993 р. ліквідаційна комісія мала завершити етап передачі матеріальних цінностей та скласти акт про ліквідацію кафедри [29, арк. 134]. (Див. документ АФ).

У 1993 р. відбулося розширення структури кафедр історичного факультету. Створення нових кафедр відбулося з метою поліпшення організації навчального процесу й підвищення якості підготовки майбутніх учителів за новими спеціальностями «історія та англійська мова» й «історія і практична психологія». На основі рішення вченої ради ректором інституту О.Ф. Явоненком 19 липня 1993 р. було видано наказ № 161 вк-І «Про створення кафедр англійської філології та психології на історичному факультеті». Наказом затверджувався персональний склад новоутворених кафедр. Так, на кафедрі англійської філології працювало 7 викладачів, 2 з яких були кандидатами наук: С.Л. Бобир та Н.А. Ігнатович і 5 викладачів: Л.Е. Кормільцина, І.В. Арищенко, Ю.В. Колесник, С.А. Селіванов, Н.В. Турчина. Пропонувалося внести зміни до штатного розкладу загальноінститутської кафедри

іноземних мов, адже секція викладачів, що працювали на історичному факультеті, вже мали окрему кафедру. Виконувачем обов'язків завідувача цієї кафедри було призначено кандидата педагогічних наук, доцента С.Л. Бобир.

До кафедри психології увійшли 5 викладачів, 3 з яких були кандидатами наук, М.А. Скок, Л.М. Завацька, Г.Г. Сутріна та 2 викладачі А.Г. Скок, Л.В. Ульяненко. Виконувачем обов'язків завідувача кафедри став кандидат психологічних наук, доцент М.А. Скок. У зв'язку із створенням кафедри психології було внесено зміни до назви кафедри педагогіки, психології та методики викладання історії та права, де вже не було секції викладачів психології. Тому із назви кафедри було вилучено слово «психології» та внесені зміни до штатного розкладу [30, арк. 30-31].

У 1993 р. в педагогічному інституті було започатковано новий структурний підрозділ – ліцейні класи для учнів X-XI класів сільської місцевості. Згідно з розпорядженням представника президента України у Чернігівській області № 246 від 31 травня 1993 р. було видано наказ № 109 від 20 серпня 1993 р. по Чернігівському педінституту «Про відкриття обласних ліцейних класів». У ньому говорилося про відкриття з 1 вересня на базі педінституту спеціалізованих ліцейних класів фізико-математичного, хіміко-біологічного та технічного профілів. Завідувачем ліцейних класів було призначено доцента кафедри математичного аналізу Г.В. Коломієць.

Деканам факультетів та завідувачам профільних кафедр рекомендувалося залучити до роботи у ліцейних класах на посади учителів досвідчених викладачів інституту. Для атестації цих учителів було створено комісію під головуванням проректора М.І. Шевченка. Навчальній частині необхідно було підготувати для занять ліцеїстів навчальні аудиторії, лабораторії та інші навчальні приміщення. Предметним кафедрам потрібно було розробити інтегровані навчальні програми, що забезпечували б глибоку базову підготовку, високий культурно-освітній рівень та розвиток національної свідомості ліцеїстів.

Декани фізико-математичного, хіміко-біологічного факультетів та факультету загальнотехнічних дисциплін мали організувати



профорієнтаційну роботу серед учнів сільських шкіл та провести відбір обдарованих дітей для ліцейних класів [31, арк. 49-50].

Отже, створення ліцейних класів при педінституті для здібних дітей сільської місцевості мало на меті не лише допомогти цим юнакам та дівчатам у поглибленому вивченні природничо-математичних наук, а й сприянню їх вступу до вищих навчальних закладів. Ставилося також і більш прагматичне завдання – здійснювати більш якісну підготовку абітурієнтів для вступу до Чернігівського педінституту.

26 січня 1994 р. вчена рада інституту ухвалила рішення про реорганізацію кафедр факультету фізвиховання. З метою приведення назв кафедр у відповідність із змістом профілюючих дисциплін було прийнято рішення про об'єднання кафедри педагогіки, психології та методики викладання фізичного виховання і кафедри теорії і методики фізичного виховання в одну кафедру – педагогіки, психології та методики фізичного виховання. Крім того, було створено кафедру гімнастики. 1 лютого 1994 р. наказом ректора 11-а вк-І така реорганізація кафедр була затверджена. Завідувачем кафедри педагогіки, психології та методики фізвиховання призначили доцента, кандидата педагогічних наук М.М. Огієнка, а кафедри гімнастики – професора, кандидата педагогічних наук В.К. Філіппова. Затверджено було склад обох кафедр. До першої з них увійшли 14 викладачів, 4 з яких мали наукові ступені та вчені звання, М.М. Огієнко, О.Й. Ємець, А.І. Панін, В.О. Худік. На кафедрі гімнастики лише завідувач кафедри мав науковий ступінь [32, арк. 13-14].

На підставі клопотання ради історичного факультету від 25 червня 1994 р., протокол № 6, та з метою поліпшення організації навчального процесу й підвищення якості підготовки вчителів за новою спеціальністю «історія та народознавство» відбулись зміни в структурі кафедр. 31 серпня 1994 р. ректором педінституту О.Ф. Явоненком був виданий наказ № 163 вк-І, у якому мова йшла про створення з 1 вересня 1994 р. кафедри археології та народознавства на основі «виділення її зі складу кафедри історії та археології України». Виконувачем обов'язків завідувача новоствореної кафедри став доцент, кандидат історичних наук В.П. Коваленко.

Кафедра історії та археології України в подальшому називалася – кафедра історії України [33, арк. 178-179].

Наступного року радою історичного факультету від 26 травня було запропоновано створити кафедру філософії та соціально-політичних дисциплін з метою підвищення ефективності викладання та більш широкого залучення викладачів-суспільствознавців до науково-дослідницької та виховної роботи. 28 червня 1995 р. вчена рада інституту підтримала це рішення. На основі даних рішень рад ректор педагогічного інституту видав наказ № 172 вк-І від 29 серпня 1995 р. про створення з 1 вересня кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін на історичному факультеті. До складу кафедри увійшли 5 викладачів, усі мали наукові ступені та вчені звання: В.І. Шевченко – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри, С.Т. Машенко, М.І. Кравченко, М.М. Бушай, Ю.В. Кирилюк – кандидати наук, доценти [34, арк. 187-188].

У 1995 р. відбулося перейменування деяких факультетів. Згідно з рішенням вченої ради інституту та на основі наказу Міністерства освіти України № 294 від 19 жовтня 1994 р. перейменовували факультет педагогіки і методики початкового навчання на факультет початкового навчання. У наказі по Чернігівському педінституту № 76 від 2 червня 1995 р. також зазначалося, що кафедру мови і літератури перейменовували на кафедру слов'янської філології. Причиною цього було те, що викладачі кафедри викладали українську, російську та старослов'янську мови [35, арк. 127]. (Див. документ АЦ).

Другий факультет, який змінив свою назву, був факультет загальнотехнічних дисциплін і праці. Виходячи з нової номенклатури спеціальностей, згідно із наказом Міністерства освіти України № 294 від 19 жовтня 1994 р., на підставі рішення вченої ради інституту від 28 червня 1995 р. перейменовували з 1 вересня 1995 р. факультет підготовки учителів загальнотехнічних дисциплін і праці на індустріально-педагогічний факультет [36, арк. 17].

Рада факультету початкового навчання з метою покращення підготовки студентів із спеціальності «початкове навчання і образотворче мистецтво» запропонувала вченій раді інституту на базі секції образотворчого мистецтва кафедри педагогіки,

психології і методики початкового навчання створити кафедру образотворчого мистецтва. 27 березня 1996 р. вчена рада педінституту дала згоду на такі зміни. 12 травня 1996 р. наказом ректора Явоненка О.Ф. № 77 вк-1 з 1 серпня 1996 р. створювалася нова кафедра образотворчого мистецтва. Завідувачем кафедри призначено старшого викладача В.В. Михайлюка. До складу кафедри увійшли також викладачі М.П. Макаренко, Д.Д. Морський, О.В. Михайлюк, В.В. Козачков. Окрім того, у наказі визначалися кабінети і аудиторії, що підпорядковувалися новій кафедрі [37, арк. 82-83].

Кабінет Міністрів України 5 вересня 1996 р. затвердив Положення про державний заклад освіти. Відповідно до цього Положення та Статуту інституту наказом ректора № 160 від 22 листопада 1996 р. було затверджено Положення про вчену раду Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка. У ньому було визначено основні завдання, склад та функції вченої ради інституту [38, арк. 109-110].

Наприкінці 1996 р. було змінено назву кафедри загальної історії історичного факультету на кафедру всесвітньої історії. Це було викликано необхідністю приведення у відповідність з профілем дисциплін, які викладалися на кафедрі. Саме ці зміни були зафіксовані наказом № 165 від 23 листопада 1996 р. [39, арк. 118].

Перейменування кафедр і факультетів, які відбувалися з часу утворення незалежної держави України, стосувалися також і факультету підвищення кваліфікації як одного з підрозділів інституту. 1 квітня 1997 р. наказом № 38 по Чернігівському педінституту цей факультет перейменували в інститут післядипломної освіти з правом надання другої вищої освіти. У наказі говорилося, що бажаючі отримати другу вищу освіту або підвищити кваліфікацію навчаються на контрактній основі в межах ліцензованої кількості місць за акредитованими спеціальностями. Термін навчання для отримання другої спеціальності на денній формі навчання – 1 рік, а для заочної – 2 роки. Тривалість підвищення кваліфікації визначався за домовленістю. Робота інституту післядипломної освіти здійснювалася на госпрозрахунковій основі [40, арк. 71]. (Див. документ АЩ).

1 вересня 1997 р. відбулася реорганізація кафедр соціально-гуманітарних дисциплін. Кафедри філософії та економічної теорії й теорії та історії культури об'єднувалися у кафедру філософії та соціально-гуманітарних дисциплін. Завідувачем кафедри призначався доцент В.А. Лічковах. До складу кафедри увійшли 11 викладачів, 9 з яких, мали наукові ступені і вчені звання, та завідувач кабінетом і 2 лаборанти. Кафедра поділялася на 3 секції: філософії, економічної теорії та культурологічних дисциплін [41, арк. 71].

1998 р. був завершальним в історії Чернігівського педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка. Постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 1998 р. за № 290 і наказом Міністерства освіти України № 122 від 30 березня 1998 р. на базі педагогічного інституту було створено Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка [42, арк. 1]. (Див. документ АЯ).

Таким чином, на березень 1998 р. у педагогічному інституті працювали 6 факультетів та 28 факультетських кафедр: фізико-математичний з кафедрами – математичного аналізу, математики і інформатики, геометрії, загальної фізики, теорії фізики і астрономії, педагогіки, психології і методики фізики і математики; індустріально-педагогічний факультет з кафедрами – загальнотехнічних дисциплін, основ матеріалознавства і трудового навчання, педагогіки, психології та методики ЗТД; історичний факультет з кафедрами – історії України, історії слов'ян, всесвітньої історії, археології і народознавства, педагогіки і методики викладання історії, психології, філософії і соціально політичних дисциплін, англійської філології; факультет фізвиховання з кафедрами – легкої атлетики, гімнастики, спорту і спортивних ігор, біологічних основ фізвиховання і спорту, педагогіки, психології та методики фізичного виховання; факультет початкового навчання з кафедрами – педагогіки, психології та методики початкового навчання, слов'янської філології, образотворчого мистецтва, музики і співів; хіміко-біологічний факультет з кафедрами – хімії, біології. Крім того, працювало ще 5 загальноінститутських кафедр: політології та соціології, філософії та соціально-гуманітарних дисциплін, іноземних мов, фізичного виховання, основ медичних знань і охорони здоров'я дітей.

Із створенням педагогічного університету було продовжено справу реорганізації кафедр. Перша значна зміна в структурі кафедр суспільних дисциплін відбулася у червні 1998 р. і пов'язана вона з перейменування та створення загально університетських кафедр. На основі рішення вченої ради університету від 22 червня ректором наступного дня було видано наказ № 46 у якому зазначалося про ліквідацію з 1 липня 1998 р. кафедри політології та соціології та створення кафедри українознавства та політології. Створювалася також ще одна кафедра – економіки і менеджменту. Окрім того, перейменовувалися кафедра філософії та соціально-політичних дисциплін історичного факультету в загальноуніверситетську кафедру філософії. Кафедру філософії та соціально-гуманітарних дисциплін перейменовано в кафедру етики, естетики та культурології.

З 1 липня 1998 р. призначалися за контрактом на посади завідувачів кафедрами українознавства і політології – доктор історичних наук, професор Половець В.М., економіки і менеджменту – кандидат економічних наук, доцент Бушай М.М. Продовжено перебування на посадах завідувачів перейменованих кафедр філософії – доктора філософських наук, професора Шевченка В.І. та етики, естетики та культурології – доктора філософських наук, професора Личковаха В.А. [43, арк. 74-75].

22 червня 1998 р. вчена рада університету розглянула також питання про реорганізацію кафедр фізико-математичного факультету. На підставі її рішень 23 червня було видано наказ ректора № 47 про створення з 1 липня 1998 р. на базі кафедри математики та інформатики кафедри інформатики та обчислювальної техніки. На базі кафедри геометрії створювалася кафедра алгебри і геометрії. Кафедра педагогіки, психології та методики викладання фізики і математики реорганізовувалася на дві кафедри: педагогіки, психології та методики викладання математики і педагогіки, психології і методики викладання фізики. Кафедру інформатики і обчислювальної техніки очолив доктор технічних наук, професор Мошель М.В., кафедру педагогіки, психології та методики викладання математики – доктор педагогічних наук, професор Зайченко І.В., кафедру педагогіки, психології та методики викладання фізики – кандидат педагогічних

наук, професор Савченко В.Ф., алгебри і геометрії – кандидат технічних наук, доцент – Кобко Л.М. [44, арк. 76-77]

Наказом № 48 від 23 червня 1998 р. перейменовано кафедри археології та народознавства на кафедру археології та етнології, а кафедру педагогіки, психології та методики викладання загальнотехнічних дисциплін на кафедру педагогіки, психології та методики трудового та професійного навчання. Дія і цього наказу вступала з 1 липня 1998 р. [45, арк. 78].

2 вересня 1999 р. наказом № 123 вк-І по Чернігівському педагогічному університету на базі кафедр історичного факультету історії України та археології та етнології було створено кафедри історії та археології України та етнології. До першої з них входило 11 викладачів, 6 з яких мали наукові ступені та вчені звання, Коваленко В.П. – завідувач кафедри, Коваленко О.Б., Демченко Т.П., Кулінська С.Ю., Лепявко С.А., Чуприна М.С. До складу кафедри етнології увійшли 7 викладачів, 5 з яких мали наукові ступені та вчені звання, Русанов Ю.А. – завідувач кафедри, Адруг А.К., Жила С.О., Козаков А.Л., Юда Л.А. [46, арк. 152].

З початком ХХІ століття відбуваються деякі зміни в структурі університету не пов'язані з підготовкою педагогічних фахівців. З метою забезпечення Чернігівського регіону та сусідніх областей кваліфікованими спеціалістами напрямку «Фармація» між Чернігівським педагогічним університетом та Національною фармацевтичною академією України (м. Харків) 17 липня 2000 р. було підписано договір про спільну підготовку фахівців у галузі «Фармації». 18 липня ректором Явоненком О.Ф. було виданий наказ за № 105, у якому мова йшла про створення при педуніверситеті філії фармацевтичної академії. Набір на навчання здійснювався на контрактній основі за денною і заочною формами навчання в межах ліцензованої кількості місць за акредитованими спеціальностями. Після закінчення навчання на 1 і 2 курсах Чернігівський педуніверситет видавав академічну довідку про результати іспитів та заліків. Подальше навчання студенти продовжували у фармацевтичній академії [47, арк. 8].

Подібний договір про спільну підготовку фахівців між Чернігівським педагогічним університетом імені Т.Г. Шевченка та Європейським університетом фінансів, інформаційних систем,

менеджменту і бізнесу було підписано 25 вересня 2000 р. Наказом ректора педуніверситету № 132 від 12 жовтня 2000 р. було створено навчальний комплекс з підготовки і перепідготовки спеціалістів економічного напрямку з базовим освітньо-кваліфікаційним рівнями «молодший спеціаліст», «бакалавр», «спеціаліст». Організацію навчального процесу було покладено на Інститут післядипломної освіти педуніверситету [48, арк. 69].

На засіданні вченої ради Чернігівського педуніверситету 28 березня 2001 р. було затверджено Положення про відділення Харківської Національної фармацевтичної академії України при педуніверситеті. У зв'язку з цим наказом по Чернігівському педуніверситету № 53 від 29 березня 2001 р. було внесено зміни до наказу № 105 від 18 липня 2000 р. Слово «філіал» замінювалося словом «відділення», і в подальшому підрозділ педуніверситету іменувався як відділення національної фармакадемії [49, арк. 100].

7 вересня 2001 р. наказом № 243 вк-І ректора педуніверситету Явоненка О.Ф. було реорганізовано кафедру етики, естетики і культурології та кафедру філософії у кафедру філософії та культурології. Завідувачем новоствореної кафедри було призначено доктора філософських наук, професора Лічковаха В.А. [50, арк. 47-48].

У зв'язку з узгодженням назв кафедр історичного факультету з профілем підготовки фахівців з відповідних спеціальностей і спеціалізацій наказом ректора № 167 від 1 грудня 2003 р. було перейменовано кафедри педагогіки і методики викладання історії та права у кафедру педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін, а кафедру етнології у кафедру етнології та краєзнавчо-туристичної роботи [51, арк. 135].

На основі рішення вченої ради педуніверситету від 26 лютого 2003 р. ректором Явоненком О.Ф. 2 червня 2003 р. було видано наказ про створення кафедри екології та охорони природи. На основі діючої кафедри біології створювалися дві кафедри: екології та охорони природи та біології. З 15 червня 2003 р. завідувачем новоствореної кафедри призначався доцент Карпенко Ю.О., до обрання його на цю посаду за конкурсом. Завідувачем кафедри біології залишався доцент Третяк О.П. До 1 липня завідувачі кафедр мали визначитися із особовим складом кожної з кафедр [52, арк. 126].

На факультеті початкового навчання відбулись також зміни в структурі кафедр. На основі рішення вченої ради педуніверситету від 28 травня 2003 р. наказом ректора Явоненка О.Ф. № 176 вк-І від 26 червня 2003 р. на основі діючої кафедри педагогіки, психології і методики початкового навчання було створено кафедру практичної психології, яку очолила доцент Антипець В.П. Попередньо існуюча кафедра стала називатися – педагогіки і методики початкового навчання, а доцент Гринь Т.В. продовжувала керувати нею [53, арк. 200].

Тривалий період часу в структурі вищих навчальних закладів діяв «режимно-секретний орган», що мав назву – І частина. Чим він займався та які функції виконував нам про це невідомо. Але 3 лютого 2004 р. була створена комісія для ліквідації цього підрозділу, а з 16 лютого 2004 р. режимно-секретний орган Чернігівського державного педагогічного університету був ліквідований. Матеріали про його ліквідацію були «передані у відповідні інстанції»[54, арк. 83].

3 лютого 2004 р. в структурі педуніверситету було створено відділ впровадження інформаційних технологій. Виник він з метою розробки, впровадження та експлуатації в педуніверситеті інформаційних, телекомунікаційних систем і технологій, а також для координації робіт, що проводять в цій галузі факультети та інші структурні підрозділи університету, забезпечення технологічної підтримки таких розробок та їх стандартизації. Цей відділ підпорядковувався проректору з навчальної роботи та впровадження інформаційних технологій [55, арк. 47]. На посаду проректора було призначено Гаврилова В.М.

Нетривалим було існування Інституту післядипломної освіти при педуніверситеті. У зв'язку із скороченням прийому до цього інституту 19 лютого 2004 р. ректор Явоненко О.Ф. видав наказ № 45 про ліквідацію з 30 квітня 2004 р. Інституту післядипломної освіти. Було скорочено 12,5 ставок штатних посад директора, двох заступників та інших працівників інституту [56, арк. 86].

Другий факультет, що виник за керівництва навчальним закладом Явоненком О.Ф., був психолого-педагогічний. Пропозицію про його створення було розглянуто 31 березня 2004 р. на вченій раді університету. 30 квітня цього ж року наказом № 92



було затверджено його створення з 1 липня 2004 р. До складу факультету було включено студентів, які навчалися на історичному факультеті зі спеціальностей «Психологія, соціальна психологія», «Соціальна педагогіка» денної та заочної форм навчання. Передбачалося, що структурними підрозділами новоствореного факультету будуть кафедри загальної психології, соціальної психології, соціальної педагогіки, а також лабораторія практичної психології. Виконуючим обов'язки декана факультету призначався кандидат психологічних наук, доцент Скок М.А. Розміщено було цей факультет у приміщенні колишнього гуртожитку № 1 [57, арк. 149].

1 липня 2004 р. наказами по Чернігівському педуніверситету за №№ 169 вк-І та 170 вк-І створюються перші кафедри психолого-педагогічного факультету. Так, у першому наказі мова йшла про те, що з кафедри педагогіки та методики викладання історії та суспільних дисциплін історичного факультету виокремлювалася кафедра соціальної педагогіки. Виконувачкою обов'язки завідувача кафедри була призначена кандидат педагогічних наук, доцент Завацька Л.М. До складу кафедри увійшли 6 викладачів, 2 з яких мали наукові ступені – Завацька Л.М. та Пеньковець О.М., а також асистенти Гавриленко Т.Л., Руднік Т.В., Платонова О.Г. та Янченко Т.В. [58, арк. 199].

Іншим наказом № 170 вк/І кафедра психології історичного факультету змінювала підпорядкування до психолого-педагогічного факультету. До складу кафедри було включено 18 штатних викладачів, 4 з яких мали наукові ступені, Скок М.А. – завідувач кафедри, Дроздов О.Ю., Кривоконь Н.І. (0,5 ставки старшого викладача), Позняк Т.М., Розов Г.О. (0,25 ставки старшого викладача), а також викладачі Данильченко Т.В., Дмитрієв В.Ю., Дубініна Д.Е., Горбач В.В., Скок А.Г., Веселова Н.П., Волеваха І.Б., Дерев'янка С.П., Махній М.М., Ляховець Л.О., Панченко Т.С., Третяк О.С., Ющенко І.М. [59, арк. 1-2].

Наступним етапом у формуванні структури психолого-педагогічного факультету стало створення 2 липня 2004 р. деканату. Наказом № 175 вк/І було затверджено кадровий його склад. Виконувачем обов'язки декана став кандидат психологічних наук, доцент Скок М.А., Дроздов О.Ю. старший викладач, кандидат психологічних наук – заступником декана з навчальної роботи,

Волеваха І.Б. асистент – заступником декана з виховної роботи, а Огієнко Д.П. – методистом заочного відділення [60, арк. 7].

На початку червня 2004 р. відбулися зміни в структурі кафедр факультету початкового навчання. Наказом № 113 вк-І від 10 червня об'єднано з 1 липня 2004 р. кафедри образотворчого мистецтва та кафедри музики і співів в одну кафедру естетичного виховання. Завідувачем кафедри, на період до обрання за конкурсом, була призначена доцент, кандидат педагогічних наук Дорошенко Т.В. До складу кафедри увійшли 14 викладачів, 4 з яких мали наукові ступені, Дорошенко Т.В., Грисюк О.М., Малиневська В.М., Скорик Т.В. та 4 концертмейстери, 1 завідувач кабінетом музики й 5 лаборантів [61, арк. 134].

Одним з останніх наказів ректора Явоненка О.Ф., що вносив зміни до структури педагогічного університету, був наказ № 82 від 2 квітня 2005 р. про організацію підготовчих курсів. Відповідальність за організацію курсів та розробку положення було покладено на відповідального секретаря приймальної комісії доцента Тарубару О.М. [62, арк. 142].

Отже, за час управління навчальним закладом О.Ф. Явоненком з'явилися три нові факультети: загальнотехнічних дисциплін і праці, хіміко-біологічний та психолого-педагогічний. Кількість кафедр зросла з 22 до 37. Зміни навчальних підрозділів відбувалися згідно з планами підготовки педагогічних кадрів у відповідності до вимог часу і потреб української школи, а разом з тим вони повною мірою забезпечували виконання завдань з підготовки кваліфікованих фахівців.

**Формування викладацького складу та контингенту студентів.** На початку керівництва інститутом О.Ф. Явоненком відбулося деяке зростання контингенту студентів денного відділення за рахунок відкриття спеціальностей «хімія і біологія» та «початкова військова підготовка і фізвиховання». Уже в 1982–1983 навчальному році контингент студентів становив на денному відділенні 2366 студентів, це на 131 особу більше ніж було у попередньому році, а на заочному – 1417 студентів, що 87 осіб менше від попереднього року [63, арк. 4]. Але загальна кількість студентів обох відділень майже не змінилася у порівнянні з попереднім роком.

У середині 80-х років на факультеті фізвиховання відбуваються перші випуски зі спеціальності «початкова військова підготовка і фізвиховання». Вони поповнювали ряди дипломованих учителів з цих спеціальностей у дев'яти областях України.



*Вручення дипломів випускникам військової кафедри*

Відбулося незначне зростання кількості викладачів. На 24 кафедрах у 1983 р. працювало 244 науково-педагогічних працівників, з них 6 докторів наук (2,5%) та 96 кандидатів наук (39,3%), тобто 102 викладачі, які мали наукові ступені, що становило 41,8% від загальної кількості [64, арк. 18-19, 33-34].

Наприкінці 80-х років на шести факультетах педагогічного інституту денного відділення велась підготовка учителів 14 спеціальностей. На фізико-математичному факультеті готували учителів математики й інформатики – 352 особи, фізики і астрономії – 52 особи, фізики і математики – 217 осіб. На факультеті педагогіки і методики початкового навчання йшла підготовка із трьох спеціальностей: з педагогіки і методики початкового навчання – 311 осіб, з педагогіки і методики початкового навчання і музики – 91 особа та з педагогіки і методики початкового навчання і образотворчого мистецтва – 114 осіб. На факультеті загальнотехнічних дисциплін готували учителів також трьох спеціальностей: загальнотехнічних дисциплін і праці – 254

особи, загальнотехнічних дисциплін і професійної орієнтації – 195 осіб, загальнотехнічних дисциплін і фізики – 82 особи.

На двох факультетах готували фахівців з двох спеціальностей. Так, на факультеті фізвиховання готували учителів фізичного виховання – 334 особи, а також початкової військової підготовки і фізичного виховання – 593 особи. Це був найбільш чисельний факультет педінституту. На хіміко-біологічному факультеті велась підготовка із спеціальностей: хімія і біологія – 212 осіб та хімія і обслуговуюча праця – 22 особи. Цей факультет був найменш чисельним в інституті. Лише на історичному факультеті йшла підготовка фахівців однієї спеціальності – історія і основи радянської держави і права – 603 студенти [65, арк. 5]. Загальна чисельність контингенту студентів денного відділення на 1989 р. становила 3432 осіб.

На заочному відділенні на чотирьох факультетах готували учителів таких спеціальностей: педагогіки і методики початкового навчання – 760 осіб, загальнотехнічних дисциплін – 397 осіб, історії – 379 осіб та фізичного виховання – 316 осіб [66, арк. 6]. Контингент студентів-заочників на 1989 р. становив 1852 особи. Загальна кількість осіб, які навчалися у 1989 р. у Чернігівському педагогічному інституті становила 5284 студенти. Отже, за 80-ті роки контингент студентів інституту зріс майже на півтори тисячі осіб.

За 80-ті роки також відбулося значне зростання професорсько-викладацького складу педагогічного інституту, аж на 141 особу. Так, у 1989 р. у штаті працювало 370 осіб, з них 4 доктори наук та 132 кандидати наук. Із загальної кількості працюючих вчені звання професора мали 10 осіб та 96 – мали вчене звання доцента [67, арк. 18]. Проте із збільшенням професорсько-викладацького складу зменшився відсоток осіб, які мали наукові ступені. На 1989 р. їх було близько 37%, а це майже на 5% менше від 1981 р. Отже, поповнення викладацького складу у цей період відбувалося в основному за рахунок учителів шкіл та талановитих випускників вишу і призвело до зменшення кількості викладачів, які мали наукові ступені та вчені звання.

Початок 90-х років приніс значні зміни в житті українського народу. 24 серпня 1991 р. на позачерговій сесії Верховної ради

УРСР було прийнято Акт проголошення незалежності України, а 1 грудня цього року відбувся референдум, на якому більшість населення підтвердила українську незалежність. За неї проголосувало 90% громадян України. З цього часу розпочався новий етап формування законодавчої бази нової Української держави, а разом з тим і нової системи освіти.

Початок 90-х років був успішним для Чернігівського педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка. Контингент студентів продовжував збільшуватися, а разом з ним розширювався і кадровий склад викладачів. Так, на 1990 – 1991 навчальний рік на денній формі навчання в педінституті навчалось 3531 студент, з них на факультетах: фізвиховання – 882 особи, історичному – 654 особи, фізико-математичному – 630 осіб, початкових класів – 578 осіб, загальнотехнічних дисциплін і праці – 561 особа і на хіміко-біологічному – 226 осіб [68, арк. 58].

На чотирьох факультетах йшла підготовка педагогічних кадрів на заочному відділенні. 375 осіб набували спеціальність учителя історії та суспільствознавства, 335 – учителя фізвиховання, 790 – учителя початкових класів, 348 – учителя трудового навчання. Із 1848 студентів-заочників 609 (32,9%) – були учителями в сільських школах, 84 (4,5%) – вихователями груп продовженого дня, 242 (13,1%) – піонервожатими. Заочне відділення давало можливість 572 випускникам педучилищ, а це складало 30,9% від загальної кількості студентів-заочників, продовжити навчання і набути вищу освіту [69, арк. 65]. Загальний контингент студентів на 1990 – 1991 навчальний рік становив 5379 осіб. Це була найбільша чисельність студентів за час діяльності Чернігівського педагогічного інституту.

На початок 1990 – 1991 навчального року працювало 370 викладачів, з них 11 – докторів наук, професорів (2,97%), 127 – кандидатів наук, доцентів (34,3%). Викладачі з науковими ступенями і вченими званнями становили 37,3% від загальної кількості. За три роки з 1987 – 1988 навчального року відбулися деякі якісні зміни у кадровому складі. За цей час викладачів вищої кваліфікації в інституті збільшилось на 30 осіб, а у процентному співвідношенні до загальної кількості викладачів відбулось навіть деяке зменшення якісного показника викладацького складу. Це був наслідок зростання кількості викладацького складу за цей час з 293 до 370 осіб [70, арк. 5].

На трьох кафедрах: музики і співів, фізвиховання та військової – не було жодного кандидата наук, а на п'яти кафедрах: спорту і спортивних ігор кандидати наук становили 8,3%, мови і літератури – 15%, легкої атлетики – 16,6%, загальнотехнічних дисциплін – 23% та теорії і методики фізвиховання – 27% [71, арк. 6].

У звіті про наукову роботу за 1991 р. наголошувалося на потребі покращення якісного складу викладачів. Саме в червні 1991 р. Постановою Верховної ради УРСР було введено в дію Закону України «Про освіту» у якому зазначалося, щоб ВНЗ міг готувати випускників за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалаврів, спеціалістів і магістрів» важливою умовою для акредитації навчального закладу було те, щоб ньому працювало більше 50% викладачів, які мали вчені ступені і звання. Ось тому для успішного проходження акредитації пединститутом необхідно було підвищити на 13% кількість кандидатів та докторів наук, а у кількісних параметрах це збільшення сягало до 50 осіб. На той час за якісним складом викладачів акредитацію могли пройти 12 кафедр: математичного аналізу, теорії фізики і астрономії, загальної фізики, філософії і економічної теорії, політичної історії, історії і теорії культури, педагогіки, психології і методики викладання фізики і математики, педагогіки і методики викладання історії, біології, хімії у яких кількість докторів та кандидатів наук перевищувала 50%, та кафедри історії слов'ян та всесвітньої історії, в яких викладачі вищої кваліфікації становили рівно 50%. Інші 18 кафедр кадрову атестацію для підготовки «магістрів» не проходили [72, арк. 1].

Аналіз кількісного і якісного складу викладачів у 90-ті роки за часів діяльності педагогічного інституту свідчить, що найбільша їх кількість була 1994 -1995 навчальному році і складала 395 осіб, з них 19 докторів наук, професорів та 149 кандидатів наук, доцентів. Кандидати і доктори наук становили 42,5% [73, арк. 2]. Досягнути п'ятидесятивідсоткового рубежу наявності викладачів вищої кваліфікації вдалося лише в 1997 – 1998 навчальному році, коли в інституті працювало 298 викладачів, з них 21 доктор наук, професор та 132 кандидати наук, доценти, це становило 51,3% від загальної кількості викладачів [74, арк. 2]. Ось тому 13 березня 1998 р. Кабінет Міністрів України надав навчальному закладу нового статусу Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Досягнути 50% рівня викладачів вищої кваліфікації інститут міг значно раніше, проте з відкриттям в Українській державі приватних, комунальних та інших типів вищих навчальних закладів призводило до того, що молоді викладачі прагнули наукового і кар'єрного росту, переходили працювати до інших вишів. Так, у 1995 – 1996 навчальному році з педінституту вибуло 50 викладачів, 16 з яких кандидати наук, доценти. У наступному році вибуло 30 викладачів, 1 доктор наук та 7 кандидатів наук. Отже, така міграція молодих наукових кадрів призводила до погіршення якісного складу викладачів педінституту, який доклав немало зусиль для їх підготовки.

Контингент студентів денної і заочної форм навчання до 1993 - 1994 навчального року перевищував п'ятитисячний рубіж. Так, на цей період на денній формі навчалось 3369 осіб, з них за кошти державного бюджету – 3154 особи. На заочній формі навчання – 1753 студенти, 53 з яких – контрактники [75, арк. 2 зв.]. Загальний контингент студентів становив 5122 особи. У наступні роки, аж до набуття статусу педагогічного університету, контингент студентів зменшувався. Так, у 1996 – 1997 навчальному році він становив 4537 осіб. На денній формі навчання - 3319, з них 2927 – за кошти державного бюджету. На заочній формі навчання – 1210, з них 721 – за кошти державного бюджету [76, арк. 3].

На 1998 р., тобто на час набуття статусу педагогічного університету, контингент студентів становив 4728 осіб. На денній формі навчання – 3351, з них 2835 – за кошти державного бюджету і на заочній формі навчання – 1377, з них 667 – за кошти державного бюджету [77, арк. 4].

Таким чином, за час діяльності педагогічного інституту у 9 разів збільшився кількісний склад викладачів. Значно поліпшився якісний його склад. Замість 6 кандидатів наук, які працювали на початку створення педінституту, на завершальному етапі його діяльності працювали 21 доктор наук та 132 кандидати наук. Отже, за кадровим складом навчальний заклад відповідав встановленим параметрам для вищих навчальних закладів четвертого рівня акредитації. Разом з тим значно зріс контингент студентів педінституту з 373 до 4728 осіб, тобто майже в 13 разів. За час діяльності Чернігівського державного педагогічного інституту в

його стінах було підготовлено, за нашими підрахунками, 27911 учителів різних спеціальностей.

У статусі педагогічного університету контингент студентів продовжував збільшуватися. Так на 2005 р. контингент студентів усіх форм навчання та усіх джерел фінансування становив 5894 особи, зокрема за державним замовленням навчалось 2826 осіб та за іншими джерелами фінансування – 3068 осіб. Контингент студентів денної форми навчання державного замовлення становив 2296 осіб, а інших джерел фінансування 1850 осіб. На заочному відділенні студентів державного замовлення навчалось 530 осіб, інших джерел фінансування – 1162 особи. На екстернатній формі навчання – 56 осіб. Відсів студентів також значно збільшився, так на 2005 р. він становив 237 осіб, з них за академічну неуспішність відраховано 106 осіб [78, арк. 3-4, 6].

На 2005 р. на 37 кафедрах 7 факультетів чисельність штатних науково-педагогічних кадрів становила 407 осіб та за сумісництвом працювало 75 осіб, з них штатних докторів наук, професорів – 16 та 5 сумісників. Чисельність штатних кандидатів наук, доцентів становила 140 осіб та сумісників – 15 [79, арк. 4]. Хоч кількість викладачів у педуніверситеті із вченими ступенями та званнями була меншою 50%, але кожного року відбувалося значне поповнення новими кандидатами і докторами наук. Так, у 2004 р. захищено викладачами 19 кандидатських дисертацій, а у 2005 р. – 2 докторські та 16 кандидатських дисертацій [80, арк. 1].

Отже, за ректорства О.Ф. Явоненка чисельність студентів зросла на 2100 осіб і на 2005 р. становила 5894 особи різних форм навчання та джерел фінансування. Чисельність викладацького складу також зросла з 229 у 1982 р. до 482 – у 2005 р. Кількість докторів наук збільшилася з 5 осіб у 1982 р. до 21 у 2005 р., а кандидатів наук з 90 осіб у 1982 р. до 155 у 2005 р. і це давало можливість успішно виконувати завдання підготовки педагогічних кадрів.

**Навчально-методична робота.** 1981 – 1982 навчальний рік був роком, коли в першому семестрі керівництво навчальним закладом здійснював ректор В.М. Костарчук, а наприкінці цього семестру був призначений новий керівник інституту О.Ф. Явоненко. Аналізуючи результати навчальної діяльності у навчальному році, коли



керували два керівники варто сказати, що відсів студентів був найбільшим у порівнянні з попередніми. Так, на денному відділенні було відраховано 80 осіб, це 3,6% від загальної кількості студентів, така ж кількість відрахованих була і на заочному відділенні, що становило 5,2% студентів, якщо у попередньому навчальному році на денному відділенні було відраховано 39 осіб (1,7%) і на заочному відділенні 29 (1,7%). Причинами виключення були: неуспішність – 18 осіб на денному та 57 – на заочному відділеннях, аморальні вчинки – 10 осіб, порушення трудової дисципліни – 3 особи, через хворобу – 2 особи та інших причин – 44 особи, які вибули з денного відділення [81, арк.4].

За радянського часу встановилася традиція визначення планових параметрів діяльності державних вищих навчальних закладів. Освітнє міністерство визначало не лише плани прийому студентів, але й плани випуску спеціалістів. Саме в 1982 р. Чернігівський педінститут вперше за багато років не виконав план випуску спеціалістів на 5 осіб. Якщо на денному відділенні відбулось перевиконання плану на 1 особу, інститут закінчило 412 випускників, то на заочному відділенні замість 329 осіб випустили 323 особи, тобто недовиконання становило 6 осіб [82, арк.2]. Не виконання плану випуску було також і в 1989 р., коли замість 524 осіб випустили 511 випускників, тобто план випуску було виконано на 97,5%. Причиною недовиконання плану було те, що в ході державних іспитів 11 студентів денного відділення та 9 студентів заочного відділення отримали незадовільні оцінки. Так, на денному відділенні незадовільні оцінки отримали 2 особи – на хіміко-біологічному, 2 – на загальнотехнічному, 1 – на педфаці, 1 – на спеціальності «фізвиховання» та 5 – на спеціальності «початкова військова підготовка та фізвиховання». Здебільшого двійки отримували студенти з фахових дисциплін: 8 осіб – на денному і 6 осіб на заочному відділеннях [83, арк.10].

Чи сприяв більш ефективній роботі навчального закладу такий показник, як план випуску? На наш погляд цей показник лише мав негативний відбиток як для студентів, так і викладачів. По-перше, не всі вступники ще в школі вірно обирали майбутню професію. Ознайомившись з усіма нюансами педагогічної роботи та дізнавшись про незначну зарплату учителя, окремі студенти не

бажали продовжувати далі навчання. По-друге, не всі студенти після закінчення школи мали достатній рівень знань для навчання у вищій школі. Дізнавшись про вимоги до організації навчальної діяльності студентів та перевіривши свої можливості у реалізації завдань вищої школи, окремі студенти розуміли, що вони є непосильними для них. По-третє, у житті молодшої людини інколи виникають проблеми пов'язані з хворобою, створенням сім'ї та іншими причинами, коли навчання у вузі не сприяє їх вирішенню. Доводилося залишати навчання.

План випуску для викладачів мав теж свої негативні наслідки. По-перше, він значною мірою впливав на якість підготовки фахівця, адже кожен викладач знав про необхідність виконання плану випуску спеціалістів і замість негативної оцінки ставив задовільну. Втрачалася не лише об'єктивність оцінювання студентів, а й принцип справедливості. Не є таємницею, що в кожній академічній групі всі студенти орієнтувалися в рівні навчальних досягнень кожного члена колективу. Під пильною увагою були не лише кращі студенти, а й ті, що мали низький рівень інтелектуальних здібностей. Незаслужені завищені оцінки негативно впливали на студентів, які бачили, що можна не «викладатись» в процесі навчання, адже все рівно викладач поставитиме позитивну оцінку.

Загальна успішність студентів денного відділення інституту з 1982 р. до кінця 80-х років була стабільною в межах 96,4% – у 1982 р., 95,1% – у 1985 р. Понад 50% студентів навчались на «4» і «5»: у 1982 р. – 54,1%, у 1985 р. – 51,9%. На заочному відділенні успішність студентів була нижчою і становила в середньому 82 – 85%, а студентів, які навчались на «4» і «5» 12 – 17%. Різною була успішність на факультетах педінституту. Найбільш високою вона була на факультеті педагогіки і методики початкового навчання в межах 99 – 97% , якісний показник – понад 60%. На історичному факультеті загальна успішність сягала 96 – 98%, а якісні параметри перевищували 60 – 70%. Дещо нижчою була загальна успішність на фізико-математичному факультеті. Так, на 1983 р. вона сягала 95,2%, а якість наближалася до 50%. На початок створення факультету загальнотехнічних дисциплін і праці у 1983 р. загальна успішність на факультеті становила 88%, а якість лише 29,7% [84, арк. 9, 6].

На початку 90-х років на факультетах знижуються показники як загальної успішності студентів, так і якості знань. Так, на 1991 – 1992 навчальний рік значне зменшення цих показників відбувається на історичному факультеті: загальна успішність – до 90%, а якість – до 37%. У 1992 – 1993 навчальному році – відповідно до 89% і 34%. Значне зниження успішності відбулося на факультеті фізвиховання: у 1991 – 1992 навчальному році – 79,9% та 20,3%, а у 1992 – 1993 – 76,6% та 21,7%. Деяке зростання успішності студентів відбулось на факультеті загальнотехнічних дисциплін і праці. Так, у 1992 – 1993 навчальному році загальна успішність становила 96,1%, а якість знань 32% [85, арк. 2-3].

Головною причиною зниження показників успішності студентів стало те, що з 1992 – 1993 навчального року, окрім набору студентів, які навчалися за державні кошти зараховували студентів-контрактників, які навчалися за власні кошти, а також за кошти організацій і установ, які направляли їх на навчання. Конкурсний відбір студентів, які отримували освіту за державні кошти давав можливість відібрати кращих вступників. Хоча був набір і поза конкурсом, яким користувались вступники, що мали пільги (діти сироти, чорнобильці та інші). Проте студентами-контрактниками зараховували не завжди тих осіб, які мали нахил до педагогічної діяльності та належний рівень знань. Цей контингент студентів певною мірою вплинув на зниження показників успішності. Саме тому в середині 90-х років у ВНЗ стали визначати окремо успішність цих двох категорій студентів. Так, у 1995 – 1996 навчальному році найвищі показники загальної успішності були на факультеті початкового навчання. У студентів-держбюджетників – 98%, а у контрактників – 96%. Але якісні показники у цих двох категорій студентів значно відрізнялися – 40% і 18%. Найбільш контрастні показники успішності були на факультеті індустріально-педагогічному, де різниця загальної успішності складала майже 30% ( 89,5% та 60%). Ще більшою була різниця з якості знань на цьому факультеті, адже 36,4% студентів державного набору навчалися на «4» і «5», а у контрактників не було жодного студента [86, арк. 11].

Варто зауважити, що загальна успішність студентів-контрактників не завжди була нижчою від студентів, які навчалися

за державні кошти. Так, під час зимової сесії 1997 р. на фізико-математичному факультеті всі студенти-контрактники склали сесію, а успішність іншої категорії студентів становила 98%. Вищими були показники загальної успішності і факультеті фізичної культури, де показники контрактників становили 83,7% , а державного набору – 80,4%. Подібних прикладів можна навести і за результатами інших сесій[87, арк. 53]. Проте якісні показники протягом 90-х років були вищими у студентів-бюджетників. Саме від добрих і відмінних оцінок залежало, чи будуть отримувати стипендію ці студенти.

Питання підвищення рівня успішності та якості знань студентів було найбільш важливим для факультетів педінституту. Це питання декілька разів протягом навчального року обговорювалося на засіданнях рад інституту і факультетів та кафедр. Кожного разу визначалися резерви підвищення показників успішності. Так на засіданні ради інституту наприкінці серпня 1983 р. ректор О.Ф. Явоненко загострив увагу викладачів на тому, що майже на всіх факультетах є значна кількість студентів, які за результатами літньої сесії мають по 1 оцінці «задовільно». На загальнотехнічному факультеті таких 35 осіб, що складає 12%, на історичному – 59 (14%), на факультеті фізвиховання – 53 (10%), на факультеті початкового навчання 69 (17%).

Іншим резервом – було скорочення пропусків занять без поважних причин. Їх кількість у порівнянні з попередніми роками зменшувалася, але залишалася достатньо високою. Якщо у 1981 – 1982 навчальному році прогулів було 11344 години, то наступному році їх було 2410 годин. Проте залишалася значна кількість пропущених занять із поважних причин: чергування, відрядження, змагання та інших [88, арк. 23, 38].

З метою покращення організації процесу навчання особливу увагу ректорат приділяв організації самостійної роботи студентів. Певний позитивний досвід у цьому напрямку набув факультет педагогіки і методики початкового навчання. На кафедрах викладачі визначили обсяг навчального матеріалу для самостійного опрацювання, вид контролю і терміни проведення контрольних заходів. Індивідуальну роботу студентів включили до розкладу. Але в ході дотримання графіку індивідуальної роботи виникали певні

труднощі пов'язані з відсутністю у визначений час аудиторій або ж і самих студентів.

Для організації самостійної роботи сприяла підготовка методичних рекомендацій і настанов для студентів. На факультеті загальнотехнічних дисциплін і праці підготували й видрукували низку посібників для студентів з нарисової геометрії, деталей машин, з виконання курсового проекту з використанням мікроЕОМ. На суспільних кафедрах позитивні результати в організації самостійної роботи мають не лише підготовлені методичні матеріали щодо самостійного вивчення визначених тем, а й організація контрольних співбесід з вивченого матеріалу.

З метою наближення навчального процесу до школи на загально технічному факультеті практичні заняття проводили у середніх школах № 12, 27, 29. На факультеті фізвиховання 20% практичних занять з методики перенесено до базових шкіл[89, арк. 8-9].

Для об'єктивності оцінки організації навчального процесу в Чернігівському педагогічному інституті з 1982 р. до 1998 р. було проведено кілька перевірок комісіями різного рівня. Перша з них була проведена з 22 листопада до 2 грудня 1983 р. Державною інспекцією вищих навчальних закладів СРСР у складі інспектора вишів Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР Пронякіна Л.Ю., доцента Коломенського педінституту Богатової Л.Г. та доцента Московського обласного педінституту Новікова В.П. Ними було перевірено якість підготовки студентів зі спеціальності «загальнотехнічні дисципліни і праця». У акті перевірки вони детально описали історію інституту та факультету, їх матеріальну базу, реалізацію ними планів XXVI з'їзду КПРС, постанов партії та уряду.

Щодо результатів перевірки навчально-виховного процесу на факультеті говорилося, що аналіз успішності студентів за останні роки вказує на тенденцію на її покращення. Так, в 1980 – 1981 навчальному році загальна успішність становила 83%, у наступному році – 87,7%, у першому семестрі поточного навчального року – 88%. Однак такий рівень успішності був низьким. Невисоким був і рівень якості знань, всього 29,7%. Керівництво факультету й кафедр систематично контролюють роботу викладачів і студентів факультету. За поточний навчальний рік декан провів більше 30

контрольних відвідувань. Виконаний план контрольних відвідувань і завідувачами кафедр. Відвідування студентами занять є однією з важливих проблем, що перебуває у центрі уваги деканату. Однак ще багато студентів пропускають заняття без поважних причин. Так, у 1982 – 1983 навчальному році із 330 студентів 220 пропустили 1012 годин. Відсів студентів на факультеті теж значний. За останні 5 років відраховано 84 особи, це без врахування призову до армії [90, арк. 25-26].

На заочному відділенні навчаються на молодших курсах по 75 осіб, а на старших по 90, які поділені на 2 групи по 45 осіб. Така кількість студентів не сприяє ефективній організації навчального процесу і потребує поділ студентів по 25 – 30 осіб у групі. Всі студенти випускники, які закінчили ВНЗ у попередньому навчальному році, прибули на місце призначення. Суттєвим недоліком є те, що деканат не добився повної інформації про проходження стажування випускників. Отримано мало стажувальних листів із шкіл інших областей та республік.

Вказавши як на позитивні моменти, так і на недоліки в роботі, комісія прийшла до висновку, «що діяльність керівництва і науково-педагогічних кадрів Чернігівського педагогічного інституту, спрямоване на підготовку учителів загальнотехнічних дисциплін і праці відповідає вимогам вищої школи» [91, арк. 28].

Після цієї перевірки деканатом факультету загальнотехнічних дисциплін було розроблено заходи з подолання недоліків, що були вказані в акті.

У березні – квітні 1988 р. було проведено перевірку роботи Чернігівського державного педагогічного інституту комісією Міністерства освіти УРСР. 25 квітня питання про перебудову навчального процесу в інституті розглянула Колегія Міністерства освіти УРСР. Вона констатувала, що «на факультетах і кафедрах відбулись певні зрушення перебудовного характеру». З позитивної сторони було відзначено про створення на факультетах робочих навчальних планів з розрахунку тижневого навантаження 24 – 28 годин. На факультетах фізико-математичному, хіміко-біологічному, загальнотехнічному та педфаці посилено увагу до організації самостійної роботи студентів. В інституті введена атестація студентів з усіх лекційних курсів. Частина практичних занять

проводилася у школах, а 28 викладачів інституту працювали у школах м. Чернігова. Провідні учителі міста і області залучені до проведення занять з методики.

Разом з тим в інституті не подолано інертність та пасивність викладачів. Мають місце неузгодженість і нечіткість в організації самостійної роботи студентів, слабкою ланкою в системі підготовки до роботи в школі залишалося ознайомлення студентів з шкільними програмами, підручниками, посібниками. Значного поліпшення вимагала методична підготовка студентів за обраним фахом, підвищення їх професійної та інтелектуальної культури [92, арк. 178-179].

Проведені міністерські контрольні роботи показали, що їх результати на 10 а то і більше відсотків нижчі семестрових оцінок. Третина студентів випускного курсу факультету початкових класів не справилися з контрольними роботами з математики. Слабку теоретичну підготовку показали студенти історичного факультету. За анкетуваннями кожен третій студент-випускник хіміко-біологічного факультету не підготовлений до роботи в сучасній школі. Крім того, студенти негативно оцінювали діяльність семи викладачів інституту, а майже кожен п'ятий студент-випускник факультету початкових класів висловив думку, що з боку викладачів допускається лібералізм і невимогливість в оцінюванні знань студентів[93, арк. 8].

Отже, перевірка організації навчально-виховного процесу в інституті показала, що є певні зміни в інституті, які відповідають новим вимогам, проте Колегія Міністерства освіти УРСР визначила низку конкретних завдань з цього напрямку.

У середині 80-х років, втілюючи в життя ідею зближення науки з виробництвом, у педагогічній галузі особливу увагу стали приділяти співпраці педагогічних вищих навчальних закладів зі школами. Одним із напрямків інтеграції загальноосвітньої і вищої школи було створення у середніх школах філіалів кафедр. На 1986 – 1987 навчальний рік певний досвід роботи набув філіал кафедр фізики і математики у середній школі № 3 м. Чернігова. Розпочав свою роботу в середній школі № 2 філіал кафедри педагогіки і методики початкового навчання. У школах проводилися спільні засідання кафедр, педагогічних рад та методичних об'єднань

учителів шкіл та викладачів інституту. Так, у грудні 1986 р. таке спільне засідання було проведене у середній школі № 2 з проблем інтенсифікації навчально-виховного процесу в початкових класах. З доповіддю виступила доцент Смовська О.І., а в обговоренні взяли участь учителі школи та викладачі інституту. У січні 1987 р. на педагогічній раді було винесено питання методичної роботи учителів початкових класів. У обговоренні доповіді заступника директора школи С.В. Лужецької брали активну участь викладачі кафедри педагогіки і методики початкового навчання. Викладачі кафедри взяли активну участь у проведенні тижня початкової школи. Відкриті заняття в школі провели доценти І.Ф. Кирей та Л.С. Ульяницька і викладач З.П. Маргаритова. Було відвідано і проаналізовано в школі більше 30 уроків і позаурочних заходів. На базі цього філіалу діє факультатив «Школа професійної майстерності», на якому учителі школи Л.Л. Андрушкова, Л.А. Гриценко, В.П. Сьоміна та інші ділилися своїм досвідом роботи, вчили студентів веденню педагогічного спостереження, вмінню розуміти і поважати дітей [94, арк. 12-13].

Інтенсивну роботу здійснював філіал кафедри анатомії і фізіології людини і тварини у середній школі № 2 м. Чернігова. Вона включала науково-педагогічні дослідження з участю учителів біології та студентів, вивчення передового педагогічного досвіду, проведення відкритих уроків. Створені також філіали і колективами кафедр історії СРСР і УРСР у СШ № 12, методики трудового навчання у СШ № 27, теорії і методики фізвиховання у СШ № 31. Проте робота цих філіалів потребувала більш інтенсивної діяльності. На засіданні ради інституту 31 серпня 1987 р. було поставлене завдання «перетворити філіали кафедр у школах в навчально-науково-методичні комплекси» [95, арк. 13].

Основні завдання і функції учбово-науково-педагогічних комплексів (УНПК) були визначені Типовим положенням затвердженим наказом Мінвузу СРСР від 1 вересня 1987 р. № 611. ВНЗ пропонувалося самостійно вирішувати, які форми і організаційні структури найбільш придатні для успішної роботи в місцевих умовах.

Створення УНПК в Чернігівському педінституті розпочалося виданням спільного наказу інституту і обласного управління



народної освіти від 15 вересня 1989 р. З метою посилення інтеграції вищої педагогічної, середньої спеціальної і загальноосвітньої шкіл на основі угод між педінститутом та відповідними навчальними закладами середньої ланки на основі існуючих філіалів кафедр створювались УНПК. Керівниками їх стали: Антоненко М.І., Січенков В.П., Жаворонкова З.Б., Самойленко П.В., Баранков О.Г., Гринь Т.В. До 1 жовтня 1989 р. ними були розроблені довгострокові програми їх роботи.

Плідною була робота УНПК на факультеті ЗТД і праці. До складу комплексу увійшли кафедра педагогіки, психології і методики викладання ЗТД, загальноосвітні школи м. Чернігова № 12, 27, 29, міжшкільний учбово-виробничий комбінат с. Жовтневе, гуртки технічної творчості Палацу піонерів і школярів, кабінет трудового навчання обласного інституту удосконалення учителів. Учасниками комплексу розроблено і обговорено програму «Трудове навчання і виховання учнів». Керівник УНПК доцент Січенков В.П. протягом навчальної чверті пройшов стажування в установах комплексу [96, арк. 15-16].

Після трьох років роботи УНПК ректор інституту О.Ф. Явоненко на засіданні ради інституту 31 серпня 1992 р. зауважив, що робота їх на факультетах є різноманітною, але все ж «недостатньою, бо часто дії їх є епізодичними і безсистемними». Для координації їх дій необхідним є створення ради по зв'язках із школами. Варто всі кафедри інституту закріпити за районами області. В усіх районах мати опорні школи, з якими уклали договори про співпрацю. У цьому році необхідно завершити формування УНКП створенням комплексу «педучилище – педінститут», що сприятиме якості підготовки спеціалістів, значної економії коштів і гарантуватиме здобуття випускниками педучилищ вищої кваліфікації [97, арк. 31].

Для детального аналізу роботи УНКП в жовтні 1992 р. була створена комісія, яка 25 листопада того ж року винесла це питання для обговорення на раді педагогічного інституту. У довідці про перевірку роботи комплексів на факультетах комісія відзначила значну кількість здобутків у їх роботі. Комісія відзначила, що інтерес і потреба в інтеграції науково-практичних зв'язків усіх ланок педагогічної освіти є. Проте рейтинг або імідж існуючих комплексів недостатньо високий, а в окремих школах про них

навіть не знають (СШ 32, 24, 26). Комісія вважала, якщо діє комплекс то він має діяти не лише в кращих чи базових школах, а й охоплювати усі школи міста й області. У середніх навчальних закладах уважали за необхідне, щоб УНКП виступали в ролі координаційних, наукових і методичних центрів які б допомагали у вирішенні гострих проблем сучасної школи. Комісія прийшла до висновку, що питання діяльності УНКП потребує більш ретельного вивчення та реорганізації згідно з тогочасними вимогами до школи[98, арк. 9-10].

Отже, за час існування УНКП відбуваються деякі зміни в поглядах педагогічних працівників на завдання і функції цих комплексів. На початку їх створення вони охоплювали незначну кількість навчальних закладів, з якими методичні кафедри інституту співпрацювали. Саме на початковому етапі створення комплексів у взаємодії інститут – школа були певні позитивні досягнення. Проте, коли з 1992 р. було поставлене завдання перед УНКП про розширення поля діяльності і охоплення всіх шкіл міста Чернігова та всіх районів області, ці завдання для комплексів стали непосильними. Не є таємницею, що роботою з координації діяльності УНКП займалися малочисельні психолого-педагогічні і методичні кафедри педінституту, викладачі яких мали до 900 годин академічного навантаження. Виконання ж розширених завдань комплексів потребувало використання значної кількості часу, відряджень по школах, а не виконанню основних функцій викладача педагогічного вишу. У таких випадках реальна діяльність підміняється формальними паперовими справами, яка не дає бажаних результатів не для ВНЗ, не для школи.

У 80-90-х роках було визначено єдині строки проведення безвідривної практики на всіх факультетах, яку ще стали називати громадсько-педагогічною. Розпочиналася вона з 20-х чисел жовтня і тривала до 20 чисел травня і проводилася без відриву від навчальних занять. Для покращення зв'язків інституту із школами була створена при раді інституту комісія на чолі з доцентом М.Ф. Бурляєм, яка займалася питаннями координації взаємодії, зокрема організацією всіх видів практик.

На педфаці було змінено структуру безвідривної практики. Так, студенти першого курсу працювали в підготовчих групах дитячих

садків, другого курсу – в групах продовженого дня шкіл, третього курсу – помічниками вчителів I –III класів. На фізматі безвідривну практику проводили за програмою педагогічної акліматизації студентів, яка отримала сфальні відгуки в школах. Про що свідчить стаття директора СШ № 3 м. Чернігова Г.Сергієнко у газеті «Деснянська правда» за 12 лютого 1985 р. [99, арк. 144].



*Настанови ректора перед початком піонерської практики*

Важливим завданням навчально-виховних педпрактик було знайомство студентів з досвідом роботи кращих учителів області. Так, у 1991 р. студенти історичного факультету під час педпрактики познайомились з досвідом роботи Заслужених учителів УРСР Б.С. Драпкіна (Березнянська СШ Менського району), М.Г. Харацького (Холминська СШ Корюківського району), В.Г. Ілляшенка (Лосинівська СШ Ніжинського району), вчителя-методиста Г.Д. Чередниченка (Городнянська СШ № 1); початкових класів Л.М.Борисенко (Сосницький район), В.І. Коваленко (Ічнянський район), Є. Є. Ботяй (Ріпкінський район); хіміко-біологічний факультет – учителів біології А.М. Хомозюк (Городнянський район), Т.К. Пекур (Козелецька СШ № 3); учителів праці М.В. Сергієнко (Хотіївська СШ Корюківського району), В.І.Тупик (Мощенська СШ Городнянського району) та багатьох інших. [100, арк. 61-62].

Міцніли міжнародні зв'язки Чернігівської області із Східно-чеською областю ЧССР. Це дало змогу встановити контакти між педагогічними колективами різних навчальних закладів, здійснювати обмін делегаціями та проводити стажування викладачів Чернігівського педінституту в університеті Градець Кралове, а чеських – у Чернігові.



*Зустріч делегації Східно-чеської області у Чернігівському педінституті*

З метою поглибленої підготовки студентів до роботи у сільській школі на початку 90-х років термін педпрактики на випускному курсі факультету початкових класів збільшили на 3 тижні і вона тривала всю першу чверть. Студенти цього ж факультету стали більше уваги концентрувати на роботі у малокомплектних школах.

В організації навчально-виховної практики на перед випускному та випускному курсах загострювалися проблеми пов'язані з недостатньою матеріальною базою ряду шкіл. У багатьох школах були відсутні кабінети інформатики та комп'ютерні класи, не завжди у сільських школах були спортивні зали з відповідним обладнанням, складно було виконувати навчальні програми та завдання педпрактики студентам спеціальності «педагогіка і методика початкового навчання і образотворче мистецтво» [101, арк. 90]. Заголом у 90-х роках виникли проблеми пов'язані з переходом школи на нові програми і підручники тому особливо студенти відчували слабку забезпеченість шкіл засобами навчання.

Технологічну практику студенти факультету загальнотехнічних дисциплін і праці на початку 90-х років проходили у колгоспах, радгоспах, на автотракторних станах та сільгосптехніках області. Вони працювали слюсарями по ремонту автомобілів, тракторів та іншої сільгосптехніки, окремі студенти проходили практику як механізатори[102, арк. 62].

У зв'язку із початком підготовки на початку 80-х років на історичному факультеті спеціальності 2108 «історія та радянське право» на четвертому курсі у 8 семестрі студенти проходили двотижневу педагогічну правову практику. Головними завданнями її було закріплення і поглиблення знань, отриманих студентами з правових дисциплін, набуття навичок і умінь правовиховної діяльності, формування внутрішньої потреби активної протидії проявам неповаги до закону та порушення законності. Під час цієї практики студенти знайомились з роботою районного відділу народної освіти, народного суду, прокуратури, державного арбітражу, інспекції у справах неповнолітніх районного відділу внутрішніх справ.

На настановчій конференції студентів знайомили з метою та завданнями практики, планом-графіком її проходження, порядком ведення облікової та звітної документації. За підсумками практики проводилася заключна конференція та залік[103, с. 24-27].

З початку 90-х р. значно поліпшилося інформаційне забезпечення студентів для проходження різних видів педпрактик. На деяких методичних кафедрах факультетів: історичного, педагогіки і методики початкового навчання, загальнотехнічних дисциплін і праці та фізвиховання було підготовлено методичні рекомендації студентам для проходження педпрактики. Так, членами кафедри педагогіки, психології і методики викладання історії А.М. Боровиком, М.Т. Благініним, О.П. Віхровим, Л.П. Коротковою, О.Г. Баранковим та Н.В. Орловою було підготовлено, а у 1990 р. видано видавництвом «Деснянська правда» тиражем 500 екземплярів, «Методичні рекомендації по організації педагогічної практики студентів II – V курсів історичного факультету». У них, крім загальних настанов щодо організації практики студенти могли знайти завдання, зміст і методи діяльності, форми звітності кожного дня занять з безвідривної практики, мету, зміст роботи та звітну



документацію для літньої педпрактики в оздоровчих таборах, організацію і проведення правової практики, а також настанови для проведення навчально-виховних практик на перед випускному та випускному курсах денної та заочної форм навчання. У 10 додатках подано зразки оформлення всіх видів документації та звітів з перелічених видів педагогічної практики. Такі методичні настанови сприяли покращенню організації практики та повному інформаційному забезпеченню як методистів так і студентів [104].

Студенти історичного факультету кожного року проходили археологічну практику. Широкого розголосу набули результати археологічних досліджень поблизу с. Шестовиця Чернігівського району, де за давньоруської доби знаходився табір войовничих вікінгів, що перебували на княжій службі. На базі історичного факультету працювали постійнодіючі експедиції, у складі яких студенти не лише проходили археологічну практику, а й й прилучались до вивчення та охорони старожитностей Чернігово-Сіверщини.



*На археологічній практиці*

Перше вересня 1991 р. Чернігівський педагогічний інститут розпочав у принципово нових соціально-політичних умовах державної незалежності. Акт проголошення незалежності України, затверджений Верховною Радою 24 серпня 1991 р., незабаром

підтверджений Всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 р. розпочав складний процес становлення української державності. Саме з цього часу розпочинається третій етап змін в організації навчального процесу в педагогічному інституті. Цей етап тривав до 13 березня 1998 р., до набуття навчальним закладом університетського статусу.

Правовою основою реформ у національній вищій школі стали Закон України «Про освіту», державна програма «Освіта (Україна XXI століття)», «Основні напрямки реформування вищої освіти в Україні» та інші урядові документи. Важливу роль для формування нормативної бази діяльності вищої школи відіграло затверджене наказом Міністерства освіти України від 2 червня 1993 р. за № 161 «Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах». Саме у цьому документі були визначені: нормативно-правова база організації навчального процесу, форми організації навчання та види навчальних занять, контрольні заходи перевірки результатів навчання, навчальний час студента, робочий час викладача, методичне забезпечення навчального процесу.

З утворенням незалежної держави України у Чернігівському педагогічному інституті значно розширюється підготовка фахівців різних спеціальностей. Лише за період з 1991 р. до 1996 р. в інституті відкриваються нові подвійні спеціальності: «історія і психологія», «історія і англійська мова», «історія і народознавство», «хімія і екологія», «праця і основи підприємництва», «праця і професійне навчання», «математика і основи економіки», «початкове навчання і англійська мова». На 1996 – 1997 навчальний рік інститут готував педагогічних працівників з 18 спеціальностей, що свідчило про істотне розширення сфери освітніх послуг в навчальному закладі. Разом з тим це розширювало можливості для працевлаштування випускників [105, арк. 117].

На початку 90-х років на факультетах знижуються показники загальної успішності студентів і якості знань. Так, на 1991 – 1992 навчальний рік значне зменшення цих показників відбувається на історичному факультеті: загальна успішність – до 90%, а якість – до 37%. У 1992 – 1993 навчальному році – відповідно до 89% і 34%. Значне зниження успішності відбулось на факультеті фізвиховання: у 1991 – 1992 навчальному році – 79,9% та 20,3%, а у 1992 – 1993 –

76,6% та 21,7%. Деяке зростання успішності студентів відбулось на факультеті загальнотехнічних дисциплін і праці. Так в 1992 – 1993 навчальному році загальна успішність становила 96,1%, а якість знань 32% [106, арк. 2-3].

Головною причиною зниження показників успішності студентів стало те, що з 1992 – 1993 навчального року крім набору студентів, які навчались за державні кошти зараховували студентів-контрактників, які навчались за власні кошти, а також за кошти організацій і установ, які направляли їх на навчання. Конкурсний відбір студентів, які навчались за державні кошти давав можливість відібрати кращих вступників. Хоча був набір і поза конкурсом, яким користувались вступники, що мали пільги (діти сироти, чорнобильці та інші). Проте студентами-контрактниками зараховували не завжди тих осіб, які мали нахил до педагогічної діяльності та належний рівень знань. Цей контингент студентів певною мірою вплинув на зниження показників успішності. Саме тому з 90-х років у ВНЗ стали визначати окремо успішність цих двох категорій студентів. Так, у 1995 – 1996 навчальному році найвищі показники загальної успішності були на факультеті початкового навчання. У студентів-держбюджетників – 98%, а у контрактників – 96%. Але якісні показники у цих двох категорій студентів значно відрізнялись – 40% і 18%. Найбільш контрастні показники успішності були на факультеті індустріально-педагогічному, де різниця загальної успішності складала майже 30% ( 89,5% та 60%). Ще більшою була різниця з якості знань на цьому факультеті, адже 36,4% студентів державного набору навчались на «4» і «5», а у контрактників не було жодного студента [107, арк. 11].

Варто зауважити, що загальна успішність студентів-контрактників не завжди була нижчою від студентів, які навчались за державні кошти. Так, в ході зимової сесії 1997 р. на фізико-математичному факультеті всі студенти-контрактники склали сесію, а успішність іншої категорії студентів становила 98%. Вищими були показники загальної успішності і факультеті фізичної культури, де показники контрактників становили 83,7%, а державного набору – 80,4%. Подібних прикладів можна навести і за результатами інших сесій [108, арк. 53]. Проте якісні показники



протягом 90-х років завжди були вищими у студентів-бюджетників. Саме від добрих і відмінних оцінок залежало, чи будуть отримувати стипендію ці студенти.

Удосконалювався навчально-методичний процес. На зміну традиційним приходили нові сучасні форми роботи викладачів і студентів. На всіх факультетах впроваджувалась письмова форма проведення проміжного та семестрового контролю знань студентів. Відбувались зміни в державній атестації. На початку 90-х років на фізико-математичному факультеті було започатковано проведення державних кваліфікаційних екзаменів. Після тривалого обговорення на кафедрах факультету, раді інституту з дозволу Міністерства освіти було проведено замість кількох державних екзаменів один кваліфікаційний екзамен із спеціальності. В ході цього екзамену випускник мав показати свою загальнотеоретичну підготовку і вміння застосовувати її для конструювання власної методичної концепції і розробки і проведення одного з уроків. Викладачами факультету була розроблена програма і складені екзаменаційні білети, які складались з двох питань. З першого питання випускник мав показати не лише свої знання з математики чи фізики, але й провівши структурно-методичний аналіз теми показати методику вивчення її з проведенням окремого уроку. Друге питання було присвячене методиці виховної роботи [109, арк. 7].

Практика проведення кваліфікаційного екзамену показала, що на ньому можна об'єктивно визначати рівень готовності випускника педвузу до роботи в школі. Нова форма проведення державного екзамену не була позбавлена недоліків. Не вдалося органічно поєднати питання перше з теорії предмету та методики його навчання з питанням другим, де вже мова йшла про теорію і практику виховної роботи.

З урахуванням досвіду проведення кваліфікаційних екзаменів на фізико-математичному факультеті вчена рада інституту рекомендувала проведення подібного екзамену на інших факультетах [110, арк. 8].

Ініціативу проведення комплексних екзаменів підтримали на хіміко-біологічному та загальнотехнічному факультетах. Проте загального поширення на всі факультети таких екзаменів не відбулось. На нашу думку результати підготовки студентів до

навчально-виховної роботи в школі можна було побачити в ході педагогічних практик. В такому випадку буде реальна шкільна обстановка де студент зможе показати володіння навчальним матеріалом, вміння розповідати, пояснювати, аргументувати, обґрунтовувати, контактувати з учнями класу, керувати навчально-виховним процесом. Нічого штучного, екстремального, надуманого не має бути в ході перевірки рівня кваліфікації випускника педвишу. Саме тому практика проведення кваліфікаційних екзаменів не набула широкого поширення, а фізико-математичному факультеті з деяким удосконаленням державна атестація проходить до нинішнього часу.

На початку 90-х років відбулись деякі зміни в організації методичної роботи в навчальному закладі. Пов'язані вони були з розформуванням загальноінститутських кафедр педагогіки і психології та утворенням факультетських кафедр педагогіки, психології та методик викладання відповідних дисциплін. Після року роботи новоутворених кафедр вчена рада інституту констатувала, що ці зміни дали позитивні результати. Підвищився рівень інтегрованого викладання психолого-педагогічних і методичних дисциплін. Це також дало змогу усунути дублювання окремих тем і максимально реалізувати можливості міжпредметних зв'язків. У кінцевому підсумку дало змогу формувати у студентів систему педагогічних знань та піднести на вищий рівень організацію педагогічних практик.

Але разом з тим не все заплановане в період реформування було реалізовано. На час створення методичних кафедр передбачалось, що буде діяти внутрішня система підвищення кваліфікації викладачів цих кафедр. Мав діяти семінар викладачів під керівництвом проректорів з навчальної і наукової роботи. Проте цього не сталось. Жодного засідання семінару не відбулось, хоча багато актуальних питань можна було б обговорити [111, арк. 14-15].

Чималу увагу колектив інституту приділив виконанню «Закону про мови в Українській РСР» прийнятого ще в 1989 р. Питання про організацію виконання в інституті цього закону було заслухано на вченій раді 31 січня 1990 р. Було затверджено заходи щодо розширення сфери функціонування української мови в інституті

розраховані на 10 років. У них зазначалося про переведення у стислі строки вимог Закону УРСР про мови щодо діловодства і документації, проведення засідань, зборів, нарад та інших зібрань в інституті. Мали забезпечити вивчення практикуму з української мови на перших курсах інституту та здійснити поступовий перехід до 1996 р. на викладання предметів українською мовою та визначені інші заходи.

На початку наступного навчального року 31 жовтня вчена рада інституту заслухала інформацію про виконання вищезгаданого закону. Так, українська мова як навчальна дисципліна вивчалась на I – II курсах усіх спеціальностей. Також на всіх спеціальностях були введені обов'язкові навчальні курси: історія світової та вітчизняної культури (78 годин) та історія України (50 годин). На підготовчому відділенні для всіх спеціальностей введений курс української мови обсягом 50 годин. Для викладачів працювали курси української мови на всіх факультетах.

Забезпеченість підручниками українською мовою на початковому етапі реалізації закону була незначною. Так, з психолого-педагогічних дисциплін вона становила 30%, а з фізико-математичних – 90%. На історичному факультеті забезпеченість україномовними підручниками була 35%, на факультеті педагогіки і методики початкового навчання – 40%, на хіміко-біологічному – 30%, а на спеціальності початкова військова підготовка та фізвиховання україномовних підручників взагалі не було.

Українською мовою вели викладання 47% викладачів суспільно-політичних дисциплін, 52% – психолого-педагогічних, 47% – спеціальних дисциплін. Із 375 викладачів інституту українською мовою викладали 159.

Створення кафедри української мови утруднювалось відсутністю спеціалістів з вченими ступенями та званнями тому на кафедрі мови і літератури працювала секція української мови [112, арк. 69-70].

Через три роки після прийняття закону про мови ректор інституту О.Ф. Явоненко констатував про позитивні зрушення. Так, вся документація в основному велась українською мовою, 55% начальних дисциплін викладалась державною мовою, що на 10% більше ніж на час прийняття закону. Викладання на першому курсі

здійснювалось українською мовою. Проте викладання технічних, спортивних і суспільно-політичних дисциплін (особливо кафедрою філософії і політекономії) продовжувалось російською мовою. Були також і факультети загальнотехнічних дисциплін та фізичного виховання кількості дисциплін, що викладались українською мовою становило від 0 до 20% [113, арк. 32].

Перше десятиріччя дії закону про мови було не простим для колективу інституту в ході реалізації намічених планів. Однією з проблем, яка складно вирішувалась було забезпечення студентів навчальною літературою. Виступаючи на розширеній вченій раді інституту у серпні 1997 р. директор бібліотеки Н.Г. Костарчук зазначала, що в цілому забезпеченість навчальною літературою достатньо висока. Повною мірою нею забезпечені студенти факультетів фізико-математичного та педагогіки і методики початкового навчання. За невеликим винятком відсутності методичної літератури українською мовою, добре забезпечені навчальними посібниками студенти історичного факультету. Проте студенти інших факультетів: фізвиховання, хіміко-біологічного та індустріально-педагогічного хоч і забезпечені російськомовними підручниками, але навчальна література українською мовою «майже відсутня» [114, арк. 72]. Саме відсутність українських навчальних посібників було приводом для окремих викладачів інституту для відмови викладати навчальний предмет державною мовою.

Ректорат тримав під постійним контролем стан виконання Закону «Про мови...». В ході засідань вченої ради інституту ці питання розглядались: 20 травня 1992 р., 23 лютого 1994 р., 24 березня 1996 р., 28 січня 1998 р. До набуття навчальним закладом статуту педагогічного університету всі підручники, навчальні посібники, курси лекцій, методичні розробки, інструкції до лабораторних занять, плани семінарських та практичних занять, монографії, дисертації – виконуються і видавались українською мовою. Вся навчальна і виховна робота проводилася державною мовою.

Була проведена робота по забезпеченню бібліотечного фонду україномовними підручниками. Значно поповнився фонд соціально-економічної, філософської літератури, а також методичної з усіх

профільних предметів. На жаль мало видавалось навчальної літератури з психолого-педагогічних, загальнотехнічних, фізкультури і спорту. Тому забезпеченість україномовними підручниками з цих курсів залишилась недостатньою.

Згідно із визначеними заходами педагогічного інституту поступовий перехід на українську мову викладання мав бути завершеним у 1996 р., проте аналіз інформації про виконання Закону «Про мови...», яка зберігається у навчальному відділі педуніверситету, дає можливість стверджувати, що це завдання так і не було виконане. 17 викладачів із 274 не завершили цього переходу. Крім того курс української мови, який вивчався на перших курсах на початку 90-х р. мав обсяг 50 годин, а згодом був зменшений до 36 годин, що не сприяло поліпшенню стану викладання української мови та розширення її сфери вживання.

Отже, реалізація державної мовної політики в педагогічному інституті в основних її завданнях була здійснена. Проте з об'єктивних причин виникли проблеми із забезпечення студентів україномовною навчальною літературою та окремі викладачі так і не змогли оволодіти державною мовою та здійснити перехід на викладання нею навчальних дисциплін.

Таким чином, за 23 роки керівництва навчальним закладом О.Ф. Явоненком було продовжено удосконалення системи навчально-методичної роботи, яка давала можливість здійснювати підготовку педагогічних кадрів відповідно до вимог державних стандартів.

Проте 2005 р. став останнім роком ректорства Олександра Федотовича. Пенсійний вік та погіршення стану здоров'я призвело до звільнення з посади ректора. Наказом Міністерства освіти і науки України № 292-к від 4 квітня 2005 р. було достроково розірвано контракт та звільнено з посади ректора Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка О.Ф. Явоненка. Наступного дня Олександр Федотович підписав останній наказ по педуніверситету за № 60 вк-І про власне звільнення з посади ректора та продовження роботи на посаді професора кафедри хімії 0,5 ставки [115, арк. 71].

З 5 квітня 2005 р. він був зарахований на посаду Почесного ректора Чернігівського педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

За час роботи у Тернополі та Чернігові обирався депутатом Тернопільської і Чернігівської міських рад народних депутатів. Мав нагороди та відзнаки:

Орден Трудового червоного прапора – 1978 р.

Медаль А. Макаренка – 1981 р.

Медаль «Ветеран праці» - 1986 р.

Почесне звання «Заслужений працівник народної освіти УРСР» - 1991 р.

Орден «За заслуги» III ступеня – 1999 р.

Медаль «За заслуги в освіті» - 1999 р.

Відмінник народної освіти – 1999 р.

Почесна грамота Кабінету Міністерства України – 2003 р.

О.Ф. Явоненко був автором біля 200 наукових праць, зокрема навчальних посібників «Хімія і біологічна хімія». Навчальний посібник для студентів факультетів фізвиховання педінститутів. – К.: Вища школа, 1988. Біохімія – навчальний посібник для студентів університетів та інститутів. Видавництво «Університетська книга», м. Суми, 2000.

Помер Олександр Федотович Явоненко 16 травня 2009 р. Похований у м. Чернігові.

### ***Джерела та література***

1. Архів Чернігівського національного педагогічного університету (далі архів ЧНПУ), ф. Р.- 608, оп. 3-о, спр.568, 132 арк.
2. Там само, оп. 1-л, спр. 718, 213 арк.
3. Там само.
4. Там само.
5. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернігівська область. – К.: Знання України, 2012. – 419 с.
6. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 1154, 32 арк.; спр. 1117, 34 арк.
7. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернігівська область. – К.: Знання України, 2012. – 419 с.
8. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 1323, 20 арк.

9. Боровик А.М. Проблема, яка має бути вирішеною // Матеріали науково-практичної конференції «Другі Фльорівські читання». Чернігів, 2011. – 132с.

10. Архів ЧНПУ, ф. Р.- 608, оп. 1, спр.1535, 130 арк.

11. Боровик А.М. Проблема, яка має бути вирішеною // Матеріали науково-практичної конференції «Другі Фльорівські читання». Чернігів, 2011. – 132с.

12. Архів ЧНПУ, ф. Р.- 608, оп. 2, спр. 6, 5 арк; спр. 549, 7 арк.

13. Там само, спр. 2185, 204 арк.

14. Там само, спр. 715, 179 арк.

15. Там само, спр,716, 220 арк.

16. Там само, оп. 2, спр. 749, 161 арк.

17. Там само.

18. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 1179, 162 арк.

19. Там само, спр. 1232, 195 арк.

20. Там само, спр. 1282, 190 арк.

21. Архів ЧНПУ, ф. Р.- 608, оп. 2, спр. 1401, 227 арк.

22. Там само, оп.1-л, спр. 955, 371 арк.

23. Там само, спр. 987, 170 арк.

24. Там само, оп. 1, спр. 1530, 123 арк.

25. Там само, спр. 1587, 228 арк.

26. Там само, оп.1, спр. 1671, 167 арк.

27. Там само, оп. 1-л, спр. 1019, 170 арк.

28. Там само, оп. 1-о, спр.1049, 132 арк.

29. Там само, оп 1, спр. 1742, 171 арк.

30. Там само, оп. 1-о, спр. 1080, 239 арк.

31. Там само, оп. 1, спр. 1743, 171 арк.

32. Там само, оп. 1-о, спр. 1108, 332 арк.

33. Там само.

34. Там само, спр. 1129, 316 арк.

35. Там само, оп. 1, спр.1986, 169 арк.

36. Там само, спр. 1987, 185 арк.

37. Там само, оп. 1-о, спр. 1152, 262 арк.

38. Там само, спр. 2120, 153 арк.

39. Там само.

40. Там само, спр. 2174, 264 арк.

41. Там само, оп. 1-о, спр. 1169, 242 арк.
42. Там само, оп. 2, спр. 1, 242 арк.
43. Там само.
44. Там само.
45. Там само.
46. Там само, оп. 1-о, спр. 1223, 252 арк.
47. Там само, оп. 2, спр. 137, 144 арк.
48. Там само.
49. Там само, спр. 211, 177 арк.
50. Там само, оп. 1-о, спр. 1276, 204 арк.
51. Там само, оп. 2, спр. 372, 182 арк.
52. Там само, оп. 1-о, спр. 1324, 221 арк.
53. Там само.
54. Там само, оп. 6, спр. 451, 231 арк.
55. Там само.
56. Там само.
57. Там само.
58. Там само, оп. 1-о, спр. 1349, 200 арк.
59. Там само, спр. 1350, 200 арк.
60. Там само.
61. Там само, спр. 1349, 200 арк.
62. Там само, оп. 6, спр. 533, 272 арк.
63. Там само, спр. 1098, 63 арк.
64. Там само.
65. Там само, спр. 1468, 18 арк.
66. Там само.
67. Там само.
68. Там само, спр. 1535, 130 арк.
69. Там само.
70. Там само, спр. 1534, 164 арк.
71. Там само.
72. Там само, спр. 1658, 118 арк.
73. Там само, спр. 1878, 4 арк.
74. Там само, оп. 2, спр. 6, 5 арк.
75. Там само, оп. 1, спр. 1746, 4 арк.
76. Там само, спр. 2178, 4 арк.
77. Там само, оп. 2, спр. 6, 5 арк.



78. Там само, спр. 549, 7 арк.
79. Там само.
80. Там само, спр. 604, 20 арк.
81. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 1098, 63 арк.
82. Там само.
83. Там само, спр. 1446, 244 арк.
84. Там само, спр. 1098, 63 арк., спр. 1265, 43 арк.
85. Архів ЧНПУ, ф. Р.- 608, оп. 1, спр. 1680, 95 арк.
86. Там само, спр. 2127, 221 арк.
87. Там само, спр. 2183, 152 арк.
88. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 1188, 180 арк.
89. Там само.
90. Там само, спр. 1154, 32 арк.
91. Там само.
92. Там само, спр. 1401, 227 арк.
93. Там само.
94. Там само, спр. 1343, 161 арк.
95. Там само.
96. Архів ЧНПУ, ф. Р.- 608, оп. 1, спр. 1534, 164 арк.
97. Там само, спр. 1680, 95 арк.
98. Там само, спр. 1681, 154 арк.
99. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 1189, 170 арк.
100. Архів ЧНПУ, ф. Р.- 608, оп. 1, спр. 1535, 130 арк.
101. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 1446, 244 арк.
102. Архів ЧНПУ, ф. Р.- 608, оп. 1, спр. 1535, 130 арк.
103. Методичні рекомендації по організації педагогічної практики студентів II – V курсів історичного факультету / Під ред. Боровика А.М., Благініна М.Т., Віхрова О.П. та інших. – Чернігів: Вид. «Деснянська правда», 1990. – 46 с.
104. Там само.
105. Архів ЧНПУ, ф. Р.- 608, оп. 1, спр. 2183, 152 арк.
106. Там само, спр. 1680, 95 арк.
107. Там само, спр. 2127, 221 арк.

108. Там само, спр. 2183, 152 арк.
109. Там само, спр. 1534, 164 арк.
110. Там само.
111. Там само.
112. Там само.
113. Там само, спр. 1680, 95 арк.
114. Там само, спр. 2185, 204 арк.
115. Там само, оп. 6, спр. 1383, 130 арк.

РОЗДІЛ 11.  
**СУЧАСНИЙ ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ  
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ Т.Г.ШЕВЧЕНКА.  
НОСКО МИКОЛА ОЛЕКСІЙОВИЧ**

---

Непростим завданням для авторів книги стала підготовка цього розділу. По-перше, документи із сучасної історії навчального закладу ще не надійшли до архівів, тому довелося необхідні матеріали отримувати в різних підрозділах педуніверситету, а біографічні сторінки ректора описувати із наданої ним інформації. По-друге, складно давати об'єктивні оцінки і навіть коментарі здобутків чи прорахунків керівника навчального закладу авторам цього видання, адже вони є його підлеглими. Для дотримання принципу достовірності і об'єктивності ми будемо лише інформувати читачів про зміни, які відбулися в історії педагогічного університету за керівництва діючого ректора. Оцінку його діяч буде дано дещо пізніше.



Народився Микола Олексійович Носко 23 вересня 1953 року у м. Курахове Донецької області в робітничій родині. Після закінчення у 1971 р. Курахівської середньої школи №2 вступив до Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г.Шевченка на факультет фізичного виховання. У 1975 р. після завершення навчання в інституті один рік працював учителем фізичного виховання та організатором позакласної роботи Андріївської середньої школи Чернігівського району Чернігівської області. Із 9 вересня 1976 року Микола Олексійович переходить на роботу до Чернігівського державного педагогічного інституту, спочатку на посаду лаборанта, а згодом – старшого лаборанта кафедри фізичного виховання. Наступного 1977 р. був призваний до армії, проходив військову службу в Групі радянських військ у Німеччині. Після закінчення

терміну строкової служби працював тренером 22-го спортивного клубу армії Групи радянських військ у Німеччині.

З 1 вересня 1983 р., після демобілізації, продовжив роботу на посаді асистента в Чернігівському державному педагогічному інституті імені Т.Г.Шевченка.

У листопаді 1983 р. вступає до аспірантури Київського державного інституту фізичної культури і під керівництвом доктора біологічних наук А.М. Лапутіна 25 грудня 1986 р. успішно захищає кандидатську дисертацію на тему: «Формування навичок ударних рухів волейболістів різних вікових груп».

З 10 грудня 1987 р. переведений на посаду старшого викладача кафедри теорії та методики фізичного виховання. У цей час також займається науково-дослідницькою роботою в галузі біомеханіки спорту, керує протягом двох років господарсько-договірною темою: «Професійний відбір ткаць» на комбінаті «Хімволокно». Значну увагу приділяє дослідженням біомеханіки спорту, бере участь у численних Всесоюзних та республіканських наукових конференціях, друкує наукові статті, рецензії, навчально-методичні матеріали.

Ухвалою Державного комітету СРСР з народної освіти від 28 березня 1990 р. йому присвоєно вчене звання доцента. 10 жовтня 1990 року радою інституту М. О. Носка обрано завідувачем кафедри спорту і спортивних ігор факультету фізичного виховання.

19 грудня 1997 р. його призначено проректором з питань виховної, методичної і соціально-психологічної роботи педінституту.

12 листопада 2003 р. у спеціалізованій вченій раді Академії педагогічних наук України захистив докторську дисертацію за спеціальністю 13.00.09 – «Теорія навчання» на тему: «Дидактичні та методичні основи формування рухової функції у молоді під час занять фізичною культурою та спортом». Науковий консультант – доктор біологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України А.М. Лапутін.

Рішенням Атестаційної колегії при Міністерстві освіти і науки України від 28 квітня 2004 р. присвоєно вчене звання професора.

23 червня 2005 р. учасники конференції трудового колективу Чернігівського педуніверситету обрали М.О. Носка ректором. Вдруге його обрано на цю ж посаду 3 червня 2011 р.

За час перебування М.О.Носка на посаді очільника вишу розпочав роботу філологічний факультет. (Наказ по ЧДПУ від 30.06.2006 р., №135).

Відкрито 5 нових спеціальностей:

- українська мова і література (ліцензія від 06.09.2006 р.);
- дошкільна освіта ( ліцензія від 1.07.2008 р. );
- музичне мистецтво (ліцензія від 1.07.2010 р.);
- соціологія (ліцензія від 18.07.2011 р.);
- географія (ліцензія від 30.06.2015 р.);

Також історичний факультет реорганізовано в Інститут історії, етнології та правознавства імені О.М.Лазаревського. (Наказ по ЧДПУ від 28.08.2009 р. №231 вк/І). При інституті історії почали діяти навчально-наукові станції «Любеч» та «Седнів», створено, як структурний підрозділ, інститут археології та стародавньої історії Північного Лівобережжя (наказ по ЧДПУ №49 від 20.02.2006 р.), метою якого є науково-дослідницька, науково-методична та просвітницька діяльність.

Наказом ректора за №142 від 31.08.2005 р. розпочалось створення Музею історії університету. Його урочисте відкриття відбулось восени 2009 р.

За керівництва педуніверситетом М.О. Носком відкрито кафедри:

- кафедру професійної освіти та безпеки життєдіяльності (наказ по ЧДПУ від 24.07.2006 р. №213 вк/І);
- кафедру української мови і літератури (наказ по ЧДПУ від 27.04.2006 р. №89 вк/І);
- кафедру екологічної психології та психічного здоров'я (наказ по ЧДПУ від 28.08.2007 р. №226 вк/І);
- кафедру дошкільної освіти (наказ по ЧДПУ від 8.11.2007 р. №376 вк/І);
- кафедру правових дисциплін (наказ по ЧДПУ від 29.08.2008 р. №241 вк/І);
- кафедру теорії та методики мистецького навчання (наказ по ЧНПУ від 01.09.2014 р. №273 вк/І);
- кафедру географії (наказ по ЧНПУ від 31.08.2015 р. №290 вк/І0).

Указом Президента України В. Ющенко від 8 січня 2010 р., «враховуючи загальнодержавне і міжнародне визнання результатів діяльності Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка, його вагомий внесок у розвиток національної освіти і науки» ЧДПУ імені Т.Г.Шевченка було надано статус національного.

На 1 січня 2016 р. в педагогічному університеті діє така структура навчальних підрозділів:

Навчально-науковий інститут історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського	<i>Кафедри:</i> історії України; всесвітньої історії; археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи; педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін; правових дисциплін.
Факультет початкового навчання	<i>Кафедри:</i> музичного мистецтва; дошкільної та початкової освіти; мов та методики їх викладання; теорії та методики мистецького о навчання.
Фізико-математичний факультет	<i>Кафедри:</i> вищої математики та методик фізико-математичних дисциплін; фізики та астрономії; соціально-економічних дисциплін; інформатики та обчислювальної техніки.
Хіміко-біологічний факультет	<i>Кафедри:</i> хімії; біології; географії; екології та охорони природи.
Психолого-педагогічний факультет	<i>Кафедри:</i> загальної, вікової та соціальної психології; соціальної педагогіки; екологічної психології та психічного здоров'я; українознавства, політології і соціології.
Технологічний факультет	<i>Кафедри:</i> технологічної освіти та інформатики; педагогіки, психології та методики викладання

	технологічної освіти; загально технічних дисциплін та креслення; професійної освіти і безпеки життєдіяльності.
Філологічний факультет	<i>Кафедри:</i> української мови і літератури; германської філології; педагогіки та методики викладання іноземних мов; філософії та культурології; іноземних мов.
Факультет фізичного виховання	<i>Кафедри:</i> гімнастики, хореографії і плавання; біологічних основ фізичного виховання і спорту; спорту; педагогіки, психології і методики фізичного виховання; фізичного виховання.



*У лінгафонному кабінеті*





*Навчальна практика студентів хіміко-біологічного факультету*



*Експедиція до Карпатського біосферного заповідника*





*Психологічний тренінг*



*Волейбольна команда «Буревісник»*





*Заняття студентів з легкої атлетики*



*У навчальній аудиторії*





*На занятті студенти спеціальності початкова освіта та образотворче мистецтво*



*Практичне заняття з автосправи*





*У фізичній лабораторії*



*Виховний захід у ЗОШ № 2 м. Чернігова*





*У читальному залі*

При університеті відкрито спеціалізовані вчені ради по захисту кандидатських дисертацій:

- із теорії і методики трудового навчання, теорії і методики професійної освіти;
- із загальної педагогіки та історії педагогіки;
- із історії України та всесвітньої історії.

Працює також єдина в області спеціалізована рада по захисту докторських дисертацій з педагогічних дисциплін.

Діє аспірантура із 11 спеціальностей і докторантура з 4 спеціальностей.

За час керівництва ректора Носка М.О. аспірантура відкрила такі нові наукові спеціальності:

- олімпійський і професійний спорт;
- соціальна психологія, психологія соціальної роботи;
- теорія та методика навчання (фізична культура та основи здоров'я);
- теорія і методика професійної освіти.

Докторантура поповнилась новими спеціальностями:

- теорія і методика навчання (фізична культура та основи здоров'я);
- теорія і методика професійної освіти.

Обіймаючи посаду очільника вишу, Микола Олексійович активно керує роботою аспірантів. 25 його учнів захистили кандидатські дисертації, а 10 – докторські.

З метою ефективного використання наукового потенціалу спеціалістів з фізичної культури та спорту М.О. Носко створив та очолив науково-дослідну лабораторію «Проблеми формування рухової функції осіб, які займаються фізичним вихованням та спортом», що стала структурним підрозділом ЧНПУ. Лабораторія постійно отримує замовлення від держави на розробку наукових тем. За результатами роботи лабораторії в листопаді 2010 р. М.О. Носка обрано членом-кореспондентом Національної академії педагогічних наук України. З 2005 р. він є головним редактором наукового збірника «Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка», що є періодичним фаховим виданням.

Микола Олексійович є автором понад 300 наукових праць з педагогіки, біомеханіки та спортивних ігор. Серед них монографії: «Педагогические основы обучения молодежи и взрослых движениям со сложной биомеханической структурой», яка вийшла друком 2000 р. у видавництві «Науковий світ», «Використання заходів фізичного впливу з тактичним осмисленням ситуації відповідно до ступеня загрози» (2010р.) та «Біометрія рухових дій людини» (2011 р.).

Ректор є співавтором багатьох підручників та посібників рекомендованих для учнів загальноосвітніх середніх шкіл та студентів вищих навчальних закладів: «Тренажеры в волейболе» (1999 р.), «Біомеханічні основи техніки фізичних вправ (2000 р.), «Практическая биомеханика» (2000 р.), «Біомеханіка спорту» (2001 р., 2005 р.), «Фізичне виховання і спорт у вищих навчальних закладах при організації кредитно-модульної технології» (2011 р.), «Гандбол: технологія навчання та тренування в дитячо-юнацьких спортивних школах та школах олімпійського резерву» (2013 р.), «Гандбол: технологія підготовки команд вищої спортивної майстерності» (2013 р.).

М.О. Носко – член експертних рад Вищої атестаційної комісії України, віце-президент Національної федерації волейболу України, віце-президент Студентської спортивної спілки України, почесний президент Чернігівського спортивно-волейбольного клубу «Буревісник». Під його керівництвом чоловіча команда з волейболу виступає серед команд майстрів супер, вищої та першої ліг України. Депутат Чернігівської міської ради кількох скликань. Відмінник освіти України, відзначений знаком Міністерства освіти і науки України «Ушинський К.Д.».

## ПІСЛЯМОВА

---

За сторічну історію свого функціонування Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка пройшов шлях від невеликого учительського інституту до одного з провідних вищих педагогічних навчальних закладів України.

Дослідження історії навчального закладу дало змогу дізнатись про різні етапи його життєдіяльності. Разом з тим вивчення біографічних сторінок його керівників засвідчило, що як історія навчального закладу, так і біографії очільників не є повними. Головними причинами цього є брак необхідного документального матеріалу. Незначна його кількість періоду 20-х – початку 40-х років ХХ століття зберігається у місцевих та центральних архівах. Разом з тим простежується пряма залежність повноти розкриття біографічних сторінок керівника від тривалості управління ним навчальним закладом, адже про окремих директорів інституту, які перебували на посаді по кілька місяців, зберігається незначна кількість архівних документів і матеріалів. Крім того, після зняття з посади, як правило, вони виїздили з Чернігова, і їхні зв'язки з інститутом повністю розривались. Тому подальші життєві шляхи окремих керівників нам встановити не вдалося. Маємо надію, що вихід у світ цієї книги дасть можливість отримати від читачів інформацію, яка розширить не лише біографічні нариси очільників, а й нерозкриті сторінки в історії навчального закладу.

Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що кожен з керівників вніс певний внесок у розбудову чернігівської педагогічної вищої школи. Автори не беруть на себе відповідальності визначати частину цього внеску кожним з них, адже наші читачі в змозі визначити його самі й дати оцінку кожному з них. Щоправда не всі очільники інституту повною мірою відповідали займаній посаді і навіть не всі отримали вищу освіту, шість із них її не мали. Деякі директори закінчили партійні школи і отримали партійну освіту, яка не відповідала профілю підготовки педагогічних працівників. Проте, таким був час, коли випускникам партійних шкіл доручали управління різних установ та організацій. Також слід відзначити, що не всі керівники мали беззаперечний



авторитет у студентському і викладацькому колективах, а це теж впливало на результати їх роботи й тривалість перебування на посаді.

За цей час навчальним закладом підготовлено понад 50 тисяч учителів різних спеціальностей. Чимало його випускників захистили кандидатські і докторські дисертації, стали Заслуженими працівниками та відмінниками освіти України. Серед випускників педуніверситету – високі державні посадовці, керівники місцевого самоврядування різних рівнів, політики, письменники, діячі науки і техніки, відомі митці і спортсмени.

Відзначенням першого століття функціонування Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка історія навчального закладу не завершується, вона продовжується...

## ДОДАТКИ\*

---

Додаток А

### *Протокол № 1*

*заседания Педагогического Совета Черниговского Учительского Института, состоявшегося 30 августа 1916 – 1917 учебного года*

Под председательством г. Директора  
Института, А.П. Флерова  
присутствовали: свящ. о.Г.И. Диесперов, П.И. Синайский,  
В.П. Бударин и С.И. Воробьев.

1. После открытия заседания г. Директором Института было предложено Педагогическому Совету избрать из своей среды секретаря Совета. Таковым был избран преподаватель русского языка С.И. Воробьев.
2. Было заслушано распоряжение Г. Попечителя Киевского Учебного Округа от 20 августа 1916 года за № 28303/5776 об отсрочке поверочных и приемных испытаний в высших начальных училищах, в учительских семинариях и институтах до 1<sup>го</sup> сентября 1916 года.
3. Заслушаны: а) уведомление г. Директора Народных училищ Черниговской губернии от 8 августа 1916 г. за № 12483 о назначении штатным преподавателем Института С.И.Воробьева... б) распоряжение Г. Попечителя Киевского Учебного Округа от 7 июля 1916 г. за № 10687 о назначении штатным преподавателем Института П.К. Федоренка...

*Держархів Чернігівської обл., ф. 980, оп. 1, спр. 2, арк. 1.*

**Українська Центральна Рада**  
**Комісар по українізації шкіл на Чернігівщині**

Липень 25 дня 1917 року

№ 4

м. Чернігів

**Директорові Чернігівського Учительського Інституту**

Зважаючи на величезну вагу й серйозність справи з українізації шкіл на Україні взагалі і між іншого учительського інституту м. Чернігова зосібно, я від імені Центральної Ради, а також і з доручення місцевої ініціативної групи по справах українізації, яка складається з осіб: Дорошенко, Шрага, проф. Тімченко, Верзілова, Бугославського, Шеремета, Федоренко, Адаменко, Кісільова і Карпінського, ласкаво просимо Вас і двох представників од Педагогічної Ради прибути 27<sup>го</sup> липня (іюль) о першій годині дня до дворянського пансіону на об'єднане засідання представників усіх середніх і вищих початкових шкіл м. Чернігова.

Комісар

Г. Стаднюк

*Держархів Чернігівської обл., ф. Р.-608, оп. 1, спр. 26, арк. 1.*

**Отчет**  
**о деятельности Черниговского Института Народного**  
**Образования в течение 1-го триместра**  
**1921–1922 учебного года**

Первый триместр в текущем учебном году начался 1-го октября 1921 г. и окончился 1 января 1922 г. Настоящий учебный год является третьим годом существования Института после его реформы. В начале триместра Институт открыл занятия в составе

основного отделения и трёх специальных: словесно-исторического, физико-математического и естественно-географического.

На основное отделение было принято:

действительными студентами 60 ч.

вольнослушателями 119 ч.

Переведено из основного отделения на 1 курс:

Историко-литературное отделение 28

Естественно-географическое отделение 52

Физико-математическое отделение 9

Уволено за несдачу зачетов при переводе из основного отделения на 1 курс и за неявку на регистрацию 30 чел.

Переведено со 2-го на 3-й курс:

Словесно-историческое отделение 21

Естественно-географическое отделение 27

Физико-математическое отделение 10

Переведено с 3-го на 4-й курс:

Словесно-историческое отделение 4

Естественно-географическое отделение 5

Физико-математическое отделение 8

Уволено из старших курсов за несдачу установленных зачетов 19 чел.

В виду большого количества лиц, не успевающих поступить на основное отделение и низкого общеобразовательного уровня Педагогический Совет постановил открыть с 1-го полугодия подготовительное отделение, куда было зачислено 50 человек.

Итого, к началу 1-го триместра на всех отделениях Института состояло 393 чел....

*Держархів Чернігівської обл., ф. Р.-608, оп. 1, спр. 106, арк. 76.*

Додаток Д

**Библиотека Черниговского И.Н.О.** непрерывно растет путем приобретения книг из Губиздата, покупки отдельных книг и библиотек у частных лиц и включения их в состав, по предложению Губнародобраза, библиотек упраздненных учебных заведений. За истекший 1921 г. к основному ядру – библиотеке б. Черниговского учительского (потом педагогического) Института, заключающему

3444 названия, прибавилось путем покупки 2229 названий. Из ликвидированного имущества упраздненных учебных заведений в состав библиотеки Черниговского И.Н.О. вошла целиком библиотека б. реального училища в количестве 4408 названий. Кроме того, в помещение И.Н.О. переведена библиотека б. Духовной семинарии, для разбора которой Советом И.Н.О. выделена особая комиссия из преподавателей Института; по мере приведения в порядок эта библиотека вливается в библиотеку Института; в настоящем виде это драгоценное книгохранилище заключает в себе тысяч 20 названий.

Состав библиотеки И.Н.О., как и можно заключить по очерку ее роста, очень пестр. Ее основное ядро – библиотека б. учительского института, состоявшая главным образом из книг педагогического характера (вопросы школьного строительства, воспитания, образования, методическая литература и образцы учебников) и научных книг по трем отраслям знания, соответственно, старого института (естественно-географический, физико-математический и словесно-исторический). Книги, приобретенные из Губиздата, пополняют недочеты библиотеки главным образом по вопросам педагогического образования. Библиотека б. реального училища распадается на две части: фундаментальную, состоящую б.ч. из книг научного содержания, и ученическую, куда входят классика, популярно-научная литература и детские книги. На формирование отдела детских книг обратим особенное внимание в виду преобразования института в Институт социального воспитания. Библиотека б. духовной семинарии заключает в себе очень ценные старопечатные старинные книги духовного и светского содержания, латинские и греческие трактаты и огромное количество печатных исторических источников.

Помещается библиотека И.Н.О. в просторном светлом зале, увешанном портретами писателей и ученых. Книги размещены в 39 шкафах и 10 открытых полках.

Библиотека обслуживает нужды гл. образом слушателей и преподавателей института, число которых с каждым годом непрерывно увеличивается. В текущем году книгами пользовались \_\_\_ слушателей и преподавателей. Число прочитанных книг 3108.

С первого января при библиотеке открывается читальня для слушателей и преподавателей И.Н.О., преследующая цели политического и социального воспитания.

Библиотекарь П. Федоренко

*Держархів Чернігівської обл., ф. Р.-608, оп. 1, спр. 106, арк. 85-86.*

Додаток Е

### **Об'ява**

Під час занять в лабораторіях і аудиторіях т.т. студенти мусять запитувати т.т. лекторів виключно українською мовою.

Т.т. лектори повинні відповідати лише в тім разі, якщо студенти звертаються до них по-українському.

Розмовна мова т.т. студентів між собою в стінах Інституту повинна бути виключно **українська**.

З доручення ректора І.Н.О. т. В. К. Щербакова, кер. спр. мови 15/ІХ/25

*Держархів Чернігівської обл., ф. Р.-608, оп. 1, спр.163, арк.16 .*

Додаток Ж

Додаток до п.ІІІ протоколу Правління  
за 12/І-26 р. № 36

### **РОЗМІЩЕННЯ**

персоналу по окремих комісіях та гуртках

**1. ФАКУЛЬТЕТСЬКА ком.:** ВОРОБІЙОВ С.І. (голова), І.П. ЛЬВОВ,  
О.О. ШУШКІВСЬКИЙ, В.К. ЩЕРБАКОВ.

**2. Циклова СОЦ.-ЕКОНОМ. ком.:** В.К. ЩЕРБАКОВ (голова), В.Д. ЩЕГЛОВ, Д.М. ІВАНОВ, Л.І. ІВАНОВА, Е. ВАССЕР, Д.М. КОЛОМІЄЦЬ, П.К. ФЕДОРЕНКО, С.І. ВОРОБІЙОВ.

**3. Циклова ВИРОБНИЧА ком.:** О.О. ШУШКІВСЬКИЙ (голова), М.М. ГАНЖА, Б.М. РУТКЕВИЧ, В.В. АДАМЕНКО, І.Д. ФРОЛОВ, Б.М. ФУРСЕНКО, С. Л. ГОНЧАРОВ, О. П. ІВАНОВ, Г.М. ЩЕРБАКОВА, В. ЛЕВИТСЬКИЙ.

**4. Циклова ПЕДАГОГІЧНА ком.:** І.П. ЛЬВОВ (голова), П.Г. БАРАН-БУТОВИЧ, С.Г. ПАВСЬКИЙ, Д.М. ІВАНОВ, І.В. ЛИСИЦИН, В. ЧУПРИНА, С.І. ВОРОБІЙОВ.

**5. МЕТОДКОМ:** П.К. ФЕДОРЕНКО (голова), С.І. ВОРОБІЙОВ, С.Г. БАРАН-БУТОВИЧ, І.П. ЛЬВОВ, О.О. ШУШКІВСЬКИЙ, Д.М. ІВАНОВ.

**6. СТАЖОВА ком.:** С.І. ВОРОБІЙОВ (голова), ФЕДОРЕНКО П.К., М.М. ГАНЖА.

**7. НОП-комісія:** Б.М. РУТКЕВИЧ (голова), В. ЩЕГЛОВ, В. ЧУПРИНА.

**БЮРО-ПЕДЦЕНТР:** О.О. ПОСКО (голова), О.О. ШУШКІВСЬКИЙ, С.Г. БАРАН-БУТОВИЧ.

**8. Бюро ПЕДЦЕНТР:** О.О. ПОСКО (голова), О.О. ШУШКІВСЬКИЙ, С.Г. БАРАН-БУТОВИЧ.

**9. СТИПЕНД. ком.:** В. ЛЕВИТСЬКИЙ, од техперс. – М. СОБОЛІВ.

**10. Комісія в справі українізації:** Д.М. КОЛОМІЄЦЬ (голова), О.О. ШУШКІВСЬКИЙ, од техперс. М. СОБОЛІВ.

**11. РЕДКОЛЕГІЯ стінгазети:** І.В. ЛИСИЦИН.

**12. КУЛЬТКОМІСІЯ:** В.В. АДАМЕНКО, Д.М. ІВАНІВ.

**13. АКАДЕМКОМІСІЯ:** С.І. ВОРОБІЙОВ, Г.М. ЩЕРБАКОВА, М.М. ГАНЖА.

**14. ШЕФСЬКА КОМІСІЯ:** О.О. ШУШКІВСЬКИЙ.

**15. ПРОТИРЕЛІГІЙНИЙ семінар:** В.К. ЩЕРБАКОВ (керівник).

**16. Гурток СУЧАСНОСТІ:** В.К. ЩЕРБАКОВ (керівник).

**17. Т-во природничо-наукової пропаганди:** О.О. ШУШКІВСЬКИЙ (голова), М.М. ГАНЖА, Б.М. РУТКЕВИЧ, І.Д. ФРОЛОВ, С.Г. ПАВСЬКИЙ, С.Л. ГОНЧАРОВ, С.П. ІВАНОВ, Г.М. ЩЕРБАКОВА, В. ЛЕВИЦЬКИЙ.

**18. МУЗИЧНИЙ гурток:** С.І. ВОРОБІЙОВ (керівник), од техперс. М. СОБОЛІВ.

**19. АВІОХЕМ:** І.Д. ФРОЛОВ, О.П. ІВАНОВ.

**20. НОП-гурток:** ФЕДОРЕНКО П.К., РУТКЕВИЧ Б.М.,  
В.В. АДАМЕНКО, С.Л. ГОНЧАРОВ.

**21. Гурток РАДІО-АМАТОРІВ:** С.Л. ГОНЧАРОВ (член Правління гуртка).

Окрім цього, ФЕДОРЕНКО П.К., І.П. ЛЬВОВ, Б.М. РУТКЕВИЧ – раз – по раз бувають на засіданнях Правління ЧІНО з правом дорадчого голосу.

*Архів ЧНПУ, ф. Р.-608, оп. 1, спр.373, арк.6 .*

Додаток 3

### **Постанова бюро Чернігівського обкому КП(б)У**

**«Про націоналістичні й троцькістські елементи, що окопалися в Чернігівському педінституті, та про гниле ліберальне ставлення до них парткомітету інституту»**

**13 січня 1935 р.**

В Чернігівському педагогічному інституті, внаслідок притуплення більшовицької пильності членів парткому інституту та викладачів-комуністів і гнилого ліберального ставлення до недобитків класового ворога, окопалось кубло українських націоналістів і контрреволюційних троцькістів:

1. Кошлакова, що виключена з партії як троцькістка, навіть після її виключення з партії комісією чистки була залишена викладачем історії партії на робітфаці інституту.

2. Федоров – викладач історії української літератури, провадив контрреволюційно-націоналістичну пропаганду, рекомендував студентам як підручники, контрреволюційно-націоналістичну літературу.

3. Керівник кафедри літератури й мови Приступов із тематики семінарів викидав теми про пролетарську літературу, зокрема, про Максима Горького. Приступов провадив розкладницьку роботу серед малостійкої частини студентів.



4. Студенти, вигнані з інших інститутів, як класово-чужі елементи, находили собі притулок в Чернігівському педінституті.

5. Директор педінституту Ройфман, прикриваючи контрреволюційних троцькістів і націоналістів, замість того, щоб усунути Кошлакову з інституту як троцькістку, видав наказ про звільнення її з завідування робітфаком «в інтересах зміцнення керівництва», залишивши Кошлакову викладачем історії партії. З роботи в інституті Кошлакова була знята лише після втручання культпропу обкому партії.

Українського націоналіста Приступова, що провадив контрреволюційну, розкладницьку роботу, замість того, щоб усунути, Ройфман обмежується винесенням йому догани.

Не дивлячись на те, що постановою обкому КП(б)У в листопаді 1934 року на Ройфмана було накладене партстягнення за засміченість бібліотеки інституту шкідливою літературою, встановлено, що студенти і викладачі до цього часу відкрито користувались ідеологічно-ворожою літературою.

Виховна робота серед студентства підмінювалась голим адмініструванням. Так, наприклад: 13 листопада наказом директора інституту Ройфмана винесено догану 86 студентам за неявку на збори, в тому числі багатьом студентам, що були присутні.

6. Партком інституту (секретар тов. Ринська, члени парткому тт. Лапшин, Пугач, Огрешко) не мобілізував комуністів та комсомольців інституту на викриття та вигнання троцькістів і націоналістів, що окопались в інституті, проявив гниле ліберальне ставлення до контрреволюційних елементів.

Крім того, парткомітет інституту, знаючи про націоналізм члена партії Кошарнівського в його статтях та про прямий захист націоналістів Федоренка, Баран-Бутовича, нічого не зробив, щоб викрити Кошарнівського.

Обком КП(б)У ухвалює:

1. Директора педінституту Ройфмана як троцькіста-дворушника з лав КП(б)У виключити та з роботи директора педінституту зняти.

2. Керівника історичної кафедри Кошарнівського як українського націоналіста з членів КП(б)У виключити.

3. Викладачам інституту Кондрацькому, Борисенко та Кучеру за те, що вони не викрили і не сигналізували обкому КП(б)У про троцькістські та націоналістичні елементи в інституті – оголосити догану.

4. Партийний комітет інституту за гниле ліберальне ставлення до троцькістів і українських націоналістів та за відсутність боротьби з ними розпустити, а членам партійного комітету оголосити сувору догану з попередженням.

5. Зняти з роботи директора робітфаку тов. Пугач.

6. Вказати бюро Чернігівського міськкому КП(б)У на недостатню увагу до інституту і зокрема на відсутність перевірки виконання парторганізацією інституту висновків комісії чистки партії.

Постанову бюро міськпарткому про Чернігівський педінститут, як недостатню, скасувати.

Секретар Чернігівського обкому КП(б)У

ТОДРЕС

*Держархів Чернігівської обл., ф. П.-470, оп. 1, спр. 373, арк. 3.*

Додаток К

*Процес виявлення троцькістів у Чернігівському педінституті розпочався ще у січні 1934 р. 13 січня бюро обкому КП(б)У розглянуло персональну справу викладача Чернігівського педінституту В.І. Нольського, якого звинуватили у троцькізмі. В постанові зазначалося:*

1. Бывшего секретаря ячейки Черниговского пединститута Куклу за притупление большевистской бдительности, непринятие мер к выявлению троцкиста Нольского (за 5 месяцев своей работы в институте Нольский ни разу не выступал на партсобраниях) – из партии исключить.

2. Бывшему директору пединститута Мирошниченко, как члену бюро ячейки и руководителю института, за непринятие мер к выявлению действительного лица руководителя кафедры Нольского, оказавшегося троцкистом, объявить строгий выговор.

3. Бюро и секретарю ячейки пединститута тов. Пугач, директору пединститута тов. Ройфману, которые не выявили и не разоблачили Нольского как троцкиста, хотя бы и за короткий срок их работы в институте, поставит на вид.

4. Исполняющему обязанности заведующего культпропом обкома тов. Яшину за то, что, получив сигнал из редакции «Коммуниста» (по корреспонденции в «Коммунист») о Нольском, как о жулике, вместо того, чтобы непосредственно принять меры к выявлению действительного лица

этого троцкиста, ограничился перепиской с Луганским горкомом КП(б)У, Луганским пединститутом, Наркомпросом и т. д. – поставить на вид.

5. Тов. Фалалееву (заворг горкома КП(б)У) за антипартийные действия, выразившиеся в задержке у себя письма тов. Постышева и несвоевременном доведении до Черниговской парторганизации этого письма, объявить строгий выговор с запрещением работать в партийных органах.

6. Сообщить в ЦК КП(б)У, что Нольский прибыл в институт по командировке Наркомпроса без командировки ЦК КП(б)У.

7. Для дальнейшего выявления и усиления борьбы с троцкистами и прочими контрреволюционными элементами считать необходимым вторично проработать во всех парторганизациях письмо тов. Постышева, для чего написать специальное письмо всем парторганизациям.

*Держархів Чернігівської обл., ф. П.-470, оп. 1, спр. 177, арк. 3.*

## Додаток Л

*23 січня 1934 р. пройшло засідання партійного осередку Чернігівського пединституту: Заслухавши інформацію секретаря бюро партосередку тов. Пугач та тов. Ройфмана про колишнього викладача інституту Нольського В.І., бюро партосередку констатує:*

1. Що колишній викладач із політичної економії ЧПІ професор Нольський на закритих партійних зборах партосередку інституту, що відбулися 11/1 - 1934 року, в своєму виступі, до якого його було примушено вимогами окремих членів бюро партосередку, з приводу листа тов. Постышева про викриття в Луганському пединституті (де Нольський раніше працював) контрреволюційної троцькістської організації, довів своє цілковите дворушництво, яке полягає в тому; що він, нібито, активно боровся в Луганському пединституті з троцькістами, на чолі яких там стояв директор цього інституту Ципик. Але, не маючи в цій боротьбі жодної підтримки від парторганізації інституту та навіть від міського парткомітету, він примушений був, нарешті, залишити цю боротьбу без потрібних наслідків та навіть виїхати з Луганська працювати до м. Чернігів.

2. Бюро констатує, що, не дивлячись на те, що цей виступ зараз викритого контрреволюційного троцькіста Нольського був зустрінутий зборами та, зокрема, членами бюро партосередку із значним недовір'ям, збори та, зокрема, члени бюро партосередку не виступили рішуче з більшовицькою критикою проти Нольського та не викрили до кінця його

контрреволюційного троцькістського обличчя, що безперечно є великою політичною помилкою парторганізації інституту та, зокрема, його бюро та доказом притуплення більшовицької пильності партійної організації інституту та його бюро.

3. Бюро партосередку констатує, що, не дивлячись на те, що про дворушницький виступ Нольського окремими членами бюро на другий же день після цього було повідомлено відповідні органи, бюро партосередку вже після арешту Нольського не спромоглося відразу ж мобілізувати навколо цієї справи увагу всієї парторганізації інституту, студентський та професорсько-викладацький склад та піднести це актуальне питання на принципову політичну височінь у боротьбі з замаскованим класовим ворогом, що пролізає до лав партії.

4. Бюро партосередку відмічає, що, перебуваючи протягом цілих 6 місяців в парторганізації ЧПІ, Нольський не здавав до партосередку своєї партійної облікової картки, маючи на меті цим самим приховувати від парторганізації своє партійне обличчя, та лише за останні дні після настирливої вимоги нового секретаря партосередку тов. Пугача, Нольський примушений був здати свою партійну облікову картку до партосередку (останню він з презирством віддав технічному секретарю партосередку).

5. У зв'язку з тим, що відповідними органами Нольського зараз викрито як активного учасника контрреволюційної троцькістської організації в Луганському педінституті, бюро ухвалює:

Колишнього викладача з політичної економії в інституті професора Нольського, як активного учасника контрреволюційних троцькістських угруповань, дворушника, чужу для партії людину, що випадково потрапила до лав партії, з партії виключити.

6. Бюро вважає за потрібне мобілізувати навколо цього питання громадську увагу парторганізації інституту та позапартійної маси студентів та лектури інституту, закликаючи її до нещадної боротьби з класовим ворогом та його агентурою, якою би маскою останній не прикривався.

7. Бюро вважає за потрібне підкреслити, що, не дивлячись на те, що за останній час парторганізацією інституту разом з новим керівництвом інституту пророблено чималу роботу щодо очищення інституту від класово-ворожих та буржуазно-націоналістичних елементів, класова бойова більшовицька пильність ще досі не є в парторганізації інституту на всій належній височині. Доказом цього є притуплення цієї пильності в справі відкриття контрреволюційного обличчя Нольського. Бюро тому вимагає від всієї парторганізації, всієї пролетарської маси студентства та

викладацького складу інституту повсякденного загострення класової та партійної пильності у всій нашій роботі.

8. Бюро вважає за потрібне негайно розгорнути ряд практичних заходів в інституті у справі викриття всієї попередньої роботи Нольського серед студентів інституту під час свого викладання політекономії та, зокрема, в другій економічній групі II-го курсу, де Нольський був прикріплений від партбюро.

9. Економічній кафедрі інституту треба буде негайно переглянути всю роботу кафедри під кутом зору корінного виправлення всіх хиб, що їх має кафедра внаслідок керування нею троцькіста Нольського.

10. Просити культпроп обкому негайно відшукати відповідну витриману в партійному і в якісному відношеннях кандидатуру для викладання в інституті політичної економії та завідування економічною кафедрою, маючи на увазі, що зараз майже всі групи інституту (14 груп) залишилися без викладача політичної економії.

*Держархів Чернігівської обл., ф. П.-470, оп. 1, спр. 177, арк. 8-10.*

Додаток М

*23 січня наказом директора Чернігівського педінституту Ройфмана професора В.І. Нольського звільнили з посади:*

1. Цими днями відповідними органами викрито одного викладача нашого інституту – професора Нольського, як активного учасника контрреволюційних троцькістських угруповань в м. Луганськ, де він раніше працював.

2. Виходячи з цього, викладача з політекономії в інституті професора Нольського, як людину для партії чужу, як учасника контрреволюційного троцькістського угруповання в Луганському педінституті, з роботи в інституті зняти.

3. Дирекція звертає увагу всього студентського та викладацького колективу нашого інституту на цей факт та підкреслює, що протягом майже цілих 7 місяців перебування Нольського викладачем інституту студентський та викладацький колектив та партії організації інституту не зуміли викрити контрреволюційного обличчя цього викладача, що весь час маскував себе під голосною революційною фразою та різними іншими засобами, популяризуючи свою особу серед студентів та викладачів інституту.

4. Дирекція підкреслює, що факт перебування протягом такого довгого часу абсолютно чужої для партії та нашої справи людини в інституті ще раз підкреслює те, що стан потрібної класової та більшовицької пильності в нашому колективі далеко не на потрібній височині, та закликає весь колектив нашого інституту до посилення класової пильності до класового ворога та його агентури.

5. Економічній кафедрі інституту потрібно в найближчі дні переглянути геть чисто всю роботу кафедри під кутом зору виявлення тих хиб та помилок, що їх беззаперечно мала кафедра за час керівництва нею колишнього викладача інституту – Нольського».

*Держархів Чернігівської обл., ф. П.-470, оп. 1, спр. 177, арк. 7.*

## Додаток Н

*23 січня 1934 р. була прийнята також і постанова Чернігівського міськкому КП(б)У, в якій вказувалося:*

1. Затвердити постанову бюро партосередку Чернігівського педінституту про виключення з партії Нольського, як активного учасника троцькістської контрреволюційної групи м. Луганськ.

2. Відзначити, що колишнє керівництво бюро партосередку і керівництво педінституту через брак класової пильності не перевірило, що собою являє прибулий з Луганська для роботи Нольський (6 місяців Нольський особистої парткартки не здавав).

Прийняти до відома, що колишнє керівництво партосередку та педінституту притягнуто до суворої партійної відповідальності.

3. Відмітити, що нове керівництво інституту та партосередку провівши певну роботу щодо виявлення класово-ворожих елементів, першого очищення таких, примушення здати особисту парткартку Нольського, примушення виступити на партзборах Нольського тощо, одночасно припустилося великої політичної помилки:

1) що після дворушницького виступу Нольського про його роботу в Луганському, який викликав недовір'я партзборів, 11/1 бюро партосередку не спромоглося дати відповідну оцінку цьому виступу Нольського і відповідно на це реагувати;

2) що навіть після арешту Нольського 15/1 до 23/1 бюро партосередку ніяких постанов з приводу нього не ухвалювало.

4. Вказати бюро партосередку інституту та дирекції, що вони припустилися цієї помилки притуплення більшовицької пильності.

Запропонувати негайно проробити питання про Нольського на загальних зборах партосередку і мобілізувати всю парторганізацію інституту до подальшого піднесення більшовицької пильності в боротьбі з опортуністами, контрреволюційно-, троцькістсько-націоналістичними та іншими класово-ворожими елементами.

5. 23/1 скликати спеціальну нараду секретарів партосередків, на якій опрацювати постанову міського парткому КП(б)У про Нольського, пов'язавши це з листом тов. Постишева.

6. Зобов'язати всі партосередки негайно опрацювати постанову міського парткому КП(б)У про Нольського і, на основі вивчення листа тов. Постишева, піднести більшовицьку пильність всіх членів та кандидатів партії у нещадній боротьбі з рештками контрреволюційного троцькізму, опортуністами, націоналістами та іншими класово-ворожими елементами.

7. Доручити КПВ тов. Шіку негайно обслідувати стан роботи всіх кафедр педінституту, особливо економічної кафедри.

8. Доручити оргвідділу взяти під свій безпосередній догляд роботу партосередку педінституту.

9. В зв'язку з заявою тов. Ройфмана просити обком КП(б)У відповідно реагувати на товаришів, що рекомендували Нольського для роботи в Чернігові.

*Держархів Чернігівської обл., ф. П.-470, оп. 1, спр. 177, арк. 4.*

Додаток II

**Спогади Мащенко Ганни Юрїївни,  
випускниці 1934 року**

(записав її син – Мащенко Станіслав Трифонович)

Я вступила до Чернігівського педагогічного інституту у 1931 році, коли мені вже пішов 23 рік. Після школи-семирічки навчалася у агрошколі, яка готувала молодших агрономів, потім деякий час працювала, одночасно навчаючись на курсах підготовки до вступу у вузи. Лише переконавшись у правильності вибору професії, вступила на агробіологічний відділ педінституту.

Наш курс налічував 75 чоловік. Учитися було важко. Підготовка до вузу у нас (більшість складала вихідці з класів робітників і селян) бажала кращого. Жили студенти на мізерну стипендію. У гуртожитку, який розміщувався у том у ж будинку, що й навчальний корпус на березі Стрижня (приміщення колишньої духовної семінарії), було дуже холодно. Ми набивали соломкою, яку привезли на підводах, по два матраци. На один лягали, а іншим укривалися поверх ковдри. Кожного дня заняття тривали по чотири пари. Але вчилися дуже старанно.

Навесні 1932 року почали голодувати. Майже кожного дня у вестибюлі інституту стояли домовини. Частіше помирали хлопці, бо дівчата якимось були більше пристосовані до труднощів. Багато студентів покинули інститут, виїхавши додому. З 75 чоловік скінчили разом зі мною у 1934 році лише 13. Я теж хотіла кинути навчання, прийшовши з відповідною заявою до заступника директора інституту. Але він указав адресу робітничої їдальні, де звільнилась робітниця, що мила посуду. Цей добрий чоловік написав записку до завідуючого їдальнею, у якій прохав взяти мене на роботу в другу зміну. Так я влаштувалась на роботу, де працювала після занять. А вже після роботи готувалась до семінарів і практичних занять глибокої ночі при каганці, бо часу було мало. Отож тобі відповідь, сину, чому у мене такі невисокі оцінки у дипломі. Зате я наїдалась досхочу у їдальні та ще й дівчатам у гуртожиток приносила. Вони теж мусили працювати (хто де) після занять, щоб підтримати життя.

На другому курсі працювали у системі лікнепу, за що нам трохи

платили і давали продовольчі карточки. А у другому півріччі (поч. 1933 року) нас послали на педпрактику у сільську місцевість. Спочатку я працювала учителем біології у с. Голубичах, а потім – у Ріпках. Нам довали продовольчі картки, як і вчителям, і зарплату, бо ми фактично працювали вчителями. Хоч і голодно було, але не смертельно. А люди довкола голодували. Учні у більшості ходили пухлі від голоду, а багато взагалі не відвідували школу. А які ж були чуйні тоді люди! Прийдеш до учня додому, питаєш, чому він не ходить до школи. Відповідають, що хворіє від голоду, але вже буде скоро відвідувати заняття, бо корова отелилась, і вони



зварили киселику. Запрошують мене до столу, бо думають, що і я голодна.

За третій рік навчання ми виконали програму за 2 курси (3-й і 4-й), бо країна терміново потребувала вчителів. Було на день і по 5 пар.

Одночасно продовжували працювати і в системі лікнепу. Я вже керувала двадцятьма пунктами лікнепу, зарплата стала більшою.

Державний екзамен складали один – з української мови. Головне було захистити дипломний проект. Тема моєї роботи була: «Проблема мутації в сучасній генетиці», яку я захистила з оцінкою «добре». Тоді ще генетику не вважали буржуазною псевдонаукою. Це вже потім, працюючи учителем, я змушена була її називати псевдонаукою, як веліла партія.

Після закінчення нам видавали довідку, яка давала право працювати учителем середньої школи. І лише у 1940 році довідку обміняли на диплом, коли я вже шість років пропрацювала у школі. Такі були правила. А ще до диплому видали Атестат учителя середньої школи. Ось залишилась і довідка за 1940 рік, коли твій батько, Мащенко Трифон Олексійович, закінчив заочно історичний факультет педінституту, вже працюючи директором Спаської середньої школи. А диплом так і не отримав, бо загинув під час війни.

Я працювала з 1934 по 1938 рік учителькою Вільшановської середньої школи, а чоловік був директором. З 1938 по 1941 рік – у Сосницькій

семирічній школі. Після визволення Сосниці від німців з жовтня 1943 року обіймала посаду завуча Сосницької семирічної школи і учителя біології та хімії до 1964 року, коли вийшла на пенсію за віком. Отже на посаді завуча більше 20 років.

За працю нагороджена чотирма медалями, найдорожча з яких – «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.».

Але найбільша подяка для мене, це пошана учнів, які не забувають свою вчительку.

**СПОГАДИ В.М. КОСТАРЧУКА**

Дивно якось створена пам'ять людини: щось забувається, а щось пам'ятаєш все життя. В Житомирському педагогічному інституті з'явився я десь у серпні 1948 р. і тому належу до ветеранів інституту, до «першопрохідців» створення в інституті фізико-математичного факультету. З'явився в інституті в шинелі, у військовому одязі – іншого після демобілізації я ще тоді не нажив. А всю війну прослужив у військах протиповітряної оборони на Центральному фронті ПВО, командував 18-ю батареєю 1751-го зенітно-артилерійського полку 85-міліметрових гармат 54-ї зенітно-артилерійської дивізії на обороні Москви; потім – заступником командира окремого зенітно-артилерійського дивізіону. Разом з авіаційними з'єднаннями, тисячами інших зенітних батарей і наземними військами Москву, як відомо, ми захистили. І, як пам'ять про ці роки і дні, пишаюсь я своєю медаллю «За оборону Москви» й орденом Червоної зірки. Потрапив я в ці війська в зв'язку з тим, що в 1941 році закінчував механіко-математичний факультет Харківського університету. Державні екзамени ми склали вже годі, коли розпочалася війна. Всіх випускників фізико-математичних факультетів країни за рішенням Головного Командування було направлено терміново в зенітні частини як таких, що можуть швидко опанувати технікою і теорією артилерійської стрільби.

День Перемоги 9-го травня 1945 року я зустрів на Красній площі в Москві. Цього дня забуто неможливо. З усіх кінців Москви люди, десятки і сотні тисяч стихійно йшли в центр, до Кремля. Людьми були запруджені не тільки Красна площа, а й Манежна та площа Революції, проспект Маркса, всі навколишні площі і вулиці. Це була бурхлива, нечувана, всенародна радість. Незнайомі люди із сльозами на очах поздоровляти один одного, обнімалися, цілувалися. Більше всього дісталось тим, хто був у військовому одязі, їм прийшлося політати в повітрі над морем рук і щасливих облич. Їх качати, обіймати, цілували. Ну й мені теж добре дісталось. А ввечері 9-го травня я зі своєю батареєю

мав честь брати участь у святковому салюті на честь Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні.

І ось настав мир, і знову постало питання: Куди? Ким треба становитися? Куди йти працювати? В юнацькі роки ким я тільки не хотів стати! І спортсменом, і поетом, і хіміком, і льотчиком, і громадським діячем, і математиком. Спортсмена високого класу із мене не вийшло. Із заводської команди «Сталь» мене досить швидко виставили, коли я пару раз зрізав м'яч у свої ворота. В університеті став непоганим волейболістом, шахістом, відвідував республіканську школу плавання, але високих результатів не домігся. Один час я хотів стати хіміком і в 1935 році, ще до Харківського університету, поступив на хімічний факультет Київського політехнічного інституту (після 9-го класу – тоді це дозволялося) і провчився там аж два місяці. Але потім інститут прийшлося залишити у зв'язку з відсутністю стипендії. В той час стипендію призначали з урахуванням соціального походження, і мені, як сину вчителя (інтелігенція, бач!), стипендії не дали. Досить сталим було моє захоплення письменницькою і, зокрема, поетичною творчістю. Я був учасником зльоту літгуртківців Донбасу, зустрічався і письменником Бабелем, поетом і композитором Богуславським. В університеті певний вплив на мене справив Олесь Гончар, який тоді навчався на літературному факультеті. Я написав кілька оповідань, серію віршів, присвячених знайомим дівчатам. Дівчатам вони подобалися, а журналам і редакціям – чогось не дуже. Один з віршів був присвячений студентці 2-го курсу мехмата Лялі Убийвовк, невеличкій симпатичній дівчинці. Ляля Убийвовк, як відомо, під час німецької окупації стала героїнею Полтавського підпілля, стала українською Зоєю Космодем'янською, була замучена фашистським гестапо. Довгий час на мехматі Харківського університету існувала аудиторія імені Лялі Убийвовк. Найбільш сталим моїм захопленням була, звичайно, математика – чудова наука, яка є основою багатьох інших наук, багатьох галузей техніки, економіки, всього нашого життя.

Людина від тварини відрізняється своїм розумом, своїм умінням невпинно, повсякчасно проводити кількісний і якісний

аналіз навколишнього середовища, кількісний і якісний аналіз кожного процесу в природі. Ще Леонардо да Вінчі говорив: «Ніякі людські дослідження не можна назвати справжньою наукою, якщо вони не пройшли через математичні доведення. Найбільшу радість тілу дає світ Сонця, найбільшу радість духові – цінність математичної істини».

Наведу ще кілька висловлювань видатних корифеїв науки:

«Тим, хто не знає математики, важко збагнута справжню глибоку красу природи» (*Р. Фейнман*); «Чиста математика – це поезія логіки ідей» (*Альберт Ейнштейн*); «Не можна бути математиком, не будучи і поетом в душі» (*Софія Ковалевська*).

Тому, попрацювавши після демобілізації з армії у себе на батьківщині з місті Костянтинівні Донецької області начальником планового відділу металургійного заводу ім. Фрунзе, я все ж таки звернувся до Міністерства освіти України і був направлений в Житомирський педагогічний інститут для роботи на створюваному там фізико-математичному факультеті.

Створювався факультет, як кажуть, на повністю пустому місці. Ні викладачів, ні навчальної літератури, ні матеріальної бази, ні кабінетів, ні лабораторій. Все треба було створювати повністю, все заново.

І от з'явилися перші викладачі, на перший курс було прийнято перших п'ятдесят студентів. І розпочалася велика, напружена робота по навчанню і по створенню навчально-матеріальної бази факультету. Всі викладачі були молодими, без належного досвіду в організації навчального процесу. Але всі горіли бажанням якнайшвидше і найкраще організувати навчальну роботу. Довелося вчити студентів і самим вчитися методиці, створювати своїми силами навчальні програми, посібники, прилади. В жовтні 1948 р. я був призначений деканом факультету. Чому? Сам не знаю чому. Мабуть, лише тому, що я був серед викладачів найстаршим (мені було вже 30 років!) і мав хоч якісь навички організації роботи, як офіцер, як колишній командир зенітної батареї. З завідуючим кафедрою математики Борисом Ісаковичем Хацетом нам пощастило. Він уже був кандидатом фізико-математичних наук, вчився в аспірантурі і мав деякий досвід організації навчальної роботи, хоч

йому було лише 26 років. Тому навчальним процесом, керівництвом роботою викладачів більше займався Хацет, а я – організаційною роботою, розкладами, контролем за роботою викладачів і лаборантів, контролем за роботою студентів і т.д.

Велика робота проводилась в той час і на кафедрі фізики, керівництво якою було доручено Карасеку Євгену Порфір'євичу – теж молодому викладачу, енергійній людині, яка багато зробила по створенню перших мінімальних лабораторій і організації навчальної роботи з курсу фізики.

Роботи було багато, а досвіду не вистачало. Доводилося їздити в інші інститути і вивчати постановку роботи у них. Натхненно працював весь колектив. Я з задоволенням згадую таких викладачів, як Кац Георгій Ісакович, який (вже пізніше) слав кандидатом, а далі і доктором фізико-математичних наук, талановитого викладача Польського, викладачів: Дубосарська Р.А., Шмульян Ю.А., Боровльов В.П., Білоус Г.М., Малишева Т.Г. та інших. Багато студентів факультету теж сумлінно, з любов'ю і натхненням вчилися і працювали, стали пізніше кандидатами наук, викладачами інститутів і середніх навчальних закладів. Згадую таких як Кривенко, Назаров, Нестерчук, Топольницька, Кучер, Кобко і багатьох інших. А з Рафаловським Е.В. доля звела нас пізніше в Чернігівському педінституті, де я був ректором, а Едуард Віталійович почав роботу керівником педпрактики, а потім став кандидатом педагогічних наук, доцентом і довгий час (аж 25 років) був деканом фізико-математичного факультету.

Спогади, спогади...

Я народився в 1918 році. За східним календарем – це рік коня. І всім, хто народжується в такі роки, вищими астральними силами, як кажуть, відміряється єдина спільна кінська доля – все життя працювати, «все життя перти плуга», як кажуть в народі. Мені здається, що і я, і «першопрохідці», і всі викладачі і працівники фізико-математичного факультету Житомирського педагогічного інституту виконали велику і потрібну роботу по створенню ще одного вогнища, осередку освіти, культури і науки, бо:

«Найкраща насолода, найбільша радість в житті – почувати себе потрібним і близьким людям» (М. Горький)

«Наука – найважливіше, найпрекрасніше і потрібне в житті людини» (А. Чехов).

Шкодную, що серед нас вже немає ряду наших соратників, наших учнів і наших учителів. Немає вже серед нас видатних математиків: академіка Крейна Селіма Григоровича – мого наукового керівника по кандидатській дисертації, немає професора, доктора наук Шилова Георгія Євгеновича, який довгий час працював професором Київського, а потім Московського університетів і був автором багатьох підручників з математичного аналізу. В армії ми з Шиловим служили в одному і 75 і-му зенітно-артилерійському полку. Немає вже мого співавтора по підручнику «Алгебра і теорія чисел» Сергія Трохимовича Завало. Другий співавтор, мій близький друг і перший завідуючий кафедрою вищої математики Житомирського педагогічного інституту Борис Ісакович Хацет, який емігрував у Сполучені Штати Америки. Немає вже кількох викладачів – «першопрохідців» Каца, Польського, Боровльова, але їх значний вклад у створення і розвиток фізико-математичного факультету Житомирського педагогічного інституту ще довго будуть пам'ятати їхні товариші і їхні учні.

Професор В.М. Костарчук

*Вісник Чернігівського державного педагогічного університету.*

*Випуск 60. Педагогічні науки. – Чернігів, 2009. – С. 12 – 14*

Додаток С

### ПРИКАЗ №5

по Черниговскому педагогическому институту от 6 января 1955 г.

Для приёма и передачи дел института в соответствии с приказом Замминистра просвещения УССР тов. Филиппова № 1250-к от 25/ХІІ 1954г. назначить комиссию в составе:

1. Бывший директор института т. Черноус В.У.
2. Вновь назначенный директор института т. Костарчук В.Н.
3. Зам. директора института т. Минеев П.Г.
4. Зам. директора института по заочному обучению т. Проценко Н.Ф.
5. Секретарь партбюро института т. Красико Н.С.
6. Пом. директора института по хозчасти т. Ковтуненко Н.Н.
7. Ст.бухгалтер т. Турок А.С.

Комиссии представить акт приёма и передачу дел к 11 января 1955 г.  
И.О.ДИРЕКТОРА ИНСТИТУТА ЧЕРНОУС В.У.

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 140, арк. 7*

Додаток Т

НАКАЗ № 10  
по Чернігівському педагогічному інституту  
від 11 січня 1955 р.

§ 1

Відповідно до наказу заступника Міністра освіти УРСР від 25 грудня 1954 р. за № 1250-К з сьогоднішнього дня я – Костарчук Віктор Миколайович – приступив до виконання обов'язків директора Чернігівського державного педагогічного інституту.

§ 2

Наказом заступника Міністра освіти УРСР тов. Філіпова № 1250-К від 25 грудня 1954 року т. Чорноус Василь Устимович звільнений з посади директора інституту і призначений на посаду викладача кафедри марксизму-ленінізму в зв'язку з реорганізацією Чернігівського учительського інституту в педагогічний і призначенням на посаду директора кандидата наук. 11 січня 1955 року т. Черноус В.У. справи інституту здав і приступив до виконання обов'язків викладача основ марксизму-ленінізму з оплатою по ставці доцента, згідно з штатним розписом.

ДИРЕКТОР ЧЕРНІГІВСЬКОГО  
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ В. КОСТАРЧУК

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр.140 , арк.13*

НАКАЗ № 22  
по Чернігівському педагогічному інституту  
від 17 лютого 1956 р.

§ 1

З 25-28 квітня провести звітну науково-теоретичну конференцію кафедр інституту, присвячену підсумкам науково-дослідної роботи за 1955 р.

Завідуючим кафедрами підготувати доповіді на конференцію. Особливу увагу приділити доповідям з питань вивчення досвіду роботи шкіл.

Заступнику директора по н/н частини т. Мінеєву П.Г. до 1-го квітня 1956 р. розробити програму роботи конференції.

§ 2

Не дивлячись на неодноразові рішення засідання Ради інституту та засідання кафедр про своєчасне подання статей для «Наукових записок» інституту, до цього часу статті не подані.

НАКАЗУЮ:

Викладачам (кандидату філологічних наук т. Шеві О.О., кандидату педагогічних наук т. Глушкову П.М., ст. викладачу кафедри математики т. Кролевцю В.С., ст. викладачу кафедри фізики Хатюкову С.А. ст.викладачу кафедри фізики Скубенку А.Ф., доценту Львову І.П.) до 5 березня 1956 р. подати в наукову частину перероблені статті в світлі тих вимог, які пред'явлені Міністерством освіти УРСР до статей «Наукових записок інституту».

т. Мінеєву П.Г. до 7 березня підготувати I том "Наукових записок" для подачі в Міністерство освіти УРСР.

ДИРЕКТОР  
ІНСТИТУТУ

Доцент В. КОСТАРЧУК

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр.149, арк.37*



Додаток Ф

НАКАЗ № 246  
ПО ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТУ  
від 23 жовтня 1956 року

З метою посилення зв'язків інституту з школами створити при інституті в цьому році лекторій, для учнів 9-10 класів шкіл міста Чернігова. В зв'язку з цим, н а к а з у ю:

1. Затвердити тематику лекторія.

2. Керівництво лекторієм і гуртками для школярів доручити викладачам:

тов. Рохленко Р.М. – відповідальний

тов. Дутко Л.П.

тов. Кургузова В.Я.

ДИРЕКТОР ІНСТИТУТУ

В. КОСТАРЧУК

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 149, арк.318*

Додаток Х

Наказ № 144  
ПО ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТУ  
від 26 червня 1957 року

Відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР за № 253 від 12 червня 1957 року про передачу відділу початкової школи Київського педагогічного інституту ім. Горького та наказу № 403 від 25 червня 1957 року Київського педінституту про перевод на другий курс, рахувати з 1-го липня 1957 року студентами 2-го курсу відділу початкової школи Чернігівського педагогічного інституту таких товаришів:

## I група

1. Андрощук Галину Миколаївну
1. Анчиполовську Світлану Борисівну
2. Берднікову Людмилу Семенівну
3. Гордієнко Віталія Михайловича
4. Колеснікову Валентину Григорівну
5. Корочину Лілію Петрівну
6. Корнійчука Олексія Дмитровича
7. Кирилюк Людмилу Дмитрівну
8. Лопату Антоніну Титівну
9. Левенець Олександрю Іванівну
10. Мізецьку Юлію Василівну
11. Оліфер Жанну Йосипівну
12. Рябоконт Інну Олександрівну
13. Редіну Євгенію Петрівну
14. Солохіну Ларису Дмитрівну
15. Степаненко Галину Михайлівну
16. Сторчову Ганну Григорівну
17. Сівак Євгенію Романівну
18. Сіманько Людмилу Дмитрівну
19. Харченко Лілію Іванівну
20. Шендрика Федора Харитоновича
21. Якубчик Ніну Іванівну

## II група

1. Бевзенко Оксану Олександрівну
2. Бовдаренко Лідію Петрівну
3. Євтушок Петра Олексійовича
4. Кулак Тамару Вікторівну
5. Костину Валентину Григорівну
6. Кукобу Василя Павловича
7. Калабіну Енгельсину Іванівну

8. Ладунця Михайла Кириловича
9. Лозовицьку Людмилу Олексіївну
10. Павлюковську Тамару Павлівну
11. Рубан Валентину Миколаївну
12. Рачок Олександрю Павлівну
13. Радченко Надію Василівну
14. Спосіб Ніну Терентіївну
15. Стукач Марію Іванівну
16. Сливу Володимира Івановича
17. Семененко Ларису Олексіївну
18. Тарасенко Віру Макарівну
19. Коваленко Аллу Віталіївну
20. Фокіну Ірину Михайлівну
21. Харкевич Неонілу Петрівну
22. Штефаненко Світлану Терентіївну
23. Черняк Нелю Миколаївну

§ 2

Питання про перевод на II курс студентки Киченко Тетяни Василівни, яка хворіла, буде вирішено після складання нею екзаменів протягом вересня місяця 1957 року.

§ 3

Питання про перевод на II-й курс студентки Пархоменко Наталії Олексіївни, яка має академзаборогованість, залік з фізкультури, розв'язати у вересні 1957 року.

ДИРЕКТОР ІНСТИТУТУ

В. КОСТАРЧУК

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 158, арк.191-192*

Додаток Ц

АКТ

м. Київ

25 червня 1957 р.

Про прийом і передачу відділу підготовки учителів 1-4 класів Київського державного педагогічного інституту ім. Горького до Чернігівського державного педагогічного інституту.

Цей акт, складений в тому, що відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР за № 253 від 12 червня 1967 р. про передачу відділу підготовки учителів 1-4 кл., Київського педінституту ім. Горького до Чернігівського педінституту проведено передачу і прийом студентських контингентів, а також відповідної документації, а саме:

1. Список та особові справи студентів, які навчалися на I курсі відділу підготовки учителів 1-4 класів Київського державного інституту ім. Горького на 48 осіб.

2. Екзаменаційні відомості за I курс з окремих дисциплін.

3. Залікові книжки студентів в кількості 48 шт.

4. Учбові картки студентів в кількості 48 шт.

5. Навчальні плани.

6. Робочі плани.

7. Наказ директора інституту про перевед студентів на II курс.

8. Наказ про зарахування на стипендію по наслідках весняної екзаменаційної сесії 1956/57 н.р.

Передав: Директор  
КДПІ ім. Горького  
Прийняв: Заст. директора  
Чернігівського педінституту

М. ПІДТИЧЕНКО

П. МІНЕЄВ

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 158, арк. 193*

Додаток Ш

НАКАЗ № 147  
по Чернігівському ПЕДАГОГІЧНОМУ інституту  
від 23 травня 1960 р.

Влітку цього року проводиться останній випуск мовно-літературного факультету на заочному відділі, після чого факультет повністю ліквідується. В зв'язку з цим значно зменшується кількість годин учбового навантаження по кафедрі мови і літератури.

Дальший перехід на новий навчальний план на факультеті початкової школи приводить до значного скорочення годин по диригуванню хорами; знімаються також такі предмети, як гармонія і поліфонія, диригування і читання партитур, хорова аранжировка, музична і хорова література, вокальний і ансамблевий спів.

Відповідно до проведених розрахунків по об'єму учбового навантаження на 1960/61 навчальний рік і в зв'язку зі зменшенням відповідних годин, НАКАЗУЮ:

1. Попередити викладачів т.т. Оксимець Н.Г. і Саприкіну І.І., що після надання їм профвідпустки з 1/VII-1960 р. вони будуть звільнені з роботи в зв'язку з скороченням штатів.

2. Попередити викладача т. Паніну, що з 1/IX-60 р. вона буде переведена на роботу на 0,5 ставки.

3. Попередити ст. викладача української мови тов. Берлізова, що він з 1/IX-60 року повинен буде читати методику викладання укромови. В разі, якщо він не зможе читати цей курс – на його місце буде оголошено конкурс.

ДИРЕКТОР ПЕДІНСТИТУТУ

ДОЦЕНТ

В. КОСТАРЧУК

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, стр. 185, арк.220*

Додаток Щ

НАКАЗ № 282-а

ПО ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ПЕДІНСТИТУТУ

від 20 вересня 1960 року

Про організацію при Чернігівському педінституті школи юних математиків

Організувати в 1960/61 нав.році при Чернігівському педінституті школу юних математиків для учнів 10 класів. Заняття розпочати з 1-го жовтня 1960 р. і проводити один раз на тиждень.

Прийом заяв від учнів, які виявляють цікавість до математики і рекомендованих дирекцією середніх шкіл провести до 30 вересня 1960 р.

Доручити декану фізико-математичного ф-ту тов. Кролевцю В.С. і зав.кафедрою математики т. Глушкову П.М. до 1/X-60 р. підготувати проект наказу про зарахування учнів в школу юних математиків.

Зав. кафедрою математики до 30/ІХ-60 р. подати на затвердження програму роботи школи юних математиків. Відповідальність за роботу школи юних математиків покласти на зав. кафедрою математики т. Глушкова П.М.

В.О. ДИРЕКТОРА ПЕДІНСТИТУТУ  
*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 185, арк.439*

В. ШМОРГУН

Додаток Ю

НАКАЗ № 408  
ПО ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТУ  
від 27 жовтня 1960 р.

І. Відповідно до наказу Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти Української РСР від 11 жовтня 1960 року та наказу Міністерства освіти УРСР від 13 жовтня 1960 року, відкрити в Чернігівському педінституті такі кафедри:

1. Кафедру математики.
2. Кафедру елементарної математики та методики математики.
3. Кафедру загальнотехнічних дисциплін.
4. Кафедру педагогіки та методики початкової освіти.

ІІ. В зв'язку з утворенням нових кафедр розподілити навчальні предмети по кафедрах таким чином:

**1. Кафедра математики:**

математичний аналіз;  
вища алгебра;  
аналітична геометрія;  
диференціальна геометрія;  
спецсемінар з математики (1/2);  
методи математичної фізики;  
алгоритми і обчислювальні машини;  
теорія арифметики і теорія чисел;  
теорія функцій комплексного і дійсного змінного;  
курсіві роботи з математики;  
педпрактика з відривом від виробництва (1/3).

## **2. Кафедра елементарної математики і методики математики:**

елементарна математика;  
історія математики;  
методика математики;  
математичний практикум;  
спецсемінар з математики (1/2);  
нарисна геометрія і креслення;  
основи геометрії;  
проективна геометрія;  
спецкурс з математики;  
педпрактика без відриву від навчання;  
педпрактика (2/3);  
курсіві роботи з методики математики;  
державні екзамени з елементарної математики і методики математики.

## **3. Кафедра фізики:**

загальна фізика;  
методика викладання фізики;  
теоретична механіка;  
астрономія;  
теоретична фізика;  
хімія;  
навчальне кіно;  
фізичний практикум;  
педагогічна практика.

## **4. Кафедра загальнотехнічних дисциплін:**

машинознавство з автотракторним практикумом;  
основи машинознавства;  
технічна механіка;  
технологія металів і матеріалів з практикумом в навчальних майстернях;  
основи техніки безпеки;  
методика навчання в шкільних учбових майстернях; виробнича практика;  
електротехніка з практикумом і методикою;

радіотехніка з практикумом і методикою.

**5. Кафедра педагогіки та психології:**

педагогіка (фізмат);

психологія;

історія педагогіки;

шкільна гігієна;

педпрактика;

методика виховної роботи в школах-інтернатах;

курсів роботи з педагогіки;

спецсемінари з педагогіки;

державні екзамени.

**6. Кафедра педагогіки і методики початкової освіти:**

педагогіка;

анатоμο-фізіологічні особливості дітей молодшого шкільного віку;

методика викладання української і російської мови;

каліграфія з методикою викладання;

методика викладання арифметики;

природознавство з методикою викладання;

методика викладання географії;

методика викладання історії;

малювання з методикою викладання;

ручна праця в робочих кімнатах з методикою викладання;

основи сучасного промислового і сільськогосподарського виробництва;

робота на пришкільній ділянці;

практикум з позакласної роботи;

логопедія.

III. В зв'язку з утворення нових кафедр і розподілом предметів по кафедрах затвердити такий склад кафедр:

**Кафедра математики:**

Костарчук В.М.

Вивальнюк Л.М.

Кролевець В.С.



Ячний В.Л.  
Чуприна К.С.  
Калита Є.Г.  
Холодна З.Ф.  
Волкова Л.А.

**Кафедра елементарної математики та методики математики:**

Глушков П.М.  
Боровик В.Н.  
Петров В.М.  
Авраменко М.І.  
Сабодаш В.Л.  
Іваненко Л.Д.  
Гончаренко Б.Г.  
Вихрова Л.С.

**Кафедра фізики:**

Ілляшенко Г.Ю.  
Щербина І.М.  
Максимов В.Ф.  
Хатиков С.А.  
Черкасова В.А.  
Рохленко Р.М.

**Кафедра загально-технічних дисциплін:**

Євдокименко І.П.  
Скубенко А.Ф.  
Йоменко В.О.  
Вершняк П.І.  
Антоненко Є.І.

**Кафедра педагогіки і психології:**

Шморгун В.Ф.  
Кудрявцева О.І.  
Куценко І.П.  
Ульяницька Л.С.  
Сіллер В.О.

**Кафедра педагогіки і методики початкової освіти:**

Коробова І.Б.

Кіндрат К.Н.

Кирей І.Ф.

Воронкевич О.В.

Надточій В.І.

Рябко І.С.

IV. В зв'язку з утворенням нових кафедр і розподілом предметів по кафедрах створити нові кабінети:

1. Кабінет методики початкової освіти, зосередивши в ньому наочність і літературу з методики викладання української мови, арифметики, методики природознавства, методики географії, методики історії.

2. Кабінет методики математики.

3. Кабінет хімії передати кафедрі фізики.

4. Кабінет електротехніки і радіотехніки передати кафедрі загально-технічних дисциплін.

V. Доручити тимчасове керівництво новими кафедрами до погодження з Міністерством освіти такими товаришам:

1. Вивальнюку Л.М. – виконуючим обов'язки зав. кафедрою математики.

2. Коробовій Т.Б. – виконуючою обов'язки зав. каф. педагогіки і методики початкової освіти.

3. Євдокименко І.П. – виконуючим обов'язки зав. каф. загально-технічних дисциплін.

VI. До 5/XI – 1960 року провести засідання нових кафедр, на яких обговорити і затвердити плани навчальної і науково-дослідної роботи кафедр.

В.О. ДИРЕКТОРА ПЕДАГОГІЧНОГО  
ІНСТИТУТУ

В. ШМОРГУН

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 185, арк. 493-498*

НАКАЗ № 464  
ПО ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТУ  
від 15 грудня 1960 р.

Для забезпечення введення в дію нового приміщення навчальних майстерень необхідно виготовити і встановити нестандартне обладнання ковальського та зварювального відділень, обладнання слюсарного та столярного відділень, інструментальну кладову та кладову матеріалів, лабораторію металознавства та технічної механіки Н А К А З У Ю:

I. Обов'язок безпосереднього виконання вищеназваних робіт покласти на механіка по обладнанню майстерні тов. Скибу В.Г.

II. Догляд за діючим обладнанням відділення механічної обробки металів в майстерні покласти на учбового майстра Лужецького Л.

III. За своєчасне введення в дію окремих відділень майстерні відповідальність покласти на слідуючих осіб:

а) Ковальсько-зварювальне на слюсарне відділення – викладач Йовенко В.О і механік Скиба Б.Т.

б) Столярне відділення і матеріальна кладова – викладач Антоненко Є.І. і уч. майстер Будащ М.Г.

в) Лабораторія металознавства – викладач Вершняк П.І., інструментальна кладова – учб. майстер Лужецький Л.

Контроль за виконанням введення в дію нового приміщення навчальної майстерні покласти на завідуючого кафедрою загально-технічних дисциплін т. Євдокименко І.П.

ДИРЕКТОР ПЕДІНСТИТУТУ  
ДОЦЕНТ

В. КОСТАРЧУК

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 185, арк. 578*

Додаток АА

НАКАЗ

МІНІСТРА ОСВІТИ УРСР

4 квітня 1961 р.

На виконання Постанови Ради Міністрів Української РСР від 28 березня 1961 р. № 390 Чернігівський педагогічний інститут надалі іменувати: Чернігівський державний педагогічний інститут імені Т.Г. Шевченка.

Заст. МІНІСТРА ОСВІТИ УРСР П.Миргородський

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 196, арк. 193*

Додаток АБ

НАКАЗ № 192

ПО ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ПЕДІНСТИТУТУ ім. Т.Г. Шевченка

від 4 травня 1964 р.

Довожу до відома наказ № 28-і від 27/ІУ-1964 р. Міністерства освіти УРСР: відповідно до Положення про раду вищих навчальних закладів, затвердженого наказом Міністра вищої і середньої спеціальної освіти СРСР № 303 від 30/Х-1961 року затвердити раду Чернігівського педагогічного інституту в такому складу:

1. КОСТАРЧУК В.М.- ректор інституту, голова Ради;
2. ШМОРГУН В.Ф.- проректор по науково-навчальній роботі;
3. БОРОВИК В.Н .- проректор по заочному навчанню;
4. КОВТУНЕНКО М.М.- проректор по адміністративно-господарській частині;
5. КРОЛЕВЕЦЬ В.С.- декан фізико-математичного ф-ту;
6. БЕРЛІЗОВ А.А.- декан ф-ту підготовки вчителів 1-4 класів;
7. МАРЧЕНКО С.С.- декан загальнонаукового ф-ту;
8. НЕЛІП І.П.- зав.кафедрою марксизму-ленінізму;
9. ГЛУШКОВ П.М.- зав.кафедрою елементарної математики;
10. ВИВАЛЬНЮК Л.М.- зав.кафедрою вищої математики;
11. ІЛЛЯШЕНКО Г.Ю.- зав.кафедрою фізики;

12. ЄВДОКИМЕНКО І.П.- зав.кафедрою загально технічних дисциплін;
13. КОРОБОВА Т.Б.- зав.кафедрою педагогіки і методики початкової освіти;
14. ПІВТОРАДНІ В.І.- зав.кафедрою мови і літератури;
15. РОГОВИК Т.Д.- зав.секцією іноземних мов;
16. ГІНЬКОТ О.Д.- доцент кафедри марксизму- ленінізму;
17. КУРГАНСЬКИЙ О.П.- доцент кафедри марксизму-ленінізму;
18. ЧОРНОУС В.У.- кандидат історичних наук;
19. СКУБЕНКО А.Ф.- кандидат фізико-математичних наук;
20. ШТЕПА М.І.- кандидат фізико-математичних наук;
21. КРАСІКО М.С- доцент кафедри марксизму-ленінізму;
22. РОЙТБЕРГ Я.А.- кандидат фізико-математичних наук;
23. МАРЦЕНЮК С.П.- секретар партбюро.
24. ХРУЩ К.І.- голова місцевкому;
25. ОСТРЯНКО М.М .- секретар КСМ комітету;
26. ГРАБОВЕЦЬ І.С.- голова студпрофкому;
27. КИРЮХІНА Н.Г.- зав. бібліотекою.

Заступник МІНІСТРА ОСВІТИ УРСР /С.Завало/  
В.О.РЕКТОРА ПЕДІНСТИТУТУ ім. Т.Г. Шевченка /В.Шморгун/

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 228, арк. 161-162*

Додаток АВ

НАКАЗ № 578  
ПО ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ПЕДІНСТИТУТУ ім. Т. Г. Шевченка  
від 26 грудня 1964 р.

25 грудня ц.р. на засідання Ради інституту у відповідності до  
«Інструкції про порядок виборів деканів факультетів в вищих

учбових закладах СРСР» (наказ МВССО СРСР № 216 від 12/ІХ-1961 р.) проведені вибори деканів на послідуочі три роки.

Таємним голосуванням обрані:

- 1) Деканом фізико-математичного факультету – доцент, кандидат педагогічних наук - тов. Кролевець Всеволод Степанович.
- 2) Деканом факультету педагогіки і методики початкової освіти – доцент,  
кандидат історичних наук тов. Гінькот Олександр Данилович.
- 3) Деканом загальнонаукового факультету – старший викладач кафедри філософії і політекономії тов. Марченко Степан Савич.

Відповідно до цього наказую:

-1-

Призначити з 1 січня 1965 р. на посади деканів відповідних факультетів

на 1965-1967 роки товаришів:

1. Кролевця. В.С.
2. Гінькота О.Д.
3. Марченка С.С.

-2-

За довгорічну сумлінну роботу на посаді декана ф-ту педагогіки і методики початкової освіти оголосити подяку старшому викладачу кафедри мови і літератури тов. Берлізову Андрію Андрійовичу.

РЕКТОР ПЕДІНСТИТУТУ ім.. Т.Г. Шевченка /Доц.В. Костарчук/  
*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 229, арк. 460*

Додаток АД

НАКАЗ № 728  
ПО ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ПЕДІНСТИТУТУ ім. Т. Г. Шевченка  
від 30 грудня 1967 р.

Відповідно до нового штатного розпису в інституті з 1-го січня 1968 р.

ліквідується посада керівника педагогічної практики , але вводиться посада завідуючого навчальної частини.

НАКАЗУЮ:

1. З 1 січня 1968 р. тов. Працуна В. П. перевести на посаду завідуючого навчальною частиною інституту.
2. В обов'язки зав.навчальної частини інституту вміняється організація всього навчального процесу в інституті і контроль за його здійсненням.

РЕКТОР ПЕДІНСТИТУТУ ім. Т.Г. Шевченка /Доц.В.Костарчук/

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 275, арк. 484*

Додаток АЕ

Наказ

ПО МІНІСТЕРСТВУ ОСВІТИ Української РСР

№ 202

17 жовтня 1968 р.

Відповідно до клопотання ради інституту і згоди Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР організувати в Чернігівському педагогічному інституті факультети:

- фізичного виховання,
- англійської мови.

Ректору інституту внести зміни в статут вузу.

ЗАСТУПНИК МІНІСТРА ОСВІТИ УРСР

С.Завало

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 301, арк. 54*

Додаток АЖ

Наказ № 14  
ПО ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ПЕДІНСТИТУТУ ім. Т.Г. Шевченка  
від 2 березня 1968 року

Відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР № 34 від 20 лютого 1968 року встановити в Чернігівському педагогічному інституті ім.Т.Г.Шевченка таку назву факультетів:

1. фізико-математичний факультет із спеціальностями: математика, математика і фізика, фізика і електротехніка, фізика, фізика і технічна механіка.
2. факультет англійської мови,
3. факультет фізичного виховання,
4. факультет підготовки вчителів початкових класів.

Канцелярії внести відповідні зміни до статуту інституту.

РЕКТОР ЧЕРНІГІВСЬКОГО ПЕДІНСТИТУТУ /доц.В.КОСТАРЧУК/  
*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 301, арк. 154*

Додаток АЗ

Наказ  
ПО МІНІСТЕРСТВУ ОСВІТИ Української РСР  
№235 від 15/Х 1969 р.

Відповідно до клопотання інституту і згоди Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР розділити фізико-математичний факультет Чернігівського педагогічного інституту на два факультети:

- математичний,
- фізичний.

Ректору інституту внести зміни в статут вузу.

ЗАСТУПНИК МІНІСТРА ОСВІТИ УРСР С. ЗАВАЛО

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 322, арк. 214*



Наказ № 121  
по Чернігівському педінституту ім. Т. Г. Шевченка  
від 8 грудня 1971 р.

В зв'язку з розділенням фізико-математичного факультету на два - математичний і фізичний, створити дві ради факультетів: математичного і фізичного в такому складі:

І. Математичний факультет

1. Кролевець В.С. – голова ради
2. Вивальнюк Л.М.
3. Петров В. М.
4. Медвідь А.Г.
5. Рафаловський Е.В.
6. Боровик В.Н.
7. Євдокименко І.П.
8. Шефтель З.Г.
9. Марценюк С.П.
10. Острянюк М.М.
11. Артеменко М.М.
12. Рибас Р.Г. – секретар ради факультету
13. Магдик О.І. – секретар КСМ бюро ф-ту
14. Сушениця О.І. – секретар профбюро ф-ту

ІІ. Фізичний факультет

1. Штепа М.І. – голова ради
2. Татарчук В.О.
3. Скубенко А.Ф.
4. Лисов Р.А.
5. Ілляшенко Г.Ю.
6. Савченко В.Ф.
7. Неліп І.П.
8. Сіллер В.О.
9. Зданчук І.Г. – секретар ради факультету
10. Бурляй М.Ф.
11. Фалько В.А.

12. Коротка Н.М.
13. Мельниченко М.І. – секретар КСМ комітету
14. Янченко М.І. – голова студпрофкому ф-ту

В.о. ректора Чернігівського педінституту (доц.І. Левченко)  
*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 360, арк. 250*

Додаток АЛ

Наказ № 52  
по Чернігівському педінституті ім.Т.Г. Шевченка  
від 21 квітня 1972 р.

З метою проведення підготовчої роботи для створення історичного факультету, наказую:

1. Призначити виконуючим обов'язки декана історичного факультету на громадських засадах кандидата історичних наук тов. Молочка В.К.

2. Зобов'язати кафедри суспільних наук максимально сприяти створенню матеріальної бази і організації навчального процесу на історичному факультеті. Зобов'язати зав.кабінетом марксизму-ленінізму тов. Бойкиню С.С. й лаборантів т.т. Буштрук Л.А. і Нікітенко В.Т. виконувати всі розпорядження і доручення т. Молочка В.К.

3. Добір кадрів викладачів циклу історичних дисциплін покласти на тов. Молочка і тов. Неліпа І.П.

4. Зобов'язати т.т. Молочка В.К., Неліпа І.П. і Марценюка С.П. до 1-го серпня ц.р. створити кабінет історії СРСР і розпочати створення кабінету історії стародавнього світу.

5. Зобов'язати тов. Молочка В.К. до 15-го травня зробити всі необхідні розробки навчальних планів на заочному відділі історичного факультету.

Ректор Чернігівського педінституту (проф. В. Костарчук)

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 379, арк. 103*

Наказ № 273  
по Чернігівському педінституту ім. Т.Г. Шевченка  
від 4 жовтня 1973 р.

Про створення ради історичного факультету

1. У зв'язку з відкриттям в поточному навчальному році історичного факультету створити раду цього факультету.

2. До ради факультету ввести:

1. Баженову Н.П. – доц., канд.істор.наук
2. Гінькота О.Д. – доц., канд.істор.наук
3. Мельника С.М.– доц., канд.істор.наук
4. Миляшкіну Л.В. – ст. викл.
5. Онищенко В.І. – ст.викл.
6. Онищенко І.З. – викл.
7. Рудька М.О. – асист.
8. Удода О.П. – викл.
9. Устинову К.Г. – в.о.доц.,канд.істор.наук
10. Чуприну М.С. – ст.викл., канд.істор.наук
11. Яковенко Е.В. – ст.викл., канд.істор.наук
12. Зволя.В.К. – ст.викл., канд.істор.наук
13. Марченка С.С. – доц., канд.економ. наук
14. Добровенка А.О. – викл.
15. Пронікову В.Д. – доц.,канд.пед наук
16. Градобика М.С. – ст.викл., зав.каф.іноз.мов
17. Мінеєва П.Г. – доц., канд.філолог.наук
18. Молочка В.К.– доц., канд.істор.наук

Ректор педінституту ім. Т.Г.Шевченка (проф. В.Костарчук)

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 398, арк. 357*

Наказ № 419  
по Чернігівському педінституту ім.Т.Г. Шевченка  
від 7 липня 1976 р.

1. Відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР № 121 від 25 червня 1976 року поділити кафедри спорту і спортивних ігор на дві кафедри:

- кафедра теорії і методики фізичного виховання
- кафедра спортивних дисциплін

2. До кафедри теорії і методики фізичного виховання зарахувати:

1. Подорогу В.Я. – ст. викладача, кандидата психологічних наук
2. Калашнікова Г.О. – доцента, кандидата педагогічних наук
3. Філіпова В.К. – доцента, кандидата педагогічних наук
4. Жарських М.В. – доцента, кандидата педагогічних наук
5. Шуніна О.І. – доцента, кандидата педагогічних наук
6. Зозулю В.І. – ст. викладача
7. Скачкова М.А. – ст. викладача
8. Маломужа Ю.І. – ст. викладача
9. Бойка Ю.М. – ст. викладача
10. Лук'яша В.Г.- викладача
11. Жаворонкову З.Б. – викладача
12. Кібальник А.О. – викладача
13. Власенка С.О. – викладача
14. Макарчикова М.І. – викладача
15. Швець В.І. – лаборанта
16. Дідка В.І. – лаборанта
17. Вакансія– лаборант-акомпаніатор

Виконуючим обов'язки завідуючого кафедрою теорії і методики фізичного виховання призначити з 1.IX 1976 року ст. викладача, кандидата педагогічних наук Подорогу В.Я. з виплатою 20 % до заробітної плати 320 крб.

На кафедрі теорії і методики фізичного виховання покласти керівництво всіма видами практики, підготовку студентів до святкових виступів, загальне керівництво курсовими та дипломними роботами, читанням теорії і методики, історії і організації фізичної культури, гімнастики, спортспоруд, музритміки, спортивної боротьби, психології спорту, біомеханіки, туризму та лижного спорту.

3. До кафедри спортивних дисциплін зарахувати:

1. Горожаніна В.В. – викладача, кандидата педагогічних наук
2. Філіпова В.Ф. – ст. викладача
3. Сидоренка В.Й. – ст. викладача
4. Денькіна Е.І. – ст. викладача
5. Цибенка Ю.І. – ст. викладача
6. Коноваленка В.І. – ст. викладача
7. Кузьомка Л.М. – викладача
8. Огієнка М.М. – викладача
9. Олійника В.М. – викладача
10. Дедуха В.А. – викладача
11. Найдю В.Ф. – викладача
12. Мазченка В.Г. – викладача
13. Примасюка В.А. – викладача
14. Чалого О.С. – викладача
15. Шпака М.Д. – викладача
16. Ткача Є.М. – викладача
17. Каліщука В.І. – викладача
18. Орлова В.В. – ст.лаборанта
19. Піковченко Л.А. – лаборанта

На кафедрі спортивних дисциплін покласти проведення літнього учбово-табірного збору, виконання учбового плану по легкій атлетиці, спортивним іграм і плаванню.

Ректор педінституту ім. Т.Г. Шевченка (проф. В.Костарчук)

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 506, арк. 1-3*

Міністерство освіти УРСР  
Чернігівський педінститут ім.Т.Г. Шевченка

Наказ № 522

13 вересня 1978 р.

м. Чернігів

Про організацію нових кафедр в інституті.

Відповідно до Положення про кафедри вищих учбових закладів та наказу МО УРСР № 143 від 03.07.1978 року

Наказую:

-1-

Розділити кафедру педагогіки і психології Чернігівського педінституту на дві й надалі іменувати:

1. Кафедра педагогіки

2. Кафедра психології

-2-

Затвердити персональний склад кафедр.

-3-

Завідуючим кафедрами (проф. Матюша І.К., доц. Шморгун В.Ф.)

до 15.09.1978 р. спланувати роботу новостворених кафедр.

В.о. ректора педінституту ім. Т.Г. Шевченка

доц.І.Левченко

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 570, арк. 159*

Міністерство освіти УРСР  
Чернігівський інститут ім. Т. Г. Шевченка

НАКАЗ

10.09.1980 р.

№ 554

м. Чернігів

Про організацію в інституті  
Кафедри цивільної оборони.

-1-

Відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР № 235 від 29.08.1980 року та згідно з Положенням про кафедри вищих учбових закладів СРСР організувати в інституті кафедру цивільної оборони.

-2-

Виконуючим обов'язки завідуючого кафедрою призначити старшого викладача Кононенка М.М. з 10.09.80 р. з виплатою 20% зарплати за завідування.

-3-

Канцелярії інституту внести зміни до Статуту вузу.

Ректор Костарчук В.М.

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп 1л, спр 644, арк.65.*

Додаток АС

Міністерство освіти УРСР  
Чернігівський інститут ім. Т. Г. Шевченка  
НАКАЗ

18.08.1982

№ 460

м. Чернігів

Про створення кафедри  
хімії

-1-

Відповідно до Положення про кафедри вищих учбових закладів СРСР, згідно з наказом МО УРСР № 244 від 12.07.1982 р. створити при інституті кафедру хімії.

-2-

Затвердити таку структуру кафедри:  
лабораторія хімії – 2  
лабораторія біології – 1  
препараторська – 1  
сховище для реактивів – 1

-3-

Затвердити такі штати кафедри:  
1. Завідуючий кафедрою.

2. Професор кафедри по курсу «біохімія».
3. Доцент кафедри по курсу «ботаніка».
4. Ст. викладач кафедри по курсу «хімія».
5. Асистент кафедри /курс «зоологія»/

-4-

Навчально-допоміжний персонал затвердити в складі 2 штатних одиниць: ст.лаборант – 1, лаборант – 1.

-5-

Завідуючому кафедрою доц. Яковенко Б.В. до 25 серпня ц.р. спланувати роботу кафедри і її підрозділів відповідно до існуючого Положення.

Ректор О.Ф. Яковенко

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп.1л, спр.715, арк. 176.*

Додаток АТ

Міністерство освіти УРСР  
Чернігівський інститут ім. Т. Г. Шевченка  
НАКАЗ

24.08.1982

№ 468

м. Чернігів

Про реорганізацію математичного і фізичного факультетів інституту

-1-

Згідно з наказом Міністерства освіти УРСР № 175 від 21 травня 1982 р. реорганізувати з 1 вересня 1982р. математичний і фізичний факультети Чернігівського педінституту у факультети:

- фізико-математичний;
- підготовки вчителів загальнотехнічних дисциплін і праці.

-2-

Затвердити таку структуру факультетів:

Фізико-математичний

Спеціальності: математика ( III, IV курси), математика і фізика, фізика і астрономія.



Кафедри: математики, матаналізу, геометрії і методики математики, фізики, методики фізики і ТЗН, а також всі лабораторії, які знаходяться у виданні цих кафедр.

Факультет підготовки вчителів  
загальнотехнічних дисциплін і праці

Спеціальності: загальнотехнічні дисципліни і праця.

Кафедра: загальнотехнічних дисциплін, а також лабораторії і навчальні майстерні, підпорядковані цій кафедрі.

-3-

1. У зв'язку з реорганізацією математичного і фізичного факультетів звільнити з 1-го вересня 1982 року від обов'язків деканів відповідних факультетів: доц. Рафаловського Є.В. і доц. Штепу М.І., від обов'язків заступника декана фізичного факультету – ст.в. Коновця М.К.

2. З 1-го вересня 1982р. тимчасове виконання обов'язків декана фізико-математичного факультету покласти на доц. Рафаловського Є.В. Встановити посадовий оклад 320 крб., як доценту з вузівським стажем понад 10 років, та доплатою 35% до посадового окладу, як декану.

Передачу фізичного факультету оформити актом і подати мені на затвердження до 1 вересня 1982 року.

Створити комісію в складі:

Кадетов С.М. – проректор по навчально-виховній роботі, голова комісії;

Суярко С.Я. – зав.навчальним вдділом, член комісії;

Штепа М.І. – декан фізичного факультету;

Рафаловський Є.В. – декан математичного факультету.

3. З 1-го вересня 1982р. тимчасове виконання обов'язків декана факультету підготовки вчителів загальнотехнічних дисциплін і праці покласти на ст.в Коновця М.К. Встановити посадовий оклад 320 крб. як ст. викладачу, кандидату наук з вузівським стажем більше 10 років та доплатою 35% від посадового окладу, як декану.

-4-

Т.в.о. деканів (т.т.Рафаловський Є.В., Коновець М.К.):

1. До 10 вересня ц.р. спланувати роботу факультетів на 1982/83 н.р. відповідно до існуючого Положення.
2. До 1-го жовтня 1982р. скласти списки студентів кожного факультету окремо з урахуванням нової нумерації академгруп і подати їх у бухгалтерію для виплати стипендії.

Ректор О.Ф. Явоненко

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп.1л, спр.716, арк. 5 – 6.*

Додаток АУ

Міністерство освіти УРСР  
Чернігівський інститут ім. Т. Г. Шевченка  
НАКАЗ

28.06.83р.

№309

м.Чернігів

Про реорганізацію кафедри загальнотехнічних дисциплін.

Відповідно до положення про кафедри вищих учбових закладів СРСР, згідно з наказом Міністерства освіти УРСР № 220 від 9.06.83р.

НАКАЗУЮ:

1. З 1-го липня 1983 року реорганізувати існуючу кафедру загальнотехнічних дисциплін у кафедри:

- а) методики трудового навчання;
- б) загальнотехнічних дисциплін.

2. У зв'язку з реорганізацією кафедри, доц. Антоненка Є.І. з 1-го липня 1983р. звільнити з посади завідуючого кафедрою загальнотехнічних дисциплін, і затвердити його на посаді зав.кафедрою методики трудового навчання, як обраного по конкурсу з доплатою за завідування 20% від основного окладу.

3. Призначити з 1-го липня 1983р. тимчасово: доц. Чернишова А.П. зав. кафедрою загальнотехнічних дисциплін. З доплатою 20% від основного окладу.

4. Затвердити персональний склад новостворених кафедр (згідно з додатком).

5. Зав. кафедрами (т. Антоненко Є.І., Чернишов А.П.) до 5 липня ц.р. спланувати роботу кафедр на 1983/84 н.р.

6. Канцелярії інституту (т. Каравако Т.Ю.) внести відповідні зміни до Статуту вузу.

Ректор О.Ф. Явоненко

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп.2, спр.749, арк. 39.*

Додаток АФ

Міністерство освіти України  
Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т. Г. Шевченка  
НАКАЗ

18.05.93р.

№73

м. Чернігів

Про створення ліквідаційної комісії  
для розформування військової кафедри

На виконання Постанови Кабінету міністрів України 1992р. №490, наказу Міністра оборони України 1992р. № 133 та з метою упорядкування проведення заходів щодо розформування військової кафедри Чернігівського педінституту.

НАКАЗУЮ:

1. Для розформування військової кафедри створити ліквідаційну комісію у такому складі:

Рудько М.О. – голова

Гаврусенко О.П. – заступник голови

Войтенко А.Ф. – заступник голови

Цупрунов М.О.

Кузьомко Л.М.

Куций В.В.

Коваленко О.Б.

Сумак Є.Г.

Голівець В.В.  
Суярко С.Я.  
Ряба Г.М.  
Лук'яненко Л.Ф.  
Костарчук Н.Г.

2. Ліквідаційній комісії організувати роботу у відповідності до пропозицій Міністерства оборони України та Міністерства освіти України від 10.02.93 р. і 15.03.1993.

Ректор О.Ф. Явоненко

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп.1, спр.1742, арк.134.*

Додаток АХ

Міністерство освіти України  
Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т. Г. Шевченка

### НАКАЗ

30.05.94 р.

№79

м.Чернігів

Про введення платних  
послуг за навчання

У відповідності з наказом Міністерства освіти України від 2.06.1993р. № 161 та інструктивного листа МО України від 15.03.1994р. № 1/9-4, згідно з ухвалою вченої ради інституту від 28.04.1994, протокол № 7

### НАКАЗУЮ:

1. Внести з 1-го травня 1994 року плату за такі види послуг і в такому розмірі по заочній формі навчання:
  - 1.1. Навчання по контракту - 300000 крб. в місяць.
  - 1.2. Переводи з інших вузів, поновлення після відрахування – 300000 крб. в місяць.

1.3. Перескладання екзаменів, заліків, контрольних робіт, лабораторних, практичних, консультацій – плата погодинно.

1.4. Стажування та підготовка цільових аспірантів сторонніх організацій – плата погодинно.

1.5. Одержання другої вищої освіти – 300000 крб. в місяць.

2. Ввести з 1-го серпня 1994 року плату за такі види послуг і в такому розмірі по денній формі навчання:

2.1. Навчання по контракту – 600000 крб. в місяць.

2.2. Переводи з інших вузів, поновлення після відрахування – 600000 крб. в місяць.

2.3. Перескладання екзаменів, заліків, контрольних робіт, лабораторних, практичних, консультації – плата погодинно.

3. Ввести плату за дипломи в розмірі:

3.1. 75000 крб. /включаючи ПДВ/ - для студентів-заочників.

3.2. 50000 крб. /включаючи ПДВ/ - для студентів стаціонару.

4. Ввести плату за залікові книжки і студентські квитки в розмірі:

4.1. 35000 крб. /включаючи ПДВ/- залікові книжки.

4.2. 15000 крб. /включаючи ПДВ/- студентські квитки.

5. Ввести плату за трудові книжки, різні форми довідок з відповідністю з фактичною їх вартістю.

6. Проректору по заочній формі навчання спільно з бухгалтерією (Ряба Г.М) і юристконсультантом (Ребенко А.О.) розробити форму договору або контракту до 15 травня 1994 р.

8. Контроль за виконанням цього наказу покласти на проректорів Рудька М.О. і Левківського В.М.

9.

Ректор О.Ф. Явоненко

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп.1, спр.1874, арк.149 – 150.*

Додаток АЦ

Міністерство освіти України  
Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т. Г. Шевченка  
НАКАЗ

02.06.95р. №76 м.Чернігів

1. У зв'язку з наказом МО України № 294 від 19.ж10.1994, згідно рішення вченої ради інституту від 31 травня 1995 р./протокол № 10/ перейменувати факультет педагогіки і методики початкового навчання на факультет початкового навчання.
2. Згідно з рішенням вченої ради інституту від 31 травня 1995 р. /протокол № 10/ перейменувати кафедру мови і літератури на кафедру слов'янської філології.

Ректор О.Ф. Явоненко

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп.1, спр.1986, арк.127.*

Додаток АШ

Міністерство освіти України  
Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т. Г. Шевченка  
НАКАЗ

30.06.95р. № 97 м.Чернігів

Про перейменування факультету  
підготовки вчителів загальнотехнічних  
дисциплін і праці.

Відповідно до завдань, визначених Державною національною програмою “Освіта” /“Україна ХХІ століття”/, виходячи з нової номенклатури спеціальностей згідно з наказом Міністерства України № 294 від 19.10.1994 р., враховуючи можливості факультету і практику інших педвузів України, з метою підготовки

спеціалістів для закладів освіти різних ступенів. На підставі рішення вченої ради інституту від 28 червня 1995 року.

1. Перейменувати факультет підготовки вчителів загальнотехнічних дисциплін і праці з 01.09.95 р. на індустріально-педагогічний факультет.

2. Декану факультету доц.. Акименко М.І. привести факультетську документацію у відповідність з його новою назвою.

3. Канцелярії інституту внести відповідні зміни до Статуту.

Ректор О.Ф. Явоненко

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп.1, спр. 1987, арк.17.*

Додаток АЩ

Міністерство освіти України  
Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т. Г. Шевченка  
НАКАЗ

01.04.97р.

№ 38

м.Чернігів

1. Перейменувати факультет підвищення кваліфікації, як структурний підрозділ інституту, в інститут післядипломної освіти Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка з правом надання другої вищої освіти особам, що мають її з іншої спеціальності.

2. Набір і навчання в Інституті післядипломної освіти осіб, які бажають одержати другу вищу освіту або підвищити кваліфікацію, здійснювати на контрактній основі в межах ліцензованої кількості місць за акредитованими спеціальностями у відповідності з наказом Міністерства освіти України від 14 червня 1995 року № 175.

3. Навчання здійснювати за програмами, що відповідають державним стандартам вищої освіти. Термін навчання в Інституті післядипломної освіти для одержання другої спеціальності:

денна форма навчання – 1 рік;

заочна форма навчання – 2 роки.

З окремих спеціальностей він може бути збільшений відповідно до обсягу навчальних програм. Тривалість підвищення кваліфікації визначається за домовленістю.

4. Робота інституту післядипломної освіти здійснюється на госпрозрахунковій основі.

Головному бухгалтеру Рябій Г.М. визначити окремий номер рахунку для здійснення розрахунків, пов'язаних з діяльністю Інституту післядипломної освіти у відповідності з чинним законодавством.

5. Директорові інституту подати пропозиції щодо набору в інститут післядипломної освіти і організації навчального процесу.

Ректор О.Ф. Явоненко

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп.1, спр. 2174, арк.71.*

Додаток АЮ

Міністерство освіти України

Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т. Г. Шевченка

### НАКАЗ

26.01.98р.

№ 11

м.Чернігів

1. З метою забезпечення потреб наукової і навчально-методичної роботи створити редакційно-видавничий відділ інституту.

2. Ввести з 01 лютого 1998 року посаду начальника редакційно-видавничого відділу інституту.

3. Проректору з наукової роботи Дятлову В.О. розробити Положення про редакційно-видавничий відділ інституту та посадові обов'язки працівників цього відділу.

Ректор О.Ф. Явоненко

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп.1, спр. 2236, арк.20.*



Міністерство освіти України  
Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т. Г. Шевченка  
НАКАЗ

01.04.98 р. № 1 м. Чернігів  
Оголошую Постанову Кабінету Міністрів України від 13 березня  
1998 р. № 290 і витяг з наказу Міністерства освіти України № 122  
від 30.03.98 р.

**«Кабінет Міністрів України»  
ПОСТАНОВА**

Від 13 березня 1998 р. № 290

Про створення Чернігівського державного педагогічного  
університету імені Т.Г. Шевченка

Кабінет Міністрів України ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Прийняти пропозицію Міністерства освіти, погоджену з  
Міністром економіки, Міністерством фінансів та Чернігівською  
обласною державною адміністрацією, про створення Чернігівського  
державного педагогічного університету на базі Чернігівського  
державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка, що  
ліквідується.

Створення зазначеного університету здійснити в межах  
асигнувань, передбачених Міністерству освіти на підготовку кадрів.

2. Залишити за Чернігівським державним педагогічним  
університетом ім'я великого українського поета, художника,  
мислителя Т.Г. Шевченка, яке носив ліквідований інститут.

Прем'єр – міністр України В.Пустовойтенко

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп.2, спр. 1, арк.1.*

**Міністерство освіти України**

**витяг з наказу**

30.03.1998 р. м.Київ №122

На виконання вказаної Постанови Кабінету Міністрів України

### НАКАЗУЮ:

1. Створити Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка на базі Чернігівського державного педагогічного інституту, що ліквідується.

2. Затвердити на посаді ректора Чернігівського державного педагогічного університету Явоненка Олександра Федотовича із збереженням умов укладеного раніше контракту.

На виконання Постанови Кабінету Міністрів України № 290 від 13 березня 1998 р. та наказу Міністерства освіти України № 122 від 30.03. 98 р.

### НАКАЗУЮ:

1. У зв'язку із створенням на базі Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка перевести з 13.03.98 р. на відповідні посади новоствореного університету.

1.1. Професора, доктора педагогічних наук Ігнатенка Миколу Яковича, першого проректора, проректора з навчальної роботи – на цю ж посаду педагогічного університету.

1.2. Доцента, кандидата історичних наук Дятлова Володимира Олександровича, проректора з наукової роботи – на цю ж посаду педагогічного університету.

1.3. Доцента, кандидата економічних наук Левківського Василя Миколайовича, проректора по заочному навчанню на посаду проректора з економічних питань та заочному навчанню.

1.4. Доцента, кандидата педагогічних наук Носка Миколу Олексійовича, проректора з питань виховної, методичної і соціально-психологічної роботи – на цю ж посаду педагогічного університету.

1.5. Доцента, кандидата педагогічних наук Мельникова Сергія Володимировича, проректора з адміністративно-господарчої роботи на посаду проректора з соціально-економічних питань та адміністративно-господарчої діяльності.

2. Всім поіменованим проректорам зберегти умови і чинність укладених раніше контрактів.

Ректор О.Ф. Явоненко

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп.2, спр. 1, арк.2.*

Міністерство освіти України  
Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т. Г. Шевченка

НАКАЗ

01.04.98

№ 3

м. Чернігів

Про структуру Чернігівського  
державного педагогічного  
університету імені Т.Г. Шевченка

На виконання Постанови Кабінету міністрів України від 13 березня 1998 року № 290 та наказу Міністерства освіти України від 30 березня 1998 року № 122.

НАКАЗУЮ:

1. У зв'язку із створенням на базі Чернігівського педінституту Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка:

1.1. Відповідно до Положення про державний вищий заклад освіти і Статуту університету затвердити таку структуру педагогічного університету:

- факультет із відповідними кафедрами;
- загальноінститутські кафедри;
- бібліотека з відповідними відділами;
- аспірантура (очна и заочна);
- докторантура;
- інститут післядипломної освіти з підрозділом перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів;
- підготовчі курси та факультети суміжних і додаткових професій, що надають платні освітні послуги;
- лабораторії, навчальні і навчально-виробничі майстерні, навчально-дослідне господарство;
- навчально-методичні кабінети;
- редакційно-видавничий відділ;
- виробничі структури;
- відділ кадрів;
- бухгалтерія;
- навчально-методичний і науковий відділи;

- відділ виховної роботи;
- адміністративно-господарчий відділ;
- медпункт;
- приймальна комісія;
- обласний педагогічний ліцей.

1.2. Відповідно до п.1.1. цього наказу:

- навчальний відділ реорганізувати в навчально-методичний відділ університету;
- лабораторію прикладної естетики – у відділ виховної роботи університету.

2. Контроль за виконанням цього наказу покласти на першого проректора Ігнатенка М.Я.

Ректор О.Ф. Явоненко

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп.2, спр. 1, арк.4 – 5.*

Міністерство освіти України

Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т. Г. Шевченка

НАКАЗ

23.06.98

№ 46

м. Чернігів

Про реорганізацію, перейменування і створення загальноуніверситетських кафедр.

З метою упорядкування штатного розпису, у відповідності з Статутом Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, на підставі рішення вченої ради університету від 22 червня 1998 року

НАКАЗУЮ:

1. Ліквідувати кафедру політології та соціології з 01 липня 1998 р.
2. Створити з 01 липня 1998 р. кафедру українознавства і політології.
3. Створити з 01 липня 1998 р. кафедру економіки і менеджменту.
4. У зв'язку із створенням кафедр українознавства і політології, економічної теорії та маркетингу перейменувати такі кафедри:

- кафедру філософії та соціально-політичних дисциплін історичного факультету – в загальноуніверситетську кафедру філософії;

- кафедру філософії та соціально-гуманітарних дисциплін – в кафедру етики, естетики та культурології.

5. Призначити (за контрактом) з 1 липня 1998 р. на посади завідувачів кафедрами:

- українознавства і політології – доктора історичних наук, професора Половця Володимира Михайловича;

- економіки і менеджменту – кандидата економічних наук, доц. Бушая Михайла Макаровича.

6. Продовжити роботу на посадах завідувачів перейменованих кафедр:

- філософії – доктора філософських наук, проф. Шевченка Володимира Ісаковича;

- етики, естетики та культурології – доктора філософських наук, професора Личковаха Володимира Анатолійовича.

7. Завідувачам новостворених і перейменованих кафедр до 25 червня 1998 р. визначити особовий склад кафедр і подати на затвердження.

8. Канцелярії університету (Каравайко Т.Ю.), відділу кадрів (Лук'яненко Л.Ф.), бухгалтерії університету (Ряба Г.М.) внести зміни у відповідну документацію університету.

Ректор О.Ф. Явоненко

*Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 2, спр.1, арк.74.*

\* Документи надруковані мовою оригіналу

Анатолій Боровик,  
Микола Боровик

**ІСТОРІЯ ЧЕРНІГІВСЬКОГО  
НАЦІОНАЛЬНОГО  
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ  
У БІОГРАФІЯХ ЙОГО КЕРІВНИКІВ**

Підписано до друку 14.03.2016. Формат 60x84/16.  
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.  
Ум. друк. арк. 25,5. Наклад 300. Зам. №110.

Надруковано в СПД Чалчинська Н.В.  
03146, Київ, вул. Жмеринська, 22, кв. 125.  
Тел./факс: +38 068 340 8332, 098 402 5609 , 407 6197  
E-mail: lesya3000@ukr.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру  
суб'єктів видавничої справи ДК № 1011 від 13.08.2002.